

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

WIDENER

HN T6V7 R

Scan 2405,1

Harvard College Library

IN MEMORY OF
FRANKLIN TEMPLE INGRAHAM
Class of 1914

A SOLDIER IN THE EUROPEAN WAR
WHO DIED
IN THE SERVICE OF HIS COUNTRY
APRIL 11, 1918

J. Cantm...
Carey P. of Higley

18. 3. 1909

KONGL.
VITTERHETS
HISTORIE
OCH
ANTIQUITETS
ACADEMIENS
HANDLINGAR.

FJERDE DELEN.

STOCKHOLM,
TRYCKTE HOS JOHAN C. HOLMBERG,
MDCCXCV.

Scan 2405.1

INNEHÅLL.

Anmärkningar, rörande Finska Folkets lde
och tillstånd vid den tiden, ndr det först
lades under Svenska Kronans vissa och var-
aktiga vålde, af Herr HENR. GABR. POR-
THAN — — — Pag. 1.

Undersökning om de Nationer, hörande till
Finska Folkstammen, hvilka i den äldre Nor-
diske Historien omtalas, af Herr HENR.
GABR. PORTHAN, Första Stycket pag. 36.

Historiska Anmärkningar om Stockholm, ndst
förr och under sista Danska Regeringen i
Sverige, af Herr JOH. MURBERG pag. 52.

Uplifvadt Minne af framfarne Åldrars vittre
Landsmän, med deras Vitterhets-yrken, af
Herr JAC. VON ENGSTRÖM — pag. 121.

Utdrag af Kongl. Vitterhets, Historie och
Antiquitets Academiens Dagbok, den 20
Martii 1789 — — pag. 189.

Inträdes-Tal om de vackra Vetenskapernas
öde hos de Romare, af Herr JOH. HARTM.
EBERHARDT — — — pag. 191.

Lesvernes-Beskrifning öfver Hof-Marskalken
Friherre CHRISTOPHER MANDER-
STRÖM, af Herr JOACH. WILH. LILJE-
STRÅLE — — — pag. 267.
Histo.

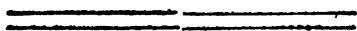
*Historiska Anmärkningar om Brännvins ålder
i Sverige, af Herr JOHAN MURBERG* pag. 308.

*Anmärkningar om Krutets ålder och bruk i
allmänhet, och i synnerhet i Sverige, af Hr
JOH. MURBERG* — — pag. 316.

*Lefvernes - Beskrifning öfver Cantzeli - Rådet
SVEN LAGERBRING, af Herr JAC. von
ENGESTRÖM* — — pag. 341.

*Förslag till Inscriptioner och Minnespenningar,
hvilka af Kongl. Akademien blifvit uppgifne
åren 1789 och 1790* — pag. 384.

*Förslag till Inscriptioner och Minnespenningar,
hvilka af Kongl. Akademien bli vit gillade
och jämkade åren 1789 och 1790* pag. 394.

Anmärk.

Anmärkningar

Rörande

*Finska Folkets läge och tilstånd vid den tiden
när det först lades under Svenska Kro-
nans vissa och varaktiga våld,*

Framlagde vid inträdet i

*Kongl. Witterhets Historie och Antiquitets Akademien
den 30 Julii 1788*

Af

HENR. GABR. PORTHAN

Eloquentie Professor vid Kongl. Akademien i Åbo.

MINE HERRAR!

Så oförfedd som den hedern för mig var, at blif-
va af et så lysande Samfund kallad til medar-
betare; så billig bekymmersamhet måste hos mig
upkomma, vid åtankan af de plikter som Kongl.
Akademien däremot har rätt at åska, och min oför-
mogenhet at dem uppfylla. Skild ifrån många hjel-
pemedel, hvilka i synnerhet til Fornhåfdernes sorg-
fälliga undersökning tarfvas, och ålagd genom mitt
syssla at mera vara omtänkt huru kunskapernes gam-
la inågor måga hållas i ständigt bruk, än huru de
genom nya upodlingar skola utvidgas; har jag lika
så inskränkt lägenhet som svaga krafter at, medelst
arbeten värdige så uplyste Domares granskning, å-
daga lägga den tacksamhet hvartil Kongl. Academi-

IV Del.

A

ens

ens ynnest mig förpliktar. Men om en oafstättelig
vårdnad och högaktning, nit at ålyda Kongl. Acade-
miens befallningar, och hog at vinna förkofran af så
vidtfrågade Måns ljus och insigter, få gälla, fast
icke til någon förtjenst, dock til täckelste för
mina brister; så smickrar jag mig med det hopp,
at äfven framdeles få röna Kongl. Academiens be-
vägenhet, hvilken kraftigt skall upmuntra mig, at
i den mån uti min förmåga står, åtminstone genom
flit, söka bidraga til de lärdoms-grenars odling, som
Kongl. Akademien med sin värd omfattar.

Det första bevis af min hörsamhet emot Kongl.
Academien, får jag i dag den åran at aflemna, då
mig tilläres at i Edert vördade och vitttra Samfund,
mine Herrar, taga säte. Mig åligger nämligen vid
et sådant tillfälle, at i et kort Tal afhandla något
ämne, hörande til de kunskaps-delar hvilka Kongl.
Academien i synnerhet upmuntrar. Och som min
ställning föranlåt mig at inskränka min böjelse
för Historiska undersökningar, förnämligast til sam-
lande och granskande af min hembygd Finlands
håfder; så anhåller jag om gunstigt tilstånd, at ut-
ur dem, ehuru fattige och fåga lysande, få hämta
ämnet til min Afhandling, och för Kongl. Acade-
mien framlägga några *Anmärkningar rörande Fin-
ska Folkets idga och tilstånd, vid den tiden ndr det
först lades under Svenska Kronans visse och varakti-
ga vålde.*

At denna eröfring skedde i det Tolfte och
Trettonde århundradet, genom trenne särskilda Här-
tåg af trenne de störste och berömdaste Sveriges
Regenter, neml. Konung *ERIK den Helige*, *BIRGER
Månsson* Jarl, och Riksföreståndaren *THORKEL
KNUTS-*

Knutsson, är allmänt bekant och erkändt. Finlands fullkomliga undertvingande har således upptagit en tid af vid, pås halftannat hundra år: men huru mycket längre tid har icke sedan til denna vigtiga eröfrings stadgande, vederbörliga inrättande, och någorlunda hyfsning, tarfvats?

J låren förlåta mig, mine Herrar, at jag med stillatigande förklarar de Härfärder som i långt äldre tider, och djupt in i Hedendomen, af åtskillige Sveriges Konungar sägas skedd til Finland, och då redan skola haft til föremål och påföljd detta Lands underkufvande a). At nu icke omnämna, huru osäkra och ofullständiga dessa esterrättelser äro, huru snart detta öfvervålde hvarje gång finnes hafva åter upphört, huru omöjligt det var, at under hastiga sjöråg, och i de tider, eröfra et vidsträckt land, sådant som Finland, föga bebodt, genom strömmar och sjöar afbrutet, med berg, skogar och karr beträckt; så röja sjelfva de gamla berättelserne nog samt, at tankan mindre varit stald på varaktiga landvinningar, än på oförmodade plundringar, hämnande infall, och utprållande af en brandskatt, hvar til ingen förbindelse kvarblef så snart röfvarerfartygen affeglat b). Ingen anstalt finnes blifvit gjord til något beständigt herravålde stadgande, inga Stort

A 2

eller

a) Sådane Härfärder skola t. ex. blifvit gjorde af Konungarne Agne, Erik Emundsson och Erik Segersäll. Se SNORRE STURLESONS Tngl. Saga C. XXII, och K. Olof Haraldssöns (den Heliges) Saga C. LXXXI. Jfr. LAGREBRINGS *Svea Rikes Hist.* I D. 3 C. 14 §. samt 5 C. 16 och 19 §.

b) Af hurudan beskaffenhet desse til östra stränderne som tidast anfäldes Sjö-tåg varit, synes nog samt däraf, at de

eller Fåsten upbygge, inga Befälhafvare tilfatte, inga besättningargvarlemnade c). Sednare Författare, som tillägnat sine tankesätt och nyare riders feder åt föga hyfsade barbarer, med hvilkas lynne ingen

så ofta plägade förnyas. Fiender, hvilkas magt invånarne af förra besök lärt frukta, erhöilo lättare af desse en brandskatt, ibland större, och ibland mindre: däri bestod förmodeligen hela öfverväldet. Om K. Erik Emundsson berättar därföre Lagman Thorgnyr i sit bekanta Tal (hos STURLESON, på sist anf. ställe), at *hann hafdi hvert sumar leidangr utt* (hvarje sommar var ute på slike Härfärder); det var hans sätt at bibehålla väldet öfver sine så kallade Skattländer. Den gamla Lifsändska Krönikan som GRUBER utgifvit (*Origines Livoniae &c.*) beskriver et senare dylikt de Sveriges tåg til Estland (år 1196), hvaraf man synes kunna göra sig et tämmeligen sannolikt begrep. om tilgången äfven vid de förra; undantagandes at om religionen icke var någon fråga. Orden lyda sålunda: *Jam tunc idem Episcopus* (här menas Meinhärd, Lifslands förste Biskop) *cum Duce Sveciae, Teutonicis & Gothis, Curones bello adiérat. Sed tempestate depulsi, Vironiam Estoniae provinciam applicant, et triduo terram vastant. Sed dum Virones de fide recipienda tractarent, Dux, accepto potius tributo ab eis, vela sustollens divertit, in molestiam Teutonicorum.* Ty skarne voro nämligen mera nitiske at omvända Esterne, och — göra til sine slafvar.

- c) Lagman Thorgnyr, på anf. ställe, omtalar väl *Jarðborgir oc önnor storwarki thau er hann gerdi* (Jordborgar och andra stora minnesvårdar som K. Erik Emundsson i Östra Länderne upreste), hvilka ännu i Thorgnyrs tid där kunde ses: men de voro förmodeligen bygde endast til försvar under det han vistades på stället, eller ock blott til åminnelse af hans besök. At besättningar blifvit i dem kvarlem-

gen ting mindre instämde än långa uträkningar och afseende på framtida fördelar; desse Författare hafva ofta riktat den äldsta Historien med storverk, som forntidens råhet eller enfald ej ens kunnat påtänka: och ibland sådana, fruktar jag man lär sig få räkna de vidsträckt Monarchier, som åtskillige Nordens Konungar redan så ganska tidigt skola hafva uprättat d). Men jag går tillbaka till mit egentliga ämne.

De underrättelser vi om Finlands skick och tillstånd i dessa aflägsna tider äge, kunna ej annat än vara mycket ofullständiga. Nationen sjelf hade icke begrep om någon skrifkonst, och har således

A. 3

inga

nade, omtalas ingenstädes. Troligt är, at dessa Hårfärder ej så mycket anställdes till Finland, som till de mera öppna, mera upodlade och rikare Preussiske, Kurländske, Lif- och Estländske, samt Ingermanländske kusterne. Något hafva väl gissat, at en del af de Svenske inbyggare, som nu bebo Finska skären och Nyland, ält ifrån så gamla tider där haft sine hemvist; men det är icke sannolikt. Om de innan Christna tiden lig här nedfatt, när hafva de då blifvit omvände? K. Erik den Helige hade blott med Finnar at göra. Om Svenskar och Christne redan hade varit bosatte i Skärgården och längs med sjökanten; så hade en sådan barriere förmodligen hindrat Finnarnes ströfvenier och anfall på Svenska kusterne, hvaröfver i de tider klagades. At desse Svenske inbyggare ännu i fjortonde seklet här hette *Helsingar*, och betalte sina afgifter till Prästerskapet efter samma sed som i Helsingland var öffig, såsom gamle Handlingar intyga; utmärker nogslamt at de voro nykomlingar, och redan innan sin ankomst hade antagit den Christna läran, m. m.

d) Såsom Iwar Widfädne, Sigurd Ring, Ragnar Lodbrok, m. fl.

inga skrifteliga minnesmärken kunnat lemna oss. Dets fornlågnar hafva snart af tidens ström blifvit bortfö de, och försvunnit. Af dets gamla Qväden är föga ljus at hämta; de äldste som kommit til oss, tvifvelsutan mycket stympade och förändrade, innehålla endast mytiske dikter och en yrande vid-skeppelses drömmar. Af Historiska Sånger vet jag inga vara i behåll, när en enda obetydlig öfver Sanct Henrik undantages, som gå up til Påfviska tiden; och af de märkvärdigaste af de öfriga, äge vi ej annat än fragmenter e).

Under de första åren efter Landets intagande och Christendomens införande, lärar ej mycker, hvarken af de nys ankomne Svenske Lärare, som med helt andra göromål voro sysselsatte, eller af de genom dem omvände och underviste Finnar, hafva blifvit skrifteligen författadt. Men om de något upteknat, som kunnat gifva efterverlden ljus om de tidens utseende och händelser; så har det undergått lika öde med nästan alla öfriga Finska Handlingar, som dels af barbariska fiender, dels genom andre olyckshändelser, blifvit upbrände och förstörde f).

Hvad

e) Sådane finnas öfver det så kallade *Klubbe-Kriget* i Finland, öfver Hertig *Carls* (sedermärka K: Carl IX:s) Finska Krigståg emot K. *Sigismunds* medhållare därstädes, o. s. v.

f) At förbigå de många andra eldsvådor och fiendtliga plundringar, igenom hvilka våre äldre Städer, och i synnerhet Åbo, ofta blifvit ödelagde, och förmodligen Landets äldste Handlingar tillika förstörde; så anmärka våre gamle Häfdeteknare sjelfve, i synnerhet tvänne tillfällen, såsom för vår Historia olycks-täge; nämligen Kustö Slotts förstöring år 1318 af

Hvad vi af närtida Svenske Författare, som ännu finnas i behåll, kunne samla, rörande Finlands omständigheter innan det kom under Sveriges lyd-
nad, och i den närmaste tiden därefter; utgör ej heller mycket rikare förråd. Ty hvad är det som desse Författare lemnat oss? Ulla Legender öfver tidens Helgon, några magra rim och korta förteckningar på händelser, som i synnerhet synas Klosterfolket märkvärdige. Sammanhängande och eftertänksamma berättelser, eller anmärkningar öfver folkslagens tillstånd, öfver deras framsteg i samhälls-
läfnad, i upfostran och feder, får man af dem ej vänta.

Desse äro likväl nästan de enda källor, utom några få Påfve-Bref rörande Finska Församlingens första tider g), ur hvilka vår kunskap om detta folks äldsta belägenhet måste hämtas: hvilken kunskaps ofullkomlighet häraf kan nogsamnt skönjas h). Men så kunna dock ännu tvänne hjelpemedel nyt-
tjas,
A 4

Rysarne, då *alla Åbo Domkyrkas Privilegier och Klenodier* tillika lades i aska; och samma Domkyrkas plundring år 1509 af Danskarne, då äfven dess *Klenodier och Böcker*, jämte hela Staden, blefvo sköflade och brände.

g) Desse upräknar von CELSE i sin *Apparat. ad Hist. Suegoth.* S. I, p. 35 följ. Til hvilken förteckning dock ur *Åbo Domkyrkas gamla Copie.-Bok*, som uti Kongl. Bibliotheket i Stockholm förvaras, samt ur Herr Ceremonie-Mästaren och Ridd. FREDENHEIMS ifrån Påfvelige Archiverne i Rom erhållna ansefliga samling af härtils hos oss okända Bullor, åtskilliga kunna tilläggas.

h) Til utländske Häfde-tecknare hade, om så aflägsna och obyflade folkslag, söga någon kunskap funnit

tjas; som ehuru väl ensamme af föga betydigheter, likväl i förening med hvarandra och de nys förut omnämnde, ej utan fördel stå at tillira. Jag menar, först Finska Språket, som upmärksamt och med granlagenhet rådfördt, gifver en någorlunda tillförlitelig bild på folkets forna tankesätt, plagseder, och den grad af odling hvartil Nationen under sin sjelfständighets tid, och innan sin närmare bekantskap med grannarne, hade hunnit. Sedan tjenar ock jämtorellen med de gamle Finnars närmaste släktingar och vänner *Esterne*, ogement at uplysa de förres läge, bruk och inrättningar *s*); ågande vi om Esterne's forna tillstånd ganska brukbare, och för en forskare af Finlands fornhåfder i flere afseenden märkvärdige underrättelser, uti den gamla

Krö-

tränga sig. Ryska Historien är ännu icke nog känd eller uparbetad; så at vi ej med säkerhet kunne veta, hvad hjälp til våre häfders uplysning ifrån den sidan må vara at vänta, hvad härtills blifvit bekant, gifver ej stort hopp.

2) Jag anser väl icke för sannolikt, hvad någre berömlige män synas trodt, at den Finska Nationen ifrån Estländska sidan til sine nuvarande boningsorter anlant; gränskäpet med Ryska Karelen i öster, och flera Finska folkslags urgamla hemvist i syd-östra och nord-östra Ryssland, utvisar nogsam, hvarifrån Finland erhållit sine invånare: men så gör dock besägenheten jämväl troligt, at de gamle Finnarne, särdeles de som bodde nära til Finska Hafsviden, haft mycken gemenskap med Esterne, och kanske med nybyggen af desse sednare fordom blifvit förstärkte; hvilket dock ej ensamt är tillräckligt at förklara den nära likhet som är emellan bägges språk och seder, och som utan tvifvel ifrån deras gemensamma stambygd sig härleder.

Krönika öfver Lifflands och Estlands underkufvande och omvändande til Christna Låran, hvilken en samtida onämnd Författare på Latin sammanförfattat, och först af GRUBER, uti innevarande århundrade, i tryck blifvit utgifven j).

Undren icke, mine Herrar, at jag uppehållit Eder med de torftiga hjelpredors upräknande, som til Finske Fornhåfdernes uplysning äro at tilgå; jag har därigenom måst bereda en ursäkt för de anmärkningars fattigdom som jag om mine Landsmans tillstånd och öden, ännu i så nya tider, som det Tolfte och Trettonde århundradet, har at anföra.

Vi äge väl några Författare som icke tyckts känna en sådan brist. De hafva skänkt oss långder, vidlöftige nog, på Konungar som skola styrkt Finland innan det kom under främmande valde, med bifogade underrättelser om deras bedrifter, slagter och Konunga-såten k). Men det är skada,

A 5

at

j) *Origines Livoniae Sacrae & Civilis &c.* recensuit, illustravit &c. Jo. Dan. Gruber, Francos. et Lips. 1740, folio; hvaraf Joh. Gottfr. Arndt utgifvit en Tysk öfversättning (förfedd med anmärkningar och fortsättning) tryckt i Halle 1747 och 1753, 2 Delar, i folio.

k) Utom MESSENI *Finlands Rimkrönika*, (hvilken, sedan den länge i handskrift af våre Fornälskare blifvit nyttjad, utkom af trycket i Åbo år 1774, 8:o), och X:de Boken af hans *Scandia illustrata*, hörer hit i synnerhet det *Chronicon Finlandiae, incerto auctore*, hos NETTELBLADT, hvarom rätt nu skall talas, och hvilket somlige, gilsningsvis, äfven velat tillägga MESSENIUS, med hvars meningar det nära öfverensstämmer, så at det åtminstone blifvit antingen af honom följdt, eller ur hans skrifter sammanfattadt.

at alla dessa underrättelser, sammanfatta i det sist förflutne århundradet, icke stödjade sig på några kända bevis eller minnesmärken; at deras uphofsman ej utan i mycket allmänna ordalag uppgifvit sina källor; och at desamma, närmare betraktade, röja för mycken osannolikhet, at kunna antagas och gillas. De uppgifne Konunga-längderne finnas merändels innehålla Svenska namn, til en del omöjliga för en ren Finne at utläsa, utplockade ur *Islandarnes Sagar*, *Saxo Grammaticus* och *Johannes Magnus*, samt på höft sammanstälde 1); ibland hvilka et och annat Finskt ord blifvit inflickadt, för at gifva af sammans et likligare utseende m): af sådan beskaffenhet är den ömkeliga Krönika om Finlands fordnas Konungar, hvilken NETTELBLADT i sit *Schwedische Bibliothek* infört n), och som ingalunda förtjent at ur sit mörker framdragas. Auctoren är obekant; och han må väl förblifva det. Alla anledningar och skäl bestyrka fast mera deras tanka, som tro at Finska Nationen, långt ifrån at under seklers förlopp hafva stått under et gemensamt hufvud, vid de Svenstes ankomst ännu var stadt i Hus.

- 1) Sådane äro *Snär* eller *Snið* med sin dotter *Drifua*, *Froste* med sin dotter *Skialf* (i hvilka namn icke är svårt at igenkänna en blott allegorisk dikt), *Forniothi* (Chaos), *Gris*, *Amund*, *Jokul*, *Motle*, *Sumble* (med sin dotter *Signe*), och *Dumber*. Det är bekant, at Finnarne hafva svårt at utläsa de ord som med tvänne consonanter begynnas, och at bokstäfverne B, D, F, G, hos dem äro främmande.
- m) T. ex. *Ucko* (Gubbe); hvars Drottning hette *Acka* (Gumma). Jag vet icke om man häraf kan sluta at Auctoren varit Finne?
- n) 1 *Stück*, s. 96 — 115.

i Husfjäders-tillståndet, eller sin naturliga frihet; utan någon Furst eller Regent, utan Samhälls-lagar, eller egentlig Borgerlig styrelse o).

Hade

- o) At Ryssarne, innan Svenskarnes ankomst, skulle öfver Finland ägt något öfvervälde, är en ogrundad gissning af någre Svenske Författare: Ryska Historien framvisar intet spår därtill. Hvarken emot K. Erik eller Birger Jarl, vet man at Finnarne begärt eller erhållit undsättning ifrån Ryksland; än mindre at Ryssarne ansett sig genom dessa Härfärder hafva blifvit förörlämpade. Icke en gång hela Karelen, åtminstone icke dess västra och södra del, synas ännu mot slutet af trettonde seklet (omkring år 1270) hafva blifvit räknadt ibland Nowgorodske Rikets besättningar; hvarföre ock Nowgorodske Fursten *Dmitri Alexandrowitsch* år 1278 berättas hafva gjort et härjande infall i detta land: se *MÜLLERS Saml. Ryskischer Geschichte*, V B. s. 417, 418, 419. Men öfver norra Karelen, som stöter til Ishafvet och Norriska Lappland eller Finmarken, hade Ryssarne redan midt i samma århundra at befalla; såsom man kan se af deras gränse-stridigheter med Norrmännen vid samma tid: *TORFÆUS Hist. Norweg.* P. IV, C. 40, p. 265 seq. När *Thorkel Knutson* intog södra och västra Karelen, hade han i början ingen strid därom med Ryssarne; med hvilka sedermera, då de af fruktan för det nya gränskapet, och af sin vanliga Politik, understödde Karelerne, krig upkom. Af K. *BIRGERS* Bref til Hansestäderna år 1295, som Herr *LAGERBRING* (II D. s. 670 och 673) omnämner, ses tydeligen, at Karelerne, som han låtit underkufva, icke varit Ryske undersåtare, ehuru de med dem ståt i vänskap. Stora *Rimkrönikan* nämner väl, men såsom en blott gissning, at *Tawastland* som Birger Jarl intog, torde förut hafva lydt under Ryskt wälde: *Jak tror* (säger Författaren) *thet Ryske Konunger misst*, p. 23. Man hade nämligen i hans tid om gränserna i Finland beständig tvist med

Hade Finska folket vid K. *Eriks*, *Birger Jarls* och *Thorkel Knutjons* anfall, haft någon Konung eller allmän Anförare, så är icke troligt at de gamle Svenske, ehuru magre, Legender, Rim och Anteckningar, skulle förbigått at dårom nämna, eller glömt en omständigher så skickelig at förhöja deras Hjel-tars åra och gifva större anseende åt deras bedrif-ter. Motståndet hade ock då tvifvelsutän blifvit star-

Rysarne; därföré lærer han trodt, at man ock for-dom tagit ifrån dem alt hvad i Finland var eröfradt. För öfrigt anför han inga skäl til sin gifsnings be-styrkande. Sådane hafva ej heller hvarken *MESSENIUS* (*Finl. Rimkr. f. 13*) eller Auctören til *Chron. Finl.* hos *NETTELBLADT* (p. 97), som bifalla samma mening, upgifvit. Kanske de fallit på denna tanka i anledning af de gamla Isländska Sagernas berättel-ser om *Halmgårdska* Rikets fordnä magt, hvarmed tvifvelsutän Nowgorodiska Staten bör förstås, men hvars gränser man utsträckt vidare än med säkra be-vis kan fulltygas; äfven som icke alt hvad derom, och om dess förhållande til Svenska Monarchien för öfrigt berättas, kan för påliteligt anses: jfr. *VON DALINS Svea Rikes Hist. I D. 13 C. 10 och II §. samt 18 C.* At de Finnar som bodde närmast til Finska viken, och särdeles *Karelerne* och *Esserne*, för längre tid tillbaka varit i bekantskap med sine Ryske grannar, at de gjort dem sällskap på sjötåg och röfware-färder i Östersjön, samt at den mäktigare Nationen vid sådane tilfällen ägt något slags företråde och kanske befäl, synes icke otroligt: men däraf följer icke, at man erkänt deras verkliga och beständiga öfverherrskap, åtminstone icke i de aflägsnare ortarne. Sedan Svenskarnes vapen och våld-samma omvändelse-sätt retat de hedniske Finnarne til häftig fiendskap, förmådde sådant dem utan twif-vel at närmare förena sig med sine öfre grannar, och

starkare, ordentligare och långvarigare. Men när möttes Svenske Härden endast af sammanstockade skarar, som af intet befäl eller krigsaga visste, och därför snart blefvo skingrade och underkufvade p). Man finner intet spår, at någre Fästningar blifvut intagne, eller någre Städer sköflade. Sjelfva det Finska språket, som aldeles inga ord äger, förutan dem hvilka det lånt ur Svenskan, at beteckna *Könung, Drott eller Furste, Höfdinge, Domare*, och så

gemensamt med desse hemsöka så väl de Svenske hvilka sig i Finland hade nedfatt, som sine til Christendomen öfvergångne Landsmän, hvilka de för afällingar ansågo. Detta bevisa nogsamtt åtskilliga Påfvebref, hvilka klaga så väl öfver hedningarnes raseri, som Ryssarnes verkksamhet at dem upreta och understödj: hvarom kunna beses mine anmärkningar til *JUUSTENS Chron. Episcopor. Finlandens*. p. 100, 101 och 102. Ryssarne iakttago därjämte den politiken, at icke allénåst sjelfve afhålla sig ifrån våld til Christendomens fortplantning, utan ock lemna sina grannar biträde emot Latinska Kyrkans ifver i denna väg. Nowgoroderne voro en handlande Nation; de sågo fördenksull mera på sin vinst, än på religionens utbredande; på samma sätt som sedermera Holländarna i Ostindien, &c. Den oftänämnde gamla Litändska Krönikan säger: *Est enim consuetudo Rerum Ruthenorum, quamcunque gentem expugnaverint, non fidei Christianæ subicere, sed ad solvendum sibi tributum et pecuniam subjugare*, &c., p. 85: jfr. p. 166, n. 4.

p) Se ISRAEL ERLANDI *de vita S. Erici*, p. 7 seq. Den större *Rimkrönikan* (HADORPHS Upl.) f. 22 följ. och f. 56. ERICUS OLAI Hist. Svec. p. 83 (Ed. LOCCHINI). Allestammans gifva nogsamtt tillkänna, at de Svenske ej funno något betydligt motstånd.

å vidare, gifver detta påstående en ny styrka q). Däråf hämtas ock et ojäfaktigt bevis, at ingen annan skilnad på *Stånd*, än emellan: *Frie* och *Trdlar*, *Husbönder* och *Tjenare*, hos Nationen varit känd r). *Stad*, *Torg*, *Gata*, *Marknad*, en stor del af Slögi-der och Handtverk, nämna Finnarne med Svenska namn s); til et bevis, at bekantskapen med dem, förnämligast ifrån de Svenske sig härleder. Men i alt hvad til *Landtmanna Sysslor* och *Näringar* hörer, icke allenast hvad som angår *Jagt* och *Fiske*, utan jämväl *Boskaps-skötsel* och *Åkerbruk*, har däremot

Språ-

q) Til Exempel *Kuningas*, *Duomari* (*Tuomari*), *Valda-kunda* Rike, *Esi-valda* Öfverhet (af *völd*, *vælde*). *Ruhtinas* Furst, är på samma sätt brutet af *Drott* (*Truhtin*) som *Kuningas* af *Konung*: Finnarne som ej kunde utläga *Tr*, hafva utelemnat den förra bokstafven, och ökat til en stafvelse i slutet. De enda ord som synas utmärka, at någon slags Öfverhets-magt blifvit utöfvad, (kanske endast af Husbönder emot sine underhafvande, eller af hela Nationen emot vilse enskildé personer), äro *Wero* Skatt, och *Sakko* plikt, böter.

r) *Wapa* fri, *Orja* träl; *Isändä* och *Emendä* husbonde och matmoder (af *Isä* fader, och *Emä* moder); *Pal-velja* tjenare. Trälarnes öde, med hvilka förnämli-gast krig och röfvare-tåg lära förfedat Nationen, synes ej varit mycket olyckligare, än det fria husfol-kets.

s) Til Ex. *Kaupungi* Stad (Köping), *Tori* torg (hvar-af ock *Turku*, Åbo Stad, fått sit namn), *Katu* ga-ta, *Markkina* marknad. Likaledes *Kraatari* Skräd-dare, *Sorwari*, Svarfvare, *Maalari* Målare, m. fl. En del af desse och någre flere Handtverk, kunna väl ock nu med renare Finska namn betecknas; men man ser tillika lätt, at sådana ord äro nygjorde. *Suu-tari* Skomakare, läger genom de Andeliges biträde

Språket et rike förråd af egna och inhemiska ord &c. Med dem har altså Nationen varit af ålder bekant; emedan folket i annat fall tillika med kunskapen om de til dessa nåringsfång erforderliga verktyg och

blifvit lånt ifrån Latinen. Däremot synas *Kanguri* Väfvare (af *Kangas* väf), och *Seppä*, egenteligen Smed, men ock i gemen uti sammanfatte ord Mästare, förfärdigare (t. ex. *Puu-Seppä* Snickare, af *Puu* träd), vara urgamla ord, samt intyga at dessa handverk af ålder varit hos Nationen öfliga; hvarföre ock de til dem hörande verktyg hafva Finska namn: t. ex. *Vasara* hammare, *Palja* slägga, *Pihiti* smedstång (hvarifrån *Hohdin*, plur. *Hohittimet* hostång, åtskiljes), *Palkus* och *Alaisin* städ, *Ahjo* åfja, *Paja* smedja; *Kaide* (*Kaite*) och *Pirta* väfked, *Niisi* skaft, *Sukkula* väffpole, hvori nyffspolen, *Käämi*, instickes, *Sohlo* väfftol, *Suhakko* bom, *Loimi* uppräning, *Kude* inslag, *Luoda* refva en väf (*Luonnos* refning), *Vihti* härfva, *Kerä* nyftan, *Vürttänä* slända, *Lumbio* (Lumme) sländ, *Lape* tott, m. fl.

- *) At undvika vidlöftighet, förbigår jag de många slags verktyg, redskap och anstalter, hörande til *Jagt* och *Fiske*, som med ursprungliga Finska namn betecknas. Likaledes den mängd af ord som angå *Beskaftssefn*, och bruket af Svedjor, deras åtskilliga slag och skick, med därtill hörande arbeten, o. s. v. Det lärer göra tilfyllest, at jag här nämner *Wainio* åkerfält, hemåker, *Moisio* utåker, *Sarka* teg, *Vako* åker- eller plog-fåra, *Piertano* åkerren, *Aita* gärdesgård, *Niittu* äng; *Aara* (*Aura*, *atra*) plog, som synes vara slägt med Svenska ordet *Årder*, *Sahra* gaffel-plog, *Wannas* plogbil, *Wiuhka* plog-knif, *Aes* (*Åjes*), *Hara*, *Karhi* harf, *Jyres*, *Junga* (*Junka*), *Unkka*, *Rahnus* eller *Rahno* vält, *Sirppi* skära, *Vikahde* (*Vikatet* eller *Viikate*) lie, *Varta*, (*Varsta*) slaga, *Pohdin* (*Puodin*) vanna, *Kyndää* plöja, *Puida* tröska; *Ohra* (*Otra*) bjugg, *Nisu* (*Veh-*
ve) vete, *Nauris* rofva, m. fl.

och förrättningar, ofelbart skulle lånt deras Svenska namn, eller lånt sig beteckna dem med ord och talesätt som efter detta språk blifvit brutne och härmade *u*). Märkeligt är ock, at icke långt efter landets intagande och invånarnes tvingande at bekänna den Christna Låran, dem blef ålagt at betala sina utskyllder til Biskopen och Prästerskapet i Spannemål; när däremot de Svenske inbyggare i Nyland och Finska Skånen, som merändels voro Helsingar, och efter sin hembygds plägsed förnåmligast syntes hafva vinnlagt sig om Boskaps- kötsel, erlade dessa utgifter i Smör *v*). Tvisfvelsuran bestod väl der åkerbruk som Finnarne i de tider idkade, måstedels i fvedjande. Men alla redan omförmålde omständigheter sammantagne, jämte bekantskapen med *Metaller* och deras bruk *x*), nyttrjandet af väfnader, och vanan vid åtskilliga beqvåmligheter, utvisa

- u*) För sådane kan man mistänka *Ruis*, hos Esterne *Ruggis* råg (på Tyfka *Roggen*), *Kaura* hafra, *Peldo* åker, (fält, hos Tyfkarne *Feld*), m. fl.
- v*) Härom kan ses Årke-B. *Birgers* bref af d. 8 Oct. 1369 (i Åbo Domkyrkas gamla Copie-Bok, fol. 3), hvori han åberopar sig *gammal sed*. Af K. *Magni Erikssons* Bref, gifne åren 1329, 1331 och 1334, bestyrkes det samma. Om denna sak kan vidare jämföras *Bih.* til de af et Sällskap i Åbo utg. *Tidningar* för år 1785, s. 118 — 125.
- x*) Til ex. *Rauta* järn, *Teräs* stål, *Vaski* koppar, *Hoppia* silfver. På Guld, Tenn och Bly, finnas däremot icke inhemska Finska namn. At Finnarne ifrån urminnes tider tilverkat Järn, (förmodeligen af sin Sjö och Myr-Malm, hvilket ämne, innan det ännu blifvit smält och renadt, af dem kallas *Hölmä*), bestyrkes ock af åtskilliga deras vidskeppliga Sånger, hvaruti konsten at omgås med denna Metall hänledes

utvisat tydeligen, at Nationen redan något framskridit på hyfsnings-vägen, och icke mera var stadd i den yttersta råhet y).

Detta skönjes vidare af den tilgång på inhemska ord som Språket äger at beteckna ej allenast Hus af flere slag, samt hvarjehanda *Bohags-ting*, utan ock *Gårdar*, *Byar*, och et slags *Hädrader* eller

B. för-

ifrån deras forna Gudar: Språket har desutom inhemska ord, som beteckna ej allenast smida *Takoa*, utan ock slags *Kuona*, tackjärn *Lehtaus*, tackjärns-gös *Harkka*, m. fl.

y) Sådant bestrykes af Nationens inhemska namn på afskilliga tyger och väfnader; såsom *Sarka* vadmal, *Verka* kläde, *Kasti* (*Hursti*) säckväf och blaggarn, *Piikko* enträdt (groft) lärft, *Varti* tvåskäftadt lärft, (*Palltina* finare tvåskäft, är förmodligen länt af Ryssarnes *Polotna*), *Tskäinen* (nämligen *Kangas*) fyrskäft, *Toimikas* groft fyrskäft, *Atoina* fint fyrskäft, m. fl. Jag förbigår namn på hvarjehanda klädes-plagg, och nämner endast af *Bohags-ting*: *Pöytä* bord, *Rahi* långbänk, *Wuode* bädd, *Pata* gryta, *Kasari* kettil, *Malja* skål, *Sammio* kar, *Sango* ämbar, *Rainda* mjölkstäfva, *Hanhio* örstop, *Huhmar* en träd-mortel at stampa säden uti, *Kuurna* bryggkoffa, *Münde* kärnstaf, *Rasiq* ask, *Lipas* vacke, *Reki* släda, *Korja* refesläda, *Saani* kappsläda, *Onales* en klämma at ihopfoga bräderna vid båt-byggnad, *Weitai* knif, *Kirwes* yxa, *Tajkin* gröpyxa, *Ora* fyedjärn, *Kairi* (*Napakaira*) borr, *Jämsi* skafjärn, *Kehritimet* får-sax, *Tahko* slipsten, *Torro* (*Suppilo*) qvarntratt, *Kahq* (*Kahna*) qvarnslaka, *Silda* (*Silta*) bro, *Porras* spång, *Laituri* strandbrygga, m. fl. At man til körflor och resor nyttjat så väl oxar som hästar, tyckas namnen på ok *Ies*, ok-rem eller roma *Rahje*, vagns- och släd-titel *Wehmaro*, skackel eller fimmelfång *Aise*, tøm *Ohja*, bettel *Syisti*, m. fl. kunna iotya.

föreningar emellan flere Byalag: likaledes *Ting* eller folkets allmänna sammankomster z). Dessa namn finnas merendels vara gemensamma med Finnarnes släktingar på andra sidan om Finska Hålfviken, nämligen *Esterne*; så at de förmodligen varit i bruk redan innan bägge Nationerne blefvo åtskilda. At *Esterne* lefde i sin naturliga frihet, men likväl hade förbundit sig i större eller mindre fylken, til gemenamt försvar; at de samlades til allmänna möten, vid hvilka Nationens *Ardte* togde det största anseender och måst verkade; at de vid sådana tillfällen förenade sig at göra härfärder eller röf-vare-tåg til lands eller sjös emot sina fiender, då den tiltagssnaste, starkaste, ärfarnaste eller måst aktrade, århöll et slags öfverbefäl, ehuru ganska inska inskränkt: alt detta, som med andre halfvilda folkslags seder sammanstämmer, inhämtas af den tilförene berömda gamla Liffändska Krönikan. Och denna bild af deras Borgerliga författning, om den så förtjenar at nämnas, träffar jämväl i det närmaste in på de gamle Finnarne.

I sine hemseder finner man at bägge Nationerne liknat andra halfvilda folkslag. Hårdhet i tankesätter, trumphenet och tröghet i lynnet, aa) råhet

z) T. Ex. *Piha* inhägnad gård, *Huone* hus, *Pirtti* pötte, rökstuga, *Sauna* badstuga, *Kota* kök; värmehus, koja, *Maja* hydda, *Aitta* visthus, *Riisi* ria, *Navetta* Ometto, *Pihatto*, *Läuvä*) fähus, *Tarha* täppa, fägård, *Talo* gård, *Kylä* by, *Kihlakunda* härad, *Käräjä* ting. Hos *Esterne* uttalas desse ord: *Pihha*, *Houe*, *Saun*, *Kodda*, *Maja*, *Ait*, *Rehhi*, *Tarva*, *Tall*, *Kylla*, *Kihhelkunj*.

aa) *Dans*, hvartil Nationens öfre grannar, *Röffarne*, hafva så mycken böjelse, har ej en gång nämn på

het i omgånget, hvarifrån de ingalunda kunna frikallas, hafva likväl ej mera varit deras än andra ohyssade Nationers lyren. Det vackra Könet, som hos alla barbarer måste ärfara et oblidt öde, emedan den vilda styrkan af inga ömma känslor tämjades, har ock af Finlands gamla inbyggare med föga aktning och skonksamhet blifvit bemött. Fadren, som i sit hus ägde högsta magten, (eller efter hans fränfalle Sönerne) sålde sina döttrar eller systrar åt deras älskare, för et visst öfverenskommit pris; och at *bortgifta* Flickor, hette med et gammalt Finskt talesätt, at *sälja* dem *bb*). Utom Giftomannen,

B 2

nen,

Finska, och är ännu i öfre orten, där Svenska seder haft mindre insteg, aldeles obrukelig. Detsamma gäller om sådane lekar i hvilka ungdom af bägge könen deltaga. I nedre orterne synas dock några dylika, (såsom den så kallade *Hiippa*, ute på marken om sommaren), redan för längre tid tillbaka, hafva blifvit vedertagne. At invånarne i öfre delen af landet, såsom glesare bebodt, och för sin närmare belägenhet til gränsen, oftare af fiendteliga ströfverier hemfökt, behållit et trumpnare lynne, kan icke synas underligt: de äro fördenskull ock mera böjde til misstänksamhet, fåtaligare, långsammare både i sit uttal och hela sit väsende; som alt, af deras läge och utståndna öden, &c., icke är svårt at förklara.

bb) *Tyttäriä myöskennellä*, eller *myydä, myöskennellä*. I et gammalt qvåde säges om en Fader som höll på at bortgifta sina döttrar: *Nettojahan myöxenteli, Impijähän kaupotteli* (Han sålde sina Flickor, Han förhandlade sina Möder). Bruden, som därunder var frånvarande, i vall med Boskapen, frågar af Friaren som kommit i skogen at upöka henne, och som för henne berättat huru han besökt hennes Fader, och funnit honom med en sådan handel sysselsatt: *Kellen myösihin minua* (Til hvem blef då jag bortfäld?)

nen, borde ock andre Brudens näraste anhöriga (hvilkas bifall således äfven torde behöft inhämtas) med skänker ihogkommas; så at kostnaden var nog betydlig. Detta var kanske en af orsakerna, hvarföre man hos detta folk ej finner spår til egentligt månggifte *cc*). När Hustrun kom i huset, lär hon föga annorlunda än en Träl blifvit ansedd

Han svarar: *Sinä myötihi minullē, Kana kaunis kaupattihi* (Du blef förfäld åt mig, min vackra höna, du vardt åt mig förhandlad). Hvarpå hon underrättar sig om Brud-priset; hvilket Friaren berättar hafva varit rätt anseeligt, nämligen en Stridshäst åt Fadren, en Ko åt Modren, et par Oxar åt Brodern, en Tacka åt Syfren, et stort spänne åt Sonhustrun. Men alt detta tycker Bruden hafva varit för litet, och af förtrytelse at hon för så ringa pris blifvit bortgifven, förklarar honom det hon ingalunda ville blifva hans hustru. Hon yttrar sig: *Vähämbäs hyvästä annott, Pikkuruusen kaunihista; En huoli minä sinusta* (Föga gaf du för den goda, ganska litet för den vackra; Dig sköter jag icke om). En märkvärdig vändning af den mänskliga egenkärleken! I andra dylika Qväden, utfättas andra priser. I äldsta tiderne lærer ock på Brudens bifall föga hafva ankommit. Uti en gammal Sång berättas jämväl, huru en Flicka, som för anseeligt pris blifvit til sin Friare förfäld, därefter af en Ryfs bortröfvades; då hvarken Fader, Moder, Broder eller Syfter ville, emot ärläggande af det ärhållne Brud-priset, lösa henne ifrån fiendens våld: men en främmande Ungkarl drog ej i betänkande at för henne i lösen betala 100 Riksdaler, då hon anropade honom om hjälp, emot det hon lofvade blifva *Hans evärdeliga trälinna, Och hans beständiga maka*, o. s. v.

cc) Efterne finnas dock hafva haft flera Hustrur; hvarföre det ej heller är om Finnarne osannolikt, häft när de genom sina härfärder hade tillfälle at röfva

fedd *dd*): förutan andra besvärliga fyflor, blef det hennes skyldighet, at jämte Trålarne och det öfriga Husfolket af Qvinnokönet, stampa eller mala all den såd som til uppehålle tarfvades; af hvilken sed i Savolax och Karelen, där Vatten- och Väderqvarnar äro en tåmmeligen ny inrättning, lämnningar ännu finnas *ee*).

Deras annars vidskeppeliga Guda-lära, röjde större enfald, än man träffar i mera hyflade folkslags Religions-anstalter. Sin dyrkan delte de emellan flere Gudar, som förmentes hvar och en

B 3

innom

många främmande qvinnor. Jfr. GRUBER anf. st. p. 155 och 178. Men Esterne hade ock Guda-bilder, och brukade blodiga offer, hvartil inga spår hos Finnarne träffas: så at bägge Nationernes seder icke i allt torde varit fullkomligen like. Därförast. p. 149, p. 76 och 88.

dd) Detta var en naturlig följd af den seden at hon skulle köpas. Ännu i 14:de seklet, fann K. *Birger* nödigt at genom särskildt bref, dat. *Tninge* den 1 Oct. 1316, taga Qvinnokönet i det då nyligen ärofrade Karelen uti sit Konungsliga hägn, och tillägga dem, så väl gifta som ogifta, både til deras personer och egendom, lika frid och säkerhet som könet i Sverige åtnjöt. Se LAGERBRING anf. st. III D. f. 89. Såsom en lämning af forna seder bör det ock anses, at i öfra Landet Qvinnorna ej heller ännu sätta sig til bords med Karlarne, utan äta för sig själfva, merendels efteråt, hvar i sin vrå. Man igenkänner härutinnan noglångt en märkelig likhet med flere andre mindre hyflade folkslagsfeder.

ee) De mindre förmögne, särdeles Torpare och Inhyfeshjon, nödgas mångenstädes på handqvarn mala hela sit års-behof: hvilket är Qvinnornas skyldighet, som icke en gång Värddinnan, när på yngre hjon i huset ej är tillgång, får sig undandraga.

innan sin nog inskränkta krets, styra världen *ff)* men de ryckas ej hafva föreställt deras egenskaper under vissa bilder; voro oförmögne at upresa dem pågra Tempel, invigde dem inga Altaren, och utvalde til deras tjänst inga särskilda Präster *gg)*: hvar och en Husbader lærer sjelf hafva föreställt Guds-

ff) Så hade til ex. *Amariuen* at befälla öfver Luften (*Ilma*), samt *Blixt* och *Åska*; *Tapio* öfver Skogen och *Villdjuren*, o. s. v. Huruvida någon allmän Öfver-Gud blifvit erkänd, är svårt at med säkerhet utreda; em ej denna heder til äfventyrs vederfarits *Wäinämöinen*, som åtminstone stod i besynnerligt anseende. Et ondt och fiendtligt väsende, som fick namn af *Perkele*, *Piru*, *Hissi* m. m. synas de ock hafva fruktat. Men at någorlunda utreda alt detta trassel, skulle fordras mycken möda.

gg) På alt detta fattas egenteliga Finska och inbemska namn. Tempel och särskilda Präster, förekomma ej heller hos de gamla Esterne. Vilda Nationers seder i gemen, och i synnerhet de flere folkslags som höra til den fordom vidsträckt Finska stammen, af hvilka ännu öfverlevor på åtskilliga ställen i Ryska Riket sig bibehållit, tjäna mycket at uplysa alla dessa omständigheter: hvarvid likväl hvarderas särskilda läge tillika bör ihogkommas. Med Präster, hvilka ej behöfvas innan flere familier träd i samsfund och gemenamt underhålla en offentlig Gudstjänst, böra *Spåmän*, *Teknetydare*, *Quacksalvare* och *Trollkarlar* ej förblandas; på hvilka slags bedragare eller dårar, hos barbariska folkslag ej plägar vara brift; sådana *Tiätäjär*, *Indomietet*, *Noidat*, *Welhot*, &c. saknades ej heller hos de gamle Finnarne, om hvilkas forna religion, eller afguds-tjänst och vidskeppelser, för öfrigt kunna jämföras Hr. Mag. *Christian Lencquist*; år 1782 i Åbo utgifna tvänne Disputationer *de superstitione veterum Fennorum Theoretica & Practica*.

Gudstjänsten, som i synnerhet uti vissa heliga Lunder (hh), vördade för Gudarnes osynliga närvaro; på et oss nu icke nog bekant sätt förrättades.

Ibland et sådant folk, okunnigt om *skrift*, afskildt ifrån den uplystare världens bekantskap, bör man icke söka spår til Verenskaper ii). Men det ägde dock, liksom många andra för öfrigt öhyfsade Nationer, en egen *Skaldekonst*. Dets Sångers, mera okonstlade än Isländarenas Skaldskap, få med Grekernes vålljudande, höga och snillrika qväden icke jämföras; men öfverträffa mycket de plattra rim som en lång tid vanhedrade det nyare Europas smak.

B 4

smak.

hh) Sådana til afguds-tjänsten helgade Lunder, (hvilka hos alla hedniska folkslag förekomma) hade Biskop *Thomas*, af de nyss underkufvade och til Christendomens antagande tvungne Finnarne, såsom en skänk under sin Biskops-stol ärhållit; och fick därpå Påfven Gregorii IX:s stadfästelse-bref, hvilket finnes infördt i *Skriftel. Bets til SPEGELS Biskops-Krönika* f. 150, och *Acta Upsal.* för år 1725, p. 62. Jfr. *VON CELSE* p. 62, n. 6. De uti samma Påfvebref omnämde *D-lubra* böra icke anses för *Tempel*, som hos Finnarne ej funnos, utan voro blott infångda och til Gudstjänsten helgade platser, sådane som åtskilliga i Ryska Riket boende Nationer af Finska Folk-stammen (*Tscheremiser, Wordwiner* m. fl.) ännu hafva, och kalla *Keremet*. Esternes heliga Lunder omtalas hos *GRUBER* a. st. p. 138 och 180.

ii) Til dem kända ej de torftiga kunskaper om vissa enkla Läkemedel; vissa Stjernebilder, o. s. v. med skal räknas, som Nationen ägde. Stora och lilla Björnen *Otava* och *Venusån Otava* (Ryska Karlvaegen), Sjuftjernorna *Seulainen* (tilla Sället), och Orion *Wälnämöisen Vikahde* (Wälnämöinens fl.), äro de Constellationer som hafva egna och urgämla Finska namn.

smak. Med sådane Sanger årade Finlands gamle inbyggare sina Gudar; uti deras förborgade kraftmente de sig åga et mågtrigt medel, til nåstap hela Naturens betvingande *jj*); med dem besöngo de sine Fäders, Hjeltars och egne bedrifter, hämnade sig på sina ovänner *kk*), och roade sig vid sine sammankomster *ll*). En trumpen och fåtalig Nation,

ll) Om dessa deras vidskapeliga Verser handlas omständeligare uti det arbete *de Poësi Fennica*, som jag i Disputationer börjat utgifva, p. 86 följ. Hvar med och Herr *Leucquists* nytsberörde Disputationer kunna jämföras.

kk) Sådane Hämde - qväden, pasquiller och satyrer, sammanfattas ännu någon gång af Rinska Allmogen i öfre orterne; men som de stundom för dem blifvit lagförde och pliktfälde: så har denna farliga gren af deras Skaldekonst, kommit mera och mera ur bruk; äfven som deras vidskapeliga så kallade *Lugut*, verser eller läfningar, genom Prästerkapets nit och en större uplysning utbredande, merendels hafva förlorat sit anseende. Men denna vinst, och en allmän skicklighet at läsa i bok, har tillika haft den följd, at Allmogen småningom blifvit afvänd ifrån sine förfäders vackra Skaldekonst, som efterhand aldeles försvinner. Esternes fånger hafva med Finnarnes mycken likhet. Men det är mig obekant, huruvida det samma må gälla om *Tscheremisserne*, *Mordwinerne*, *Wotjackerne* &c.; hvilka Nationer i åtskillige andre mål synas närmare komma öfverens med Lapparne än med Finnarne. Lapparnes qväden äro mycket skilde ifrån Finnarnes.

ll) Såsom ännu sker i öfre orterne, där förfädernes seder blifvit långt bibehållne. Vid sådane tillfällen uprepas icke allenast tilförene diktade qväden, utan och nya sammanfattas *ex tempore*, af dem som äro mästare i konsten: detta lättas mycket af den ifrån ålder antagne seden, at Poeten eller Mästaren (*Pää*

tion; som utom vissa kroppsöfningar, och sådana lekar som förnämligast utviste styrka och hårdighet, inga nöjen och tidsfördrif kände; fann uti dylika fina national-sånger så mycket större behag, som de på en gång tjänte at fylla det toma i des sam-
 qväm, at skärpa sinnet, och däruti intrycka lärdomar, hvilkas fortplantning man höll för vigtig och angelågen *nn*). Med dessa sånger, som alla hade samma ton, enkel och alfvarsam såsom Nationen sjelf, hvilka ock, när lägenheten så tillåt, med en slags Harpa beledsagades *nn*), lärtade jämväl Qvinnorna tyngden af sit besvärliga malnings-arbete:

B 5

och

mies Hufvudmannen, eller *Laulaja* Sångaren) alltid biträdades af en Medhjelpare (*Puoltaja* eller *Säistaja*), som med en något förändrad ton upprepar hvarje vers, hvarunder Mästaren får et litet rådrum at emedlertid påminna sig eller upfinna den följande. Bägge de sjungande sitta och hålla hvarandra i hand; omkring dem samla sig åhörarna, och merendels stående låna dem sin uppmärksamhet: på hvilket sätt dylika sånger utspidas och fortplantas, ibland et folk som sällan lär sig at skriva. På sådant sätt roade sig ej allenast hemma vid sine gillen, utan ock på sina långa stadsrefor om vintern, då ofta anse-
 liga Karavaner til samma nattqvarter stöta tilhopa. Nu har denna sed mycket aftagit; och bränvinet uppfyller andra nöjens ställe.

nn) Nationens fläste ordspråk, som på et sinrikt sätt uttrycka hvarjehanda moraliska och oecönomiska lärdomar, äro stälde i vers: af dem finnas samlingar genom trycket utgifna.

nn) Heter på Finska *Kendele*, och har 5 mässingsträngar; förmodeligen voro de fordome af senor. Af Blås-instrumenter äga Finnerne namn på *Pilli* Pipa, och *Torwi* Vallhorn; men känna icke Säckpipan, som både hos Esterna och många andre af deras slä-

och af några prof som ännu äro i behåll, finner man, at de känslor som hos hyfsade folkslag utgöra ämnet för Kóners ömmasse bekymmer, icke varit dem obekanta oo).

Någon egentelig *Krigskonst*, kan hos sjelfrådige barbarer nåppeligen hafva ågt rum. Men de wiste dock at nyttja åtskilliga slags vapen til både anfall och försvar, så wäl emot wilddjur, som fiender: däribland höra *Stridsklubba*, *Svärð*, *Spjut* och *Båga pp*). De som bodde vid Hafsstranden, i synnerhet

tingar i inre Ryksland, är så mycket älskad. Hvarken Finnar eller Ester hafva inhemskt namn på *Trumma*; mycket mindre har någon så kallad *Spå-trumma*, (på Lapiska *Kåbda*, hvilken hos Lapparne, så wäl som många wilda och halfwilda Nationer innom Rykska Riket, til deras föregifna Trollkonster är så oundärlig), hos dem varit brukelig.

oo) Prof på deras Kärleks-qväden finnes i ofwannämde *Disputation de Poësi Fennica* p. 81 följ. De som för sin Skaldekonst äro berömde (*Runo-niekat*), njuta därför aktning; ibland dem finnas ock några af Qwinnokönet, som dock ej gerna låta förmå sig at offentligan sjunga sina Qväden.

pp) *Nutja*, *Miekkä*, *Keihäs*, *Jouzi*. Til sin Båga voro de försedde med större och mindre pilar, (*Wasama* och *Nuoli*); lära förmodeligen äfwen nyttjat Sköld, *Kilpi*, hvarmed ock Esterne finnas hafva betäckt sig, äfwen som desse wiste nyttja Rytteri: se *Gaussar* a. st. p. 137, 76 följ. Icke allenast bekantskapen med Esterne, utan ock det egne Finska namn hvarmed en Stridshäst *Ratzu*, skiljes ifrån en annan Häst *Hepo*, *Hevoisen*, gör det troligt, at jämyäl Finnarne förstått strida til häst. Deras förnämsta tilflykt wid fiendtlige anfall, som de icke trodde sig i stånd at möta, voro wäl deras djupa och wilda skogar; dock lära de äfwen nyttjat til värn och med

nerhet vid Finska Viken, lärde sig ock tidigt at idka sjöröfveri; hvarföre Esterne och Karelarne fordöm voro särdeles beryckrade. Desse vikingar ofredade ej allenast de närmaste farvatten, utan stälde jämväl sina Hårfärder alt til Dannemark, til Svenska Skären, och in i Mälaren *qq*). Sådant utvisar, at de måste ägt någon färdighet i sjöväsendet; hvilket ock af Språkets förråd på dithörande ord och talesätt bestyrkes *rr*). Sannolikt är, at den berydliga Handel, som redan i äldre tider drefs emel-

några anstalter ytterligare befäst vissa af naturen otilgängeliga berg: hvilka slags Fästningar det Finska ordet *Linna* fordöm lärer egenteligen betecknat. Esterne Fästning *Odempe* (på Finska *Ohdonpää*, Björnhufvud, såsom ock den gamla Krönikan det sjelf uttolkar), var et Berg: GRUBER p. 57 och 110. Deras öfrige Fästningar voro bygde af träd, eller af stenar som icke med murbruk voro fästade: därf. p. 97, 180 följ. jfr. p. 4. Märkeligt är, at en af Esterne Fästningar hette *Somelinde* (*Suomen Linna*, Finneborg) därf. p. 82; så at de i äldre tider lära kallat sit Land *Suomi*, äfven som våre Finnar. Ester och Estland är tydeligen et främmande och Germaniskt namn.

qq) Jfr. GRUBER a. st. p. 23 följ. och p. 178. Esterne utrustade talrika Flottor (därf. p. 25, 76 följ. 99, 102, 104). At Finnarnes ströfverier på Svenska kusterne varit en orsak til K. Erik den Heliges krigståg emot dem; intyga flere gamle Författare: se BENZELII *Monum. Vet. Eccl. Sveog.* p. 34; jfr. ISRAEL ERLANDI p. 7 och SCHEFFERI anm. därvid p. 64 f. Om Karelarne intygas det samma af *Stora Rimkrönikan* p. 32 f. och ERICUS OLAI p. 55 och 62.

rr) Såsom *Lihti*, *Alus*, *Laiua*, *Purfi*, *Haaxt*, alt särskilda namn på Fartyg; *Purje* segel, *Hahdenham*.

emellan Nowgorod och Tyska stränderne, fårdeles Schleswig och Julin eller Wineta, i hvars ställe Wisby sedan lärar trätt, retat dessa barbarers begärelse, och gifvit dem båda anledning och förmögenhet at alt längre utsträcka sin fart, och utvidga detta ohyggeliga näringsfång ss). Men lika som Norrmännernes ströfverier och grymma framfart i det södra Europa, gäfvor anledning til den Germaniske Nordens omvändelse och hyfsning; så föranlåto ock de Finiska Nationernas röfware-fårder förnåmligast deras underkufvande, och Christna Lärans utbredande til Baltiska Hafvets östra stränder. Nästan

mas, Hahdenpielt, Hahdenkärki, ankare, mast, spröt, m. m. Några gamla vidskepliga verser, i hvilka Nationens gamla Gudar prisas; omtala ock sjötöfveriet såsom et löstigt närings-medel.

- ss) Historien om denna Handel förtjänar, efter de anledningar som våre Nordiske Häfder kunna gifva, at med flit och särskildt utredas. STURLESON i *Olof Tryggvassons Saga* C. 5, och i *Olof den Heliges Saga* Cap. 64, samt på flere ställen, visar nogsammt at den redan i X och XI seklerne var i full gång; hvarmed Tyske och Wendiske Städernes Östersjö-handel bör jämföras. Den mängd af Vikingar hvar af Östersjön hvimlade, utmärker äfven, at handölsfarten icke måste varit obetydlig. De flere Påfvelige Bullor, utgifna i början af XIII seklet, hvarigenom Köpmännen i Wisby, Lybeck och Riga förbödos at underködja Ryssar, Karelare och andre Christendoms-fiender, med vapen, hästar, fartyg, trädvirke, järn, matvaror m. m. och i gemen, at ej genom sin handel öka deras magt, tjäna likaledes til uplysning: jfr. K. *Birgers* Bref til Hanfästaderne af år 1295, hos DREYER, *Specim. Juris Publici Lubecensis* p. 174, och LAGERBRING a. å. II D. §. 9 och 10.

stan alla dessa Länder hafva genom korståg eller så kallade Heliga Hårfärder, kommit under främmande våld; och de Andeligas nit fann Verldliga magten så mycket benågnare til biträde, som därigenom tillika en säker utväg til dessa oroliga Vikingars råmjande öppnades. Folket fick tillfälle at förnöja sin gamla hog för krigsfärder, förskaffa sig byte, och inlägga åra; samt tillika uppfylla en religions-plikt, förfona sina synder, och vinna förtjänster hos Gud. Förmånligare vilkor kunde icke begäras. Hvarföre ock ej felades tillopp af Krigsmän, som voro färdige at biträda så heliga affigter. Men Liflands och Estlands öde blef mycket olikt de nordligare Finnarnes: de förre blefvo til sine personer och sin egendom et byte för någre Tyske äfventyrares enskildta rofgrighet; som med föreburit nit för Christna Lärans utbredande bemantlades *tt*); Finland däremot eröfrades af Regenter, hvilke i sine nye undersårares hågnande sågo et medel at lyckligen öka sit Rikes styrka. Efter krigståget var företaget at omvända förblindade och ofälla Hedningar; så fann man billigt och tillika sammanstämmande med affigten, at skona och skydda alla dem som nedlade vapnen, blefvo hörsamme, och låto sig döpa; de fingo, jämte

tt) Bevis lämnar nogsamnt den ofta omrörde Krönikan; hos GRUBER, där man ej utan ryfning (t. ex. p. 97, 100 — 102, 107 &c.) kan läsa om den grymhet och omänsklighet, som emot desse olyckliga barbarer utöfvades. Man underlät dock aldrig, efter sådana Irokefiske bedrifter, at tacka Gud för hans hjälp och Församlingens förmering.

jämte lifvet behålla både frihet och egendom *uu*). Endast de slagnes och bortflyktades gods blef ibland segervinnarne utdeladt. Finnarne förlorade väl således sin själfständighet; men utan at lida någon verkelig förlust. Tvärtom erhöilo de därigenom efterhand mera hyfsning, större uplysning, och alla de förmåner som af en mera fullbordad samhälls-inrättning härflyta.

Det har varit et gemensamt öde för nästan alla de mångfaldiga grenar som höra til den vidlöftiga Finska folk-stammen, at på den stora Verldstheatern icke hafva spelt särdeles lysande roller, at tidigt hafva råkat under främmande herrskap, och at nu förtiden inga själfständiga Stater ibland sig kunna upvisa. Detta slags öde, som denna folkstam nu delar med många fordom blomstrande och herrskande Nationers efterkommande; bevisar ingalunda at större delen af de enskilda människor som til densamma höra, varit eller äro mera olyckliga,

uu) Det intyga våre gamle Häfdateknare uttryckeligen: se ISRAEL ERLANDI p. 9, *Stora Rimkrönikan* f. 22, ERICUS OLAI p. 58. Förden skull träffar man i Finland, sedan Svenska tiden, hvarken spår til lifegenskap, eller *servitus glebæ*, eller andra dylika förtryckets påfund. Nationen har icke blifvit tvungen at öfvergifva sine förfäders oskyldiga seder, eller afslägga sit fädernes-språk, hvarpå den tvärtom erhållit undervisning i sin Christendom, och fått vid Domstolarne utföra sine ärender. Dess medlemmar hafva ifrån inga Samhälls-förmåner, genom några förödmjukande författningar blifvit uteslängde. Därföre har den ock i trohet och en gemensam Samhälls-anda icke eftergifvit sina öfriga Medborgare, eller någon sin känt någon retelse at vilja sig ifrån dem skilja.

liga, än de Nationers medlemmar som dem under-
tvungit. Men det förtjänar likväl undersökas,
hvad allmän orsak, eller sammanstötande händelser,
måga åstadkommit en verkan, hvilken til mindre
fördelaktiga omdömen kunde mistydas.

Finska folk-stammen, i vissa sina grenar ostridigt den äldsta, åtminstone i vår yttersta och östra Nord, var genom sine bonings- orters belägenhet längre afskild ifrån skymten och varman af det ljus, som til dess södrare grannar, ifrån Grekland och Rom småningom, och i början oförmärkt, sig framträngde. Desse sednares strödda fylken, dessutom gynnade af et mildare luftstrek, sammanväxte fördenskull tidigare til större statskroppar, och blefvo genom närmare samhälls-band förbundne: de hade hunnit blifva mågtige nog, ej allenast at försvara sig emot fienders anfall, utan ock at underkufva svagare Nationer, då ännu de Finske folkslagen antingen voro kvar i sin råhet, eller hade gjort blott de förste stegen på hyfsnings-vågen. En Religion, i flere afseenden välgörande emot människoslägter, och som af sin natur kraftigt arbetar emot vildhet och barbari, samt älskar ljus och hyfsning; hade hunnit, ehuru då redan mycket bortskämd och med främmande tillsatser vanställd, stadga sit välde i den öfriga Norden, samt påskynda dess fortskridande ur vildhets-tillståndet; när til den vrå som Finnarne innehade, knapt någon stråle ännu framhunnit. Hvad under, at dessles spridda flockar, af mågtiga Monarchier, som sig i deras granskap bildade, skulle småningom upsväljas? Den *Germaniska* folkstammen (hvarul Sven-

skar,

skar, Norrmän, Danskar och Tylskar hörde), utbreddes sitt våld ifrån västra sidan, af Romerska Hierarchien upmuntrad och understödd. De *Slaviske* Nationerna trängde in ifrån södra och östra sidan, och efterhand till betydliga Stater ihopbringade, fördelades under den våldiga Ryska magren, af Grekerne med någon uplysning försedde, af Scandinvilke äfventyrare biträdde, underlade sig småningom; med våld eller lock, de närmaste Finska folkslagena xx). Således blefvo alla dessa kufvade, innan de ännu lärt känna och nyttja sin styrka. Men de hafva dock, såsom en egen folkslag, under så mångfaldiga skiften sig bibehållit: och merendels sedan varit så hörsamme och trogne undersåtare, som förut oroliga och besvärliga grannar. När lägenhet gifvits, hafva de i sitt nya tillstånd nog samt å daga lagt, at dem fattats hvarken mod och hårdighet, eller drift och snille. Den betydliga del af dem, som under olika namn lyder under Sveriges Krons, och varit lycklig nog at icke tryckas såsom slafvar, utan hågnas såsom Medborgare, har i synnerhet, i alla tider, med sin nit och trohet bevisat at folket känner sin lycka. Med sine Svenske undersåtare hafva de delat blida och oblida öden, och under dessa fednare ingalunda brustit i ståndaktighet. Ehuru med olika språk, tolka de samma känslor emot Konung och Fädernesland. Vetskapernes och Konsternes Beskyddare, sine Under-

xx). Af hvilka en del redan förut genom den förfärliga Mongoliska och Tartariska Monarchien blifvit krossade och underkufvade; hvarifrån den ansevärdiga inblandning af Tartarernes språk och seder, som hos dessa träffas, har sitt ursprung.

derfätares vårn, sit folks Fader, af hvilkens vård och huldhet de rönt flere vedermålen än under något annat tidehvarf, åtföljes af deras önsknings lika troget frånvarande och närvarande. Med hvilken glädje skulle de icke se så många af sine bröder, hvilka et svårare öde träffat, åter med sig förenade til lika förmåner och en gemensam sällhet!

Secreterarens Svar.

MIN HERRE!

Sedan edert Tal förskaffadt Eder så många bifall och beredt Eder så många loford, som Ni hafst Åhörare och för Läsare, vore det öfverflödigt att omnämna de iåsigter, den forskning och granskning, den redighet, tankstyrka och behaglighet, hvarmed detta Tal är författadt. Academien hade förväntat sig allt detta. Men tillåt mig att å hennes vågnar förklara, det hon äfven hade förutsedt ämnet, och att då hon kallade Eder till Medlem, har hon ej endast sökt det biträde, som Snille och Kunskaper alltid lofva, utan i synnerhet en nytta den ingen annan än J kunde tillskynda vår Historia. Långe nog hafva våre Häfdatecknare sväfvat i okunnighet och villfarelse om det folks äldsta öden, hvilket sedermera införlifvadt och sammanmält med det Svenska, i en oafbruten följd deladt vår lycka och olycka, våra bedrifter och vår åra. Det fordrades för att skingra mörkrer, att, som J min Herre, känna och granska Språket, bese alla fornåldrens lemningar, genomgå, jämföra och till sitt värde bestämma handlingar och berättelser, tränga till första upphofvet af de måst vördade historiska meningar, våga draga allt i tvifvelsmål, för att urskilja det sanna; det fordrades att se med omtänka och skarpsinnighet, att döma utan fördom, med rättvisa och säkerhet. Om edre undersökningar frändömma edre Landsmän en del af den inbillade förmon, att i ålder täfla med de långst bekanta folkslag, så behöfves ju för dem ingen större åra, än att ifrån de-

raa

ras första inträde i Samhälls-lefnaden alltid hafva stridt mot inhemskt och utländskt våld, hafva varit fine Konungar trogna och under GUSTAVERNES och CARLARNES fanor hafva blifvit fiendens skräck och Europas beundran, at med Krigets hafva för- enat Snillsets och Kunskapernes ryktbarhet. Om eder Afhandling återför i minnet en tid, då Sverige och Finland icke ydrade ett och samma Land, icke hyfte ett och samma folk, så visar den tillika at deras förening är lika gammal med Finlands Poli- tiska varelse, des borgerliga Teder, des tro och des uplysning. Därmedelst visar den ock, at ej svårder, ej våldet, — ej ett hotande och tryckande Öfverherrskap, utan gemensamma Lagar, gemensamma rättigheter och skyldigheter äro de, som be- stäta denna förening. Intet ämne kunde vara tjän- ligare, intet angenämare, i härvarande stund, då Svear, Göther och Finnar under en vördad Konung, försvara en gemensam gräns. Återvänd min Her- re til eder födelseort, at under krigets buller med fredens säkerhet och lugn fortfara med edre vär- dige förenål, fortfara at dana nyttige och duglige Medborgare, fortfara at kringspida uplysning, fortfara at rikta Fäderneslandets Historia och öka edert eget samt denna Academiens anseende. Med- dela oss edre upmärksamhet, och gifven Academiens så ofta som möjligt är det nöjet at återse Eder. I können vara försäkrad, at frånvarande af henne, saknas och närvarande med fägnad och vänskap blifva emottagen.

Underfökning

Om de Nationer, hörande til Finska Folkstammen, hvilka i den äldre Nordiska Historien omtalas.

Af

HENRIC GABRIEL PORTHAN.

Eloq. Prof. vid Kongl. Akademien i Åbo.

Första Stycket.

Uti den äldre Nordiska Historien förekomma åtskilliga Folkslag, som efter våre Häfderecknares enhålliga omdöme, icke höra til den *Germaniske* (eller såsom man hos oss äfven plägar säga, *Gothiske*) Folkstammen. Desse Folkslag, af hvilka några med skäl räknas ibland vår Nords äldste inbyggare, och med hvilka det Svenska, Norriska och Danska folket fordom haft mycket at skaffa, anses merendels för grenar af en gemensam stam, som af dess bekantaste och måst hyfsade del begynt kallas den *Finska*. Därtill böra förnämligast räknas *Lappar, Bjärmer, Ester, Kurer*, egentelige *Finnar, Karelar, Inger* och *Wotlndare*.

Om alla dessa folkslag meddela väl våre Nordiske fornhäfdet ganska ofullkomliga underrättelsen; men dessa underrättellers samlande, pröfvande, jämförande och sammanställande, torde likväl öfver vår äldre Historia upbreda något ljus: hvarföre jag trodt, at et sådant bemödande icke vore aldeles o-

AVSL.

2 3

nyt-

nyttigt, och underställer nu detta mit förfök Kongl. Academiens uplysta granskning.

Årskilliga i Ryssland kringspredda Nationer, som likaledes anses höra til denna samma hufvudstam, men om hvilka vi icke förr än i nyare tider erhållit någon kunskap, går jag af sådan grund förbi. *Livorne*, af hvilka Lifland egenteligen fått sit namn, ryckas våre äldre Häfde-tecknare hafva bortblandat med Ester eller Kurer. *Qvenerne* vågar jag ej antaga för en gren af den Finska Folkstammen; hvaraf icke heller de uti Nordiska Sagorna omtalas. *Fotar* låra urgjort någon särskild del. Om bägge dessa sednare folkslag skola likväl framdeles några anmärkningar bifogas. Nu skrider jag i ordning först at betrakta

L A P P A R N E.

Om detta folk är redan så mycket och så omständeligen handlat; dess språk, seder och hushållnings-sätt hafva blifvit med sådan sorgfällighet underfökte och beskrefne, samt jämväl dess öden, efter möjligheten, af Svenske och Danske allmänt kände Författare uplysta, at föga behöfver tilläggas. Jag inskränker mig fördenskull endast inom några få anmärkningar.

At *Lapparna* höra til vår Nords äldsta invånare, lærer nu mera för aldeles ostridigt kunna antagas a). Deras tanka, som trods at denna Na-

E 3

tions

- a) Utom de skäl som framdeles skola förekomma, kunna härom rådföras, I H R E i *Glossar. Sjögoth.* föret. sid. XXXIX, och Art. *Lapp*, LÄGGERBRING

mons ålder ej sträcker sig högre än til Christendö-
mens införande i Finland, och at Lapparne då
först skilt sig ifrån Finnarne; är så stridande emot
all sannolikhet och hela vår äldre Historias uttryc-
kliga vittnesbörd, at til en sådan giftnings veder-
läggande ingen tid behöfver spillas. Men grun-
den til detta misstag, så väl som til många flera,
genom hvilka denna delen af vår äldre Historia
blifvit förvirrad; lär förnämligast böra sökas i
der namns tvetydiga bruk, hvarunder denna Nation
i våra gamla häfder plägar förekomma. Man har
nämligen inbillat sig, at så ofta i de gamla Norr-
ska och Isländska berättelser, eller ännu äldre Qvä-
den, *Finner* omtalas, därmed skulle förstås de nu
egentligen så kallade *Finnar*; til hvilka man altså,
utan vidare pröfning, lämpat alt hvad om de för-
re säges. Lappska folket har man däremot knapt
ansedt för äldre än detta dess sednare namn; hvar-
til man åtminstone icke förr än i slutet af det Tolf-
te århundradet finner några spår b). Men förut-
tan

Svea Rikes Hist. I D. I C. 12-14 §. Enligt Nör-
diska Sagorna funnos redan i äldste tiderne på ber-
gen och i skogarne *Finnar* (d. ä. *Lappar*), hvare-
mot Sätterne och Stränderne af Norrmän och Sven-
skar voro intagne. Spår efter Lappar träffas ock
ännu i nog sena tider, ej allenast i Finland, utan
äfven i det södra Norrige: se SCHÖNINGS *Försög
til de Nordiske Landes Gamle Geographie*, s.
3, s. 6.

b) Se SCHEFFERI *Lappon*. C. VI p. 51. Han an-
märker rätteligen, at namnet *Lapp* ännu icke hos
Sturleson förekommer, som altid kallar detta folk
Finnar. Om inga andra skäl skulle intyga, at den
bekanta Sagan kallad *Fundin Noregs* är en nyare

den det, at *Finnar* ännu i dag hos de Norriska (ifrån hvilka dessa namn ofelbätt har sin ursprung^{c)} och sedan vidare blifvit utspridt) bemärker en *Lapp*, och icke en af våre *Finnar*, hvarian ock Norriska *Lappland* egentligen kallas och af sålde blifvit kalladt *Finnmarken*; så visa många andra skäl, at de gamla Nordiska Sagornas *Finnar* aldrig böra hållas för annat än *Lappar*. Väre nu så kallade *Finnar*, synas, när *Karelarne* undantagas, af Norrmännen fördom varit föga kände. Det folk, som i K. AELFREDS bekanta berättelse om Nordmannen *Otherr* märkvärdiga resa, i Nionde århundradet, kallas *Finnar*, bodde i Norriska *Finnmarken*, hvilken ock ännu af *Lappar* bebos; de födde sig med jagt om vintern och med fiske om sommaren, höllö Renar, och vistades til ringa antal här och där på de öde fjällarne d). Väre *Finnar* synas där-
C 4.

eller åtminstone mycket interpolerad Dikt; så vore den skilnad där göres emellan *Lappar* och *Finnar* tillräckeligt bevis. I de tider hvilkas händelser Författaren vil anse at beskrifva, kunna ännu inga egentliga *Finnar* hafva varit i vår Nörd.

c) Ordets stam, och första betydelse, hvaröfver jag icke känner någon sannolik förklaring, lemnas til deras utredande, som i de gamla Nordiska språken äga vidsträcktare insikt. At Latiner och Greker (*Tacitus*, *Ptolemäus* &c.) fått sin kännskap om *Finnarne* (*Lapparne*) ifrån Tyskarne, och desse ifrån Norrmännen, tyckes blotta namnet, *Finnar*, som ofstridigt är lånt ifrån desse *Lapparnes* grannar, bestryka.

d) Se *Periplus Otheri* hos LANGEBEK *Scriptor. Rer Danicar. Mediæ ævi* T. II, p. 108-112. Ingen är som icke i hans beskrifning lätt igenkänner *Lapparnes* förfäder.

älskemot, ifrån sin första ankomst til sine nuvarande hemvister, hafva idkat Landbruk *a*); och i dem män som de, för at kunna sköta och utvidga denna sin näring, behöft utsträcka sina besökningar, finner man at de utträngt och undan sig bortdrifvit Lapparne.

At bägge Nationerna höra til samma hufvudstam, och at emellan deras språk är någon förwandskap, bör af en opartisk granskare icke nekas. Men af uppenbart förhållande har man beskrifvit denna släktkap såsom långt större och närmare, än den vid sorgfälligare pröfning befinnes vara. Det är ock obegripligt, huru någon som som sedt et antal människor, af bägge folkslagen, kunnat tycka at de i växt och kropps-gestalt nära likna hvarandra *f*); hvilken inbillning Herr LINDHEIM så tydeligen veder-

e) Våra äldsta säkra underrättelser om Finnarne leda oss til denna tanka. At Efterne, deras närmaste släktingar, redan i urgamla tider drifvit åkerbruk, lärer ej kunna dragas i tvifvelsmål; och med dem hafva våre Finnar de fleste åkerbruks-ord gemensamma. Jfr. hvad jag härom anmärkt i mit för Kongl. Academiens hålta Inträdes-Tal. Ryske Finnarne öfster om Finska Hafsviden, ifrån hvilka så väl Efterne som våre Finnar utvandrat, synas ock af ålder hafva varit Åker- eller Svedjebrukare.

f) Se SCHNEFFERUS anf. st. p. 43, hvars omdöme af andre blifvit troligen afskrifvit. Nyligen hafva ock så väl LEVESQUE (*Hist. des differents peuples soumis à la domination des Russes*, T. I sect. VIII, Ch. I, p. 473, not.) som Författaren (GEORGI) til *Beschreib. aller Nationen des Russischen Reichs*, I. 6, med mycken driflighet förfäkrat detsamma.

vederlagt g), at den icke mera synes böra ifrån den ena boken til den andra forplantas. I anseende til Lappska språkets mycket skiljaktiga Dialekter (som ännu icke blifvit fullligen utredda eller jämförda), och i synnerhet, den sållsamt olika orthographie som förekommer hos dem, hvilka skrifvit om detta språk; är des fullständiga och säkra jämförande med Finskan icke lätt at verkställa. Härtil kommer den stora mängd af ord och talesätt, hvarmed Lappskan utur både Finskan och Svenskan (samt Norrskan) i sednare tider blifvit riktrad eller uppspidd; och hvartil orsaken, i Lapparnes dels politiska dels religiösa förbindelser med dessa Nationer, lätt igenfinnes. Men når den tilökning som flutit ifrån dessa källor, och som i anseende til Finskan, ofta är svår at noga bestämma, ifrån Lappska språkets egna förråd, så vida ske kan, bortskiljes; blir des slägtskap med Finskan, så väl hvad särskilda ord som hvad deras böjelser och sammanfogning angår, ingalunda sådan at de för endast särskilda dialekter af samma tungomål få antagas h). Det är omöjligt för en ren Lapp at utan tolk förstå en Finnes tal, och tvärtom i). I många delar

C 5

lar

g) *Se Nova Acta R. Societat. Scientiar. Upsalienfis*, Vol. II p. 23 seq.

h) Utan at leka med ord, kan väl icke sägas det. Latinen är blott en dialect af Grekiskan: men slägtskapen emellan bägge dessa språk är likväl uppenbar, och åtminstone så nära som emellan Finskan och Lappskan.

i) Med så mycket större förundran har jag läst följande ord i Högströms annars prisvärda *Beskrifn. öfver de til Sveriges Krona lydande Lappmarker*,

lar synes ock Lappsken med åtskilliga af de i Ryssland boende och til Finska Folkstämman räknade Nationers språk (ja med Ungerskan) hafva en närmare öfverensstämmelse än med Finskan. Vissa rötter och stammar til en hop Finska ord igenfinnas likväl i Lappsken, och tvärtom; äfven som i deras Grammaticalska lynne en märkvärdig likhet uti åtskilliga stycken förekommer.

Si

C. 2, §. 5: "Så snart en Lapp, på de ställen jag varit, begynt som Nybyggare bruka jorden (hvilket i somliga Lappmarker som oftast sker), så blir han ock straxt Finne, bygger sig straxt hus, talar, kläder sig och lefver som en Finne, ändock hans sykon och släktingar bo i Tjäll, tala Lappska, kläda sig och lefva i allt annat som Lappar." Tvifvelsutan ligger här något mistag til grund. Förmodeligen lära sådane Lappske Nybyggare, (om de verkligen varit Lappar) hafva vistats i granskap med Finske Nybyggare, tagit sig Finskt tjänstefolk, gift sig med en Finsk Hustru, o. s. v. samt därigenom efterhand lärt sig Finska språket, och således blifvit Finnar; likasom de hvilka omgifvas af Svenske Nybyggare, på lika sätt kunna blifva Svenskar. Annåts låter det lika underligt, som om någon berättade, at så snart en Tysk Herde, ifrån de höga Alperne, åt Italienska sidan nedstiger, och börjar idka åkerbruk, så förvandlas han straxt til en Italianare och (utan all föregående undervisning) talar Italienska, m. m.

3) Så heter t. ex. Tio på Finska *Kymminen*, men på Lappska *Lokke*, på Tschetemisiska och Woguliska *Lu*; Öra heter på Finska *Korwa*, men på Lappska *Pelje*, på Tschetemisiska *Pillisch*, på Mordwanska *Pila*, på Woguliska, Wotiska, Permiska &c. *Fel*, på Ungerska *Ful*. Lapparne och Ungrarne hafva *Numerus Dualis*, som Finnarne icke känna, o. s. v. Sådant tyckes visa, at hvarken Lapparne härstamma

Så litet det är sannolikt, at Lapparne hafva
 sin ursprung ifrån våre Finnar A), som efter alt ut-
 seende äro en kår i Norden mycket yngre Nation;
 så otroligt bör der äfven synas, at Finnarne, efter
 någre lärde Mäns föregifvande, äro en afkomma af
 Lapparne. At förbigå så vår hvad Lapparnes och
 Finnarnes sammanlänade Traditioner intyga om
 de förres fördrifvande ifrån Finland af de sedna-
 re, som den obenägenhet Lappen hyler at öfver-
 gifva sin lefnadsfatt och blifva Svedje- eller Åker-
 brukare, hvarill han då nödvändigt måste erhålla
 andras handledning och biträde; så äger man utvåg,
 at på et så lätt och sannolikt sätt hänleda dem
 bägge ifrån en gemensam stam, at ingen orsak åter-
 står at göra deras släktkap större eller nyare, än
 ofvanberörde anledningat medgifva. De i Rykska
 Riket ännu befintliga kvarlevor af Finska folk-
 stammen, utvika nogsamr igenom sina ehuru strödd-
 da bonings-orters belägenhet, at man bör söka dess
 första gemensamma hemvist i Caspiska Hafvets
 gränskap, hvarifrån densamma i särskilda flockar
 småningom nalkats Norden; ibland hvilka Lappar-
 ne, som hunnit til de måst afågäna trakter, måste
 varit bland de första, som af de sednare och med
 mera

ifrån Finnarne, eller Finnarne ifrån Lapparne, utgår
 at de endast hafva, med de öfrige omförmälde Na-
 tioner, en gemensam Stam.

A) De Lappiska Traditioner som SCHREFFERUS sig (på
 anf. st.) återopaf, säga väl at Lapparne fordöm in-
 nehafvt Finland; och blifvit därifrån fördrefne; men
 icke at de härstamma af sine förföljare Finnarne.
 Det förra bestyrka och Finnarnes Traditioner; som
 aldeles emotsäga den senare meningen.

mera odling försedda, blifvit efterhand undanträngde. På detta sätt igenfinnes denne urgamle Folkstams första tilhåll icke längre ifrån den höga trakt i Medel-Asien, hvarest många skarpönnige lärde. Man sökt hela Människo-slågtets gemensamma vagg; utan at man, emot all sannolikhet, behöfver förblanda Lapparne och Finnarnes Förfäder med *Hanner, Mongoler, Tatarer*, samt flere andra i äldre och nyare tider namnkunniga Folkslag, som ifrån denna del af Asien frambrutit, och uti den Södra och Västra Verlden åstadkommit så mycken förstöring och så mångfaldiga hyälfningar.

Det är bekant, at Lapparne kalla sig sjelfve *Sabmelatz* och sit Land *Sabme* eller *Same* (*Same däm*); på samma sätt som en Finne kallar sig *Suomalainen* och sit Land *Suomi* eller *Suomen maa*. Ingen är som icke mellan dessa ord finner en tydelig släktkap; så at de mycket väl kunnat spara sin möda och finthet, som velat hänleda Finlands inhemska namn antingen af *Suomus* (fiskfjäll), eller *Suoma* (ynnest), eller *Suo-maa* (kärmland), med flere dylike; aldeles emot språkets art stridande gissningar 1). Antingen *Slaverne* fått detta ord af *Finnarne*, eller tvärtom desse af de förra, eller ock bägge behållit detsamma ifrån sit första ursprung; så tyckes det vara ostridigt, at det af dem blifvit gemensamt.

1) Finnarne kalla icke sit Land *Suomus* (*Suomus-maa*), *Suoma* (*Suoma-maa*), eller *Suoma* (*Suo-maa*), utan *Suomi* eller *Suomen-maa*; hvaraf en Finne sedan nämnes *Suomalainen*, på samma sätt som af *Ruotzi* (Sverige) en Svensk kallas *Ruotsalainen*, och af *Lappi* (eller *Lapin-maa*, Lappland) en Lappländare heter *Lappalainen*.

men samt nyriadt, och berydt *Land* i allmänhet, hvilket *Letterne* uttala *Sem*, *Seme* eller *Semme* (hos de gamle Preussare *Sammis*,) Ryssarnes *Semlja*, Polackarne *Ziemia*, &c. m). Likasom Esterne ännu icke hafva på sit Land annat namn än *meie mo* (vårt Land), och at bemärka en Estländare säga *han är en ifrån vårt Land* (en Landsman); så synes i äldste tiderne, då kunskapen om främmande folkslag var ganska inskränkt, flere af deras släktingar hafva hulpt sig med en lika enfaldig sed. Hvar af sedan, när samma ord genom särskilda dialekter blifvit olika förändradt, särskilda Nations-namn upkommit.

En tillfällig likhet i ljudet emellan *Same* (och *Suomi*) samt *Samojed*, hvilket sednare ord likväl har et helt annat ursprung och aldeles olika betydelse n), har gifvit åtskilliga Håfdateknare anledning at jämväl emellan *Lapparne* (samt *Finnarne*) och *Samojederna* dikta en släktskap, som ej mindre genom bägge språkens jämnförande än flere andre skäl, tydeli-

n) Hvaraf *Wid - Semme* (Lettland), *Kreewa - Semme* (Ryssland på Lettiska), *On Novaja Semlja* (Ny-land), *Samland* eller *Semland* i Preussen; *Semgallen* hörande til Curland, *Slowenska Zeme* (en del af Croatien) m. fl. hafva fått namn.

n) *Samojed*, et namn som detta folk ingalunda sjelf vidkännes, har nämligen i nyare tider genom Ryssarne upkommit, i hvilkas språk det betyder *Sjelf-ätare* (människo-ätare), och af förhastande oskäligen blifvit detta folk tillagdt, emedan man såg dem äta sin fisk och sit Renkött rätt. Se SCHLÖZER *Allgem. Nordische Geschichte* C. 2, §. 35, f. 294 f. LINDBERGM. a. fl. p. 25.

deligen vederläggas o). At bägge Nationerne i den
 Renskötseln, hvartil klimatets beskaffenhet dem förd
 anlåtit, bevisar lika litet deras förvandelskap, som
 det kan rimligen påstås, at de Mongoliska och Ta-
 tariska Nationer, som i öfre Asiens vidsträckt öke-
 nar föra et nomadiskt lefnadslätt, därför höra alla
 til samma folkstam. Jag påminner detta, på det
 sedane ogrundade gissningar måga ur Historien
 bortrensas, hvilka annars lätteligen leda forskaren
 hit på afvägar, och dymedelt hindra dem at med
 framgång upnä sit föresatta mål.

Ursprunget och betydelsen af ordet *Lapp*, hvar-
 med detta folk i sednare tider, af Svenskar, Fin-
 nar och Ryssar blifvit nämndt, är svårt at med
 någon sannolikhet upgifva. Sant är väl, at *Lappi*
 nu för tiden hos Finnarne betyder en *Trollkarl*,
 och at Lapparne af alla sina grannar blifvit hållne
 för stora mästare i denna inbillade konst p); men
 just

o) Jfr. VON KLINGSTEDT *Memoires sur les Samojedes et les Lapons* p. 20, 45 seq. 48-51. SCHLÖ-
 ZER och LINDHEIM på anf. st.

p) När Finnarne vilja beskrifva en fullkomlig och ge-
 nomdrefven Trollkarl, pläga de säga: *se on koko Lappi* (han är en hel Lapp). De vidskpeppelligaste
 ibland dem, ärkänna Lapparne ej allenaft för öfver-
 män, utan ock för sina Lärönmästare i konsten; ja de
 som sträfva öfver en större fullkomlighet, sky tunder-
 stundom icke den mödan at: sjelfve vandra up til
 Lappland, för at där uplöka sig en fullkommen
 mästare, och omedelbart ur sjelfva källan hämta sin
 vishet: äfven som en eller annan där väl kan före-
 taga sig samma resa, för at öfelbart af Lappar-
 nes Trollkarlar erhålla den hjälp emot sjukdomar m.
 m. hvilken han ej annars tror sig kunna vinna. Spår

Just af samma grund har ock kunnat hända, at det
namn som i början beräknade sjelfva folkslaget, se-
dan blifvit nytyadt at utmärka dess förmen, och
ömsom beundrade, ömsom fruktade trolldoms-
lik.

til lika dårskaper äro ej heller i de gamla Nordiska
Sagorna sällsynte. Det är väl icke troligt, at Fin-
narne vid sin ankomst til Norden, mera än andre o-
hyffade folkslag, varit utan sine Spåmän och Troll-
karlar, hvilka hos dem idkat sådane gycklerier, som
af flere i Norra Asien boende barbariska Nationers
Schamaner ännu öfvas; men så är ej heller osannö-
ligt, at Lapparne såsom mera afsläpne, och än min-
dre hyffade än Finnarne, varit på dessa dårskaper
mera begifne, och således både inart tilvunnit sig för
sin konst större namnkunnighet, och för densamma
jämväl ökt sine nye grannars hog och tilförfikt. Hvar-
ken finner man i de Svenskes Legender våte Finnars
trollkonst särdeles anmärkt, eller i den af Ouvro-
utgifna gamla Lisländska Chrönikan Efterne för nå-
gon besynnerlig färdighet därutinnan eller tilgifven-
het för densamma beskylde, som på något sätt kun-
de komma i jämförelse med Norrmännarnes och Is-
ländarnes berättelser om Lapparne. Spå-Trummans
bruk omnämnes icke m. m. Öfridigt är ock, at
de vidskeppelser på hvilka Finnarne i sednare tider
 varit begifne (hvilka nu, i mon af uplysningens til-
växt aftagit och försvunnit), blifvit under Påfve-
doms- tiden riktade med anseelig tilökning af det södra Eu-
ropas dårskaper i denna väg: som af jämförelsen dem
 emellan ljuiligen skönjes.

För öfrigt lærer ingen kunna tvifla, at hvad Isländska
Sagornas berättelser om Lapparnes trollkonst viskom-
mer, de til större delen böra anses för et slags poe-
tiska prydnader, hvarmed Författarna velat förnöja
sine Åhörare och Läsare, och hvilka fördenkul hvar
och en efter sin phantasie öfverdrifvit och samman-
diktadt: detta slags förunderliga anslags nämligen.

lighet. Dessutom förekommer i Finska språket intet sam-ord, hvarifrån det beqvåmligen kunde härledas *q*); hvaremot Herr IHRE ur Germaniska språken uppgifver en icke oliklig afstamning *r*) ochuru det likväl synes sannolikt, at Finnarne, redan långt innan de Svenskes ankomst, måste hafva urskilt Lapparne, med hvilka de hade så nära bekantskap, genom något eget namn *s*); och icke först lånt det af en Nation, som därtills föga med desse aflägsne Nomader lærer haft att skaffa. Det ryckes ock, at de Svenske förut icke borde känna dem under annat namn än det genom Norrmännen allmänt blefne, nämligen *Finnar*; hvilket man dock nu lämpade på vårt Finlands inbyggare, och därefter vid samma tid begynte utmärka dessas Nordligare grannar med ett därtills i Germaniska Norden okänt namn, och kalla dem *Lappar*. Men det är ej mödan värdt, at uppehålla sig vid alla dessa ofruktbara gissningar.

At

efter tidens smak, (ej mindre än Gudarnes deltagande i händelserne fordom hos Grekelands och Roms Hjelte - Sångare) för en väsendtlig del af deras viterhet.

q) *Leppet* i Lappska, hvarifrån *Wächter* (*Glossar. Art. Zaubern*) gissar at Lapparnes namn kunde härstamma (jfr. *Ihre Gloss. Art. Lapp*) betyder egentligen icke *Trolla*, såsom han förmenar, utan *blidka* (liksom *Lepyttä* i Finska,) så at det endast i figurlig bemärkelse kan brukas at beteckna deras så kallade Trollkarlar^s föregifna valde öfver villdjuren, hvilka de påstå sig efter behag kunna spåka och befalla, m. m.

r) Af *Lopp*, *Lupp*, trolldom, svartkonst, &c. Jfr. *Glossar. Sveogoth. Art. Lapp* och *Löffare*.

s) Namnets ålder hos de Finska Nationerna bestrykes ock däraf, at vid Tyssarnes ankomst till Liffand, i

At Lapparne fordom icke blott inom sine fjäll varit inkränkte, utan jämväl innehaft hela Finland, innan de af des nuvarande invånare därifrån blifvit fördrefne, intygas af så många sammanstående skäl, at föga rum för något tvifvelsmål synes öfrigt. At förtiga så väl Lapparnes som Finnarnes härutinnan enhålliga traditioner; så bestyrkes detsamma af de många i alla delar af Finland förekommande sjöar, vikar, sund, åsar, m. m. hvilka nämnas efter Lapparne *t*); hvarförutan flera tydliga spår vitna, at de ännu i nog nya tider sig i öfra landet uppehållit *u*). Man torde ock kunna sluta af et Påfven *Gregorii IX:s* Bref, som Herr

IV DEL.

D

VON

slutet af 12:te och början af 13:de Seclet, en trakt af Estland hette *Lappegunda* (af *Lappi*, en Lapp, och *Kunda*, som vid ordens slut tillägges, och betecknar en trakt, et samfund, i någon likhet med det Svenska ordet *döme* uti *Höfdingedöme*, *Herradöme* &c.): se *GRUBER Orig. Litv. Sacrae & Civ. p. 148, §. 5*. Samma namns bruk hos Ryssarne, hvilka likaledes kalla Lapparne *Lopari* och deras Land *Leporie*, synes ock utvisa, at des ursprung ej bör sökas i de Germaniska språken.

t) *Lappajärvi*, *Lapinlahti*, *Lapinsalmi*, *Lapinkangas*, *Lapinlinna* (Lappsjö, Lappvik, Lappsund, Lapp-ås, Lappborg) m. fl. förekomma öfveralt i Finland; likaledes, i de Svenske Soknarne, *Lappträsk*, *Lappfjärd*, *Lappvik*, *Lappdal* m. fl.

u) Så berättas invånarna i det så kallade Rautalambi Härad, huru deras förfäder (icke långt för Reformations-tiden) därifrån bortdrifvit Lapparne; huru de på vissa ställen, hvilka utvisas och däraf ännu bära namn, (såsom en Holme kallad *Ambuma-Saari*, Skott-Holmen), med sina bågar nedskutit dem som ej i godo vikit undan, o. s. v. De besynnerlige

VON CELSE omtalar v), at någon del af dem ännu i 13:de seclens början vistats i grannskap af Finnska

stenhögar, som öfver hela Finland, på holmar, ud-dar, sjöstränder och åsar träffas, och tydeligen ses vara genom människo-flit bygde och hoplagde, anses af invånarna för Lapparnes efterlempingar, och kallas derföre *Lapin-kodat*, *Lapin raunios*, *Lapin-haudat* (Lapphyddor, Lapp-rösen, Lapp-grafvar &c.) At i synnerhet Österbottens öfre del, samt norra delen af Savolax, så väl som visse Skogs-trakter af Björneborgs Län och Tavastland, länge tjänt Lapparne til hemvist och tillflykt, sedan de ifrån hafskanten blifvit förjagade, ja ock ännu sedan nedra landet kommit under Sveriges höghet, är onekeligt. Til bevis återopar jag mig endast et Gåfvo-bref af *Magnus Kazi* (eller *Kaase*), *Fogothé i Tavasteland*, utfärdadt år 1390, hvarmedelst han gifver til Åbo Dom-Kyrka, för framl. Riks-Drotten *Boo Jonssons* själ, på hans arfvingars vägnar, Kandala Gård i Tavastland, med alla sina tillägor, undantagandes de *Ykomaškoga och fiskeriatn som ligger noor i Bothnen, ok swa the Lappa som under then gardhen varit haffwer*. Brevet finnes i affskrift uti Åbo Domkyrkas gamla Copie-bok, (som i Kongl. Bibliotheket i Stockholm förvaras) fol. 150. Man ser däraf, hvilket ock af flere documenter bestyrkes, at ägarena til åtskilliga Gods i Tavastland hade lagt under sig stora skogstrakter och förmånliga fiskvatten i den aflägsnare och ännu föga bebodde delen af landet (såsom Österbotten, Ruovesi och Keuru Socknar i Björneborgs Län, med hela Kautalambi orten), hvarjämte de tilägnade sig et slags herravälde öfver de i grannskapet sig uppehållande *Lappar*, af hvilka de uttvungo en årlig skatt. Och kan man af förbemälte Bref sluta, at dessa förmåner icke lära varit obetydliga, efter man fann för godt at undantaga och behålla dem, när Godsets öfriga tilhörigheter bortskänktes.

v) *Apparat. ad Hist. Swe-Goth. Sect. I, p. 63, n. 7.*

51.]
 ska eller åtminstone Botniska Hafsviden; Finland
 lämnade, innan dess stora Skogar hunnit nedhug-
 gas och upbrännas, tjänligt tilhåll och föda för de-
 ras Ren-hjordar, och rikt tilfälle til Jagt; dess
 många och fiskrika sjöar, tilbodo et ymnigt Fiske.
 En förmånligare bonings-ort kunde fördenskull Lap-
 parne ej begära x).

D 2

H/fo-

Påfven befaller deruti, at hindra alla Christne, det
 de ej måtte förle Hedningarne i Karelen, Inger-
 manland, Lappland och Watland, med jern, vapen
 eller trän (ligna, förmodeligen skeppsvirke), på det
 deras grymhet emot de Svenske därigenom måtte för-
 rekommas, och bemälda barbarer kunna tvingas til
 Christendomens antagande. Brevet syftade förnämligast
 på Wisby-boernes och Tyskarnes sjöhandel med
 dessa Hedningar. Såsom Påfven twifvelsutan erhållit
 sina underrättelser, om dessa i födre Europa okända
 Nationer, härifrån Norden; så är alt skäl at förmo-
 da, det Lappia, som han omnämner, låg i granskap
 med de andre upräknade och til Finska viken stö-
 tande Länder: åtminstone får det icke sökas i den
 nu egentligen så kallade Lappmarken. Kanske af-
 seende hafves på den delen af Estland som hette
 Lappiguda (emellan sjön Peipus och Finska Hafs-
 viken); där en flock Lappar torde stadnat qvar, (och
 efterhand ombytt lefnadsätt, sedan de öfrige bort-
 flyttat), samt därigenom gifvit denna orten sit namn?
 x). Det är bekant, at ansefliga hjordar af Vill-Renar
 ännu uppehålla sig och finna sin föda i vissa fiskog-
 rika trakter af öfra Landet; ehuru de årligen alt
 mer och mer förminskas och utödas.

Historiska Anmärkningar

Om

STOCKHOLM,

Näst förr och under fifta Danska Regeringen i Sverige.

Af

JOHAN MURBERG,

Lektor.

Sedan Konung *Chriftern a)* den Andre, med de egenskaper, han som Kron-Prins, under sitt Ståthållarskap i Norrige, ådagalagt, upstigit på Danska Thronen, borde man snart vänta af honom et kraftigt anspråk på Svenska Kronan. Vissa inländska Herrars tilgifvenhet för Danska Hofværdens nya Årke-Biscopeus sinnelag och upförande: *Sten Christerffons* bekännelse, Danska tilræstningarna, och det uppenbara fredsbrøttet på Travemunde redd, *b)* voro

a) *Hans Gram* har i en *Afhandling* ibland *Köbenhavnske Selskabets Skrifter* för 1747. 3. deel, bevisat, at denne Konungs namn bör skrivas, ej *CHRISTIAN* utan *CHRISTJERN*, emedan detta efter Nordiska folkets uttal är rättare, och det förra förr och i hans tid var obrukligt; emedan Konungen aldrig sjelf hvarken i bref, eller annars skref sitt namn annorlunda, och det äfven så finnes på alla hans Mynt och Sigill, emedan han så kallas i alla de bref, som til honom skrefvos af Kejsaren, Konungar, Förstar och Underlåter m. m.

b) Det *Sturens Skepp* som bortogs, drog 120 läster, var lastadt med *Salt, Kläde, Harnesk och Ammunition.* *Hvitv. D. Krön.* pag. 1116-1124.

vorö nog säkra förebed til et innan kort förestående krig; och detta utblossade ändteligen 1517 genom bandlysningen ifrån Lund, Konungens bref til Svenska Allmänheten och Danska landstigningen, samt träffningen vid Dufnäs c). Det var således högst angeläget för Riksföreståndaren *Sten Sture*, at taga alla möjliga mått och steg til sit och Rikets försvar, i en så hotande fara; och deribland blef Hufvudstadens försäkrande emot alla fiendtlige försök icke det minst hufvudsakeliga.

Stockholm d) var ej då likt, hvad det nu för tiden är. Ifrån början hade denne Staden varit innesluten inom två ringmurar, som, följande inra sidan af *östra och västra Långgatorna*, i norr och söder gingo tilhopa i tu torn, det ena vid *Nyntorget*, det andra på högden, strax ofvanför *Jerntorget*. Då folkmängden sedermere ökades, fordrades större utrymme än Stadens första *Planta* medgaf; och nya hus, gator och gränder anlades på tre sidor utom murarna, hvilke, således onödige, borttogos, eller med hus öfverbygdes. Af samma skäl blef ock det *södra tornet* nedbrutet, redan i Konung *Magnus Eri:ssons* tid, och dess sten och tegel användt til det Dominicaner-Klosters byggnad, som han vid sin kröning utlofvat, och ej långt ifrån Tornplatsen låt upföra e). Med tiden

D 3

ut.

c) v. DALIN S. R. Hist. 2 Del. 20 Cap. 12 och följ. §.

d) Om namnets ursprung och betydelse äro många gissningar. I *Lappska* Språket betyder *Stock* et *Snädd*, och i *Wendiska* Språket et *flytande vatten*.

e) v. DALIN S. R. Hist. 2 Del. 11 Cap. 18 §.

urvidgades tillbyggnaden *utom muren* så mycket, at den indelades i tre stora *Quarter*, hvilka af belägenheten i anseende til det äldsta af Staden, fingo namn af det *östra*, *södra* och *vestra*, som de ännu behålla. I Snurarnes tid hade de blifvit så bebyggda, at hvardera i det närmaste ägde en lika folk-mängd med det äldsta, som kallades *Quarteret innan muren*, och bestod af hela gamla Stadens rymd. Slotter eller Fästningen, försedd med flera Torn, efter tidens bygnads-sätt, var med mur, och en djup graf på den ena sidan skild ifrån Staden, och på den andra omgifvet af Strömen och Salt-sjön. Norra Stadsporten var i *norra Tornet*; och därifrån gick et *Plank* eller *Sidgär* åt *Riddarhus-platsen*, hvarest äfven var et litet *Torn* f). Södra Stadsporten, som i äldsta tiderna varit i gamla *Tornet* ofvanför *Jerntorget*, stod nu vid bredden af *Qvarnströmmen*, och et stycke därutom det *inra Södertornet*, hvarigenom vägen gick öfver vindbron til det *yttra* mellan *Slussen* och *Jern ågen*. Så på östra som vestra sidan om gamla Staden, voro husen bygda ända intil, och oftast på pålar öfver vattnet; och där utanföre var rundt omkring hela Staden, et i dubbla rader med hammarband sammanknutet *Pålverk* g), som hindrade fartygen, at lägga

f) Til äfventyrs det i Handlingarna stundom nämnda *Herr BENCTS Torn*. Utom de redan nämnda Torn, omtalas i medeltidens Handlingar *Lejontornet* vid *Norre Port*, *Draka-Tornet* söder om *Gråmunkebron*, *Nya-tornet* vid *Slottsbacken*, *Fiskastrands-tornet* vid *Skepsbron*, med flera.

g) På detta *Pålverk*, som kallades *Kransen*, voro flera öppningar så på östra som västra sidan, hvilka kal-

lägga in til hus och bodar, innan de erlagt sin *Pålagd h)* eller *bro- och hamnpenningar*. Inom detta pålverk var hamnen för båtar, skutor och mindre fartyg, hvilka der sades ligga *inom bomen*; och inneslöt det på västra sidan äfven *Grå-nunkeholmen*, som tilhörde Franciscaner-Klostrer. Denne holme eller berghäll hade på västra ändan et gammalt *Torn*, och var omgifven med en mur, som på sidan åt Staden, til en del utgjordes af de Klostrer tilhöriga hus. Med Staden var han förbunden genom en *brygga*, som svarade emot *flora Gråmunkogränden*, och til Brödernas säkerhet var på östra ändan med et litet fyrkantigt *Torn* förvaradt. *Helge Andsholmen* hade sammanhang med Staden medelst en *Vindbrygga*, som ifrån *Norrport* gick öfver *södra*, och med *Norrmalm*, genom en dylik, öfver *norra strömgrenen i)*. Den sednare af dessa

D 4

Broar

lades *Bomar*, emedan de med svängbomar och lås tilstängdes. Sådane *bomar* voro vid *Koggehamn*, *Fiskastrand*, *Kornhamn*, *Drakatornet*, *Lejontornet* o. s. v. Och voro antingen *större* för fartyg, eller *mindre* för båtar och skutor. Vid hvarje bom var merendels et *Torn* anlagdt, til dess försvar, och årligen tillsattes visse *Bomslutare* af de bäste Borgare i Staden, som förvarade nycklarna til hvar sin Bom och *Torn*. I Stadens Archiv finnes ännu en förteckning på de Borgersmän, som varit *Bomslutare* alt ifrån 1419 ttil mot slutet af 16:de århundradet. Utom *Bomen* fick intet Gods handlas eller utlastas utur *Fartygen*

h) *Pålagd* var en afgift, som 1454 ålagd, til *Bomens* och *Brons* underhållande, skänktes Staden 1456 af K. Carl Knutsson. *Stockholms Stads Privileg.* af s. år.

i) Huru i forntiden Städerne kring Mälaren, *Arboga*,

Broar försvarades af et Fästningsverk med *tre Torn*. Genom det medlersta gick vägen åt Malmen, och ifrån de andra var på ömse sidor en mur updraggen omkring Holmen. *Malmarne* voro ganska litet bebyggde; Invånarne i Staden hade der sina *Källtdppor* och *Trädgårdar*, til hvilkas vårdande några Tråhus blifvit upslatta. På Norrmalm voro St. Claras Kloster och den gamla St. Jacobs Kyrka, samt St. Örjans eller Jörans Capell och *Sjukhus*; på Södermalm det gamla Mariä Magdalénä, och det nyare *Sture-Capellet* &c). Sådant var ungefärligen Stockholms utseende, så vida det af gamla handlingar och ritningar kunnat inhämtas; och folk-mängden svarade däremot. Inom broarna i Staden bodde omkring 1100 Hushåll. På Riddarholmen hade Munkarne hos sig inrymt 20, större delen förmodeligen Handverkare, dem de til sina förnödenheters förfärdigande behöfde. Helge Ands holmen, så kallad af det där belägna *Helge Ands-huset*, et slags *Hospital*; hvarest dels vandrande Munkar och Kyrko-personer herbergerades och några dagar friit förplågades, dels ålderstegne, bräcklige och sjuke Läkman inköptes, hade omtrent lika många bofasta Hushåll. På Norra Malmen, som til största delen hörde under Klofret, bodde vid pås 30 Familjer, som betalade Stadens *skot* eller *utskyllder*; och på Södermalm omkring hälften så många. He-
la

Westerås, Upsala, Enköping, Sigtuna och Stregnäs skulle med Stockholm deltaga i brobyggnaden öfver *Norr- och Söder Ström*, ses af *Stadslagen*, B. B. 23 Cap.

b) Beläget i den nägden, där nu Catharinä Kyrka står.

la Stockholms skattdragande folkhop var således denna tiden inemot 1200 Hushåll 1); hvartil, utom säsammade Köpsvenner, komma Slotts- och Krigsfolk, Adel, Präster, Munkar och Djåk- nar, med flera, som utan borgerlig nåring, för- motdeligen ingen skatt til Staden årlade.

Denne Stad och folkhop var likväl kårnan och liksom hjerrat i Svenska Rikskroppen. Både föregående och påföljande händelser och hvålf- ningar intyga nogsam, at ingen, hvarken utländsk eller inhemsk Herre kunde säga sig vara i besitt- ning af Riket, innan han blifvit måstare af Huf- vudstaden; och ehuru svagt des försvarsverk var, i jämförelse med vår tids Fästningar, kunde dock Stockholm aldrig, utan en föregången lång bestall- ning, och genom uthungrande intagas m). Des förvarande var därför högt nödigt; ock nu i syn- nerhet, då från Danska sidan et håftigt oväder hotade både Riket och Riksföreståndaren. Efter Stån- dernas så modiga, som enhålliga beslut på Riksdag- en i Arboga 1517, at *heldre dö med vdrjan i kva-*

D 5

den,

1) 1785 var folkmängden i Stockholm 72,444 perso- ner, och *Hushållens* antal 11,169. Förändrade se- der, lefnadsätt och yppighet tillåta dock icke, at man här af gör någon pålitelig uträkning öfver de skattskyldiga personernas antal i Stockholm vid den ofvannämnde tiden.

m) Holmiam si quis obsidione cingere, viribusque su- perare præsumserit, nunquam proficiet, etiamsi per- tinax perseverare posset in omnimoda ejus obsidio- ne — nec obsideri poterit nisi tribus fortissimis exer- citibus, in insulis, solida terra et aqua distinctis. Pro- bet qui velit, et inveniet terribiliora. O. L. MAGN. Hist. G. S. L. 9. C. 36.

den, än underkasta sig Danska Konungens våld, blef ock, detta och de tu följande åren, inter efterfatt, som kunde bidraga til Hufvudstadens trygghet. De gamla försvarsverken förbättrades, nya anlades, och Staden samt Slottet försågs med alla slags beväring, genom Herr *Stens* och Magistratens vaktsamma omsorg och nitiska bedrifvande *m*).

Vid yttra Norrport på H. Andsholmen, och den platsen, som *Sten Sture* den äldre och Magistraten år 1490 för bättre utrymme skull, tilbytte sig af Eskilstuna Klosterbröder *o*), gjordes mycken *nybyggnad*, hvartil köptes en mängd *tegel*, *kalk*, *jern* och flera hundra timmer *p*). På bron där utanföre bygdes en *ställning* för *Byssor*, en *Vippe* *skärm* anlades, vindbryggorna, så för den *inra* som *yttra* Norrport sattes i fullgodt stånd, och portarne försågos med *florndörrar*, samt nya *lås* och *nycklar*. Något murarbete användes på *Hr. Bencks Torn*; och

- n*) Stads-Skrifvaren *Anders Anderssens* räkenskaper för dessa år uti Stadens Archiv. Dessa *Räkningar*, *Rådhus-Protocollerna* och en *Copie-bok* af Magistratens *Bref* för 1521 och följ. år ligga til grund för detta stycke af Stockholms Stads *Historia*.
- o*) Stockholms Stads *Jordbok* för samma år, fol. 100.
- p*) *Tegel* köptes ifrån Tegelbruken på *Clara gårde*, vid *Stäket*, *Upsala*, *Köping*, *Arboga*, men i största myckenhet ifrån Biskopsbordet i Strengnäs, hvarifrån i *frakt* för 1000 *Tegel* betalades 10 til 12 ören, ifrån *Upsala* 10 och et halft o. s. v. För 6050 *Tegel* ifrån *Köping* betalades i *inköp* och *frakt* 26 mark. *Timmer* köptes från *Sandemar*, *Huddinge*, *Salem &c*. För en 40 alnars *Stock* gafs 4 öre, för en *Syllbjelke* 2 och et halft öre. *Kalk* hämtades från *Åland* och *Gothland* för 5 och 6 öre lästen.

och öfver Norrströmmen lades, så äfven som västmit-
 nya flöt om af mästare, försedde med starka lä-
 och gadj. r. På Gråmunkholmen upfördes en skid-
 och desutom skärmades med bårdar på bron mellan
 Holmen och Staden, äfven som skärmar anlades på
 flera ställen vid fiskastrand eller Skepsbrofiden. Men
 i synnerhet skedde mycken bygnad vid Södra Strö-
 men, hvarest tadporten, bron och tornen blefvo
 dels ombygda, dels förbättrade och med nya til-
 satser, eller så kallade vingar, skansar och skärvar
 förstärkta. Denna bygnad blef ej färdig förr än
 1520 om våren, och hade Staden, användt vackra
 summor därpå, så til arbetslöner, som bygnings-
 ämnen. Upsigten däröfver hade Rådsmannen L.
 bert Mattsson haft, hvilken ock, då alt var slutadt,
 feck utur Stadscassan 13 mark til skänkning för sit
 omak. Utom flottbogar, blef Söder Ström äfven
 försäkradt med en öfverspänd grof Jernkeja q).
 Til Stadens ytterligare värnande på Saltsjö-
 fidan utrustades och bemannades tu bestyckade Fartyg och
 några Pråmar, som sattes under en Rådman Inge-
 munds befäl r). Ifrån Mälaren var mindre fara
 för anfall af någon fiendelig Flotta.

Bogar, Stålbogar och Armhorst s) voro ännu
 de allmännaste handgevärf, och således blef Staden
 för-

q) Endast i arbetslön för densamma feck Lasse Grof-
 smed 7 och en half mark.

r) Pråmars utseende och bruk beskrifves af RÖDING
 Kitt. Acad. Handl. 1 Del. p. 230. Därpå sattes
 Byssor och Blidor. Se OL. MAGN. Hist. Gent.
 Sept. L. 9. C. 28. L. 20. C. 4.

s) Talem vim habet Balli Harum (*Arcuum chalybeorum
 et corneorum*) vigore emissæ ferrea sagitta, ut virum

förledd med en myckenhet *Pil*, som dels köptes färdigsmidd i *tolfter* eller *jattals* 1), dels förfärdigades af *Smeder* i *Staden*, och sedan af *Pilstickare* vidare tillreddes. En sådan *Pilstickare* feck 15 17 på en gång betalning för 800, och en annan gång för 1000 *tolfter*; och på lika sätt fortfor man de följande åren, så at därpå säkers ingen brist var vid belägringens början.

Herr RÖDING har väl på et ställe i denna Kongl. Academiens *Handlingar* u) förmodat, at *Krut* ej blifvit inom Riket tilverkad förrän i K. *Gustaf* I. tid; af det skäl, at *OLAUS MAGNUS* ej talat därom; men det är sedermera updagadt, at sådant skedde, åtminstone i *Stockholm*, långt förrut v). Nu hade *Staden* en *Pulvermakare*, Mr. *Balzar*, hvilken för årlig lön förestod *Pulverhuset*, och hade under sig flera *Pulvermakarsångar*. Årligen

Iorica ac duplici thorace munitum, velut mollem ceram penetrare consuevit. OLAI MAGNI *Historia Septentrion*, L. 7. C. 2. L. 8. C. 23.

f) En *tolft Pil* kostade 4 til 5 örtug. Et *fat* från 5 til 10 mark. För et *fat jern*, som smiddes til *pil*, gafs 5 mark i arbetslön.

u) 1. Del. p. 175. Af samma tanke var ock C. R. *LAGERBERG*s *Sammandr. af S. R. H.* 3 D. p. 11.

v) Af *Stadens* äldsta *Liber memorialis* eller *Protocoll* i *Stads-Archivet* finnes, at *Anders Pulvermakare* blifvit tagen i *Stadens* tjenst 1478 på et halft år, mot 24 mark och *fri kost*. 1483 hade *Stadens Pulvermakare Michel* i lön 30 m. pgr. och 10 alnar *Leyst* samt fria husrum. 1498 fick *Cort Flasketdragare* frihet, at ensam i *Staden* bränna och sälja *Brännvin*, emot det han skulle däraf lämna så mycket til *Stadens Pulverhus*, som behof gjordes, o. f. v.

ligen inköptes de för tilverkningen nödiga ämnen, *Salpeter, lytttrad och olytttrad, skeppundtals, Lindved, Kar, Kopparbäcken, Sikt, Stekar, Fj-rdingar och Attingar*, hvarus Krutet inpackades, *Paper* m. m. x). 1518 lærer någon olycke hände i *Pulverhuset*, ty *Mr. Balaar* hade blifvit illa bränd, och feck därför af Staden en *Tunna Öl til skänken*, men dödde dock innan årets slut; och på en ny *Pulverquarn* arbetades följande året med mycken drift, under gn. *Lars Larssons* inseende. I medeltid hade ifrån *Lübeck*, förmodeligen på kallelse, inkommit två *Pulvermakare*, *Mr. Henrik* och *Mr. Jacob*, med hvilka Magistraten, *Onsdagen efter Gregorii dag* (14 Mars) 1520 gjorde öfverenskommele, at de ifrån den dagen til nästa *Michelsmäss* skulle få 100 mark i lön, och fri kost til Pisk, men den öfriga tiden förja för sig sjelfva, samt om de voro slitne i arbetet, *framdeles hafva et flycke godt*

x) För et skeppund *Salpeter* betalades 1519; 80 m. för et skälp. 2 ören, för 5 pund *lytttrad Salpeter* gafs 19 m., för 4 famnar *Lindved* betalades, skarlönnen inräknad, 9 ören, för 4 böcker *Paper* at *Pulvermakaren*, 5 ören o. s. v. Krutets vorkan har länge varit bekant i Europa; och lærer första upfinningsstället vara uti Indien. Se *Företalet* til *Code de Loix, de Gentoux* p. ROGER BACO, som dödde 1284, talar redan därom; och om dets vorkan; at *ödelägga Städer och Arméer*, jfr. LAGERBRING S. R. H. 4 D. p. 564. År 1360, eller kortt efter Krutets första tilverkning i Europa, gjordes Krut i *Lübeck*. GRAM differt. de *Inventione pulv. pyr. et bombard.* in *Artis Hauntens*. T. I. och man kan då förmoda, at det ej länge blifvit obekant i Sverige, hvarest Krut, och *Byssor* eller *Canoner* och *Mörare*, förmodeligen äro af lika äldes.

godt vil blöder kwardera, men annars icke. Utom det Krut, som i Staden tilverkades, köpres äfven, till öfver tillfälle gafs, hvad däråf kunde vara til salu. 1518 uphandlades på en gång 6 *Hjårdingar* eller 450 *Skälp.* för 8 *örtugor* skälpundet, och 1520 betalades til *Gunnar Galle* 58 m. för en *tunna Pulver*, at ej nämna flera uphandlingar.

Skytt kallades dena tiden *Artilleriet*, och *Byffor* alla gröfre Krutgevär, som efter storlek och skapnad, samt andra tillfälligheter hade fått sina särskilda namn *y*). De hade nu länge varit brukliga i Riket *z*), och Stockholm ägde äfven sin egen *Byffe*.

y) Se härom *Vitterh. Acad. Händh.* I. D. p. 168 följ. C. R. BERCH *Afhandl. om forna Svenska Stridsvapen*, i Föreläet til 2. Del. af S. GAHNS *Milit. Verk*. Får man tro *Ol. Magnus*, som denna tiden vistades här hemma, var *Artilleriet* anseeligt: Hans beskrifning därpå 9. Bok. 8 Cap. är denna. Sunt autem bombardæ in plerisque civitatibus et arcibus Sveciæ et Gothiæ tantæ magnitudinis, ut vas ligneum Barile Romanum latitudine et longitudine superans, ferreo globo et ferreis crustis instar pugilli manus librarum. De et amplius repletum pulvere, et igne excitatum vehementissimo impetu emittitur. - - Sunt et *mediocres* et *longissimæ bombardæ*, ferreos globos evomentes. Præterea *Petrariæ*, quæ lapidea sublimiori ictu casuros emittunt &c. Med *Petrariæ* menar han *Blidor*, se C. 10, och med de förstnämde *Bombardæ*, utan tvifvel *Mörsare*.

z) De nyttjades i *Engelbrechts* tid 1435 vid Stockh. Slotts belägring både af de Danke och Svenska, *Rimkr.* p. 226; och göres där ingen anmärkning om deras nyhet. I Ryssland infördes *Artilleriets* bruk i senare hälften af samma århundrad, genom en Italiener ifrån Bologna; se *Coxes Resa* p. 29. Sverige måste då haft det långt förut,

Bysssegjutare, Mr *Tönjes* a), som 1520 den 9 Juli mottog af Slottfogden *Erik Kuse*, på *Fru Christinas* vägnar, 25 *Skeppund Danarfs - Koppar til de Byssor han gjorde*. Delsutan förskaffades ständigt flera från andra orter. Då Ståkes Slott medbröts, blef allt det Skytt där fanns fördt til Srockholm, och som det skedde på Stadens kostnad b), låmnades det ock utan tvifvel til dess försvär. Samma år köptes til samma ändamål 2 *Stenbyssor* och 3 *Skerpentiner* för 24 mark, och 1518 låmnades ifrån *Per Månssons Skepp* en *Stenbyssa* med en *Bysskammare*. 1519 förskaffades et anseeligare förråd där af; utom det, at Staden feck af Herr *Sten* två sköna *Stenbyssor*, den ena med två, den andra med en kammare, och två *Jernslangor*, hvardera med två kamrar, köptes ock på en gång 5 *Stenbyssor* med dubbla kamrar för 200 mark, och prisets olikhet med deras, som nyls nämndes, gifver tilkänna, at de varit af anseelig storlek. I synnerhet hämtades utur *Hans Skräddares* och andra *Skepp*, en myckenhet *Byssor* och *Lod*. Om dessa endast tjent til Skeppens bevaring, eller enkom varit införskrifna, som troligare synes, vet man ej; men at antalet var stort, ses däraf, at deras upförfel ifrån Fartygen kostade til Stadens Åkars 10 mark och 2 ören, som gör något öfver 5 Riksdaler nu för tiden.

Då här nämnas *Byssor* med en och två kamrar, erinrar man sig skapnaden och beskaffenheten af

a) *Tönje*, *Tönjes* är *Antonius*, och icke som den lärde *GRAM* menar, *Thomas*.

b) Staden betalade i frakt för Skyttet 5 mark.

af denna tidens grofva *Stytt*, som ännu var långt ifrån den fullkomlighet det nu äger. Krutrummet var då icke inuti *Sjelfva Canonen*, som var öppen i båda ändar, utan i en lös låda eller så kallad *kammare*, hvilken med sin öppning inpassades i *Canonpipan* vid drufvan och med en i insprunt fastslades uti en fyrkantig urgröpning, mellan tvånda vid *Canonen* fastgurna armar, som bakom denna låda gi go tilhopa i en lång svans, hvarmed *Strycket* vid riktningen lyftades. Kulan med sin försladdning lades antingen i *Sjelfva Canonen* eller i *Byfskammarens* hals; och då skottet var gjort, måtte *kammaren* uttagas, å nyo fyllas med krut, och åter insättas och förreglas. Som därtill fordrades tid, nyttjade man å sådana kamrar, at den ene kunde fylld och färdig insättas, så snart den andre var uttagen, hvilken imedlertid kunde svalas, rånas och fyllas e). Man intager detta låtstakt af den här i *Kongl. Academiens* förvar befintliga *Skerpsutin* eller *Strycke*; och man finner huru det tilgäts, då *Rimkrönikan* säger, det *kammaren af Byssone sprang* då *Byssmästaren Rodenborg* sköt efter *Riksmarsken Carl Knutsson* vid *Siegeborgs* belägring d). En sådan *byfskammare* tyckes varit väl beralad, då *Staden 1518* gaf för honom 30 mark penningar, eller omkring 16 *Riksdaler* sp.

Deffa

e) En sådan *Byfskammare* är förmodeligen den lilla *Jerncanon*, som blifvit funnen vid gräfningen i *Norrström*, ock nu förvaras ibland *Academiens* samlingar.

d) *Rimkr.* p. 338. Efter *C. R. Bærens* mening är den i *Academien* förvarade *Canon*, den samme, som varit på *Vitsköle* i *Skåne*, och hvarmed *Godsets ägarinna, Danske Riks-Rådet Peder Axelsson Brabes*

Deffa *Byffor* laddades dels med *Byffestnar* eller rundada stenkulor, sådana, som af åtskillig storlek nyligen vid gräfningen funnits i Norrström, dels med *lod* af jern, dels med *skrot* eller *jern* sönderhugget i *tårningar*. Med alla dessa slag blef Staden väl försedd. 1517 köptes på en gång 44 *Byffestnar* för 6 mark; och, som man redan nämnt, fördes 1520 ifrån Skeppen både *Byffor* och *Lod*. Om de 3 eller 4 skeppund *Bly*, som Staden årligen inköpte, användes til kulor, vet man icke, hållt det ej är mer, än hvad eljest kunde behövas til den myckna nybyggnaden på Stadens Fästningsverk ^{e)}; villare år, at årligen, och i synnerhet 1519 och 1520 flera *fat Jern* af *Lasse Grof-smed*, *Jöns Funbo* och andra *Smeder* arbetades til *Byffetårningar*; och at äfven många *fat Tårningar* köptes af andra Handlande, til Stadens behof.

Til *Byffeverke* såldes alla dessa åren timmer i Skårgården, närmast omkring Stockholm, hvaraf Stadens *Timmermän* tillagade *Byffestockar* eller hopstämrade ställningar, hvarpå *Skyttet* upställes. För en *Byffestock* feck *Timmermannen* et öre i arbetslön; och som 14 m. finnas utbetalade dessa åren för sådana nygjorda *Stockar*, sinner man huru mycket Stadens gamla *Artilleri* blifvit ökad.

Artilleristerne, som handhade dessa *Stycken*, kallades *Byffesmedstare* och *Byffeskytter*. I fredstider lär Staden icke hållit mer än en sådan på stat,

IV DEL.

E

och

Fru *Brita Bondesdotter Thott*, skjutit efter *Kon. Carl Knutson* 1452. Se dess nämnde *Afhandling* hos S. GANM; jfr *Vitt. Acad. Handl. I D. p. 168.*

e) För 1 skeppund *Bly* betalades denna tiden 11 til 12 mark.

och som utan tvifvel hade handlangare och manskap til biträde, när det tarfvades, emedan de första åren ej flere nämnas i råfenskaperna, än *Matts Stadsfins Bysseskytta*, som årligen hade i lön 20 m. och 6 aln. *Leidiskt* klåde, samt 1 m. i *såstepenningar*. Men som vid en befärad belägring, skjutningen på så många ställen i Staden ej kunde af en allena behörigen bestyras, blefvo flere antagne; och nämnas, näst för fiendens ankomst, *Örjan, Hans Nilsson, Lars och Jacob*, såsom *Stadens Bysseskyttare*. Utom dels gjordes 1520 den 9 Febr. beting med 2 Tysskar, *Henrik Meyenberg* och *Cleys van der Sunden*, hvilke, som antagne *Stadens Bysseskytter*, förbundo sig inför Magistraten, til tro, huldskap och lydaktighet samt ansvar för *Byssor, Skytter och Pulvermakare til nästa Michelsmäss*, hvar hållt Staden ville nyttja deras tjenst. På Slottet stodo Fru *Christinas Tykke Bysseskytter* under sin egen *Capitenere Balzar*.

Sedan man sett, hvad anstalter gjordes til Stockholms försvar, vid et förmodadt anfall och belägring af en utländsk fiende, får man nu, med uttalemmande af allt, som allmänna Rikshistorien berättar om K. *Christiern II:s* korrra och aldrig förgåtliga regering i Sverige, omröra hvad som enskildt i Hufvudstaden tiddragit sig, och hvad del han haft i Rikets öde under samma olyckliga tid.

För det nederlag Danske Tropparne, som årnade undfatta Årke-Biskopens Slott *Stäket*, lidit vid Dufnäs, ville K. *Christiern* själf utkräfvä hämnd; och kom dertfore i Pingsthelgen 1518 med sin krigsmagt sjöledes in i Stockholms skären, landsteg och slog sit läger på Södermalm. Han började strax
med

med Cartover *f*) beskjuta *Södra Tornet*, och gjorde flera stormar på dervarande *Skermar* och utanverk; men blef alltid med förlust afslagen, och förlorade mycket folk. I medlertid kom Riksföreståndaren med Svenska Håren genom Södermanland, då Konungen nödgades uphåfva belågringen och vända sig emot honom med hela sin styrka, hvarpå följde Slaget vid Brånkyrka den 22 Julii. Utgången deraf är bekant: Konungen var glad, at kunna komma med återstoden af sin Armée tillbaka til sit Läger; och *Sturen* gick med sit folk segrande in i Stockholm, der honom mötte en ny förstärkning af Troppar, som under hans frånvaro nedkommit från Bergslagen, och sedan qvarblefvo på Stadens kostnad til hösten *g*). Mot Staden kunde nu intet vidare företagas, hvaremot Lägeret derifrån af tåta utfall så oroades, at Konungen snart nödgades draga sig derutur och til sina skepp; men då han ville gå om bord, blef han af Riksföreståndaren öfverrumplad, hvilken nedgjorde en del af hans folk, jagade en del i sjön och tog öfver 300 flingar, dem Konungen sedan med penningar urlöste *h*). Danska Flottan blef länge liggande bordsfast i skären; och folket, som led brist på lifsmedel, ströfvade och plundrade på landet deromkring, hvar de kunde åtkomma. Riksföreståndaren hade väl låtit upbåda Allmogen til landsortens försvar, göra stora förhugningar och bråtar i skogar och öfver vågarna, samt besätta dem med manskap; men ge-

E 2

nom

f) Kongl. Vitt. Ac. Handl. I D. p. 170.

g) De lägo inhyfte på Gillestugan, och deras underhåll kostade Staden 190 mark.

h) OLAF PETRI Krön. Hvitfeld D. Kr. p. 1131.

nom några infödda förrådares biträde blef hela anstalten fruktlös, och en fiendtlig tropp smög sig genom bivågar ända til Upsala, plundrade i hast Staden, och kom med sit rof otkadd tillbaka til Flottan.

I synnerhet utmärkte sig härvid en *Sturens* egne Skeppare *Jöns Mattsson*, som hade fört det tu år förut vid Travemünde borttagna Fartyget, derpå gifvit sig i Konungens tjenst, och var nu en des's måst nitiska anhängare i). Denne for omkring i Skärgården och förförde Allmogen genom *penningar, salt och löften* om gyllande tider, så snart Konungen komme til Svenska Kronan. Sjelf sökte *Christiern* å sin sida, genom listiga underhandlingar, dels hålla de Svenska i en syfvellos stillhet, emedan han med sit folk, modfäld och försvagad af sin olycka och brist på lifsmedel, fann sig i yttersta förlågenhet, dels få Riksföreståndaren i sina händer, den han med skäl ansåg salom det största hinder at vinna sit ändamål. Det förra lyckades honom öfver förmodan; det sednare hade ock gått an, om icke Borgmästarna och Rådet så alfvarligt fatt sig deremot, och på Rådstugan förestålt honom, at *gå snart han gofve sig på vågen til Konungen, ville de, med de närvarande Riks - Råden, välja sig en annan Herra, efter de visste, at han aldrig skulle derifrån komma tillbaka k)*. Deras aning förvandlade sig snart i visshet, då Konungen strax derpå afseglade.

Någon

5) Han räknas af Hvitfeld p. 1161 bland Rådgifvarna til Blodbadet; förordnades den 11 Nov, 1520 til Ståthållare på Tavastehus, ibid. p. 1162.

k) OL. PETRI Krön.

Någon tid derefter, eller Fredagen efter *St. Martini*, (den 19 Nov.) feck Stockholm besök af Påfvilka Legaten *J. A. Arcimbold*. Han kom genom *Sirengnäs* til Staden, tog sit herberge hos *Gråmunkarna*, och hvilade hela Lördagen efter resan. Söndags morgonen kommo de förnämste i Staden, samt alle *Prest*er och *Munk*ar, til honom i Klostret, betygade honom *stor heder och vyrdning*, och förde honom i *procession med kors och fanor* up i *Bykyrkan*. Sedan han der bivistat *Högmåsfan*, blef han på samma sätt åter ledsagad til sina rum; och var *Fru Christina* sjelf med uti detta återtog; men *Riksföreståndaren* var ej närvarande 1). I Stockholm samlade Legaten, genom *Sturens* tillställning och invånarnes beredvillighet at göra honom til viljes, vackra summor, dels i penningar, dels i redbara skänker. Hvar och en offrade villigt efter sin yttersta förmåga åt *Prelatens* girighet, och alla *Skrån* och *Gillen* låto honom stadfästa sina stadgar m). Han bekräftade Stockholms Privilegier både på *Latin* och *Svenska*, och feck för sin möda en *Silfverkanna* af något öfver 200 lods vikt n), hvarjämte hans betjening icke eller blef förgåten o). Men Legatens vistande i Stockholm

E 3

blef

1) Se Stockholms Stads *Protocoll* 1518, uti Stadens Archiv.

m) Se *Afh. om H. Lekama Gille, Vitt. H. o. A. Ac. Handl.* 2. D. p. 306. Och vet man nu således hvad Diplom Legaten då utfärdade.

n) Silfret kostade 183 m., *gerningslönen* 3 och en half m. och Guldsmidens Drängar fingo en half mark til öls.

o) Legatens Skrifvare feck för Privilegiernes stadfästelse 6 m. och en annars hans betjent 2 m. Af *Sturen*

blef denne gängen icke långvarigt. Han reste med Riksföreståndaren til den utlysta Riksdagen i Arboga; och dit sändes äfven, på Staden: vägnar, Borgmästaren *Anders Henriksson* med flera gode män. Denne seck vid afresan, til *tdrepenningar*, utur Stads-Cassan 20 m. och kom efter 14 dagars bortovarelse tillbaka Julafton, med en fordran hos Staden af 32 m., dem han af egna medel uti *Herrsdagen* utlagt. Jag vet icke, om då redan var i bruk, at Stockholms Riksdagsmän höllo bord under Ständernas sammanvaro; men denne gång seck *Bryngel i Gråmunksgränden* 2 m. för det han varit *Kökemästare* vid öfverståndna *Herramöte*.

Imedlertid blef hela hösten och vintern, sedan Konungen med Flottan aflegat, oafbruret arbetadt på Stadens befästande. Den skada fiendens Cartover gjordt på Södra Törnet, blef icke allenast borsad, utan derpå bygdes äfven en *Skans* af timmer. Söderport gjordes ny: den sönderskurna Skermen bygdes om: Byssorna lagades på Södermalm: under Broarna pålades med 40 alnars bjelkar, och på de nya vingarna vid Söder Torn arbetades med all skyndsämhet. I Skären höggs verke til *Prämar*, *Bysseskoekar* m. m. I Krutqvarnen arbetades ouphörligen, och allehanda Krigsredskap anskaffades i myckenhet. Man hade til denna driftighet så mycket mera skål, som Konungen efter sin plötliga afvisning, rustade sig med all magt til et nytt och kraftigare försök. Detta väntades vid första öppet vatten om våren 1519, och därför fortsattes

sjelf seck Legaten et *Bord af Silfver*; v. DAL, S. R. H. 2. B. 20 C. §. 16,

tes de började arbeten med fördubblad ifver p). De nybygde Pråmarne och 2 Fartyg bestyckades och besattes med manskap: byflor, lod, krut, pil och andra förnödenheter förlikstades, och intet lemmlas obeföräddt, som kunde tjena til et tappert fiendens motande.

Riksföreståndaren, som måste värja sig och Riket, ej blott mot utländska, utan äfven mot inhemska fiender, företog nu en råäst med dem, som förra en förut under Konungens vistande i Skärgården, visat sig vara förrådare mot sitt fosterland och medborgare. Måndagen för Pingst, (d. 6 Junii) sattes på Rådstugan en *Riksdmnd*, deruti han sjelf var Ordförande, och hade til Bisittare R. R. *Erik Johansson*, med 12 andra Friborna Män, *Meniga Rådet* i Stockholm, och tolf Bönder, en ifrån hvar, af de i Upland, Roslagen och Södermanland närmast belägna Hirden, utom några och 40 så kallade *Skelsbönder*, som stodo midt på golfvet, samt Stads-Skrifvaren i Upsala. För denna Domstol anklagades och med vitnen öfvertygades: *John i Vaxtuna*, *Per Jönsson i Suede i Frötuna Socken*, och *Nils Persson i Espends*, "at de farit och rott til Konungens Flotta, och först *stämplat Jagterna och fienderna til lands; undervisat dem om alla idgligheter, bråtar, skogar och udgar, samt hvad mågt och folk vore på hvar ställe: at de fört Konungens bref i land til Allmogen och dermed förskräckt Bönderne, at de råkat i villa och tvedrägt,*
E 4 "och

- p) Endast för arbete vid Söderport och Söder Torn, denna vår, betalades i dagspenning til Arbetsfolket inemot 100 mark, som visar at åtminstone 800 dagsverken der blifvit använda.

"och rymt ifrån bråttarna undan fienden: at de up-
 "gifvit för honom Inbyggarnes i orten stånd, All-
 "mogens förmögenhet, och hvad hvar förmådde gif-
 "va i brandskatt: at de funnit den hufvudsörddö-
 "ren Jöns Mattsson på en ö, delat sig imellan hans
 "gofvor, gull och salt, och fört honom til Kon-
 "Skepp, m. m. I synnerhet öfverbevisades en, som
 "kallades Sketne Jap, at han visat fienden vägen til:
 "Upsala;" och som ingen friade dem, blefvo de
 enhålligt dömda til fudrd och hjul. Onsdagen der-
 på hölls en lika rättegång, endast med den skil-
 nad, at Stadens 48 Äldste voro nu i Böndernas
 ställe tilkallade; och dömdes då genom omröstning
 til döden, Pottajutaren Mr. Didrik för uproriskt
 tal bland sina ämbetsbröder: om en rätt Konung
 öfver dessa Riken, at folk ej borde utskrifvas, m.
 m. Borgaren Örjan Hoppener, för det han besökt
 Christiern på Flottan, och vid återkomsten "trö-
 "stat sina vänner i Staden, at Konungen snart skulle
 "återkomma och hämnas den skada och kostnad han
 "haft på den resan," och en Hans Skrifvare,
 för åtskillige förräderier uti Svante Stures tid q).

Så obehagliga förrättningar sysselsatte dock
 minst Riksföreståndaren, som hela tiden dageligen
 var närvarande vid Magistratens sammankomster på
 Rådhuset, och deltog i rådplågingarna om alt, som
 rörde Borgeriskapets förmon, Stadens styrelse, be-
 våring och försvar. Efter sin nesliga afresa ifrån
 Stockholm hade Christiern befalt sin Amiral Nor-
 by, at kryssa i sjön, och upbringa alla Skepp,
 som gingo til eller ifrån Svenska Städer; och den-
 ne

q) Se Stockholms Stads Protocoll f. d. år, uti Stads
 Archivet.

ne verkstälde befallningen med särdeles både nöje och drift. *Sturen* hade derföre, uti en sammankomst med *meniga* Borgerskapet på *St. Gertruds Gillestuga*, vid början af våren, gjort den öfverenskommelse, at ingen, vid vise af *lif och gods*, skulle segla ut, så länge sjön var osäker. Nu i början af Julii månad blef detta förbud af honom, med menighetens samtycke, så vida uphåfvat, at de *största och bästa Skeppen* skulle få utredas, och hållas färdiga, at efter en månad *utlöpa*; men deremot skulle de *små Skepp, som Åldningar och andre brukade til köpenskap, efter den dagen afldggas*.

Sedan man hela våren och sommaren väntat besök af *K. Christiern*, som nu på alla sätt, och från alla kanter samlade penningar och folk til et nytt krigstog mot Sverige *r*), inlopp ändteligen mot hösten underrättelse, at han med Flottan anländt til Öland, genom förråderi blifvit mästare af Borgholms Slott, och belägrade Calmar. *Sturen* skyndade då honom til mötes; och ehuru han ej hade sit Rytteri med sig, hvilket först i början af October begaf sig från Stockholm, nedlade han dock med det folk, som var til hands, hela det fiendtliga Cavalleriet, som landvägen kom tågande ifrån Skåne, tog Danska Marsken *Åke Brahe* fången, nödgade Konungen at uphåfva belägringen, och kom den 21 Nov. efter väl förrättade saker, tillbaka til Stockholm. Han gjorde ock försök at återtaga Öland; men det misf lyckades; och *Staffan Webersten*, som fått det af Konungen i förlåning,

E 5

r) v. DAL. S. R. H. l. c. p. 889.

Häning, försvarade Borgholm med lika så mycken ära och mandom, som Svenske *Slottslofven* det med trolöshet uppgifvit. Denne bestod af *Jens Hesse*, *Anders Skrifvare*, *Posse Norenberg*, *Nils Holm* och *Peder Jute*, med flere, hvilke vid dagringen fått gå ut med *behållna hofvor*, eller taga med sig hvad dem tilhörde; men sedan blifvit håftade på *Sturens* befallning och upförde til Stockholm. Här ställdes de den 7 Dec til *rätta* på Rådstugan, inför en Nämnd af 19 Adelsmän, hela Magistraten och 26 af Stadens Menighet. På tillfrågan erkände de, at de *ingen brist haft*, hvarken på *mat. öl, byssor eller vdrjor* s), och at ingen *nöd af anfall eller stormning* tvungit dem til upgift. Derjämte blef af vennen intygadt, at då fienden, efter et och annat vanmägtigt försök mot Slottet, fört sina *byssor och vdrjor* om bord på Skeppen, i uplåt at gå derifrån, hade *breif blifvit skutna ur Fästningen*, hvarpå de Danske åter fört *Skyttet i land*; och då företogs och slöts strax den förrådliga *dagtingen*. Nämndens utslag var enhälligt; och de dömdes alle til *strid och hjul*. Under dessa misnöjen och besvärligheter hade Riksföreståndarens Fru t) gifvit honom en Son, hvilken dock ej långt derefter dödde; och vid hennes *Kyrktagning* betygade Staden honom sin fögnad och välvilja med en skänk af en *äm och 6 kan-*

s) Så kallades alla *Försvarsvapen* och hvad dertil hörde.

t) 1511 Söndagen efter Martini i Nov. hade *Sturen* haft bröllop med sin Fru *Christina Gyllenskierna*. St. R. protocoll ad. t. ann. Jfr Prof. FANTS Diff. *Chr. Gyllenski. Chronicon Geneal.*

kannor *Vin*, som köptes för 7 m. och två ör-
tugar.

Ändteligen hade K. *Christiern* i början af år
1520 blifvit färdig med sin krigsrustning, fått sin
Fullmägt ifrån Rom, sin krigsförklaring kringsspridd
i Riket; och *Otto Krumpen* bröt in öfver gränsen.
Sturen mötte honom vid Bogesund den 19 Janua-
rii, träffades af en falconer kula, i tredje skottet,
som fienden lossade, och fördes i hast undan ge-
nom Örebro til Strengnäs u). *Christina* ömade sin
och Rikets stora förlust; men lät ej modet falla;
utan tog, med sina vänner och Magistraten i Stock-
holm, alla möjliga mått och steg til motvärn. Huf-
vudstadens försvar var i synnerhet af största vikt,
och dertil blef inter försummadt. Hvad som åter-
stod af arbetet på Stadens *Torn*, *Skermär* och an-
dra försvarsverk, fullbordades med största drift:
skytt, *krut*, *lod*, *skrot* och *pil* tilverkades och kring-
delades på behöriga ställen; *Byffeskyttar* besolda-
des, och fattes under vissa öfvermån af Borgerška-
per v). *Prämar* och bevårda Farryg lades utanför
Bomen x). *Stormdörrar* infattes i Stadsportarna,
och

u) *Sturen* dog sedan under vägen til Stockholm d. 15
Febr. JUSLEN *Catal. Ep. Fin. in vita Arvidi*.
Messenius berättar *Sc. ill.* p. 83, at en förrymd Dra-
bant visat Danskarne hvarest *Sturen* stod.

v) En *Ingemund* seck uppgiften öfver Skyttet på Grä-
munkeholmen. Två andre, *Lars* och *Jacob*, voro
skickade för Byffonar på Helgeandsholmen, och an-
dre på andra stället.

x) Rådman *Ingemund* fattes til befälhafvare, *sjelf*
sjerde, på en af *Prämarna*.

och Krigsfolket upmuntrades med tal och *skinker* y). På Norrmalm blefvo alla Hus, utom Klosterbyggnaderna, antingen nedtagna och införda i Staden, eller upbrända, då den gamla St. Jacobs Kyrka äfven torde blifvit förstörd; och på Södermalm skedde förmodeligen detsamma z). Äfven anlitades Hanse-Städerne om hjälp. Desse hade väl ingått den förbindelse med Konungen, at icke på ru år göra någon tilförsel af varor, och än mindre någon hjälpsändning til Sverige; men Svenske handeln var mer indrågtig, än at han kunde af dem aldeles ombåras, och var därför nu förvandlad i smyghandel. Städerne befvärades af detta tvång, och voro, för sin vinning skull, mera benägne mot Riket än mot Konungen. Nu skickades därför i början af Mars månad, en Vestphalare, *Staffan Sasse a)*, til Lübeck; at derifrån inskaffa skepp och manskap; och til upmuntran beskänktes han af Magistraten med två tanner *Lax b)* och 100 mark i den fjärdepart *Borgmästarne* och Rådet hade i *Stadens Skepp*, dock med det förord, at han skulle göra *Stadens båla* i alla måtto med samma *skeppspart* i den del *Staden* tilhörde och deruti gads hade. Han kom ock mot hösten tillbaka med Skepp och folk, til Elsnabben, der Danskarne sökte för-gåfves

y) Balzar vor kere fruges Capitenere för de Tyske Bysseskytter feck af Magistraten 10 m. i skänkning. Örjan Bysseskytte feck 2 m. til gäst o. f. v. En mark lätlig gjorde nu 14 m. penningar och en Rhenf Gyllen 2 m.

z) Se *Hel. Lek. Gill. Dagbok.*

a) Denne gjorde sedan *Gust. I.* god tjenst, och blef 1524 Frälseman.

b) Kostade då 7 m. Turman.

gäfves öfverrumpla honom c). Men få kunde han ock inter til Rikets förmon uträtta.

Under alla dessa anstalter mot en förväntad fiende, förgat man hvarken andagts vedermålen, sådana som tidens ränkesfart yrkade; eller hvad invärtens ordning och säkerhet i Staden krafde. Man beslöt, ibland annat, at upbygga et Capell åt den *Heliga Brita*, och den 10 Mars yaldes 8 gode *Män*, at dertil utse en tjenlig plats, samt 2 Borgare utur hvardera af Stadens 4 Qvarter, at upbåra det *godt folk* ville til bygnaden sammanskjuta. Förslaget blef dock, för sedan infallande händelser, utan verkställighet; och de samlade medlen föllo i *Didrik Slaghecks* händer. Å andra sidan utlyste Herrarne i *Slottslofven d)*, Magistraten och Styresmännen för Franciscaner- och Dominicaner-Klostren, samfäldt på Rådhuset *Klosterfred* den 20 Junii, at *ingen, som, under varande örlig, odräglig och i oträngda mål ihjelsloge någon Karl, skulle hafva frid i Kyrka eller Kloster*; och den 23 Julii förordnades af Slottslofven *Axel Ryning* och *Eric Balzar*, af Magistraten *Måns Persson*, af Menigheten *Arved Kamp*, samt Kåmpårerne och Qvartermästarna *Matts Kur* och *Erik Helsing* til *Skrukemdftare och Högvidsmän öfver Staden*.

I medlertid hade i Riket förefallit stora händelser, och *Christina* hade, med Magistraten, deruti tagit all

c) OL. PETRI Krön.

d) Slottslofven bestod af *Måns Gren*, *Axel Ryning*, *Per Erlandsson*, *Benkt Orensson*, *Clavus Kyle*, *Michel Nilsson*, *Olof Björnsson*, Slottsfogden *Erik Kuise*, Capitainen för *Bysseskyttarne*, *Erik Balzar*, m. fl.

all den del omständigheterna tillåtit. Under det fienden, efter Riksföreståndarens död, nästan obehindrad utbredde sig i Landet, blefvo Rikets Herrar, hvilke dels på Engsö hos *Knut Benctsson Sparre*, dels på Tynnelsö hos Canzleren Biskop *Matthias*, dels ock på andra ställen, med öfverhugningar utan verkan, förspilde en för Rikets frälsning dyrbar tid, som oftast af henne och Magistraten i Stockholm, genom de ömaste bref erinrade om nödvändigheten, at taga et snart, enigt och manligt beslut til Fösterlandets räddning *e*). När dermed intet uträttades, och det olyckliga fördraget i Upsala var slutadt mellan *Krumpen* och *Christierns* Svenska anhängare den 8 Mars, upmuntrade och understödde hon alla dem, som ännu ägde nog mod, at ej misströsta om det sålda Fäderneslandets möjliga friande ifrån et odrägligt utländskt ök. Ifrån Upsala hade hon fått en både smickrande och hotande beskickning, om birråde och samtycke til det gjorda beslutet; men lät sig lika få litet dertill öfvertalas, som hon lät skrämma sig, då Årkebiskopen och Canzleren strax derpå med 3000 man togade mot Stockholm; och *Måns Gren* svarade på hennes vägnar deras utskickade M:r *Henrik Sledorm* och M:r *Olof Phuse* med *Skerpentin*er och *Harebyssor* från Tornet på H. Andsholmen.

At möta och förstärka den samlade Allmoge, som på *Balunds* år slagit Danskarna, och nu jagade dem för sig åt Upsala, der Långfredagen den 6 April et nytt slag föreföll med hela Danska hären,

e) Hvite. D. Krön. p. 1145. Dal. S. R. H. p. 896.

ren f), utländes från Stockholm en hop krigsfolk under *Björn Perßons* och Rådman *Lambrecht Matts-sons* anförande. Om de hunnit fram innan slaget skedde, vet man icke; men vid *Flöt/und* lågo de sedan en tid borrhår, och försågos ifrån Stockholm med allehanda lifsmedel g). Åt Södermanland, hvarest Biskop *Matts* hela Fastan farit omkring i *Rekarna* och Nyköpings trakten med Danska Rytteriet, och öfvertalat eller tvingat Allmogen at hyl- la Konungen, utländes i Påskveckan ur Staden en annan Tropp, hvilken vid Telge stötte på Bisko- pens *Hofmän* och en hop Danskt folk. Drabbnin- gen var håftig, Fru *Christinas Tjenare, Hans He brdg- da* blef dödslikuten, och *Gunnar Galle* och *Lars Góthe*, både Borgare i Stockholm, blefvo med flera fängne och förde til Strengnås. Likaledes urfor i- från Stockholm en anseelig hop folk sjöledes inåt Mälaren, der de sköflade *Arnö*, togo til fånga gam- la Årkebiskopen *Jacob Ulffson*, och inspärrade ho- nom i Gripsholms Kloster. De voro ock sinnade at andra gången besöka Upsala i Pingsthelgen; men
ryktet

f) Slaget var, som bekant är, i början lyckligt. Danskarne, som för det starka snögloppet ej kun- de bruka *Resigtget* och *Skyttet*, emedan snön klib- bade vid hästfötterna och skämde krutet, förlorade aldeles fältet. Hade Allmogen haft en god Anfö- rare, hade hela Danska Hären blifvit nedergjord. Se *Hvite. D. Krön. p. 1143. OL. PETRI Krön.*

g) Den *Ingemund*, som förde en af Stadens *Pråmar*, nyttjades til denna färden den 19 Maji. Han hyr- de dertil en *Båt* för en mark, och hade med sig utom *Kött*, *Lax* och andra Matvaror, äfven 10 Tunnor *Öl*, som ensamt kostade 12 och en half mark.

rykter om Konungens ankomst i *Skånen*, och at Danske Tropparne ifrån Upsala gåt honom til mötes, lærer ändrat deras upsät, och de skyndade sig på återresan til Stockholm.

Dit hade nu i Pingstveckan, fifta dagarne i Maji eller de första i Junii, Danska Flottan upkommit, och aldeles inspärtrat Staden på Saltjösidan, sedan han til lands redan i fjorton dagar varit instängd af et Läger på hvardera Malmen. De belågrade beredde sig med all flit til et tappert motstånd, och Herrarne i *Slottslofven* hade som oftast sammantråden med *Borgmästarna* och *Meniga Rådet*, at öfvervåga om Stadens drendem och beståndighet. I et af dessa förordnades åtta förståndige och driftige Män af Borgerlskaper *h)*, at med Qvartermästarna gå omkring Staden, och efterse *Særmær*, *Byssor*, *Vårjor* och annat som skulle tjena til *vdring*. Verkan af denna rådsamma försigtighet visade sig nogsam under påföljande långa beställning, då Konungen med all sin magt inter kunde verätta mot Staden, hvilken var ända til öfverflöd förledd både med vårn och lifsmedel. Oaktad all den möda Biskoparne *Matthias* och *Hemming Gadd* gjorde sig, at med löften, försäkringar, *salt* och *fill i)* locka Allmogen i Upland til Konungen; och oak-

tad

h) Desse voto *Lambert Mattsson*, *Måns Persson*, *Mårten Stigsson*, *Hans Skräddare*, *Frans* på Köpmangatan, *Hans Våsoare*, länge *Olle Persson* vestan til, och *Arved Kamp*.

i) 10 Bönder fingo en Tunna Salt tilhopa. O. L. PET. Kr. HOLM. säger, at hvar Bonde fick en halftunna, Jfr *HVITF.* p. 1149.

rad Lübeckarnes tjenstvillighet k), at förse honom med årlige varor, råkade han dock snart i sådant trångmål, at han *förbannade* sina rådgifvare, som inledt honom i denna färd och olycka; och han torde nödgats med en ny skymf gå ifrån Stockholm, om icke hans Svenske vänner, de ofvannämnde Biskoparne, *Erik Rynning* och flere frelsat honom utur sit iråkade misöde. Desse nämligen inkommo i Staden, och öfvertalade, ehuru ej utan lifsfara l), först Slottsherrarna och annan dervarande Adel til undergifvenhet; och denne tvang sedan Fru *Christina* och Borgerskapet til *dagtingan m)*. Den flörs, efter några dagars underhandling, på en Holme vid Valdemarsön eller nuvarande Djurgården, den 5 Sept. med de hederligaste villkor för henne och alla hennes vänner och medhållare. Staden betalade *dagtingnings-brevet* med 10 m. til Konungens *Skrifvare* och 20 m. til hans *Döresven*; Stads nycklarna öfverlemnades af Borgmästarna ute på Södermalm; Söderport blef nedhuggen, och han höll sit intog den 7:de med all ståt och högtidlighet. Efter et hastigt besök i Stadskyrkan och på Slottet, blef han på Stadens vägnar bevårdad af sin tilgifna ana

IV. DEL. F hän-

k) De hade nu fått lof at handla på Sverige, mot det villkor, at de skulle föra til Konungen lifsmedel under belägringen. OL. PETRI.

l) *Hemming Gadd* var i fara, at för sin möda blifva i-hjällslagen i Staden af en *Peder Fredag*. OL. PETRI Krön.

m) OL. PETRI Krön. Han brukade at öfvertale Adelen, ty Borgerskapet ville ej dagtinga, efter dem gick ingen nöd på, och de hade bättre köp på fetalia än Konungen. . . .

hängare, Rådsmannen *Gorius Holst* n); och et af hans första göromål var, at låta resa en galge på hvardera af Stadens tre största Torg o).

Stockholm var således i K. *Christierns* händer, och omständigheterna fordrade, vid början af en ny regering, hvarjehanda nya författningar. Til *Slottslofven* förordnades *Otto Krumpen*, *Nils Lycke* och *Henrik Bille*, jämte *Profossen Jacob p)* och *Knut Skrifvare*; på Rådstugan inställdes *Elof Ranzow* til Slottsfogde; och desse öfvervoro sedan nästan ständigt Magistratens rådplågningar, så i allmänna som enskilda mål. Första frukten af den nyliga regementsförändringen var den oreda, som strax upkom i Staden af det elaka myntet. För sina underhålliga *Klippingar* hade Konungen redan i Dannemark förvärfvat sig namn af *Kong Klipping*. Under de åtta dagar han nu varit i Stockholm hade en myckenhet deraf inkommit i rörelsen, och gjorde, at alla varor stegrades til ovanligt pris, och de Tyske Kråmarne måste genom Domstolen tvingas, at taga dem til åsatt värde i betalning för sine fordringar. Konungen affeglade i detsamma med Flottan til Köpenhamn, och Slottsfogden, med Borgmästerna och Rådet, blef nödsakad

n) Han seck af Mr. *Gottschalk*, i bref til Konungen, den 22 Febr. 1522 detta vitnesbörd: "End paa Hr. *Gorius Holste* tør E. N. aldrig tvivle; han er trofast oc flittig paa E. N. beste, nat oc dag wfsparit." Hvite. p. 1183.

o) *Stortorget* och *Jerntorget*. OL. PETR.

p) Profossen hade at bestyra om Krigsfolkets kvarter, belpisning och allt som hörde til hushållningen vid en Tropp.

kad at Söndagen derefter, den 16 Sept. från Burspråket *q)* pålysa: "Det Klippingen skulle i handel gifvas och tagas för fullt, som han härtil gullit, el-
 "ler 18 Stockholmska Penningar, til des Komungen
 "åter komme til/lådes;" hvarjämte en Taxa uplåstes, efter hvilken alla årliga varor skulle köpas och säljas. Derigenom blefvo dock olågenheten och oredan så litet afhjelpna, at man strax derpå nödgades vid *högsta nåpft* förbjuda: "alla lifsmedels och oar-
 "betadt Silfvers utförande ur Staden; samt stadga, "at en Tunna Öl skulle säljas för 20 Klippingar, "eller 15 ören: at de *Tyske Köttmångarne* skulle sälja en mark *Kött* för 5 pgr, och de *Svenske*, så "vida möjligt vore, *lampa deras pris* derefter," m. m. Som denna dyrhet och tvång i handeln, til äventyrs ock andra okända omständigheter, åstadkommo *utflyttningar* utur Staden, utfärdades et strängt påbud, "at alle ogifte Karlar, som ville företaga "någon resa, skulle sätta *borgen* för sin återkomst, "och de som årnade besöka Michelsmåffomarknaden "i Söder Telge *r)*, dertil utverka sig Slottsfogdens "och Magistratens tillåtelse." Å en annan sida

F 2

ville

- q)* Burspråket var en utbyggnad på gamla Rådstugan åt Torget, hvarifrån allehanda påbud för menigheten afkunnades. Bursprache betydde fordom egenteligen *menighetens sammankomst*, och sedan familingsrådet der den skedde. Jfr L. FRISCHENS *Wörterbuch*.
- r)* Denne Marknad var då en af de största och mest betydande i Riket; emedan Städerna kring Mälaren hade i Telge sin handels- och nederlags-plats, innan Stockholm ännu hunnit draga all rörelsen til sig. Se K. GUSTAFS Bref af 1531, 1543 m. fl. i *Nyköp. Veckobl.* 1764, N:o 12. STJERNM. *Oecon. Förordn.* T. 3. P. 53.

man förebygga all anledning til misnöje; och i början göra sig älskad af de nya undersåtarna. Til den ände låto befälhafvarne öfver krigsfolket afkunna för menigheten, "at om någon af Borgerskapet blefve oförrättad af de *Danska* och *Skotska* "Knektarna eller *Tyska Ryttarna*, kunde han trätt "klaga deröfver, då den brottlige skulle oförsämligen straffas;" och då Underfogden *Clavus* årnade hålla hand öfver de utkomna förordningar om handeln, och utdessa de *Köpmän*, som icke köpte och sålde efter lagen, lät han förut varna invånarne, och bedja, at om så skedde, måtte de *Dandemän* icke taga det illa eller til misstycke: ovanligt språk af en Dansk befallningshafvande den tiden.

Innan afresan hade Konungen utskrifvit en stor silfvergärd eller skatt, som i silfver skulle utgöras s), til det vårfvada krigsfolkets aflöning, och låtit kalla Rikets Ständer sig til mötes, til början af Oktobber, då kröningen skulle gå för sig. Denna högtidlighet plågade af urålder sike i Upsala; och som man nu förmodade detsamma, blefvo til dess bevilstande å Hufvudstadens vågnar, utsedde Borgmästarne *Jöns Jönsson* och *Anders Oloffson*, Rådmännen *Gorius Holst* och *Herman Lytting*, samt *Cort Rut* med 7 andra af meniga Borgerskapet; men denna tiltänkta resa blef sedan onödigt och ogjord.

Den 20 Okt. var *Christiern* til Stockholm återkommen, och lät strax genom sin Canzler på Rådhuset gifva allvarsam befallning om åtskilliga årenden, rörande ordning och snygghet i Staden, til den förestående kröningen. Det förnämsta var:

af

s) MESSER. p. 87. Hvitte. D. Kr. p.

"at de gode män skulle hålla deras Stad ren öfvan
 "och vestan torg, samt i alla gator, gränder och
 "öfna platser, Skolbacken, Stallbacken omkring
 "Kötboden och hvar håldst det vore; taga i hus allt
 "sjukt och förlamadt folk t) på gatan och Kyrkogår-
 "den, och bortföra alla skutor och vrak; som lågo
 "nedsunkne inom bömen; at alle Handtverkare, bå-
 "de infödde och utländske skulle drifva sina verkst-
 "der, göra godt arbete och gifva så skåligt köp som
 "möjligt vore; at allt mått och mål skulle vara rätt-
 "färdigt och lika med Stadens, m. m." Söndagen
 derpå, efter högmässan, afkunnades dessa påbud i-
 från Burspråket för menigheten, vid vite af stör-
 sta pligt och ndpst, och två Rådmän förordnades
 at besörja om de sjukas inhysande.

Til det högtidlige intoger ifrån Brunkeberg,
 der hyllningen skedde den 1 November, blef Norr-
 port nedhuggen; och dagen efter kröningen bety-
 gade Staden sin vördnad för Kon. med en skänk
 af 60 Ungerska Gyllen och et förgylt Credenze-
 kar af 345 lods vigt u). Hvad v livilja han där-
 emot efter några dagar visade invånarna, behöfve:
 ej nämnas v).

F 3

Undet

t) I Kon. GUSTAFS Stadg. om Stockholms Stads in-
 komst af 1557. §. 15 förnyas detta påbud; hvaraf ses,
 at det varit af sedvana, och ej af tilfällighet, då
 sjukt folk funnos liggande på gator, kyrkogårdar el-
 ler i Stadsportarna.

u) Guldsmeden feck i gerningslön 6 m. pgr för hvar
 lödig mark; hvilket gifver tillkänna, at det varit med
 mycken konst utarbetadt. Förmodeligen är ock för-
 gyllningen i arbetslönen inräknad.

v) Se DAL. S. R. H. 2. D. §. §. 21, 26. Om Bi-
 skop Otto Svinhufvud i Vesterås, som varit både an-

Under det K. *Christiern* i Stockholm lika fäst groft som öflugt utöfvade den statskonst, hvarigenom han, såsom i Norrige skedd, årnade för alltid göra Riket til et bihang af Dannemark; men forren endast tjänat at göra hans minne för alltid hatadt; hade hans Gemål i Köpenhamn nedkommit med en Prinlessa x). Staden, som ännu rökte af sin förnämsta invånares blod, eller kanske rättare *Gorius Holst*, som nu blifvit Borgmästare, var, så snart underrättelse derom ankommit, färdig, at på Stadens kostnad och til fågnads betygande, gifva Konungen en stor måltid på Rådhuset, med dans och flera lustbarheter, hrartil Stadens Fruntimmer så af *Fridse* som *Borgarestad*et blefvo budna y). Konungen ville då deremot, för första gången efter blodbadet och plundringen, visa Staden någon benägenhet; och lät offentlig kungöra, "at hvem som lidit något öfvervåld af Ryttarna, hade tillstånd at klaga

klagare och domare, berättar Biskop *HERVEGNA* i sin *Bibliotheca Vestmanno-Dalecarlica*, mspt, at han förmenes hafva gifvit Kon. en lista på alla dem, som borde aflifvas.

x) Pr. *Dorothea*, sedan på 12:te året förmäld med *Phaltzgresven Fredrik*.

y) Härom har *Gorius* sjelf gjordt uti Stadens *Skotbok* följande anteckning: "Item. Thå vi hafde v. k. nådige Herre til gæst med hoffsiner på Radstuen, och fruor och jomfruor oc borgerkor. Then dagh H. N. fick tidende, at han hafde songit en ung frawken medh sin förstinde *Elseby*, gaff jagh uth för confekt oc annet aff Apoteken 8 m. ört. Item 1 tunne *Pryssingh* 4 m. ört. Item v. n. Herres breffdragere 5 m. ört. o. s. v." Konungens *Spelemän* singo 30 m. och deras läringar 5 m. Betjeningen 12 mark o. s. y.

"klaga deröfver, allenast han kunde *skäligen* bevisa "sina käromål." Om någon kunnat eller vågat nytja denna tillåtelse, vet man icke; men utan tvifvel lär *Gustaf Trolles* klagan vunnit benägna öron. Han lät den 17 Nov. genom sin *Fogde Per Nilsson* begåra *qvarstad* på flera hus med all deri varande egendom och lösören z), dem "*Klerkeriet mot Hans Nåde förbrutit under förledna segdetid.*" I synnerhet hade en af iden Prebendat, Hr *Mårten Jönsson*, som varit *Sten Stures* Secreterare, isamkat sig *Årkebiskopens* så outsläckliga hat, at han lät ur grafven uptaga och förbränna den döda kroppen, på samma sätt som *Christiern* förfarit med *Stures* lik. Förmodeligen var ock det *kätteri*, för hvilket deras kroppar efter döden så misshandlades, af enahanda beskaffenhet. I medlertid var nu kyrkogården genom denne syndarens begrafning så oskärad, at en Domherre ifrån Upsala måste hitkallas, at åter viga honom; och Mr *Matthias a)*, som åtagit sig denna förrättning, belönad s af Staden med en *Guldring* af 16 marks värde.

Konungen var nu i besittning af Stockholm och hela Riket, det han ville göra til et Skartland under Danska Kronan; och kunde således vända sina tankar til et företag, som han redan länge hvälfte i sit sinne. Man bör ej neka, at Kon. *Christiern*, med alla sina stora fel och onda böjeller, ägde många berömliga insigter. I lagstiftningsvetenskapen

F 4

var

z) Ibland dessa voro Mr *Knuts* hus, Hr *Henrik Orge-
mästarens* och en *Bisterselts*, hvilket sist Fru *Christnas Capellan* eller Hofpredikant hade köpt.

a) Torde varit den, som 1507 säges blifvit promoverad i Leipzig. Jfr *FANT* Obs. ad Hist. Patr. p. 95.

var han långt framför sin tid; och det intygar hans nya *Danska Lagbok*, ehuru hon sedan på *Lands-tinget* eller iksdagen i Viborg blef af efterträdaren, endast *Danska Adeln* til nöjes afskaffad och förbränd. I synnerhet var Handels uphjelpande i Dannemark hans ögnamärke; och dertil gjorde han inom Riket rätt nyttiga författningar *b)*. Landets belägenhet mellan två haf gjorde det bekvämligt

b) Se *Hvitfelt, Krön.* p. 1170, 1182. *HOLBERG D. R. H. 2. Del.* p. 90, 92, 103, hvarest innehållet af hans *Förordningar om Handeln och om Skepsbrott*, uptages. Deras ses, at han tänkte uplyft och systematiskt. Hansestäderna borde uteslängas ifrån den *Krämarhandel*, de drefvo ej mindre i Dannemark, än i Sverige och Norrige. Danske Städernas handel måste därför sättas på den fot, at de kunde förse hans Riken med alla behof. Til den ände förbödd han strängtigen den skadliga *Landthandel* Biskopar, Prelater, Kloster, Prester, Adel och andre besötne Ländjunkare drefvo; och ålade dem, at sälja sin och sina Bönders afvel i Städerna, äfven som Allmogen; alle Handtverkare skulle bosätta sig i någon Köpstad; Inge utliggare från främmande orter få fara ikring på landsbygden med varor, och ingen Köpman i Städerna utlända sådana; alla Marknader skulle hållas i Städerna, m. m." Så förmonliga dessa författningar voro för Städernas handelsrörelse, så gynnande var ock hans *Lagbok* och *Förordningen om Lifegenskapens* uphäfvande för Bönderna och Landsbygden; hvadan han ock af dessa båda Stånd var mer älskad än hatad. Deremot inskränktes de oskäligen friheter och själfsväld Adeln och Presterskapet tagit sig ifrån långliga tider tillbaka; och därför blef den nya Lagen åter afskaffad. Som *Christiern* under nedresan til Köpenhamn säges i *Landsorterna* samlat *Svenska Lagböcker*, och efter

ligt til nederlagsplats och häfvudfite för en stor del af Europas handel; och han kunde ej utan förtrytelse se Hansestäderna i besittning af en förmon, som naturen ämnat åt hans eget fosterland. Lübeckarnes trotliga upförande denna tiden, emot dessa Nordiska Riken, de inflyttade Holländarnes idoghet och skicklighet i handel och *ndringar*, och den magt Moder *Sigbrit Willems* och Mr *Didrik* ågde öfver hans sinne, torde ock mycket styrkt honom i sin förehasvande. Han ville därför anslåga allmän *flapel* för handeln på Östersjön och Vesterhafvet uti Köpenhamn, dit han redan 1517 låtit ifrån Helsingör förlägga *Sundska Tullkammaren*, och inbjuda rika Köpmän af alla handlande folkslag, mot löfte om stora friheter och förmoner. Förslaget ville dock icke så snart lyckas; och man hade kanske redan ej de bästa tankar om hans ordhållighet. Hansestäderna klagade öfver *uppehåll i sagesantien* och *Sigbrits* altför stora egennyttighet; ingen af de inbudna *Engelska*, *Skottska*, *Franska*, *Ryska* och flera Handlande var hogad at bolåtta sig i hennes skygd, och Lübeckarne gingo ända til hot och fiendtligheter. De hade väl lofvat, at på tu år innehålla med all handel på Sverige; men de höllo illa sin löfte; och *Christian* var så mycket mindre okunnig derom, som deras Skepp blefvo som oftast upbragta vid Svenska kusterna. Han

F 5

Tänkte

Messenii berättelse hade kallat Svenska Lagmännerna til et möte med några Danska i Linköping, torde han ock haft insinnet, at lägga hand vid Svenska Lagverkets förbättring; men hans tid var här redan förbi.

tänkte nu derföre vidtaga et ofvikligt medel til vinnande af sit ändamål; leda Svenska handeln på en ny väg, derifrån aldeles uteslänga Hansestäderna, och således både hämnas på dem och gagna sina Danske undersåter. Til den ånde hade han haft med sig, vid återkomsten til Stockholm, Borgmästarna i Köpenhamn och Malmö, med två andra Fullmäktiga, och lät dem tråda i underhandling med Magistraten och Borgerskapet i Stockholm, om et *Handelsförbund*, "at de Svenske skulle hädanefter uphäfva all handel med Hansestäderna, "och endast i Danska, Skånska och Norriska hamnar taga sina behof och affätta sina utförsvaror." Fördraget blef sluet St. Barbaræ dag (den 4 Dec.) i Stockholm, och Staden åtog sig at förmå de öfriga Städerna i Riket til deltagande i samma förbindelse; men påföljande händelser gjorde löfsets verkställande omöjligt c). Vacklande omständigheter i Dannemark, och det myckna han ännu hade ogjordt i Sverig, påskyndade i medlertid hans afresa från Stockholm, och han tog derföre af Magistraten och meniga Borgerskapet en skriftlig förbindelse, "at de skulle hålla honom Staden tilhanda, "och, om han dödde, *Drottningen* och sin Son, *Herr Hans* d), samt slutligen, om de alle med döden

c) Desse fullmäktige togo ifrån Stockholm vägen at Bergslagen, at äfven där anställa underhandlingar; (Se bref til Malmö den 15 Febr. 1521, som nedanför til sit innehåll anføres) men hvad de uträttat, vet man icke. Vid afresan gaf Staden dem til resekost *en fjärding* Lax och 1 och et halft pund Smör.

d) Prinsen var född 1518, och icke som *Hertzen* skrifver 1519.

"den afgingo, *Sveriges Rikes Råd*." Mr *Didrik Slagheck*, hvilken nu var gjord til *Biskop* i *Skara*, fattes til *Ståthållare* i *Stockholm*, och skulle i *Riksstyrelsen* biträdas af *Årkebiskopen Trolle*, den nya *Biskopen* i *Strengnäs Jöns Beldenacke e)*, och de öfrige *Rikets Råd*. Til *Slottsfogde* förordnades *Junker Henrik Slagheck*, hvilken tillika med *Canzleren Mr Gottschalk*, två *Heydenstrupar*, befälhafvare öfver besättningen, och några flere, lades i *Slottslofven*, och i *Staden* lemnades tillräckligt krigsfolk af *Danskar*, *Skottar* och *Tyskar*. När det var bestämdt, skänkte *Magistraten* honom sluteligen til refan en *Tunna Hamburger-* och en *Tunna Stockholms Öl f)*, samt 10 alnar blått Kläde til et *Tjäll*; och han begaf sig för sista gången ifrån *Stockholm*, tog vägen genom *Södertelge* och lemnade allestädes så blodiga märken efter sin framfart, at ingen glömska förmått dem sedan utplåna g).

Mr

e) Kallades *Beldenacke*, emedan han var flintskallig, säger *Hvitsfeldt*; hette eljes *Jöns Andersson*, och var *Biskop* i *Ottenfee* på *Fuen*.

f) *Hamburger Ölet* kostade 6 mark *Tunnan*, och det *Stockholmska* 14 ören. Klädet köptes för 6 ör. alnen.

g) Söndagen efter *Jul* kom *K. Christiern* til *Vadstena* och bivistade gudstjensten i *Klosterkyrkan* *Nyårsdagen 1521*. *Diar. Vadsten. p. 176*. *Nils Lycke*, som nu följde honom ifrån *Stockholm* til *Dannemark*, hade innan afresan fått til skänks af *Magistraten en häst, god som 10 m., på det han skulle vara på Stadens hästa*. Han var den, som på *Stortorget* upläste klagomålen mot de afisyade. *MESEN. S. I. p. 88*.

Mr *Didrik Slagheck* började sit *Ståthållarskap* med hvarjehanda författningar. Han kallade til rå-
kenskap de *Uphördsmän*, som åtagit sig at samla
penningar och golvor til det tillämnade *St. Britas*
Capell; låt göra nya Stadsportar i de nedhuggnas
ställe, och, med Magistratens samtycke, inhysa hos
hos *Borgerskapet* de *Skottiska Knektarna*, dock för
dessas egna penningar. I hans öfvervaro på Råd-
stugan blef vid lifstraff påbudet, at alle, som hos
sig hade något af de afhuggnas gods eller pennin-
gar skulle den 3 Dec. det uppgifva, och aflemna;
samt at de, som egde *Jernklot*, skulle dem mot be-
talning inlefvverera på Slottet, och de som hade
Stadens *Byssor*, *Bysskamrar*, *Pulver* och *Pil* om
händer, skulle låta sådana komma i Staden *gömo*.
Itrån det vagten om aftrarna blef påslagen och til
dels hon om morgnarna *afslögs*, skulle ingen, vid
vite at stå sin egen fara, gå på gatan utan *lykta*
eller *eldbrand* (bloss) i handen; hvaremot den af
vagten som ofredade någon dermed förledd, hade
utan skonsmål förverkat sit lif. Af *Stallbacken*, u-
tanför Slottet, skulle alla *Stall* och *Svinhus* bortta-
gas och flyttas på malmarna; hvarest likväl intet
Hus feck upslättas, inuan Magistraten dertil lemnat
tillstånd, och genom *vissa tillskickade* låtit syna, *hvar-*
est och *huru* byggas måtte.

Äfven blef allmänneligen kungjort, at de
Borgare och Köpsvenner, som ej låtit sig *upskrif-*
va, skulle nu göra det, och sjelfve skicka sina bod
med *Skrifterna* til Konungen; men de som nu icke
voro tillstådes, eller under segderiden flyktat utur
Staden, skulle få li *säker Lejd*, om de hos Stå-
thållaren och Magistraten derom anhöllo, som hade
de

de fått den af Konungen sjelf. Så snart de nye Stadsportarne blefvo färdige, vidtogs den författning, at en *god fullmyndig Borgare* skulle vid hvardera dageligen vara på *vagt med Ryttarna*; och som ständigt klagomål inkommo ifrån Borgerskapet öfver de inlagda *Skottarnas* sjelfsvåld, försäkrade deras *Profess* inför Magistraten, at strängt *ndpfa* den, som oförrettade någon *Borgare, rik eller fattig*; men förbehöll sig det samma, om af invånarna något skedde *Knektarna* för när. At förekomma oordning och stegring, blef vid lifsstraff förbudet, så besättningen som invånarna, at "*köpslaga li-tet eller mycket, utom portarna, på Malmarna eller vagen*," och "*at ro utom bomen, Skutor och Båtar til mötes, och af dem köpa fisk, slagt eller andra feta varor*." Menigheten blef ock befald, "*at på Slottet upbåra sina vapen, Harnesk och Värjor, emedan det skedde i en god akt; at hafva til reds Skotet eller de vanliga Utskylderna til Staden*; at redeligen aflemna sine tomtören både för "*det förflutna och tilskundande året*; och at hvardag rensa deras *gator och ränstenar h)*, bortskaffa *suon af gatorna och taken, m. m.*"

Til

- g) Man erindrar sig, at Mr Didrik var van vid Holändska Städernas snygghet. Det var dock ingen ny och ovanlig sed i Sverige. I *Stadslagen, B. B. 8 C.* var redan stadgadt, at *den som ej rensade sin gata, skulle pligta 3 ören pgr.* I *Gust. I. Stadge om Stockh. inkomst af 1557, 10 §.* påbjudes: "*at i hvarje gränd skulle 2 män tillättas, at hafva tillsyn, det ingen orenlighet måtte finnas på gatorna, i ränstenar eller vid hammarna*; at ingen bo-skap, kor, svin, får m. m. fick hafvas inom mu-

Til styrka för handeln och dess såkrare ledamö-
de i den nya vägen, vidtogs den något ovanliga
författning, den 17 Dec. "at från den dagen in-
"gen kunde vinna burskap, som icke hade Hustru,
"och vore *besittjendes* eller egde fast Egendom i
"Staden; at ogifte, som redan voro Borgare, ej
"fingo njuta sin *borgarerätt* til godo, förr än de
"blifvit med *Hustru* och *Hus* försedde, och derpå
"vunnit *d nya burskap*; och at ingen, som hafte
"Handels-bolag i någon af Hanselstäderna, seck blif-
"va Borgare, innan han med *bref* och *bevis* inty-
"gat, at han vore derifrån tilböriligen skild." Denne
stadga var ej allena Svenska Köpmän och deras
Sumner; utan äfven och uttryckeligen alla Tyskar
och Danskar föreskrifven; och de, som uti han-
dels-ärenden ville sjöledes besöka utländska orter,
måste med *ed* och *själd borgen* förlåkra, "at de ej
"skulle handla på förbudna Handelsplatser, och at
"efter slutade förrättningar, återkomma til Stock-
"holm." I nedertid sökte Staden med skänker
vinna den nya Öfverhetens bevägenhet: Mr *Di-*
drik seck af Magistraten et *Credenzekar* om 126
lod, och *Riddaren Herolt* en vacker *Silfverkanna*.

Borg-

"rarna; at alle ränstenar skulle två gånger i veckan
"sköljas med vatten, från öfverst til nederst, och til
"den ände, hvar husegare hafva i sit hus en tunna
"vatten, som vid en *vist timme* skulle i ränstenen
"utslås, och början dermed ske på de högst belägna
"ställen; at alla *As* skulle inom 2 timmar vara bort-
"färda, o. m. s." Hvad önskar i detta mål den,
som i vår tid bor eller vistas i *Staden*, i synnerhet
de varma sommarmånaderna?

Borgmästarne *Gorius Holst* och *Clavus Boye* i), både Mr *Didriks* tilgifne vänner, styrde nu, under hans Ståthållarskap, Staden och brefväxlade flitigt med Konungen. Redan innan Jul hade de haft sitt bud, en *Melchior Vinman* k), med bref hos honom samt fått hans svar, och den 30 December skrefvo de honom åter til, at de låtit anmoda Ståderne i Riket, det deras *Fullmdgtige* måtte insinna sig til *Tjugonedags Marknaden*, i Eneköping, och då med Stockholms *utskickade afhandla* "om den *Köpmanna-handel*, Konungen dem *föregifvit och nådeligen unnat hade*, til Hans Nådes och dessa try Rikens in-
"vånares eviga gagn." Men strax derpå torde de fått något rykte om GUSAF ERIKSSONS företag; ty den 10 Jan. utfärdades, i Magistratens och meniga Borgerskapets namn, et bref til Svenska Allmänheten, "med de starkasta försäkringar, "at K. *Christiern* nu *aflagt all ovilja och ogunstighet*, "tilgifvit alla både *fattiga och rika*, hvad de sig e-
"mot H. N. förbrutit, och ville *hålla dem alla vid Sveriges och St. Eriks Lag*, samt deras privilegier, m. m."

Det

i) Om denne *Clavus Boye* berättar O. L. MÅG. *Hist. Gent. Sept.*, at han varit vid Stockholmska blodbadet helt nära at afslivas; men blifvit frälsad genom sin ofantliga fetma, i det han för sin tjocklek ej kunde komma in genom dörren til fängelserummet, och knektarne som hade brott om, ej gäfvit sig tid at arbeta med honom, utan kastade honom i et hörn i yttra rummet, hvarifrån han sedan smög sig bort. Han var född i Ditmarsen. Se 15 Bok. 14 Cap.

k) Om *Vinman* var tilnamn vet man icke, eljes är *Vinman* i denna tidens skrifter detsamma, som nu för tiden *Källarmästare*.

Det utfatta mötet med Stådernes Fullmäktiga uti Eneköping aflöpp fruktlöst, för den i Dalarna upkomna rörelsen 1); och Magistraten skref den 10 Febr. til Konungen: "at något *uprör* vore up-
 "våkt af *Gustaf Ericsson*, hvilket man fruktade tor-
 "de sprida sig til flera Landsorter. De ville väl,
 "med Guds hjelp, förvara H. N. Stad *Stockholm*
 "och straffa H. N. *fiender* efter yttersta förmåga;
 "men önskade och väntade dock snart H. N. åter-
 "komst. Mr *Didrik*, som redan från början af å-
 "ret varit i Vesterås, och der drog tillsammans hvad
 folk han kunde, äfven från Stockholm, til at i be-
 gynnelsen quäfvade de vidt utseende rörelserna, hade
 redan förut (den 6 Febr.) fått samma förfrågan,
 jämte tackfägelse "för det han med den *streng* *Rid-*
"dare, Hr *Hans Herolt*, hos *Hans Nils högmächtig-*
"het arbetat för deras *fattiga Stads bästa och bestånd*."
 Detta arbete feck Staden dock skäligen betala; ty
 vid sin bortresa utur Riket, et halft år derefter
 gaf *Slagheck intyg* (den 21 Julii), at han til Krigs-
 folkets

- 1) *Brefv. til Borgm. i Malmö* den 15 April, hvaruti
 Magistraten "tackar dem för det de varit i *Bergslagen*
 "och förarbetat den företagna *Sällskapshandel* och
 "Bergsbrukning til gemensam nytta; Berättar at Ma-
 "gistraten och Stockholms Borgerkap å sin sida för-
 "bandlat med *Städerna* i Riket, men ej kommit til
 "någon *beslutning*, för *uprörets* skull, som *förtoge*
 "all *Köpmans näring och bergning*, och hvilket de
 "med *lif och magt måste afvärja*. De hoppades
 "dock snart slut derpå, och ville då arbeta på verk-
 "ställigheten af det som *belesvadt* var, m. m."
 Brefvet från Malmö hade kommit med Konungens
Myntmästare Jören Kock, och svaret sändes nu med
 den gode *Man Kunt Skrifvare*.

folkets aflönande i Vesterås denna tiden, hade tagit til *läns* af Borgm. och Råd i Stockholm 5200 mark *Danska*, utom hvad han på stället upragit, på Hufvudstadens räkning m).

Ju mer uproret tiltog, dels mera nit visade Magistraten i Stockholm för sin Konung. I sit och meniga Borgerskapets namn skrefvo de et långt bref til Bergslagen och Dalarne n), "at affstyrka dem ifrån sit *orddliga* företag. De försäkrade, "at omkring Stockholm och neder åt landet stode *alt vdl til*: Konungen mätte vål, och Sveriges inbyggare bemöttes med *frid och kärlighet*, hvar de kommo, *öfver hela Christendomen*. Til Calmar voro redan skepp inkomna, både från *Öster- och Vesterfjön*, och i Stockholm vore ingen *brist på Salt, Humla, Kläde* eller annat, som menige man tarvade; oföre hade härtils hindrat tilförslen deraf til *Dalarna*; men Mälaren blefve nu snart segelbar, och dem, som i handels-ärenden ville söka til Stockholm, skulle all *dra och godt vederfaras*, m. m. — Ryktet hade berättat, "at *Gustaf Eriksson*, med flera *skalkar*, som *förbrutit* IV. DEL. G "sig

m) Näml. 7 Säckar *Humla* eller 10 Skeppund, til 22 m. skeppundet. Humlan var tagen hos Munkarna i Vesterås, hvilke sedan fingo sin betalning af *Jöns Skrifvare* i Stockholm. Til aflöning för folket på Slottet i Stockholm hade *Junker Henrik* äfven dessutom tagit til *läns* af Magistraten 200 m.

n) Brevet var stäldt til alla "Kopperbergsmän, Sölfsbergsmän, Fernbergsmän och Kronones skattskyldiga Bönder och menige man, som byggie oc. bo i Dalarna, kerligen och venligen af Borgmästare, Råd och menigheten i Stockholm. Afsonsdag d. 13 Febr. 1521.

"*sig mot Konungen* förhade der uppe förddliga
"Ådmplingar. — Om de icke sådant *afsläde*, vore
"fara, at *Guds vrede och Konungens hämnd ginge*
"öfver dem. — De skulle derföre *besinna sin*, och
"sina efterkommandes välfärd, och efter *löfte och*
"ed bevisa sig såsom Konungens *ärlige troende och*
"undersåter." Med detta bref *afsändes* en Hr *E-*
rik Simonsson til Dalarna; och man vet icke om
han framkommit, eller haft samma öde, som två
andras deras bodskapare *Hans Lax* och *Per Mous-*
son. Desse hade någon tid förut varit med *Konun-*
gens och Stadens folk *afsände* til orten, men fallit
i *Gustafs* händer. Magistraten var om dem myc-
ket bekymrad; och *updrog Cort Dregenagel o)* och
Hans Burmester, som Fastlags - Söndagen reste til
Mr *Didrik* i Vester^s, i *Stadens angelägna ärenden*,
at med honom utfinna något medel til deras *befri-*
ande ur sin iräkade fångenskap.

Gustafs framgång i Dalarna satte de nu i Ve-
sterås, på Konungens skriftliga befallning, samlade
Riksråden *Gust. Trolle*, *Slagheck*, *Beldenacke*, *Otto*
Svinhusvud, *Erik Trolle* och *Knut Benctsson Sparre*
i mycket bekymmer. I Stadens ärenden hade äf-
ven vilse af Magistraten i Stockholm infunnit sig
hos dem p); men lynd under deras så långa vän-
tan

o) Cort Dregenall hette rätteligen *Conrad Druvenagel*,
var *Didrik Vestphals* mäg. Sålde med sin Svärfader
1513 et hus öfstantil, nedanför långa Allmännings-
gatan (Österlånggatan) i Herr Måns Ericssons gränd
til Fru *Gunnilla Bese*, Hr *Erik Thurstson Bjelkes* på
Vihorg Enka. *Stockh. Stads Protocoll*.

p) Genom bref ifrån Köpenhamn hade Konungen lofvat
at i Fastlagen komma til Veddsterås, der de då skulle

tan på Konungens ankomst förhådes, vet man icke, om ej *Beldenackers* tog till Dalarna och Årkebiskopens resa till Helsingland, som strax derefter företogs, voro en följd af deras öfverläggningar. Denne sednare feck med sig till betäckning på resan en hop folk ifrån Stockholm, som ur Stadens Cassa lånades q). Hvad han uträttade, och huru han bemöttes, i synnerhet utanför Gäfle, är bekant; men icke dels mindre gjorde han vid sin återkomst till Stockholm en sådan berättelse om tillståndet i sitt Stift, at Magistraten genom et långt bref (den 11 Mars) tackade Norrlänningarna "för den trohet och vdlvillighet de vilade Konungen. De upmuntrades derjämte, at deruti fortfara, och underrättades: "at kring Stockholm vore allt ryst och stilla: at till Vesterås hade ifrån Konungen kommit en stor hop krigsfolk till häft och fot: at från Dannemark hade tre Skepp anländt med Sil, Kött och anna spisning, och flera väntades dageligen från Ståderna r): at de ingen gemenskap borde plåga med de missdådare, som följde Gustaf Erikssohn, o f. v." Detta bref sändes med Mr Matthias, som efter Kyrkogårds vigålen nu först reste från Stockholm, till Dom Capitlet i Uplåla, med begåran at det måtte genom dels enkannerliga bod kringfåras och upplåsas i Stifter. Vid samma tillfälle underrättades ock

G 2

Årke-

vara honom till mötes. Se Magistrat. bref till Kon. d. 24 April. Deras underhåll i detta Herramöte i Vesterås, kostade Staden 12 och en half m. hos Erik Verkmåstare.

q) Deras aflöning var 54 m. och en Tunna Öl.

r) Så kallades i allmänhet Hansesstäderna.

Årkebiskopen, at Staden på hans befallning förhyrt och nu utredde en *Jagt*, som i hans drenden skulle oförtöfvadt segla til *Köpenhamn*.

Efter det misfölyckada toget til *Brunbäckes fdr-
jestad*, samlade Mr *Didrik* och hans anhang i *Vesterås* tilhopa krigsfolk från alla kanter. *Stockholm* sände ock dit en tropp med en *Borgare*, *Cort Penning*; men denne vågade sig ej längre än til *Lisslena*, hvarifrån han med manskapet vände tillbaka. Det, tillika med det folk, som från *Nyköping* upkommit til *Stockholm*, skickades sedan sjöledes på *båtar* och *espingar* til *Vesterås*. Om dessa och några andra omständigheter underrättades (d. 17 Mars) Mr *Didrik*, hvilken med *vårdugste* och *vårduge Fäder* och *Herrar Riksfens Råd* ännu der afbadade den Herredag de utskrifvit, och vid hvilken Kon. *Christiern* lofvat sjelf infinna sig. Til des bevilstande hade ock några af *Stockholms Magistrat* afrest, men nödgats vända om på vägen; hvarföre *Dregenagel* och *Burmester*, som redan förut voro på stället, befullmäktigades, "at på *Stadens vågnar göra och låta*, samt i alt rama *desse bästa*; och i synnerhet söka befria de förnämnda *Hans Lax* och *Per Månsson*, som på *det allmänne bästa* varisände til *Dalarna*, på god *tro*, *lofven* och *christelig leide*, men af *förrådarna* blifvit gripne, mot *"all dra och redlighet"*. Den tilämnade *Herredagen* kom dock för *Gustafs* och *Dalkarlarnas* annalkande skull, ej at hållas i *Vesterås*, utan blef sedan, så godt han kunde, hållen i *Upsala*, der ock *Stockholm* hade sina *Fullmäktiga* s).

Imed-

- s) Deras resa kostade Staden 13 och en half mark, eller vid påfs 7 R:dales specie.

Imedlertid hade man ifrån Stockholm i Magistratens och Menighetens namn utfärdat et nytt och ganska alfvarsammt förmanings bref (d. 28 Mar) "til *Frelsesmän, Friborne Män, och Kronans skattskyldige Bönder i hela Riket*, om det oråd och "örtilig, *Gustaf Eriksön* börjat mot Konungen, och "dermed ej allena genom *trug, mord och brand*, "ådroge menige man, *skyldiga och oskyldiga*, en "evärdelig skam och nesa bland alla *Christna Män* "niskor, utan äfven lade Riket, til evigt fördrärf, "i öde; så vida en stor hop *Skepp*, som med alle "handa *Varor* årnat sig til Sverige, nu qvarhöllos "i Dannemark, och Konungen deremot, med en "svår magt, vore i antogande at straffa uprorsmännerna. — De borde öfvervåga hvad *våda, straff* "och *fördrärf* förestode dem och Fäderneslandet, "om mene man fölle från Konungen, som var stark "och mächtig öfver hela *Österfjön*, och i skyldskap "och förbund med *Kejsaren, Konungar, Förstar* "och *meniga Christendomen*. — Stockholm ville för "H. N. och sin tvorna trohet våga lif och gods. — "Hade någon lidit, borde efter Sveriges Lag der "öfver klagas til *rätta* inför Konungen och Rikets "Råd; och som det ej skedt, vore *dens skuld*, som "örådet begynt, så mycket större. De skulle der "före besinna sig, skicka *goda Män* til R. R., År "kebisköpen, Biskoparna och de *drliga* Herrar af "Ridderskapet, och stilla det begynda *orådet*. Stock "holm ville då få medla för dem, at alt skulle "förlätas, m. m." Men Staden stadnade ej vid blotta bref och förmaningar.

Til Sregeholm, som ej var väl försedt; skickades en *Jagt* med lifsmedel; til Malmö affärdades

des *Knut Skrifvare* med *bref* til Magistraten (den 15 April) och at skynda på det krigsfolk, so på Stockh. Stads *kost och tåring* väntades derifrån; och med Årkebiskopen, då han til Upsala skulle *sjelf föra Gustaf svar på hans bref*, såndes en stor hop krigsfolk, hvars underhåll kostade på den korta färden 30 m. utom en *halftunna Vin*, som skänktes Prelaten til refan t). Med Mr *Didriks* tillåtelse och på Årkebiskopens begäran hade Staden utrustat några bevärade *Fagter* och *Fartyg*, som skulle hindra Norrlänningarna, at, mot Kon. befallning, ifrån Gefle och Öregrund affärta sina varor på utrikes orter, samt upbringa alla sådana *olaga Köpmän med Skepp och Gods*, och betaga *Gustaf Eriks-son och hans parti* alt tillfälle at undvika ur landet. Desse Kapare utlupo nu under *Hans Skreddares* befäl til Gröneborg, at kryssa i farvattnet utanför nyfsnämnda Städer; och fingo de med sig af Årkebiskopen några goda *Män*, som egde *snille och lempa*, at tala med *Allmogen* vid sjökanten, och hålla henne i sin trohet mot *Konungen* u).

Under alla dessa nitfulla anstalter plågades Staden af flere besvärligheter inom sig sjelf. Ej nog at de *Skottske Knektarne* så bevärade *Borgerskapet*, at Magistraten i *bref* til Konungen (den 24 April) anhöll, "för *Guds skull*, om deras förläggande til "någon annan ort, då de sedan sjelfve nog skulle försvara sin Stad;" utan man saknade äfven tillförfel och började lida brist på lifsmedel. Allmänheten, som nu lårt känna *Gustaf*, och vågade tro det

t) Kostade 11 och en half mark.

u). *Bref* til *Gustaf Trolle* den 8 April.

det odrågliga Danska okets afskräddande möjligt, begynte öfveralt visa sin tankefätt, och hvar hon kunde, göra fienden afbräck. Så snart *Gustaf* börjar elägga Stockholm, voro *Bönder* och *Fiskare* vid hafskanten färdige, at från sjösidan göra honom biträde. De foro, med *Jagter* och *Båtar* af och an i Skärgården, och upknappade alla dem, som med Matvaror årnade sig til Stockholm, då i medlertid all tilförsel på landsidan afstodnade genom Allmogens motvillighet. Man nödsakades därför genom utfärdade kungörelser upmuntra de närmast belägna Socknar, "at inkomma med sina varor, som deras förfäder alltid gjort, och til Staden införa, eller sjelfve afstraffa dem som derifrån afträdde. Dem skulle ej annat än godt vederfaras, och de skulle njuta denna villfarighet til godo, både i Staden och Konungen, då han komme tillbaka." Til Åland afgeck Riks- Rådens och Magistratens skrifvelse (den 19 Maji): "At sedan de skalkar och sjöttjufvar, som uppehållit sig i skären, nu blifvit genom Stadens utlånda Skepp och Jagter förskingrade, och segelfarten säker, skulle Ålänningarne komma med sina varor til Stockholm, der de skulle få god betalning, och godt köp på hvad de behöfde; de skulle ingalunda gifva sig i handel med Gestrikar och Norrlänningar, och icke tvifla, at ju Konungen skulle för deras trohet vara dem gunstig och nådig, m. m."

Den föregifna sjöfartens säkerhet var dock ej större, än at *Hans Skräddare*, som förde Stadens Flotta, bestående af tre Jagter, behöfde genom bref af Magistraten förmanas, "at vara på sin vagt, och ej låta sig öfverraskas af de nämnda Sjörottvarer-

"*båtar*. Han borde därför flitigt samrådas med den gode *Man*, *Junker Lydeke* på Castelholmen, och som oftast til Staden insända berättelser om tillståndet hos och omkring sig, så mycket mer, som Årkebiskopen låtit veta, at *Gustaf Eriksön* nu hade hos Allmogen i *Helsingland uttvingat* hvar tredje man: De väntade skepp ifrån Danne-mark, så snart vinden fogade sig, och ville då sända honom förstärkning, om det vora nödigt, m. m." v) Den nämnde *Junker Lydeke* blef på samma sätt, och vid samma tillfälle (den 5 Maji) varnad, samt befald, "at fastaga och återvända alla som rymde ur Staden öfver til Åland."

Efter *Gustafs första* försök mot Stockholm, borde man säkert vänta innan kort et annat och mera allvarligt; det var därför angeläget, at i tid tänka på Stadens säkerhet. De försvarsverk, som mot *K. Christiern* blifvit upförda, voro alla i godt stånd; men förbättrades nu och ökades med nya x,. Af en myckenhet timmer, som inskaffades

v) Stadsfolkets aflöning på Flottan gick til 60 m.

x) Härom finnes i PALMSK. Vol. VI. p. 413 följ. anteckning: 1522 beslöts, "at Torn kring mene Staden, både östan och vestan, och theslikest både i födre och norre Tornen, inre och yttre skulle förbyggjas och bettras med golf, bord, bencker och kökeskorstener; så at de kneckter, som therin beskickade blifve, kunne hafve theres vesen ther både natt och dag, til Stadens förvaring; och skulle hvar roote sammanškaffa thertill tegel, bottenbräder, spik och annat hvad som behof gjordes att bygga med; och skulle alt vara fullgjordt vid största pligt innan veckans slut." Detta kungjordes menigheten Måndagen efter Oculi. Samma år d. 28

des utur skärgården, bygdes *Blockhus* *vestantil* vid *yttre Norrström* och *östantil* vid *Södreport*, et *Staket* både på östra och västra sidan, en *Flottbom* omkring *Quarnen* och et *nytt Bolverk* på det *yttre Södertorn*. På *Södermalm* upkastades en *graf*, och på *Gråmunkeholmen* blefvo *jernbultar* och *ringar inhuggne* och *ingjutne*, hvaruti bomarne öfver strömen fältes. De nitiske Borgmästarne underlåto intet, som kunde bidraga til säkerhet vid et hastigt anfall, eller en lång belägting. Det svåraste var, at förse Staden med tilräckligt förråd af lifsmedel; och dertil toges äfven alla möjliga utvägar. Man erindrade *Christiern* (den 10 Junii) som nu tycktes glömt sina vänner, sina löften och sjelfva Sverige, genom et långt och rörande bref, om *Gustafs* och hela Rikets *upresning*, och huru *Magistraten*, med *Riksfens världuge Fäder* och *Råd* sökte "dämpa den samma: at med *bref*, *bod*, och *dagtingan* intet kunnat uträttas, utan hade Stadens folk "dageligen varit i *mangling* med de uproriska i *Westerås*, *Uppsala*, vid *Öregrund*, *Gesle*, *Kolsundet*, i *Skåren*, och hvar håldit det varit af nöden: man "hade väl hopp, at kunna hålla *Stockholm utan fara*; men lemnade til RR. hvad de, å Konungens "vägnar, vidrae ville *göra* och *låta*: man önskade at "han sjelf snart måtte komma med någon undsättning,

Junii samtyktes på Rådhuset: "at Bomen både öfvan "och vestan skulle förbättras med *underslag*, at ingen skulle kunna ro derunda; at hvar rote skulle dertil afgifva 10 läkter och 38 *naglar*, och *gode Borgare* hafva bomnycklarna, och veta granneligen ho som utfar eller in natt och dag. L. c. T. I. pag. 737.

"ning, efter de voro i högsta behof af *spisning*,
 "mjöl, kött, *smör* o. h. andra *dtliga* varor, m. m.
 "Biskop *Arved* i Åbo anmodades, (den 21 Junii)
 "at med *Junker Wolf* och Magistratens biråde,
 "o. *örsumligen* öfverfända det mätta, som fäs kun-
 "de af *smör, fisk, råkt* och *altadt kött, oxar, ko-*
 "*gddor*, och andra *goda* varor, 1000 befarna *Båts-*
 "*män* och *Styrmän*, samt några *goda Tunnbidare*
 "och *Timmermän* utur Åbo, Korpo Sockn och or-
 "ten deromkring; äfven några vårbara Skepp.
 "Til Fogden på Wisby *Michel Jónsön* skickades
 "(den 11 Jun) en Skeppare *Herman*, med befall-
 "ning, at Allmogen på Gothland skulle *skyndam-*
 "*ligen* hirkomma med sina *varor*, mot skålig betal-
 "ning, emedan här vore ganska *utöldt* och *dyrt*;
 "och kort derefter (den 23 Junii) dit fändes en
 "annan Skeppare, *Bartholomäus*, i samma ärende
 "och med samma befallning. De underrättades til-
 "lika, at de kunde vid ankomsten *tryggt segla* til
 "*Elfnabben*, hvarest efter berättelse tu af Konun-
 "gens Skepp kryssade; men at de ingalunda skulle
 "besöka *Sandön*.

Med alt detta vore de dock oviffe, huru snar
 och stor verkan alla dessa anstalter kunde medföra,
 och tänkte derföre äfven på andra utvägar, at af-
 hjälpa den dageligen öfverhandtagande bristen. "De
 "hade härtils efterlefvat Kon. befallning, och icke
 "utskändt sina Skepp, utan til Köpenhamn och an-
 "dra Danska sjöstäd, hvadan ock ganska liten
 "tilförsel skedde ifrån Tyska orterna. Nu begär-
 "de de af Mr *Didrik* i Westerås tillstånd, at få
 "fända några egna Fartyg til *Riga, Reval* och *Kö-*
 "nigs-

"*nissberg*, för menige Rikets och Stadens bdfva och "b-stånd;" och lærer han så mycket mindre afslagit deras begäran, tom sjelfva nöden tvang dem dertil, och de desfuran med alt nit understödde alla hans anstalter och företag. De lemnade honom icke allena *Bditar* och *Båtsmdn*, då han förde *Skottarna*, som legat i Stockholm, sjöledes til förstärkning på Westerås Slott, utan många af Borgerskapet gjorde honom äfven sällskap på resan, och Borgmästarne gofvo manskapet til plägnung en *half l'ft öl*.

Imedlertid, och då, på alla bref och förestälningar til Konungen, intet svar följde, och betrycket för hans vänner i Stockholm dageligen ökades, blefvo två *fullmyndige Mdn*, *Mårten Lehusen y)* och *Herman Fossler* (d. 1 Julii) afskickade til Köpenhamn, at munteligen föredraga för honom Stadens trångande behof och svåra belägenhet, med anhållan om *snart och nådigt svar*. De fingo med sig, utom et *bref* til Herr *H. Herolt*, som anmodades, at befordra deras angelägenheter til godt och skyndsamt slut, en mycket vidsträckt fullmakt, at på Magistratens och Stadens vägnar "*afhandla, göra och lösa*, med tillägg, at Borgmästarne och Rådet skulle *samsålt tillstå*, och, om det "*behöfdes, förvara hvad desse deras medbröder gjort "och afslutit*." Til olycka, var Konungen vid deras ankomst, hos sin Svåger Kejsaren, och de nödgades

- y) Denne *Lehusen* var Svåger med *Gorius Holst*, hvil-
kens Hustru *Elisabet*, Syfter til den förrädiska Ab-
bedissan *Anna* i Clara Kloster, var en Dotter af
Reinhold Lehusen den äldre, jfr *FANTS Observ. in*
Hist. Svec. p. 71.

gades dröja qvar til inemot hösten, då de ändteli-
gen med *bref* och *nya löften* af K. *Christiern*, och
något obetydligt *understöd* af Drottningen återkom-
mo til Stockholm.

M:r *Didrik* som blifvit Årkebiskop i Lund ,
och redan länge önskat, at få skiljas ifrån et land,
der han gjort sig allmänt hatad, hade nu ändteli-
gen fått Konungens befallning , at komma til Kö-
penhamn. Han lemnade derföre *Slottet* och *Sta-*
den uti *Junker Hindrik Slaghecks* och Borgmästar-
ne Holsts och *Boyes* händer, steg i slutet af Juli
månad om bord på en Jagt, och i sällskap med
Gust. Trolle seglade til Dannemark. Hvad innan
afresan hade händt honom i Stockholm, skal strax
berättas; och huru hans Medbroder blef i Köpen-
hamn mottagen år nogsamr kunnigt z).

Utan

- z) Man vil här i korthet utreda sammanhanget af de
omständigheter, som ledde M:r *Didrik Slagheck* in-
om en ganska kort tid til Årkebiskops - Stolen i
Lund , och derifrån, äfven mot K. *Christierns* vil-
ja, til galgen och bålet. Det är redan nämnt, at
Christiern, så snart han blifvit mästare af Stockholm,
reste strax på Flottan tillbaka til Köpenhamn. Än-
damålet af denna oväntade resa var förmodeligen,
utom annat, at med sina förtrogna öfverlägga om
hvad mått och steg vidare, och innan Kröningen,
borde tagas, at, som talesättet då var, för alltid
komma Sverige under skatt. Det är ock bekant,
huru som M:r *Didriks* råd, at, under sken af Påf-
viska bannlysningens verkställande, i Sverige undan-
rödja alla dem, som kunde sätta sig emot Konun-
gens förhåfvande, vann så mycket snarare bifall,
som det tillika kunde til någon del afhjelpa Ko-
nungens penningbrist, medelst åtkomsten til de af-
liffvades egendom. Detta blodiga förslag, som med

Utan tvifvel hade Prelaterne vid affresan gifvit herrliga löften och försäkringar, om en snar och tillräcklig hjälpsändning ifrån Köpenhamn, så snart

all *Christierns* omänsklighet verkställdes, blef först Sveriges och sedan *Slaghecks* olycka. Det osläckliga hat, han sig härigenom ådragit, ökades sedan dageligen genom hans hårda och Tyranniska styrelse; och framgången af *Gustaf Eriksons* började uppresning bragte honom innan kort til ledsnad och önskan, at snart blifva entledigad ifrån sit vådliga regentskap i Sverige. Lyckan tycktes och häruti vara honom til viljes, i det *Christiern*, som för Bornholms nekade afträde blifvit missnögd med sin nya Årkebiskop i Lund *Jürgen Skotborg*, och afsatt honom ifrån ämbetet, hade, på Moder *Sigbriets* gällande förord, utnämnt Mr: *Didrik* dertil; och arbetade nu i Rom, genom sit sändebod Mr: *Claus Pedersson*, at derpå erhålla Påfvens Stadfästelse. Mr: *Didrik* ditsände äfven i samma ändamål sin Broder *Johan Slagheck*; och Påfvens Bulla utverkades ändteligen för 7800 Ducater; men hon kom dock, för mellankommande omständigheter, icke til Dannemark förrän efter Mr: *Didriks* afrittning. I medlertid hade han genom bref både hos Konungen och Danska Rådet anhållit, at blifva hemkallad utur Sverige; men Konungens hastiga resa til Flandern hindrade det åftundade svaret, och hans medbröder af regeringen, som fruktade, at oväsendet i Sverige, skulle efter hans bortresa, läggas sig til last, föreskälde honom så kraftigt, huru han, som efter Konungens förordnande haft högsta styrelsen, samt upburit och använt alla skatter och intägter, vore den, som endast kunde och borde visa reda för altsammans, och således måste här nödvändigt afbida Konungens återkomst, at han äfven sjelf i bref til Rådet i Köpenhamn begärde det samma. At vara så mycket vissare om hans qvarblifvande skref med samma bod *Slaghecks* dödliga fiende *Bel-*

snart de dit anländr. Men då ingen verkställighet derpå följde, Stadens egne Fullmyndige sändebod

tom-

denacke et långt bref til samma Råd, och visade "deruti huru det vore högst nödigt, at Mr *Didrik* "blefve qvarhållen i Stockholm til des Konungen "sjelf komme dit, och sige se huru illa med Riks- "styrelsen tilgått, på det *Slaghecks* ochristliga för- "valtning ej måtte läggas Konungen til last; at Ko- "nungen aldrig borde rätta sig efter hans bref och "råd, emedan deraf ej kunde följa annat än olyc- "ka och förderf; at han för sina ochristliga gernin- "gar vore i hela Christenheten känd för den stör- "sta misddådare, och den der, som han sjelf pläga- "de säga, ej hade mera försyn, at slå hufvudet af "en Biskop än af en hund; at han hvarken trodde "någon Gud, eller frågade efter Kyrkor och Klo- "ster, och at uproret i Sverige fades nu allmänt, "vara för sådant en ögonskenlig Guds hämnd, m. m. "*Slagheck* måste således blifva qvar til des *Chri- "stiern*, efter sin återkomst, sände til honom sin egen Secreterare, med befallning, at han skulle komma til Köpenhamn, och medtaga så väl alla räkningar på hvad han upburit och utgifvit uti Sverige, som ock de fångna Fruntimren, *Sturens* Enka och Dot- ter, *Gustafs* Moder och Systrar med flera; Derjämte tillsände Konungen honom en lång förteckning på hvad han, dels sjelf borde innan afresan uträtta, dels til verkställande updraga åt Biskop *Beldenacke* och de öfriga sina qvarblifvande Medbröder af Svenska regeringen. Vid ankomsten til Köpenhamn hade han så väl förklaradt sig öfver alla emot honom ingångna klagomål, at Konungen faan sig fullkom- ligen nögd med hela hans förvaltning, och han til- trädde derpå den 25 November sitt nya Årkebiskops-ämbete; men denna lycka blef icke långvarig.

På de Svenskas, och i synnerhet då varande *Kanikens* i Linköping och Skara, sedermera Årkebiskopens

romhändre återkommo, och nöden dageligen ökades, sedan den Svenske Riksföreståndaren nu med tre

Johannis Magni beständiga och enträgna klagan öfver *Christierns* tyranni och blodbadet i Stockholm, hade ändteligen Påfven besluttit, at genom en Legat eller Commissarius låta anställa underfökning om de öfverklagade förbryteller. Men som *Christiern*, dels för sin slägtkap med Kejsaren dels för de penningar han rikligt lät utdela, var väl ansedd och hade många sig tilgifna uti Cardinals-Collegium, söktes med sorgfällighet til denna förrättning en man, som kunde väl handtera en så elak sak, och så vida möjligt vore, utfinna medel at urkulda Konungen. En sådan hade man ock ändteligen funnit uti *Johan. Franciscus de Potentia*, en Neapolitansk Adelsman och Munk af Minoriter-Orden; och denne kom nu mot hösten til Köpenhamn, at å Påfvens vägnar hålla den sig updragna underfökningen. Målet fanns vid första påseende, så groft och handgripligt, at, oaktad all Legatens välvilja, ingen annan utväg kände uttänkas, til et någorlunda *Christierns* befriande, än at skjuta hela skulden på hans onda rådgifvare, och Konungen måste således upoffra sin älskade Mr *Didrik*, och Moder *Stigbrit* sin egen slägttinge. Denne blef då hemtad til Köpenhamn, dömd och afrättad i Påfviska Legatens åsyn, som nu kunde gifva Konungen aflösning, sedan han sett uphofsmanen til Konungens brott rättvisligen undergå samma straff, som Biskoparne, Riksråden och andre, på hans inrådande, lidit i Stockholm.

Slutligen kan man ock göra den anmärkning, at Biskop *Jöns Beldenacke* icke lärert haft så mycken del i det grusliga mordet i Stockholm, som både Svenske och Danske Författare tillägga honom. Då Mr *Didrik* efter sin ankomst til Dannemark, gjort honom några beskyllningar, och han derom fått underättelse i Sverige, reste han i slutet af Octob. eller

tre låger höll Staden innesluten a), nödgades Magistraten, strax efter de förres återkomst, i October månad, sända två andra sina Medbröder, *Hans Burmester* och *Cort Druveagel* til Konungen i Köpenhamn. De återkommo mot slutet af December, med *goda svar*, som mycket fågnade Stockholms invånare; men ännu fågnelsammare var den verkliga undsättning, de i följande Januarii månad,ingo genom Amiralen *Norby*.

Tillståndet i Staden var nu högt beklagansvärdt. Befattningen bestod af vid pås 800 Knektar, hvilka för bristande sold och föda, öfvade alt möjligt öfvervåld hos invånarne, och redan 2 gånger af tvungit sina Befälhafvare *Stormsold*. Af Svenska Borgarne hade större delen rymt ur Staden; och af de qvarblefna voro de flåtte, såsom mistänkre, på

början af Nov. utan Konungens vettskap och vilja, derifrån til Köpenhamn, at försvara sig. Vid ankomsten blef han kastad i fängelse, och var nu så i Konungens onåd, at denne i Rom arbetade på hans afsättande ifrån Biskops-ämbetet, det *Christiern*, som nu dageligen väntade den Påfviska Commissarien, förmodeligen ej vågade sjelf göra. Hade, i en sådan ställning, *Beldenacke*, med något skäl kunna blifva lika ansedd med Mr *Didrik* i anseende til Stockholmska mordet, är ingen tvifvel, at ju *Christiern* tagit en kortare väg med honom, såsom sin ovän, och heldre upoffrat honom åt Legaten, än sin älskade *Slagheck*. jfr. GRAMS *Afhandl. om Christierns II. Religions-Reformation, uti Danska Vetensk. Selskabets Skrifter. 3 Del.*

o) Ifrån Viborgingo de vid denna tiden köpa 59 Skeppsd gäddor för 413 m. *Danska*, för hvilken huldhet bref med tacklägelse afgeck från Stockholm til magistraten derstädes den 8 October.

på Slottet infatte, under fängsligt förvar. De Danske, så *Hofmdn*, som Borgare och Arbetsfolk voro måst utdödde; och Tyskarne, som nu utgjorde Borgerskapet, voro dock ej öfver 80 hushåll. *Norby* kom således högst efterlängtat, och förfög Staden med alla behof, utom *malt*, hvaraf han ej haft med sig tillräcklig myckenhet. Han förstärkte besättningen med friskt manskap af Danskar, Holstenare och Frisländare, och satte henne under *Erik Heydenstrup*s befäl *b*). När allt var bestäldt, tog han af de 9 låster *krut*, som funnös på Slottet, fem til sig på Flottan, tillika med 4 *Cartover*, och 300 *jernkulor*; hvilket allt han lofvade återställa vid sin tillbakakomst ifrån Åbo, dit han nu aflegade; men om detta löfte blef verkställt, vet man icke.

Det är redan nämndt, är Mr *Didrik Slagheck* i Julii månad året förut lemnat Stockholm, och at, utom den del han haft i *Christierns* grymheter, hans egen hårda styrelse ådragit honom et allmänt hat *c*). Detta ansågs som största orsaken til den allmänna uppreisningen ibland Allmogen; och man trodde, at hans fängslande skulle kunna mycket

IV. DEL.

H

ver-

b) Mr *GOTTSCHALKS Br.* hos *Hvitf.* p. 1183. Besättningen bestod vid *Norbys* bortfärd af 500 Danska Knecktar, 150 Skyttar och 250 Frisländare och Holstenare, under en Öfverste *Peter van Ttrecht*; men öfverbefälet hade *Heydenstrup*.

c) Sjelfve Danskarne i Stockholm voro så litet belåtna med hans styrelse, at de om sommaren 1521 sände en *Heydenstrup* och 2 andra til Köpenhamn, at besvära sig deröfver. Men Moder *Sigbrit* lät dem ohörda uphängas, och som det var natt, skedde det *vid ljus*. *HVITE.* p. 1179.

verka, til upprorets dämpande. Efter öfverenskommelse, och för et *sten skull*, låto då R:Råden den 17 Junii på Rådstugan upkalla samtel. Magistratens Ledamöter, då Biskop *Jöns* underrättade dem om et *gångse rykte*, at Allmogens upror i Riket skulle lätt stillas, om *Slagheck fängslades*, och man således ej hade, at något vidare af honom befara. Då Borgmästarne och Rådet hemställde til R:Rådens *vishet*, at deruti *göra och låta*, "inkom M:r *Didrik* sjelf, och offentligen förklarade, at han gerna ville *gå i fängelse*, och äfven *lemna sitt lif*, om uprorer derigenom kunde "stillas; dock med det uttryckeliga förord, at han "ej *dtoge sig någon skuld*, emedan han ej annat "gjort, än det Konungen *befallt*; han hade ännu "alla Konungens *breff och articular oförbrända*, och "vore villig at följa med Skeppen til *sin nådiga* "och *kära Herre*. Han gaf sig då frivilligt uti "löft *fängelse*; men Magistratspersonerne måste med "ed förbinda sig, at allmänt låta *förlijda*, det hans "fängelse *vore fast*, på det ryktet derom skulle i "landet utspidas. Med et sådant skuggspel flöt han sit regentskap i Stockholm; och sedan han för det samma gjort sin Konung nöjaktig reda, tillträdde han, den 25 Nov. sit nya kall, såsom Årkebiskop i Lund. Hans lycka nårmade sig dock nu til sit slut, och innan han knapt en månad beklådt detta i Norden högsta Kyrkoåmbete, blef han fångslig hämtad til Köpenhamn. Ibland andra bevis, uptogs då äfven hans *fängslande* i Stockholm; och då begärde han, och feck äfven (den 3 Jan. 1522) Magistratens intyg, om sammanhanget och förloppet deraf. Men om detta icke kommit för sent,

fent, kunde det dock föga båta; ty hans öde var nu bestämmt, och han blef imedlertid pinligen förhörd, dömd ifrån lifvet, hängd, och slutligen lefvande bränd, den 24 i samma månad, på *gamla torget* i Köpenhamn.

De lifsmedel, *Norby* inbragt i Stockholm, kunde icke vara länge tillräckliga, då all annan tillförsel hämmades, til lands af Riksföreståndarens tre låger, och til sjös af Svenska fartyg och båtar i skären. Innan April månads slut var nöden redan så stor, at Magistraten nödgades återfända *Cort Druvemangel* och *Pävel Nagel* med bref (den 29 April) derom til Konungen. Deruti förklarades, at Staden ville för honom *vdga lif, gods och vdfärd*; men man anhöll tillika, at han *snart* ville komma med *tillräcklig magt* Staden til *frelsning*, och dertil önskades Konungen *helsa och behdliem resa*. Kort derpå hade Stockholm et hastigt besök af *Norby*, som kom ifrån Finland, och nu (den 16 Maji) tog med sig några af Borgerskapet til Åland, hvarifrån de skulle, genom biträde af Slottsfogden *Lydeke Offens* ⁽¹⁾, med det aldrasörsta inskaffa til Staden 20 til 30 *skutor ved*, och så mycket *lifsmedel*, som kunde åstadkommas. Ifrån Dannemark kom ock vid samma tid något understöd, med en *Henrik Gde* eller *Göde*, hvilken vid återresan medtog *bref* och et nytt *sändebud* til Konungen, om *skyndsamt*, och så *kräftigt bistånd*, at det kunde förvissa dem om *fullkomlig förlossning*.

H 2

ning.

(1) Kallas af *Dalin* S. R. H. 3. D. *Löder Frimann*.

ving. Detta var den sista undsättning Staden erhöåll ifrån Konungen och *Norby*. På denne sednares befallning kom väl *Junker Th. Wolff* strax derefter ifrån Åbo, med några skepp inemot Stockholm; men hastade endast til sin olycka, och hvad han medfört, föll i Svenska Flottans händer. Denna, förenad med den ankomna Lybeckska, tillspärrade sedan aldeles inloppet, och Stadens hopp berodde nu endast på Konungens sviksamma löften. *Druwenagel*, som följt *Göde* til Dannemark, återkom mot hösten med bref och försäkran, om Konungens snara ankomst; men man ville nu ej sätta särdeles förtroende dertil. Magistraten tackade honom (den 22 Sept.) för *gunstig tröst*, och önskade, at ej andra ärenden måtte vidare hindra hans resa; men i sådan händelse vore högst nödigt, at någon *god, dlig och vdlbördig man* hitländes, som kunde *hålla Knecktarna i ordning*, at de ej fingo vidare plåga Konungens *fattiga undersåter*, som nu voro til antalet mycket förminskade, m. m.

Tillståndet i Staden var nu högst olyckligt. Besättningen, för svag, at företaga något mot de belägrande, var talrik nog, at plåga invånarna, med allt öfvervåld, så at en hvar, som såg sig minsta tillfälle, sökte sin frälsning i Svenska lägren. Det lyckades för många, men många blefvo ock ertappade, och på flera pinsamma sätt aflifvade. Sedan *Norbys* sista försök, at tränga sig in i Staden, fruktlöst aflupit, och Lybeckske Amiralen *Bruns* oginhet frälsat honom ifrån *Junker Wolffs* öde,

øde, fleg bristen och eländet til största högd. *Munkar, djdknar, tjensthjon* och alt *onyttigt* och *gammalt* folk utjagades ur Staden; och de kvarblifne voro glade, at kunna lifnära sig, ofrätt med onaturlig föda. Man lefde derjämte i ständig fruktan, at blifva öfverrumplad, sedan vinterkölden gjort Staden tilgänglig på sin svagare sida. Med otroligt arbete måste derföre en bred vak hållas öppen omkring Staden, af Borgerskapet och dess drängar ^{e)}; och misstroender för de Svenska gick så vida, at utkiket i kyrktornet togs ifrån de vanliga tornvåktarne, och Staden måste med två mark i veckan lona tvänne Danskar, i deras ställe.

Ändteligen kom den oförmodade tidning, at Konung *Christiern* seglat ifrån sina Riken, och lemnat sina väner i Stockholm åt deras öde. Det var då äfven tid för dessa, at ränka på sin välfärd; och tilbud gjordes Riksföreståndaren, om Stadens uppgifvande, men på de orimligaste vilkor i då varande belägenhet. Besättningen minskades dageligen af svårt och inritad sjukdom; Staden var aldeles urhungrad, och af dess, vid krigets början, skattdragande folkmängd var ej mer än fjerdelen öfrig: alt hopp om vidare undsättning hade med *Christiern* försvunnit, och deremot var *Gustaf* genom allas enhälliga röst kallad til Svenska Thronen: detta minskade snart de belägrades fodringar. Villkoren fastställes, Stadsportarne öppna-

H 3

na-

e) Dessa drängaringo sedan til erkänsla af Staden 5 tunnor öl,

nades, och den nyvalde Konungen köll, under otaliga glädjerop, sitt intog midfommars afton f).

Men huru olik fann icke Konungen Stockholm nu, och då han sist lemnade det! Nya fästningsverk vanprydde dels vackra stränder, krigets förödelse hade uttömt husen, och Staden liknade nästan en ödeplats. På H. Andsholmen funnos kanske några uslingar i et sjukhus: på Gråmunkeholmen til äfventyrs några skräplige Klosterbröder g): på Norrmalm voro St. *Claras* Nunnor med sin Abbedissa: Södermalm hade, utom sina Capell, intet bebodt hus, och hela Stadens egenteliga menighet bestod af vid pås trehundra hushåll. Konungen såg med grämelse sin och Rikets hufvudstad i sådant förfall, vidtog alla medel til dels uphjälpande, och lade grund til det välstånd, hvaren nu visar sig h).

f) Den 10 följande Julii togo Borgmästarne *Holst* och *Boye* utur *Fataburen* 50 mark hvita *Danska*, och gafvo dem åt *Canfelleren* Mr *Eric* för *Dagtingsbref*oot, samt 24 mark, hvilka underskrifvaren seck. Denne Mr *Erik K. Gustaf*: *Canzler*, som oek nämnes uti et Konungens bref af 1523 lærer varit hans släktinge, *Professorn* i *Upsala* Mr *ERIK Nilsson* SVART. Jfr *GJÖRV. Alm. Tidn.* 1788 d. 24 Sept.

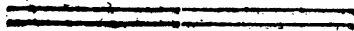
g) På K. *Christierns* befallning hade två Munkar blifvit dränkte; en hop jagades ur Staden under belägringen. Jfr *HVITF. p.* 1234.

h) Til uplysning och bevis af hvad i det föregående anfördt är, om *folkmängden* i Stockholm, *förr* och *efter*,

efter Danska regeringen, meddelas här et utdrag af Stadens *Skotbok* eller *Uppbördslängd* ifrån 1517 til 1525. Hon är i *fol.* skrifven på pergament, och finnes i Stads-Archivet. Deruti är hela Stadens skattdragande menighet eller Borgerskap til *namn* och *skatt* eller *utskylder til Staden*, för hvarje Qvarter upfördt, til och med sjelfve Borgmästarne, som denna tiden voro handlande *Borgare*. *Skotet*, som erlades efter beskaffenheten af hvar Borgares näring, rörelse och förmögenhet, var ifrån 1 öre til 8 mark. Til *Skotets* upbärande förordnades årligen 2 af Rådet och två af menigheten, under namn af *Skot-herrar*, hvilke, iänte *Stadskrifvoaren*, sedan inför Borgmästarne och hela Magistraten, i *Skothuset* gjorde räkning för sin *upbörd*, och aflemnade pennin-garna til de, det året *sittjande Borgmästarna*. Desse utgofvo dem sedan til Löner åt Stadens ämbetsmän, betjenter, arbetsfolk m. m. til bygningsämnena, och alla andra Stadens behof. Räkning för dessa utgifter aflades af vederbörande vid *ämbetsdrets* slut, eller *Valborgmästs*-tiden; och räakenskaperne fördes af *Stadskrifvoaren* eller Stadens Secreterare, samt finnas införda i *Skotboken* för hvar år. Stadskrifvare under denna tiden var en *Anders Andersson*, hvilken från sysslan entledigades 1524 då Mr *Olaus Petri Phase Thorsdagen* för *Pingst* tilträdde detta ämbete, hvars lön dervid var 40 m. om året.

Vid den utur *Skotboken* utdragne och här hos fogade Tabell märkes, at i den upförda *Skotsumman* för hvarje år, inräknades äfven *gästpenningar*, eller det, som främmande *handlande* från utrikes orter, betalade för sin frihet, at här affätta sina varor (se Stadslagen K. B.) och *pålagald* eller *hamn- och bropenningar*; så at öfver hufvud räknadt, hvar bushåll ej erlade mer än vid pås en *mark*, eller omkring en half Riksd. Specie til Staden; men at 1521 och 22 utskylderna voro nästan dubbelt högre, i jämförelse med *mantalet*, torde varit en verkan af

af Kon. påbud, om en silfver/katt öfver hela Riket (Hvitt. D. Krön. p. 1163.) och Danska regeringens gamla Statskonst i Sverige. Vid 1523 års uphörds-summa göres i *Skotboken* den anmärkning, at deraf 172 och en half Stockholmska mark influtit uti Sö-
 verins (*Norbys*) mynt, 160 m. 7 och et halft öre i
Danska klippingar, och endast 16 m. 3 ö. uti *Svenske*
 mynt och klippingar. Så hade det sämre myntet ja-
 gät det bättre utur rörelsen.

Up-

Sam

la

få

Östra Qvar

Södra Qvar

Vestra Qvar

Qv. innan

H. Andshol

Grimunkebo

Norrmalm

Södermalm

Summa af M

Summa af

Uplifvadt Minne

*Af framfarne Åldrars vittre Landsmän,
med deras Witterhets yrken;*

Uti et TAL, hållet

ACADEMIENS HÖGTIDSDAG d. 24 Julii 1787.

Af

JACOB VON ENGSTRÖM

Cantzli-Råd, Ridd. af Kongl. Nordstjerne-Orden.

MINE HERRAR!

Hvad bör väl denne dagen, utsedd til förnyad hugkomst af Academiens instiftelse, håldre syfslosätta våra tankar, snarare eder föreställas och med mera skäl underkastas eder uplyste granskning, än sådane ämnen, hvilke erindra om det vördnadsfulla lof, vi äro skyldige åt de höge Personer, hvilke denne Academie stiftat, åter upprättat och förnyat.

LOVISA ULRICAS och GUSTAF den Tredjes smak för Witterheten har alstrat och uplifvat det Samfund, hvaruti vi nu finne oss förenade. Långt i från at misškänna Svenska Sniller, hafva de, med en viss förnöjelse, rönt hos Svenska folket en i från längre tider tillbaka yttad böjelse för de angenäme och prydlige kunskaper, alltid färdig at vid första upmuntran framtränga.

H 5

Med

Med hvad granfyntket de lätit Nationen här-
uti en skällig rätt vederfaras, skönjes utan möda,
då man kastar ögonen tillbaka på framfarne tider.
Tillåten mig, Mine Herrar, i denne affigt, åter-
kalla minnet af försvundne äldres vittre Lands-
män, under det jag följer Vitterheten uti vårt
kära Fädernesland, genom alla tideskiften, til den
glants densamma vunnit, medelst LOVISA ULRICAS
och GUSTAF den Tredjes nådiga hägn och up-
muntran

Vitterheten, ehuru icke skild från andre kun-
skaper, icke så städad, såsom nu för tiden, mindre
bunden til de regler, dem en nyare, långt finare,
smak föreskrifver; har uti vår kalla nord, så väl
som andre varmare länder, haft sina älskare, sina
idkare.

På *vdltalighet* satte man hos oss i äldre tider
et högt värde; årskillige så väl regerande, som an-
dre i Historien lysande Män; äro för denne egen-
skap med beröm i våre häfder ihugkomne. Män-
lige gerningar och intagande talemåten voro de
medel, hvarigenom man i fornåldren bragte sig up
til heder och anseende.

Af desse fördelar gläntande och namnkunnig,
föll det lätt för den ryktbare *Oden*, at mer än
100 år för Frälsarens födelse, tilvinna sig de in-
nevånare, som då bebodde Svea Land. Ja efter
honom feck *Skaldskap* namn af *Odens upfinning*,
Odens yrke, *drick* och *gäfv*. En *Brage* hade så
förkjust samtiden med sin *skaldekonst* och *våltalig-
het*, at han efter döden hälsades för desse gäfvors
Gud. En Konung *Eriks* angenäma lätt at förestäl-
la ärenden, skal hafva ådragit sig en särdeles up-
märks-

märksamhet så innom Riket, som hos våre grannar, fast han kanske icke just så framfört sine tankar, som det hos *Saxo* förekommer. Västgötha Konungen *Gótrik* tillägges, ibland andre förtjenster, äfven den, at hafva varit särdeles våltalig. Om Svenske Samkonungen *Eißen Beli* berättas at han var i sin tid en särdeles vittr Höfdinge, hvilken af smak för vittherhet, hyfte vid sitt Hof en talrik flock af skalder; et vårdigt efterdöme, som flere des Efterträdare på Svenske Thronen länge fölgde. Nöppeligen gafs en Regent eller Höfding, hvilken icke upmuntrade någon skald, at med sine sänger göra des Hof nöjsamt, omtalt och vida känt.

Om vi ännu äge något qvar af *Odens* egne Skaldestycken är mågta ovist. At det gamla *Bjarkamal*, icke mindre än *Krakamal*, är författadt af Kon. *Ragnar Lodbrooks* efterlemnade Drottning kan väl vara. Men åtskilliga öfverlefvor af Skaldestycken äro ännu i behåll ifrån hedna tider. De träffas uti *Sturleffsons Heimskringla* och flere af våra äldsta Sagor.

Desse, hvilke nogsammt utmärka sig med en sinnrik och målande, fast mindre hyfsad, diktkonst, vittna äfven om våre Förfäders sorgfällighet at bevara minnet af de, i deras ögon, märkelige handlinger. *Skalden* och *Höfdeteknaren* var denne tiden oftast en och densamma; således tvänne hufvuddelar af vittherheten idkade.

Intet kan tillräckeligare intyga om det värde, man i äldre tider satte på *Skaldskap*, än den synnerliga agtning och upmuntran *Skalderna* vid Höfven åtnjöto. Lyckelige, at vid Öfverhetens sida
vara

vara åsyna vittnen af de uphöjde tankesätt, de ädla företaganden, de ärofulla bedrifter, som beredde Medborgares fällhet, stadgade Rikets väl och förvärfvade folket heder, skyndade de sig at förkunna sådant uti Skaldeqvåden, hvilka belöntes, prisades och med största begärlighet emottogos. Man lärde sig dem under ofta uprepande vid glada samqväm, och icke något at såmedelt fortplantera dem uti efterkommandes minnen, ristades de, til tråts för tiden, uti boningsrum och på husgeråd.

Dessa qvåden voro af särskilte slag och kallades än *Qvedtingar*, än *visor*, *flackar*, *drapa*, *digt*, *balk*, *mal*, *liod* och *hag*. Deras Författare fingo namn af *Skalder*, *Liodasvåder*, *Hagyrykur*.

Om ältta Nordiska Språket finnes brista en mängd ord, tjenlige at uttrycka senare ålders finare tankar, fördelade begrep och nye påfund, ägde der likväl en rikedom och böjelighet, som i-bland nu saknas, ehvad man lånar af främmande. Någon särskild omsorg om språkets upodlande och riktande förspörjes väl icke; men man betjänar sig af sin Skaldefrihet at, med omväxlade ord och uttryck, alltid vara ny, utan at vara löjelig, utan at vara låg. *Stutressons* Edda vittnar derom. Kanske träffas, fast sällan, något utsväfvande tankespel, som nu skulle dömas osmakeligt, men til äfventyrs var det icke af samtiden aldeles ogilladt. Deremot kunde åtskillige af de gamlas qvåden framdragas, värdige at tjäna til mönster, om tid och ändamål medgäfve at sträcka undersökningen så vida.

Forntidens *Gåtor* och *Fabler*, hvarmed man dels lökte mildra förebrående sanningar, dels öm-

som

som roade och brydde hvarandra, äro så mycket håldre at räkna bland detta tidehvarfs vitterhet, som de röja eldige snillen. Sådane förekomma ofta i våra gamla Sagor. En art sinnrikhet föreför sig äfven uti de korta tankespråk, hvarmed de gamle utmärkt Bokstäfvernes namn uti sitt Rune-alphabet.

Icke långt för Christna Lärans införande i Sverige, lærer man hafva börjat at med ritningar och påskrifter utfira sina så kallade *Bauta Stenar* eller graf- och minnesvårdar. De från *Miklagård* eller Constantinopel hemkommande Våringar införde til äfventyrs denne sed; och således icke underligt, om spår til någon kännedom af Christna Lärans, innan den blef här antagen, finnes på en del af desse minnesvårdar, hvilke innan medeltidens början kunna vara ristade. Ämnade at föreviga hugkomsten af framlidne anhörige och vänner, hyfa de den enfald, som med ändamålet är öfverensstämmande; om då och då något af den bortgångnas öden eller förtjenster anföres, vanhedras icke tidehvarfvet af smicker, af onödigt vidlyftighet, af osmakeligt glitter. De äro likväl icke alltid så magre, at de ju någon gång röja Författarens skaldedrift. Runstenen på Öland, Wekelby Socken, Karlewy ång, öfver *Sibi Udaſon*, ehuru på olika sätt läst och förklarad, kan deruppå tjena til exempel.

At et sådant gry hos våre hedniske Förfäder, af en sådan deras böjelse för vitterhet, som synes så aldeles egen, hvad framtegg hade man icke haft fog, at vänta i det följande tidehvarf! Det skulle likväl göra eder förundran, Mine Herrar, at så
få

få drägelige vitterhetsstycken träffas under medeltiden, om J icke så väl känden huru de lärde yrken förtvinade under detta tidehvarf, på, snart sagdt, alle orter.

Årskillige Skalder af medeltidens början känne vi til namnet, men om deras vitterhets-älder äre vi nog okunnige. Kanske har ifrån dem kommit någon af de gamla Konunga-längder, som i senare tider blifvit tilökte, eller någon af de i behåll varande Sagor, hvars Författare äro okände. En stor del af desse Skalder voro Isländare, och förmodeligen är det orsaken, at en del Svenske Måns bedrifter äro på Isländskt mål tolkade, såsom *Herwara*, *Gótriks* och *Rolfs*, *Herröds* och *Böfs*, *Torsten Wikingsfons Sagor*, om *Bråvalla slag* med flere. *Torbjörns Skald* ristade runeskriften på Runeborget i Hilleshøgs Socken, hvilken innefattar en åttelängd af flere leder. Skalden *Tule*, Son af Westmanlands Lagman *Gase*, har 951 författat handlingen om gränseverket på Danaholm.

Ännu vid medlet af 13 Seculo hade Sverige Skalder; den sista af dem var *Studla*, hvilken uppehöll sig vid *Birger Jarls Hof* och författade et Qvåde af 12 verser til denne Herres ära.

Förmodeligen är det en lämning af gamla Skaldehågen som alstrat af sig de verser på förändrade Svenska tungomålet, hvilke träffas så väl i våra gamla Lagar, som uti Kongl. påbud, Rimkrönikor och flere ställen.

De uti gamla Lagarne befintelige korta rim äro tvisfvelsuran uti 14 Seculo tillagde af någon afskrifvande, som mera ålskat rimslut, än förfått at skriva vers. Sådane rim finnas måst efter alla
Bal-

Balkar i Uplands, Wälsmanlands, Helsing och Södermanlands Lagar, men saknas i de öfrige, utom vid slutet af Östgötha Lagen. Uti hvilken af desse Lagar de först influtit är svårt at säga; men at en del äro lånte af den ena Lagen, at i den andre införas, och at alle icke på samma tid blifvit författade skönjes nogsammt vid deras jämförande a).

Konung *Albrechts* stadga för Hammars Tridjung i Trögd af år 1369, tryckt ibland Handlingarne vid Björkårdätten, börjas med en lång vers, hvars Författare torde hafva varit nysnamnde Konungs Cantzler.

Älsta Rimkrönikans första Del är förmodeligen författad innan medlet 14:de århundrade. På Drottning *Euphemias* befallning gjordes i början af 14 Seculo en öfversättning från Wälska språket af Hertig *Fredrichs*, Herr *Ivans* och *Gavians* Historier, som i handskrift förvaras på Kongl. Bibliotheket. En allegorisk beskrifning om Kon. *Albrechts*

- a) Rimmen äro aldeles lika vid Manhelga, Köpmåla, Widherbo Balkarne i Uplands, Westmanlands och Helsing Lagarne; vid Jorda och Tingmåla Balkarne i Uplands och Wälsmanlands Lagen; vid Konunga-Balken i Södermanlands och Helsing Lagen. Deremot har man förändrat rimmen vid Manhelga-Balk. Uplands Bagen, til Giftermåls-Balk. i Södermanna Lagen. Rimmen vid Köpm. och Tingmåla-Balkarne i Södermanna Lagen äro något ändrade, förlängde och af nyare art än de som finnas vid samma Balkar i Upl. Wälsmanl. och Helsing Lagarne. Aldeles egne äro Rimmen vid Jorda och Byggn. Balkarne i Södermanl. Lagen, vid Christna Balken i Wälsmanl. Lagen, vid Kyrko-Balken Helsing-Lagen, vid Konunga-Balkens 10:de och 12:te Fleckar uti Upl. Lagen.

brechts regering samt lustig liknelse emellan samma Konung och Sverige; et samtal emellan själ och kropp; samt *Trians* (*Görans*) pina, alle på Svenske rim, äro i 14 Seculo författade. Genom Riksdrotzen *Bo Jonssons* föranstaltande öfverfattes berättelsen om *Alexander* den stores bedrifter jämväl på Svenske rim. Biskop *Bryno'ph Gerlakson* i Skara författade en Rimkrönika öfver samma Stifts Biskopar. Biskop *Thomas* i Strengnås om *Eric Puke*. En okänd skref en Rimdigt om *Engelbrecht*. Biskop *Henric* likaledes emot Kon. *Carl Katsen*; Biskop *Peder Månsen* et företal på rim til en Läkarebok af *Johan de rupe Cisa*. *St. Olofs Saga* på Svenske rim är vid denne tid sammanskrifven. Måster *Eric Oloffson* Professor i Upsala, död 1486, författade Svenske Psalmer, och Biskop *Henric Tidemansson* i Linköping likaledes vid år 1500.

Alt detta vittnar väl både om hug för versmalerie och en böjelse för historiske saker, samt om någon språkkunskap och läfelyftnad; men det visar ock beklageligen at medeltidens Svenske Digtare mycket vanligtades från våre gamle Skalder. De likna närmåre samtidens Tyska Rimmare och torde man uti deras efterföljd, icke mindre än genom främmandes inblandande uti årendernes bedrifvande, hafva förlorat en drageligare smak och et renare språk. Tankar och uttryck äro oftast under medelmåttan, ofta beroende af rimsluten och desse icke sällan orimmande. Det torde så mycket mindre antagas til ursäkt, at desse verser efter all liknelse blifvit hedrade med sin tids bifall, som det röjer smakens allmänna förderf.

At

At härifrån sluta til den obundne våltaligheten lemnas icke rum til sårdeles fördelagtigt omdöme. Inga e er få egentelige måsterstycken i denna vitterhetsgren kunna upvisas, men väl kännas åtskillige i medeltiden, hvilke för våltalighet blifvit af deras samtid med loford ihågkomne.

Ibland dessa äro Konungarne *Sverker Carlsson*, *Måns Erikson* och *Carl Knutson*, hvilken senares Tal på Riksdagen i Arboga 1436 vann mycket bifall; *Birger Jarl* af Bjelbo; *Torkel Knutson*; *Mats Ketilmundson*; *Carl Ulfson Sparre* af Tofta, Riddare, Riks Råd och Markk, som antagit Magistergraden i Paris, och i sin tid räknades för den lärda i sju boklige konster. Årke-Biskop *Olof Larsson* nämnes *Magnus Rhetor*. Biskop *Cort Rogge* berömd för et Tal hållit i Perusi; Biskop *Heming Gadd*, icke mindre vitter än tapper i fält, förenade mycken styrka med en lätt Talegåfva. Dets Tal i Rådet uti Riks-Föreståndaren *Swante Stures* tid är bekant. Biskop *Olof* i Åbo; Doctor *Matthias*, St. *Britas* Lärmästare, samt Wadstena Munkarne *Jan Svensson* och *Johan Präst*; hvilken i sin tid kallades den andre *Chrysostomus* och dog 1391, berömmas såsom förträffelige och intagande Predikanter.

Författaren til Höfdinga-Styrelsen, ehvem det ock måtte vara, förtjenar här et rum för sit skrifstätt och sin beläsenhet. Han iheropar sig *Aristoteles*, *Seneca*, *Augustinus*, *Egidius Romanus* m. fl. Äfven bör man icke aldeles förbigå at nämna den Heliga *Brita*, så namnkunnig för sina uppenbarelser, dem hon förmodeligen blott munteligen upgivit; och den Helige *Catharina*, som författat *Sidvinna tröst*.

IV DEL.

I

KAN-

Kanske torde man klanderlöst kunna til den vittre classen hänföra alle, som i medeltiden hållades för lärde Män. Denna tids lärdom var ganska inskränkt. At förbigå Theologie och Lagfarenhet, som först uti 1500 talet blef något nödvändigare och vidlyftigare; ansågs man redan hafva gjort vackra framsteg uti Philosophien, när man var hemma uti den så kallade Dialectican, som dånade denna tids våltalighet, och med hvilken man sig länge sysselsatte; hade man tillika förvärfvat sig nog språkkunskap för at förstå en del främmande tungomål; kunde man tala något Latin och på samma språk författa Bref, samt kände linet af äldre Historien, så hade man hunnit vida fram för de öfrige i denna åldren. Ännu vid början af 15:de Seculo då förmodeligen Konungastyrelsen är skrefven, bytte dess annars vittre Författare den ranka såsom vore det nog för en Furste, om han kunde *läsa, tyda och vel förstå sin bref.*

Skolor blefvo tidigt nog, efter Christna Lärans stadgande, i Norden inrättade. Lund i Skåne hade redan Skola 1085, således innan Påfven Honorius III år 1219 utfärdade et Bref om Skolor vid alle Domkyrkor. Upsala hade Skola 1246, som tilöktes 1273; Linköping 1270. Academin nämndes Lärofådet i Skeninge; och var förmodeligen äldre än Linköpings Skola, emedan *Petrus de Dacia* vid den förra studerat. Innan 1412 var Skola uti Åbo. Skolor voro äfven i Stockholm, Wadstena, Söderköping, Calmar, Wisby, Eskilstuna, Arboga, Raumo, Nådendal, Munkeboda, Alvastra, Julera, Husby i Dalum och vid Skara, Gålbo vid Wexjö, Munketorp och flere ställen.

Deffe

Deſſe Skolor nyttjades af alla claſſer medborgare. Hertig *Bengt Birgersſon* vederſakade icke at i yngre åren bära nämnen af *Scolaris*. Riks Rådet *Bengt Boſon* hade 1288 tvänne ſlägtingar ſom voro *Scolares*. Utländſke Låroſäten beſöktes jämväl denne tiden af våre Landsmän, ſärdeles Univerſiteterna i Prag och Paris, på hvilket ſenare ſtälles et ſärſkildt ſamlingshus för Svenske var inrättadt 1291.

Böcker voro väl denne tiden nog få i Riket, och det ſå mycket mera, ſom de voro koſtſamme, i anſeende til den tid ſom fordrades at dem afſkrifva. Et Miſſale betaltes år 1317 med 10 mark fint ſilfver eller 50 mrk. pgr., vid påſ 80 Riksdaler nu för tiden. Det var en hederlig gåfva at denna tiden föråra en bok och gifvaren hedrades alltid med utmärkt beröm derför. Böcker ſaknades likväl icke; man köpte dem från utrikes orter och våre egne Munkar förtjente äfven på afſkrifter; den ſom ſkref en vacker hand blef uti Cloſtrens dagböcker derför ihågkommen och kallad *Bonus Scriptor*. Lunds Domkyrka hade redan 1124 en början til Bokſamling, hvilken öktes 1131 af Domproſt *Adzer*; 1201 genom Årke-Biſk. *Abſalons* teſtamente; 1223 af Årke-Biſk. *Anders Sunoſon* och ſedan vid flere tilfällen. 1248 ſkänktes Böcker til et Bibliotheque i Sigtuna. 1292 teſtamenteerade *Kanik Hæming* i Uppſala til *Andreas Calis* åttskillige Böcker, ſå väl Naturales, ſom Logicales och Grammaticales, *Lucani* Werk och alla *Virgilii* Skrifter. Vid 1320 gaf Domproſten i Uppſala *Lars Aeffelius* åttskillige Böcker til Uppſala Domkyrkas Bibliotheque. Årke-Biſkops ſtolen hade

Äfven sin särskilda Boksamling. En inventering der-
 öfver år 1369 upgifver, utom Biblar och deras
 uttolkningar, predikningar med andre Böcker i
 Theologien och öfver Canoniske lagen, tvänne sär-
 skilde Böcker i Kyrko-Historien, fyra Helgons Le-
 gender, en om Eremiterne *Paulus* och *Antonius*
 samt *Malchi* fängelse, en Liber Ethimologicarum
 til äfventyrs *Isidori Jun. Hispalensis*, en *Chronica*
Fratris Martini ordinis Prædicatorum. En beskrif-
 ning om Cansans land på Latin såges Hertiginnan
Ingeborg hafva ägt. 1409 feck Dominican-Kloster
 i Wisby efter *Herman Sasse* en del af *Ovidii* Ar-
 beten. Måst alle Kloster i Riket hade bokförråd;
 åtminstone vet man det om Gråmunkeholms Klo-
 ster i Stockholm och Klostren i Alvastra, Wadste-
 na, Warnhem, Åbo, Roma och Strengnäs. *Q.*
Curtii Rufi berättelse om *Alexander* den store lä-
 stes vid Skolorne. Det är bekant at unge *Gustaf*
Ericson Wase, sedan Kon. *Gustaf I.*, misnögd med
 sin Låremästare vid Skolan i Upsala, högg sin knif
 igenom denne Bok, som han då nyttjade.

Det var likväl egentligen hos de andelige, som
 vitterheten med denne tids lärdom var förenad.
 Bland dem valde Konungarne sine Cantzlerer, de
 anseeligare Män sine Skrifvare. Klerk och skrif-
 vare, lärdom och klerkdom var et och detsamma.
 Det heter om Lagmannen i Westergöthland *Eskil*,
Måns Minniskiölds Son: *Han hafthi eldrkdom drlikan*
jemth godom eldrkum. Om Brodren i Wadstena *Mår-*
ten Anundson, som afled 1391 såges: *Laiicus, litte-*
ratus tamen. Befynnerlig kunde således förekom-
 ma den egne förfakelse, då alle ändelige i Linkö-
 pings Stift anförde sin okunnighet til ursäkt at
 icke

icke åtaga sig fullmäktigskap til det af Páfven *Gregorius* 12 år 1406 utslatte allmänna Möte; men här var egenteligen fråga om Lagfarenheren, och hemlige orsaken var väl farhåga at ådraga sig led-samheter af et utslag emellan de då råflande Päf-var. Imedlertid beslöts i Arboga-Möte 1416, at genom Fullmäktige til Mötet i Costnitz inskaffa skickelige Män til ungdomens undervisning. Ibland de vittre Landsmän, hvilkas Arbeten icke äro kån-de, räknas: Årkebisk. *Vallerius* i Upsala, hvilken 1207 erhöill af Páfven *Innocentius* det säkra vits-ord at vara en vitter och belåst Man, då han om des dygder med mindre vilshet sig yttrar. *Carl Carlsson Ribbing* til Ullåsa, om hvilken berättas, at han varit förträffeligen vitter och rygbar för sine studier; *Bo Jonsson Griphusvud*; *Peder Hemmingson*, Årke-Djehn i Upsala; *Matz Caniki Tiarp*; *Johan Persson (Stubbe)* Biskop i Åbo; *Birger Månssohn*, Biskop i Wåsterås; *Biörn Naf*, Riks-Råd, och des Son Årkebisk. *Olof Biörnssohn*; Årkebi-skoparne *Heming Sparre*; *Henric Carlsson* m. fl.

Under förmodan at denne tidens Magistrar, då de icke egenteligen kallas Theologiae Magistrar, hvilket i medeltiden äfven var öfligit, närmare nalkats vitterhetsvägen än vetenskapernes bana, torde de jämväl få et rum ibland våre vittre Landsmän.

Redan 1201 uti Årkebisk. *Abfalons* testamente nämnes Magister *Johan* och *Walther* i Lund; se-dermera under Kon. *Erik Erikson Lespes* tid vid 1225 förekommer äfven denne hederstitul och til-lägges en Djåkne vid namn *Stenar*. Magister *In-gemar Canik* uti Lund död 1267. Magister *An-*

ders And var Domprost i Upsala 1270. Magister *Johan Adulfson* Canik i Upsala vid 1286. Magister *Thrugot Tukeson* Domprost i Lund gjorde sitt testamente 1289. Af flere som under medeltiden, antagit Magister-graden, finnas *Lars Pålson* och *Olof Larsson* Domprostar i Upsala; *Nils Sigvasson* Årke-Djåkne; *Lars Olofsson* af Östiftom; *Ketilvass*; *Håkan*; *Halvish*; *Thomas Johanson* Caniker sammastådes; *Philip* Djåkne i Linköping, Riks-Råd 1322; *Knut Pederson* af Huneberg, berömd för insigt i Slutkonst och Naturkunnighet; *Blek*; *Peter Torkelson*; *Nils Knutson*; *Bono*; *Henric*; alle Caniker i Lund; likaså *Thomas Ebbeson* som nämnes Magister in artibus och afled 1329. Magister *Lars* af Waxhald lefde 1303; Magister *Cannes* 1327. Af desse hade åtskillige varit Skole-Föreståndare och under namn af *Scholastici* redan haft säte uti Capitlen. Kan ock väl hända at åtskillige burit Magister-titulen på denna räkning.

De som skulle förestå andras undervisning måtte sjelfve varit vittre och må man således anförä en del som äro kände, såsom en Magister *Sven* 1270; *Nils* 1302; *Henric Ludvigson* 1335; *Eric* 1351; Magister *Ulf Gifsson* 1369; Magister *Peder Bengtson* från Öland 1406; *Jacob Nilsson* 1441. Af Lektorer i Wisby känner man 2:ne med namnet *Johan*, af hvilke den yngre var från Calmar, och en *Salomon*. Uti Lund var en *Ebbe* Presbyter och Scholasticus; *Hugo*, *Regnald*, *Andreas* Magistri Scholarum.

Språkkunskapen var under medeltiden icke således vidsträckt. Af de lefvande språken voro våre närmaste grannars tungomål icke så vida skil-

do

de från vårt, at man ju utan mycken svårighet förstod hvarandra. De som bivistade Parisiske Lärofådet, lärde sig särskildt Franska språket. Flere af våre Landsmän, som för befordran, och til syndabot eller af egen andakt besökte Rom, inhämtade någon kännedom af Italienska tungomålet. I början af 15:de Seculo har *Peder Månsön*, hvilken sedan blef Biskop i Wästerås, ifrån Italienskan på Svenska öfversatt en afhandling under titel: *Il consolato del Mare*.

Af de så kallade lärde språken synes man föga eller intet vinlagt sig om något annat än Latin. Är det säkert at Årkebisk. *Jacob Ulfsson* öfversedt och värligen förbättrat Latinska öfversättningen af Psaltaren, skulle man föreställa sig at han känt Hebraiska språket. Någon anledning är at Årkebisk. *Gustaf Trolle* lärt sig något Grekiska. En förklaring af *Κυρίε Ελεσον* finner man i en handskrift af Jungfru Mariæ Yrthögård, hvilken Måster *Peder* i Wadstena på Svenska öfversatt. Annars är til förmoda at man, vid de öfversättningar af Bibliske Böcker, som vid slutet af medeltiden här företogs, berjent sig af redan gjorde tolkningar på Latin.

Sistnämnde språk var i detta tidehvarf oundgängeligt för dem, hvilke uti någre ärenden ville deltaga, mindre i anseende til Gudstjenstens för rättande, ehuru Latin ensamt dertil nyttjades, än i andre hånseenden. Ofta förstod Prästen lika få litet hvad han utur Måsse-Boken uprepade, som församlingen begrep hvad henne förelästes eller hon efterläste; men vid Påfveliga Stolen, dit man sökte draga alla ärenden, kunde intet utan på Latin

framställas; och, då Påfvarne äfven ville blanda sig uti våre inhemske verldslige författhingar, bragtes det derhån, at man, til vinnande af såkre kunskaper, författade de fläste handlingar på Latin. Af sådane äro de älsste vi nu känna Årkebisk. *Stephani* Bref om Wiby Kloster och et Bref af 1159, som Herr *Stiernman* uppgifvit. Imedlertid kunde näppeligen någon uti allmänna vårer nyttjas som icke förstod Latin; och, då så utom andelige frändet vinlade sig derom, blefvo desse senare så mycket mera tillitade och verkande.

Med alt detta är likväl sällsynt, at af denna tid, finna något på Latin så väl skrifvit, at det med Romerske tungomålets järnålder må jämnföras; men detta fel var nästan allmänt öfver hela Europa, och har i senare tider sýskolatt flere utländske lärde at förklara de så kallade Barbariske ord, som i medeltidens Latinske skrifter förekomma. Hos oss har *Lotcenius* haft denna omsorg i sina noter til *Erik Oloffsons* Svenska Historia.

Saxo, mera känd under den honom tillagde titul af *Grammaticus* än des rätta slägts namn *Lang*, en lård Skåning vid början af 13:de Seculo, satte sin samtid i förundran öfver sin vackra Latin så väl i bunden som obunden styl; och denna förundran, som äfven sträckt sig til våra tider, hade snart betagit *Saxo* förtjensten af denna des insigt, om man icke funnit des Danska Historia ofta åberopad uti andre handskrifter författade långt förr än samma Historia utgafs genom trycket i Paris.

Ibland annat, som bidrog til förskämmande af Latin i medeltiden, var de Latinske versmakares bemödande om rim icke allenast i slutet, utan äfven

ven midt uti raderne, då ock rimmen blefvo derefter. Detta var tidehvarfvets allmänna smak, hvar af man hos andre folkslag äfven exempel finner, såsom grafskriften öfver Drottning *Ingeborg* i Frankrike hos *Montfaucon* uti dets *Mon. Gall.* T. II. p. 110.

Ibland åtskillige usla skrifter på Latin i bunden skrifart, hvarat flere träffas i de gamlas så kallade Breviarier, befinnes den Helige *Esks* och *Sigfrids* lefverne, hvilket senare i början af 13 Seculo författades på Biskopens i Wexiö *Jan Erngislefsons* bedrifvande, samt *Knut Jonsons* lyckönskan til Årkebisk. *Jacob Ulsson*, icke vara utan all förtjenst. Den Latinske vers, som läses uppå Kon. *Måns Birgersons* grafvård, införd uti *Peringskölds* Åttartal är icke utan all smak. Icke är den väl så äldrig som Herr *Peringsköld* synes förmoda, men likväl et medeltidens foster.

Petrus från Alvastra, Prior i dervarande Cistercienser-Ordens Kloster har vid år 1385 författat på Latinsk vers et *Canticum cum hymnis et antiphoniis* för den Heliga *Britas* Orden, hvilket på Svenska blifvit öfversatt af *Nils Ragualdson*, Bisk. *Brymolf* i Skara har skrivit en Latinsk sång om Christi törnekrona och en Historia om Jungfru *Maria*.

Årkebisk. *Anders Sunoson* i Lund författade et Arbete uti Latinsk bunden styl om verldenes skapelse, kalladt *Hexaëmeron*, hvilket likväl icke förvärfvar honom något sårdeles loford såsom Latinsk Poët, ehuru han för lärdom af sin samtid mycket högaktades.

Något bättre hade man med skäl kunnat vänta då man vet at våre vittre Landsmän i medeltiden funno nöje uti de ypperste Romerske Dik-

tares Arbeten. Den berömde Rector *Gislo Fins-son*, hvilken 1120 vid *Holms* Skola på Island handledde ungdomen uti läsande af *Ovidii* skrifter, var dit kallad ifrån *Wisby*. Vil man göra sig möda at genomläsa den för lärdom namnkunnige Föreståndarens uri Predike-Munkarnes Kloster i *Wisby Petri* bref, inryckte uti sjerde delen af *Junii Astis Sanctorum*, skal man der träffa hela meningar länste af *Virgilii* Herdaqvåden. Denne *Petrus* kallad *de Dacia*, var likväl född i *Wisby* och stört der sine dagar 1288 och bör icke förblandas med en annan lika nämnd, som var Magister och Rector i Paris 1386.

Utom förenämde *Petri* bref, finnas äfven andre Svenskars bref på Latin til den Heliga *Catharina* af Stumbelen i slutet af 13 Seculo, såsom ifrån *Berthold* Prior i Ekholm, Brodren *Carl*, Predikare-Munkarne *Felke* och *Lars*; se *Echards Script. Ord. Predicator* p. 407 och följande.

En *Augustinus*, kallad *Provincialis de Dacia*, som lefde i Wälterås 1279, författade et Arbete på Latin under titul af *Pugillaris Rotulus*. Äfvannämnde Doctor *Matthias*, Canik i Linköping, hvilken räknades bland de förnämste sin tids lärde och vid 1350 afled, sammanstref åtskilligt på Latin, såsom *Copia Exemplorum*, *Homo conditus* och *de modis loquendi*, hvilken sistnämnde bok förmodas vara den Latinska Grammatica, hvaraf han, med Biskop *Nils* i Linköping, sig betjente vid *Brita Birger Brahes* Dotters undervisning. En annan bok til deras tjenst, som vinlade sig om Latin, utgaf Magister *Måns Ingemarson* 1519. Mervannämnde Doctor *Matthias* skal tillika med Prioren i Al.

Alvastra Kloster Peder, som dog 1391, hafva på Latin författat den Heliga *Britas* uppenbareller och förstånnde äfven skrifvit det företal, som finnes vid Lübske uplagan af samma bok.

Nils Hermansson Biskop i Linköping död 1391, **Magister Måns Uno**son allmän Bigtfader i Wadstena 1447, **Biskop Hemming Gadd**, som afled 1500, hafva skrifvit gudeliga böcker på Latin, i synnerhet berömmes sistnämndes *Arbeite de Pastore*. Predikare-Munken i Stockholm **Greger** sammanfatte i början af 15 Seculo *Miracula Sæ Crucis* på Latin, och på samma språk skal äfven Wadstena Munken **Jacob Larsson**, som dog 1460, hafva författat flere böcker.

Ragwald Ingemundsson, Doctor i Lagfarenheten, Årkedjåke i Uppsala och Riks Råd öfversatte 1481 Kon. *Christophers* Lag på god Latin, lika såsom Årkebisk. *Anders Simonis* i Lund långt förut på samma språk öfversatt gamla Skånelagen. Under förmodan at man, vid den Heliga Skrifts öfversättande på modersmålet, i medeltiden följt föregående Latinske öfversättningar, må väl ock de hugkommas, som härmed fyllslofatt sig. Ibland dem är oftanämnde Doctor *Matthias*, hvilken säges hafva öfversatt Bibelen på Svenska, men förmodeligen icke hunnit längre än til någon del deraf, emedan man vet at *Nils Ragwaldsson*, allmän Bigtfader i Wadstena, hvilken afled 1514, öfversatt *Josua* Bok, en Munk i Nådendal *Jöns Andersson Buda* eller *Ræk* 1483, *Machabæernes* Böcker med *Judits*, *Esters* och *Ruths* Böcker, samt en annan vid samma tid *Johannis* Uppenbareller.

Til-

Tilförene eller vid 1469 hade nyssnämnde *Jöns Andersson* på Svenska öfversatt *Librum gratiae spirituali Stæ Mechtildis de Scotia och Viridarium caeleste Stæ Birgittæ*. Åfvannämnde Biskop *Nils Hermansson* öfversatte på modersmålet *Ausgarii* lefverne af *Rimberto* författat.

At Kon. *Carl Knutson*, jämte flere Europaiske språk äfven ägde färdighet i Latin är en allmänt bekant sâgen. Årkebisk. *Nils Ragvaldssons* berömda Tal vid Baselske Mötet 1434 om Göthernas ålder, tapperhet och företråde bôr väl här icke förbigås.

Innan jag lemnar bruket af Latin, får jag tillägga anmärkning om ot vid medlet af 14:de *Sæculo* så väl hos oss som våre grannar vidtagit stafsningssätt af orden *nihil* och *mihi*, som skrefvos *nichil, michi*.

Påskrifterne på minnesvårdar voro i början af medeltiden aldeles lika med dem af föregående tidehvarf så til bokstäfver och språk som enfald; skilja sig allenast genom tilläggning af Guds, Christi eller Jungfru Mariæ åkallande. När Runorne försvunno och lämnade rum åt Munkstilen, författades påskrifterne på Latin, innefattande blotta namnet med något Bomärke eller annat tekn, som utmärkte det Embote den afledne beklädt. Såsom något särdeles förtjenar at anmärkas en sten på Bot Kyrkegård i Södermanland, hvarest man under en Rupeskrift låser följande med Munkstyl inbugg, ne Latiniske vers.

Qui. leget. et. Nescit.

Vir. nobilis. hic. requiescit.

Sit. mundus. forde.

Björn. diſtus. Christe. precor. te.

För:

Förmodligen äro dessa begge påskrifter icke af samma tid, ehuru Runeskrift finnes ända til mot slutet af 12:te Seculo. Långre fram i medeltiden tillade man dödsåret och mot slutet af detta tidehvarf någon kort vers.

En uti sten huggen Påskrift, vittnande at *K. Waldemar* 1272 låtit upbygga et stenhus för et Kloster i Skeninge, är i senare tider funnen. Då man under medeltiden hos oss icke hade skåde- eller kastpenningar, utan blott gångbart mynt, i början helt små penningar, oftast utan omskrift, så söker man ock sällfångt på de senare litet större mynten andre omskrifter än *St. Eriks*, regerande Konungens och myntställets namn.

Sigillerna i denna tiden, af hvilka de äldste vi känne, icke gå längre tillbaka än kring medlet af 12:te århundrade, hade näppeligen annan omskrift än namn och titul, några få undantagne. Uti *K. Carl Sverkersons* Sigill vid år 1160 föreställes på ena sidan, Konungen sittande med Svärd i högra och Äppl i vänstra handen, hvaromkring läses: **SIGILLVM CAROLI SVEONVM REGIS**; och å den andra ses Konungen ridande med lantz i högra handen och omskrift **HIC IDEM SVM-MVS GOTHORVM DVX**. Uti et sigill *Kon. Måns Ladulds* nyttjat 1279, ses på framsidan, inom omskriften, Grekiske bokstäfverne *A. x. o.* (A och O). Uti samma Konungs Drottning *Helvigs* Sigill föreställes Drottningen knäböjande för Frälsaren, hvilken såsom barn hålles af Jungfru Maria på dess knä, och en biller emellan dem, hvaruppå läses **SANA ME DNE** (Domine). Uti det Sigill *Biskop Egisl i Wästerås* brukade finnes nam-

namnet uti en affkränning, och omskriften tagen af Pauli Epistel til Philippenſerne 1 Cap. 19 och 20 v. sålunda MAGNIFICABITVR: XPS: (Christus) IN: CORPE: (corpore) MEO: SIUE: PER: MORTEM: SIUE: P. (per) UITA: MICHI: ENIM: UIUERE: XPS: EST.

All kunſkap om äldre Historien, sårdeles det ſom rörde Chriſtna kyrkan, ſaknades icke hos oss i medeltiden; dock äro få ſpår af denne känne-dom nu qvar. De Annaler vi ännu äga efter Minoriter-Munkarne i Wisby, förmodeligen förſt författade vid 1340, börja med år 67 efter Frälsarens födelse. Om Longobardernes uttog från Danemark och Hunternes från Sverige förmåles der äfven. Det ena och andra vittnar åtminstone om tillgång och nyttejande af andre föregående Skribenter.

Någon vidſträcktare inſigt uti gamla Kyrko-Historien företer ſig uti en handſkrift på Svenska ibland den ſamling af handſkrifter, ſom Herr Lagerbring gifvit namn af Codex Bildſtenianus. Författaren ſynes hafva lefwat i 13:de Seculo och varit en beſt man at döma ſå väl af dels ſtyl, ſom af de källor, hvarifrån han hämtat ſina uppgifter. Han åberopar ſig nämligen *Hegeſippus, Hieronymus, Theodorus Abbas, Joſephus, Lucianus, Genadius Auguſtinus, Iſidorus, Gregorius Turonenſis, Johannes Damascenus, Leo Oſtienſis, Abdias, Geſta Gothorum*. Siltänämnde Arbete åberopas äfven af andre Svenske Författare, ſåſom uti en gammal handſkrift uti Upsala Bibliothek under N:o 9, och hålles före at vara *Adami Bremſis* Beſkrifning om Sverige. Af denne beſkrifning har

har äfvännämnde Författare af Kyrko-Historien icke kunnat hämta anledning at tilägna Sverige alt hvad de äldre om fordna Schytien berättat. Mätte således med *gesta Gothorum* förstås någon annan, eller ock det sistnämnde vara Författarens eget infall, som således var en *Ol. Rudbecks* tidige föregångare. Det berättas väl at *Jacob Gifslofson*, Canik och Professor i Upsala, som slutade sina dagar 1490, skulle hafva sammanfatt en allmän Historia; men til äfventyrs har Herr *Peringschöld* med denne förblandat en annan af samma namn, som uti nästa tidehvarf förekommer.

Om Fäderneslandets Historia hafva våre vittre Landsmän i medeltiden icke varit obekymrade; men de skrifter, som dithöra, och ännu äro i behåll, bestå merendels uti anteckningar om blotta händelserne efter åretalen, vid hvilke öfra misstag spörjes, antingen gjorde från början eller under afskrifningarne inflytne. Allmänna Hushålls-antaltter och andre invärtes författningar, samt driftfjldrarne til de betydligare skiften saknas mer än mycket; men förändringar på Thronen och i de högste Embeten så af verldslige som andelige ståndet, krigsförrättningar, klostres stiftande och de mot kyrkor samt de andelige bevisste frikostigheter eller egenheter äro flitigt samlade och til minnes upförde. Stort mera kan man väl icke förvänta, när man besinnar at Författarne egentligen voro Präster och Munkar, sållan deltagande uti allmänna ärender, hvilkes upmärksamhet i tynnerhet såstades vid det som på et eller annat sätt, det ena eller andra stället, kunde röra andeliga Ständer.

För-

Författarne til medeltidens Krönikor, Dagböcker och de flere dylike skrifter äro antingen okände eller ovissa, härrörande til någon del deraf, at flere vid dem lagt handen genom inflickade eller fortsatte anteckningar. Man finner äfven at de ofta väl lånt något af hvarandra utan at binda sig vid alt. Uti *Annales Esromenses*, när blott slaget vid *Jdillinge* 1132 omtalas, står *et in utroque pugit Ericus*, hvilke ord så mycket håldre synes vara tagne utur Minoriternes Annaler i Wisby, som de der äfven förekomma, men med mera skäl, emedan slagen vid *Jdillinge*, som sattes vid 1131, och vid *Syra* 1132, bägge nyssförut nämnas, hvilket senare först efteråt til år 1133 hänföres uti Esromske Annalerne. Så väl uti nyssnämde Minoriters Annaler, som uti den så kallade Kon. *Eriks* Krönika, förekommer vid år 1256 denne mening på Svenska: *Kotharld vord galnd met kylus bang*.

Vid våre Domkyrkor och Kloster höllos dagböcker på Latin, icke mindre öfver hvad sig i allmänhet tildragit, än öfver händelserne inom samma hus eller hvad annars dermed gemenskap ägde, om Bröders och Sysstrars antagande och bortgång, om andre personers död, hålft när de bevingat sig Sjålemåffor, om de personer som annars bevist någon frikostighet. Af sådan art äro de ännu i behåll varande *Necrologium* och *Liber Daticus* för Lunds Domkyrka; af hvilken senare finnas 2:ne något skiljagtige handskrifter på pergament. Et *Diarium* hållit i *Wadstena* Kloster. Et annat vid *Strengnäs* kyrka. Äfvannämnde *Annaler* vid *Minoriter-Klofret* i Wisby, började vid år 1340, äro

äro häftade vid samma Klosters *Necrologium*. *Diarium* hållet af *Minoriter* Bröderne uti Stockholm jemte deras *Calendarium perpetuum*. I början af *Nydala Klosterbok*, som annars innehåller egentligen Handlingar Klostret rörande, finnas äfven åtskillige handlingar antecknade.

Af almännare *Krónikor*, dels kortare dels vidlöftigare, inom Riket i medeltiden författade, hafva vi i behåll följande: 1:o ifrån 1074 til 1219, måst om Danske saker, förmodeligen af någon okänd i Skåne författad. 2:o Ifrån 916 til 1263, både om Sverige och Dannemark, synes vara sammanfatt af någon Svensk Predikare-Munk, och sedan af någon annan Svensk fortsatt til Drottning *Philippas* död 1430, samt således desselva bägge icke aldeles särskilte. 3:o Ifrån 1101 til 1313 af någon Prädikare Munk i Lund. 4:o Ifrån 936 til 1317 äfven i Skåne författad. 5:o Ifrån 1160 til 1320 af någon Präst i Upsala Stift. 6:o Ifrån 1316 til 1389, förmodeligen i Skåne sammanfärfven. 7:o Ifrån 826 til 1415 efter all liknelse af någon Svensk författad, och, hvad märkvärdigt är, af en Lekman; at döma af dess oblida omdöme om Drottning *Margreta*, hvarvid han tillägger, at hon likväl berömdes af Prästerne. 8:o Ifrån 1208 til 1440 på Latin, lika såsom föregående, i Sverige författad, men sedermera af andre tillökt och fortsatt til 1576 på modersmålet, blandadt med något Latin och något Tyska. 9:o Ifrån 1040 til 1450 af Wadstena Munken *Erik Johanson*, hvilken siltstående år Prästvigdes til Fiholmen. 10:o Ifrån 1274 til 1497, förmodeligen af någon Skåning. 11. En Svensk ofullkomlig

IV. Del.

K

lig

lig Krönika til 1520 af Wadstena Bibliothek. Tiden, när desse Krönikor blifvit författade, kan någorlunda bestämmas vid det år, då sista handen vid dem blifvit lagd.

Af Wadstena Munken *Carl Andersson* har man en berättelse om hvad sig i Sverige tilldragit ifrån 1389 til 1446. Af en *Lars* ifrån Wästerås, om hvad som i dets lifstid under Kon. *Carl Knutson* förelupit; han återopas af *Olof Persson* i dets Krönika vid år 1481 och nämnes *Laurentius Arosensis Historicus*. Biskop *Hemming Gadd*s berättelse om de Svenskes och Danskes gamla Handlingar, uti *Sturarnes* tid författad, som berömmes men saknas, är väl antingen äfvannämnde dets tal något tillökt, eller ock Talet et utdrag af samma berättelse. Han nämner sjelt denna berättelse i et bref til Årkebisk. *Jacob*, och Kon. *Gustaf I.* säges hafva deruppå i sin ungdom satt mycket värde. En helt kort och ändock ösmakelig Latinsk vers om händelser i Sverige och Dannemark ifrån 1370 til 1393, hvilken finnes vidhåftad en gammal handskrift af Skånelagen, förmodas vara författad i Skåne och tilläfsventyrs i Malmö.

Af Svenske Konungalängder finnes en på modersmålet efter Wästgöthlagen, som tillägnas Biskop *Carl* i Wästerås, hvilken skäl hafva utom dets upptecknat åtskilligt til upplysande af Fäderneslandets häfder, men hvaraf vi allenast känne et utdrag på Latin, af Hr *Veratius* först uppgifvet, hvars värlighet af Hr *Scheffer* blef bestridd, men af andre godkännes. Af samma Konungars längder på Latin är en, vid år 1300 sammanfatt, utgifven af Herr *Olof Celsius*; tvänne andre, som
fin-

finnas i en, Upsala Bibliothek tilhörig, Permebok, utgifne af Årkebisk. *Erik Benzelius*, och ännu en fjerdje ougifven, träffas uti den så kallade *Lars Oddfons* gamla handskrefne bok i nysnämnde Bibliothek.

Af Danska Konungalängder äro tvänne på Latin, hvaraf den förste slutar sig vid 1171 och den andre vid 1203 samt en på Gøthiska med Runiska bokstäfver, slutande vid början af 14:de Seculo, införde uti första delen af Herr *Langebecks Scriptores Rer. Dan.*, hvilke alla trenne han förmodar böra tillskrifvas Skånske Författare.

Öfver Biskopar och Årkebiskopar i Sverige hafva vi trenne förteckningar på Latin af okände författare. Den första sträcker sig til slutet af 13 Seculo, utgifven af *Ol. Celfus*; den andra til medlet af 14 Seculo, utgifven af *J. Scheffer* och *Er. Benzelius*; den tredje outgifven finnes uti äfvan-nämnde *Lars Oddfons* handskrefne bok.

Särskildt förteckning på Biskoparne i Skara, på modersmålet i obunden styl författad, är bifogad gamla Wästgötha Lagen; och Rimvis har en dylik blifvit skrefven af samma Stifts Biskop *Brynolf*, den tredje med detta namn.

En förteckning öfver Biskoparne i Wexiö sammanfatt emellan 1261 och 1287 på Latin finnes vid en handskrift af gamla Lagen. En dylik om Biskoparne i Linköping vid år 1380 gifves äfven. En Wästerås Djäkn, hvars eget namn man icke känner, men väl vet at fadren hetat *Ragwald*, har på Latinsk vers författat en slags Krönika om Wästerås Stifts Biskopar, hvilken sedermera, på modersmålet tolkad, i senare tider utkommit under öfversättarens Biskop *Per Andersson Swarts* namn.

Årkebiskopen i Lund *Nils Jönsson*, som aflid 1379, har på Latin författat en Krönika öfver sine företrädare på Lundsk Biskopsstolen. Samma Krönika är af Årkebiskoparne *Tuve* och *Birger* fortsatt och tillökt, hvarigenom handt at handskrifterne deraf sträcka sig til Årkebiskop *Birgers* val 1497, och dock bära namn en del af Årkebiskop *Nils*, en del af Årkebisk. *Tuve*. En annan Krönika om Biskoparne i Lund; ifrån en digtad *Götebald* til *Magnus Mathia*, med afbildningar af deras förde vapn har Herr *Nettelblad* utgifvit.

En gammal förteckning på Lagmännerne uti Wästergöthland är vidhäftad gamla Wästgötha Lagen.

Om Gottlands första bebyggande och huru detta land lytt under Sverige, finnes en berättelse på gammal Göthiska tryckt efter gamla Gottlands Lagen.

Om gränsen emellan Sverige och Dannemark i äldre tider hafva vi en gammal underrättelse tryckt efter *Stjernhjelm*s uplaga af Wästgötha Lagen. Är denna berättelse från början skrifven med Runske bokstäfver, såsom det exemplar Herr *Örnghjelm* vidfogat dess Kyrkohistoria, är den väl nog åldrig.

Om Tyskarnes omänskliga förfarande i Stockholm 1389 finnes en berättelse på Svenska, vid samma tid författad.

Jag har tillföre nämnt våre Kyrkors *Breviarier* a) under Catholske tiden, då jag handlade om

a) Af desse finnas i behåll för efterföljande Stift: *Upsala*; *Linköping* genom Biskop *Heuric Tidemans*

om medeltidens. Latinske vers, nu får jag återtaga dem i anseende til de Historiska underrättelser der kunde träffas. Det är bekant at desse Breviarier innehålla böner, stycken af Bibelen och sagor eller så kallade legender om Helgon, at vid Gudsstjefsten upläsas. Det är af desse sistnämnde, når de handla om Svenske Helgon, som en och annan Historisk uplysning kan hämtas, allenast man dervid erindrar sig; at på der förekommande tideräkning icke alltid med säkerhet kan byggas.

Kon. *Erlk den Heligas* lefverne finnes så mycket säkrare i alle våre gamla Breviarier, som han efter döden hälfades för Rikets Patron. Dese lefverne är ock på modersmålet författadt af någon okänd uti 13 Seculo, hvilket *Israel Erlandsfon*, Prior för Predikare-Bröderne i Sigtuna, til större delen på Latin öfversat, då han på Canikernes begäran i Upsala vid 1314 skulle sammanskrifva denne Konungs Historia. Utaf endera af desse fins en Plattysk öfversättning uti *Passionale Lübecensi fol. 211. p. 2 in parte æstivali*.

Årkebisk. i Uplala *Birger Gregersson*, död 1389, skref Latinska löfflänger om den Heliga *Brita* och *Bothvid*, af hvilke den förra fins uti *Breviario Upsaliensi*, den senare i *Breviario Stregnesensi*. Biskopen i Linköping *Nils Hermansson* skref likaledes Latinska löfflänger om *St. Anna*, Jungfru *Mariæ* Moder och *St. Brita*. En annan berättelse om *St. Brita* är författadt af Abedissan i Wadstena *Margreta Clasdotter Natt och Dag* som afled 1486,

K 3 -

och

förforg; *Skara* af Bisk. *Brynolf Gerlaks*; *Wästerås* af Bisk. *Otto Svinhufvud*; *Strengnäs*; *Åbo* af Bisk. *Conrad Bits*; *Lund* af Canik *Christian Petersen*.

och en Legende på Latin om samma Helgon är vid 1490 skrefven af Munken *Jóns Budda* eller *Ræk*.

Bisshop *Brynolf* i Skara förmenes hafva skrifvit om *St. Eskil* och *St. Helena*. Wadstena Munken *Ulf*, död 1433, har författat *St. Catharinas* Legenda, som sedermera med tilökning af trycket utkom i 15 Seculo. Det vid samma tid tryckte *St. Brynolfs* lefverne på Latin, är förmodeligen icke förut af någon Svensk författadt. Et sammandrag deraf på Svenska tillskrifves Domprosten *Torkel* i Skara.

Af okände författare hafve vi *St. Sigfrids* lefverne på Latin troligen skrefvet vid 1205; *St. Henriks* likaledes på Latin vid början af 14 Seculo författadt; och *St. Nicolai* lefverne, af hvilka det sistnämnde är tryckt i Söderköping 1523.

Nats Larsen, Munk i Wadstena, död 1486, skref *Vita et Miracula St. Petri*.

At man i medeltiden skulle hafva samlat Handlingar för Historiens uplysning, må man icke förvänta. Man var då antingen godtrogen och ansåg inge bevis behöfvas, eller var man oredelig och skaffade alla bevis utur vägen. Likväl äge vi ännu i behåll åtskillige samlingar af Documenter i en hel annan affigt samlade, men ganska nyttige för våre Håfderäknare. De andelige, mer än andre sorgfällige om sine besittningar, sine förmåner och rättigheter, dem de rätt väl kände, sammanhäftade de åter och bref, som derom handlade, samt besörgde om goda afskrifter deraf. Sådane hafva varit vid alla Dom-Capitel och Kloster, och desse äro til vår tid förvarade för *Upsåla*, *Linköping*,
Sträng-

Strängnäs, Åbo och Lunds Capitel, om hvilket sistnämndes Handlingars afskrifvande Cantoren derstädes år 1493 besörjt och af den anledning fådt namn af *Bo Johansons Diplomatarium*; för *Nydale* och *Wadstena* Kloster, med sistnämnde Klosters Jordebok.

Til åttelångder sträcktes äfven i medeltiden någon omtanka. En del af våre Runstenar, som förmodeligen böra til detta tidehvarfs början finnas innehålla sidane, såsom det förr omnämnde Runenberget i Hillerbögs Sockn, Runstenarne vid Sandsjö i Småland, vid Malsta, Rogsta och Sunnå. Senare hafva Biskop *Ketil Carlsson (Wase)*, Doctor *Johan Brask* och Abedissan i Wadstena *Anna Fieckes Dotter Bulow* lämnat efter sig Genealogiske underrättelser. Om flere äfven härmed sysselsatt sig, hvilket *Eric Olofsson* synes låta förstå, så saknas denna.

Först vid medlet af 14 Seculo företog man sig at sammansätta en mera ordentelig Fäderne-landets Historia. En nu okänd författare har vid den tiden skrifvit första delen af den större Rimkrönikan, på Svenske rim efter tidens smak, hvilken sedermera på lika sätt af någon annan, äfven okänd, blifvit fortsett. Den gamla minsta Svenska Rimkrönikan tillägnas en Wästerås Canik vid namn *Lars* och af Herr *Stjernman* föregifves vara *Lars Ragvaldsfon*. Här torde jag få anmärka, i anseende til de nu och flere gånger förut nämnde författare *Lars* samt *Ragvaldsfon* från Wästerås, at derstädes vid en och samma tid varit tvenne af namnet *Lars*, den ena Djåkne död 1500, d. n andra Canik död 1505, hvilken senare visserligen var

Son af en *Ragvald*. När de med sin titul af Djäkne eller Canik äro utmärkte kan väl intermisstag äga rum, i annat fall blifva de lätt förblandade. Om icke Rimkrönikan kunde vara den Svenska Historia som Herr *Scheffer* tillägnar Årkebisk. *Nils Ragvaldsen*, så är listnämnde aldeles förlorad.

Med större Rimkrönikan i hand gick Magister *Eric Olofsen*, en af de förste Lärare vid Högskolan i Upsala, at författa en ordentelig Fäderneslandets Historia på Latin, med den framgång, at han vunnit både inhemske och utländske kändares bifall och beröm. Det löfod honom lämnas, bör han så mycket håldre dela med författaren af Rimkrönikan som han den troligen följt; och när honom til förtjenst räknas den oväldighet och kärlek för sanning, som höfves en Häfde-teknare, torde det med mera skäl kunna lämpas til det som af trycket utkommit, än til handskriften. Det är bekant, at en det blifvit vid tryckningen utelämnat, til äfventyrs, i anledning af Kon. *Gustaf I:s* yttrande i dets bref af den 5 Aug. 1541 til *Olof Petersen*, at näml. Magister *Eric Olofsen* i sin Historia vist mera kärlek för Prästerne än för Konungen samt anført åtskilligt, hvilket snarare kunde öka än förekomma utrikes oroligheter.

Emot slutet af 15:de århundrade hade det uti södra delen af Europa upstånde Wetenskapernes och Witterhetens ljus, äfven utbreit et välgörande sken til vårt luststrek. En Högskola inrättades i Upsala 1478, och undervisningen derstädes kunde redan anförtrös åt inhemske Lärare. Boktryckerier

kerier insåttades kort därefter inom Riket, och de förste böcker som derifrån utkommo; voro vittnerhets-arbeten såsom *Dialogus Creaturarum Moralizatus*. Åtskillige ifrån utrikes Lärrotaten hemkomne Landsmän medbragte mera insigt och ordning i vetenskaperna, mera smak i vitterheten.

I sådan belägenhet saknades väl icke tillgång för Fäderneslandets Beskyddare, dess äras uprätthållare, den i evigt prisvärde minne förvarade Kon. *Gustaf I*, at uti förekommande angelägna värf, finna tjenlige infödde redskap. Mindre brist häruppå; än på förtroende till den Romerske Catholiske Lärans anhängare, sårdes af andelige Ständer; för anlåt nyssnämnde Konung at utifrån införskrifva åtskillige kunnige män; och detta kan väl bestå med samma Konungs klagan öfver Prästernes okunnighet, ty, ehvad många deraf fanns, voro dock få som sågde någon dragelig kunskap och insigt.

Med Kon. *Gustaf I*'s antråde til Regeringer och det af honom företagne Religionens förbättrande, hvilket lässade de bojar, hvarmed tankfriheten varit fjättrad, börjades et nytt tidehvar för hela Riket så mycket lyckeligare, som dess fjelsständighet släddades, vidskepelsen försvan och et på lång tid saknat lugn återbragtes. En este den tidens ställning måsterlig Riksstyrelse, som icke fruktade för folkets uplysning, gaf ny hushållning och smak för vetenskaper och vitterhet, hvilka snart vunno et fördelagtigare anseende. Et tidehvar af inemot 100 år, som framskred under dess Konungs och dess trenne Söners regering, förefaller en mängd af vittre Landmän, af hvilka 2

skellige efterlämnat arbeten uti särskilte vitterhetens grenar.

At Kon. *Gustaf I:s* omsorg för konstnärers utbildande i Fäderneslandet, och således äfven för vetenskapers med de vitre yrkens befrämjande och uppmuntran, lämna tideböckerne många bevis. Huru sorgfällig han var at Fäderneslandets häfder måtte, enligt sanningen, til Rikets heder beskrivas och författas, derom vittna, utom annat, tvenne dess bref; det ena til Biskop *Olof Månsson* som då vistades i Rom, om så väl sistnämndes eget som dess Bröders *Johan Månssons* arbete om Sverige; det andra til Årkebiskop *Lars Persson* om dess Bröders Mäster *Olofs* Sveriges Krönika, uti hvars sammanskrifvande Biskop *Bothnid* i Strongnäs äfven skal hafva deltagit.

Utom nyssnämnde Mån, af hvilke Årkebiskop *Lars Persson* äfven sjelf skrifvit en Fäderneslandets Krönika, är en dylik något senare författad af *Per Persson (Petrejus)* af Upsala, som ock skref sig til Erlefunda. *Olof Persson Medelpadius*, Kyrkoherde i Stockholm, har efter Kon. *Gustafs* död särskilt författat et *Diarium* ifrån Kon. *Måns Eriks* son *Smek* til Kon. *Gustafs* regering.

Nyssnämnde Konungs regering var för mycket märkvärdig för Fäderneslandet, at ej de under den samma förelupne händelser skulle af samtiden till minnes föras. Vi äge en mängd af handskrefte Krönikor om denne Konung af både kände och okände författare i detta tidehvarf, ofta föga skiljaktige och innehållande några vid afskrifningen gjorda ändringar och tilläggningar. Bland de kände författare äro Biskop *Per Swart*, *Rasmus Ludvig-*

vigsfon; *Sven Elofsfon*; *Rasmus Carlsson*; Riksdrot-
sen *Gref Per Brahe*; *Erik Jöransfon Tegel*; *As-
gidius Girs*. *Sven Larssons*, Borgmästare i Wad-
stena, antekningar gå allenast ifrån 1538 til 1543.

K. *Erik XIV:s* lefverne beskrefs af *Peder Lyder-
son*; *Olof Carlsson Kraufs*; *Måns Persson* från Nykö-
ping, Kyrkoherde i Stigtomta; *Rasmus Ludvigsson*; *Sven
Elofsfon*; *Tegel*; *Girs* på obunden Svenska; *Dan-
iel Hansson Hund* til Runsbö på Svenska rim.
Några stycken af sitt eget lefverne har Kon. *Erik*
sjelf skrifvit, dels i sine Almanackor, dels annars
ofta på Latin, *Mårten Olofsfon Helfång* har ock nå-
got, skrifvit på obunden Latin, flere af förtiga.

Om Kon. *Johan III* hafva *Bothvid* från Neri-
ke, *Girs* och *Joachim Olofsfon Bröms* skrifvit på
Svenska, *Legman Clas Hermansson (Flemming)* på
Latin.

Under Kon. *Stigsmunds* och *Carl 9:des* regering
äro, hvad Fäderneslandet angår, icke egentligen
andre än visse ämnena och visse inskränkte tider
vidrörde, och af desse skrifter Författare känne
vi Kon. *Carl 9:de* sjelf, hvilken uti sine Almanac-
kor åtskilligt anteknar; *Carl Carlsson Gyldenhielm*;
Johan Jöransfon Rosenhans; *Axel Leyonhufvud*;
Öfverste *Jöran Silfverpatron*; *Nils Flemming* til
Koski; *Hans Hansson Bilefelt*; Ståthållaren *Lars
Christophersson*; *Johan Messenius*; Hof-Cantzleren
Chesnocopherus; *Karin Fincke*, *Thomas Jönsson
Starks Fru*; Jungfru *Christina Gussaf-dotter Ba-
ner*; Riks-Rådet *Erik Sparre*, hvars antekningar öf-
ver hvad sig i Sverige tilldragit, författade på
Latin såsom tillökning införde blifvit uti andra och
tredje uplagan af *Dav. Chytrai Chronica* 1594
och 1611. Gd.

Göran Bengtson Gylta, en vittor och berett man, död 1580, har på modersmålet skrifvit om Sveriges skada under ovisshet om Regerande, jämte undervisning om Rikets tillstånd, och på Tyiska språket en Historia om Svear och Göther.

Det var til Historiens uplysning och åminnelse af våre framfarne Konungar, som på åtskillige deras grafvårdar, sårdeles i Wreia Kloster, minneskrifter inhöggos på Kon. *Johan 3* befallning, men åretalen äro rättade efter *Johan Månssons* Historia.

Jacob Gifslofson, Kyrkoherde i Wekholm, författade uti Kon. *Johan 3:s* tid en allmän Historisk tideräkning, hvaruti åtskilligt om Fäderneslandet influerar.

Til Svenska Kyrko-Historien af detta Seculo höra Biskops-Krönikan för Linköpings Stift, förra delen på Svenska Rim författad af en okänd vid år 1523. Lundiske Stiftets Biskops-Kronika på obunden Latin sammanfatt af då varande Caniken och Lästören i Lund *Måns Mathsson*, hvilken 1589 blef Biskop öfver samma Stift och äfven på samma språk författat en Dansk Konungsalängd. Biskop *Paul Justen* har lämnat efter sig en berättelse om sine företrädare uti Biskops Embetet öfver Åbo Stift. *Johan Wastofson* (*Vastovius*) har samlat alle Svenske Helgons lefverne tilhopa, under titel af *Vitis aquilonia*, *Lars Raymundson* skref en berättelse om Lithurgiske väsendet. Årkebisk. *Johannis Magni Metropolis*, ehuru uti Italien författad, bör icke heller förgätas.

Väre Fornhåfder finnes denne tiden icke sårdeles undersökte. Årkebisk. *Lars Persson* och dess Broder *Olof* hafva dock författat något om de gamla.

gamlas Runeskrift. *Herman Chytræus* från Wå i Skåne, har vid år 1598 på Latin skrifvit en berättelse om de uti Skåne, Halland och Blekinge då befintelige minnesmärken, hvarvid han intet underlåtit at uptaga de bland allmogen löpande frågner, Jag må icke nämna det som rör medeltidens Kyrko Ceremonier, som endast förekomma uti denna tidens Theologiske stridskrifter; icke heller hvad undersökningar om gamle handlingar, Kon. *Gustaf I:s* indragning af de andelige godsens kunnat föranlåta. Detta lenare torde dock hafva gifvit anledning til gamle handlingars samlande genom *J. Thomasson Bureus*, förenadt med et viktigt Riks Archiv uti Kon. *Gustaf I:s* tid.

Svenske ättelängder hafva åtskillige denne tiden dels författat dels uplyst. Af desse år väl *Christina Gyllenstierna*, hvilken, änka efter *Sten Sture* den yngre, andre gången gifte sig med *Johan Tureson Roos*, äldst, om allenast de vid år 152, författade underrättelser verkligen böra tillägnas henne, då hon deruti nämnes lika främmande som andre. Sedan förekomma *Lars Siggeson Sparre*, *Johan Brask*, *Rasmus Ludvigson*, *Gretve Svante Sture* til Stegeholm och *Margreta Grip*. En okänd har vid år 1598 sammanfatt en släktbok för Finska ätter.

Uti myntkunskapen äge vi icke annat at förete än en jämförelse af Hebræers, Gräkers och Romares mynt och mått emot våre, ugifven 1595 af *Lars Jansson Lælius*, Professor vid Lärorsåret i Stockholm; om man icke äfven må räkna til fluret af 16:de Seculo, de ganska sällsynte teckningar af gammalt i Sverige fordom gängbart mynt i guld och

och pay utrikes slagne. Af desse teckningar äro en del uti quart, en del uti octav format, utan ort, årtal eller utgifvarens namn. Ingen beskrifning är tillagd.

Modersmålet hade under medeltiden, såsom jag redan anmärkt, mycket förlorat. Det var förlit vid öfversättandet af nya Testamentet, som man började fästa upmärksamhet vid den brist, et o-upodlat eller vanskört språk måste vidkännas, hvilket äfven uti förtälet til första uplagan deraf förklaras. Man sökte imedlertid rensa och rikta modersmålet. Uti Kyrko-ordningen af år 1571 förmanas Prästerskapet *at tala rditta Svensko* och uti Calmare fördraget 1587 gjorde Kon. *Johan 3* sin Son *Sigismund* föreställning, at Svenska språket måtte bibehållas vid den renhet, som det i K. *Gustaf Is* tid ägde; men at underhjelpa modersmålets lärande och göra det regelbundet, var väl nåppeligen någon omtänkt denne tiden. Likväl finnes en Svensk Grammatica författad, men omhet för modersmålet har deruti ingen del. Det var i hel annan affigt Påfvelige Legaten *Anton Possevinus* vid år 1580 lät en sådan besörja, hvar til han nödvändigt synes hafva måst sig af någon infödd Svensk betjena.

Imedlertid röjer sig ännu uti denne tidens Svenske Skaldestycken, så väl språkets brister som Digtarens fel. Man har förmodeligen då, såsom nu, funnit nöje at höra och läsa vers, efter författare ofta vinlade sig om rimande, och det var til äfventyrs nog när allmänheten ännu icke kände något bättre.

Jag har förut nämnt några historiske skrifter rimvis författade; nu får jag tillägga följande. En liten *Krönika oc skemtiggh* för de Danske, rimad i Kon. *Gustaf I:s* tid af en okänd, i samma smak som Rimkrönikorne. Borgmästaren *Johan Olofson* i Linköping gjorde et rimat utdrag af *Hottsfelts* Danske Krönika om Kon. *Christians* tyränni, det samma som *Eric Bengtson Schroderus* något förbättradt sedermera utgifvit. En okänd författares berättelse om Hertigens, sedermera Kon. *Carl 9:s* regering slutar vid 1611 med åtskillige Svenske rim. Okände äro äfven författarene til en Svensk vers om Frälsarens lidande och upståndelse, til *Josephs*, Kon. *David*s och *Tobia*s Historier, alla på rim och den senast nämnde i form af et Skådespels stycke, hvilket jämte Drottning *Di/ar* Comedie af *Johan Messenius* väl äro de förste Svenske af denna art.

Johan Thomæson Buræus är bekant för sine så kallade *Nymdrö visor* och andre Svenske versar. Kon. *Erik 14* författade Psalmer både på Latin och Svenska; af hvilke senare, jämte *Olof* och *Lars Petersöners*, *Eric Olofsons*, *Lars Johanssons* från Gestrikland med fleres Psalmer, vi ännu hafve lämningar' quar uti vår nu brukelige Psalmbok. *Joseph Mat'on Fougonius* Domprost i Strängnäs, *Lars Paulinus* och *Nils Larsson Bullernæsus* äro äfven kände för Psalmers författande. *Torsten Johansson* öfversatte Kon. *David*s Psalmer på Svenske rim. *Jonas Petersson Base* tolkade på Svenska rim, *Johan Månssons* Svenska Historia af *Eric Schroderus* ytterligare öfversedd. *Sigfrid Aron Forsius* rimade på Svenska de gamle Latinske Disticha, kände under titel af *Speculum vite humanæ*. Åtskil-

Skilliche Svenske verser äro äfven författade af våre inhemskte Digtare på Romerske tungomålet, hvilke genast skola ihugkommas.

De på detta tungomål författade tal och afhandlingar intyga, at man denne tiden besittade sig mer än förut, om renhet i språk och skrifart, mera våltalighet och smak, hvartil en bättre undervisning vid Skolorne ofelbart bidrog. Kon. *Gustaf I* kände Latiniska språket och alle dets Söner voro väl hemma deruti. Et så förelytande exempel var en ädel upmuntran, som öktes med Skoleordningen af 1571, hvaruti ungdomen föreskrifves at vinlägga sig om det prydliga af Latiniska språket och at flitigt läsa de bästa Romerske Skalders Skrifter.

Vackra bref på Latin finnas författade af Riksrådet *Erik Sparre* til Riksrådet *Ture Bjelke*; af Biskop *Hans Brask*; Kgl. Secreteraren *Erik Mathsson* och *Nils Brask*. Tal på Latin äro denne tiden hållne af *Johan Persson* från Gefle, *Nic. Chesnepherus*, *Erik Falk*, *Johan Rudbeck*, *Lars Paulinus*, *Johan Messenius*, *Måns Mathsson* Biskop i Lund, med flere. Särskilt må jag nämna Riksrådet *Johan Skytte*, hvilken ibland flere Latiniske tal, uti tvenne af dem idagalagt så väl de vittre yrkens förträffelighet, som våltalighetens nödvändighet, *Erik Jacobsen Skinner* blef i sin tid kallad den Svenske *Cicero*.

Latiniske quäden äro skrefne af *Nils Månsson* från Arboga vid Prins *Eriks* födelse 1534; af Årkebisk. *Lars Peterson* den yngre, *Peter Erikson* från Skara, *Erik Jacobsen Skinner*, *Harald Olofsson*, *Rasmus Ludvigsson*, *Anders Olofsson*, *Sven Nils*.

*Nils*son från Gessle, *Stephan Belinius*, *Johan Gothracius*, *Peter Ruthenius* Finne, *Greger Larsson* från Norrköping *Borastus* kallad, *Nils Palmetrius* a *Palmgarten*, *Nils Porta Tryggesson* från Ystad. *Johan Messenius*, *Daniel Hjortwipa*, *Lars Boyer* och *Sylvester Phrygius* voro Kejserslige krönte Poëter.

Grekiske språket var icke åsidosatt. Riks Rådet, Kon. *Gustaf I:s* Cantzler *Lars Andersson*, hvilken, med *Phasernes* tilhjälp, besörgde nya Testamentets tolkning på vårt modersmål, var så väl som desse, välbevandrad i Grekiskan. Kon. *Johan 3:e* kände så väl Grekiska som Latin och flere levande språk. *Elof Petersson Helsing* utgaf *Johans Ferrarii Synonymorum Libellus*, hvaruti Svenska ord finnas införde i de Tyska ordens ställen, hvilka med Latin och Grekiska förklaras a). Biskoparne i Åbo *Michaël Agricola* och *Erik Eriksson*; Årkebiskoparne *Olof Mårtensson*, *Lars Petersson* den yngre och *Peter Kenicius* äro icke mindre än *Jacob Eriksson* och *Mårten Helsing* berömda för insigt i Grekiska språket.

Nyfsnämnde Män voro äfven kännare af Hebreernes tungomål. Biskopen i Skara *Sven Svensson* öfversatte Salomons höga Wisa på Svenska rim. *Clas Opsopæus* höll i Wittenberg och *Johan Rudbeck* i Upsala offentlige tal om samma språks nytta och förträffelighet. Årkebiskop *Nils Olofsson Bothniensis*, snäll Grek, ägde äfven den färdighet uti Österländske språken, at han kunnat författa

IV. DEL.

L

- a) Det är denne som för sin oskaplige form, efter litigt nyttjande, af Skots-ungdomen fått vedernamn af *Swinmage*.

en så kallad nyckel til dem, hvilket arbete i handskrift varit behållit til år 1702, då det förlorades vid Upsala brand.

Af de lefvande språken var väl det Tyska måst känt, såsom oundärligt vid de tåta förefallande underhandlingar med Hansfästäderna. *Abraham Kompe* öfversatte på Svenske rim *Lobwassers* Tyska vers, innefattande Kon. Davids Psalmer. Biskop *Peter Jonsen* i Wexjö öfversatte från Tyska på Svenska rim, Psalmen: *Så sken lyser then Morgonstiern*. Han så väl som *Peter Johanson Gothus* ifrån Norrköping, hafva på modersmålet tolkat åtskillige berömda Theologers Tyska predikningar. *Peter Petersen* af Upsala har sjelf på Tyska öfversatt den af honom förut på modersmålet författade berättelse om Ryksland och dess Regenter.

Påskrifter finnas egentligen å denne tidens minnesvårdar. När de icke, såsom under medeltiden, endast underrätta om den aflednes namn, titul, födelse- och dödsår, plåga de merendels vara författade i bunden stil. Sådane träffas på Latin å Kon. *Gustaf I:s*, Drottning *Catharina Jagellonica* och fleres grafvårdar; på Svenska rim åro sådane författade af Kon. *Erik 14* öfver *Peder Axelson Baner* och Hr *Sten Swantesen Sture*. Annars tillades ibland något språk af den heliga Skrift eller blott stället hvarest orden i Bibelen kunde läsas. Det var något nytt för början af denna tiden at dertil åga frihet.

Skådepenningar kommo väl nu i bruk, men omskrifterne inskränka sig inom walspråk på Latin, så väl på dem, som på de större myntsorter.

Uppå

Uppå Kon. *Carl 9:s* penningar läses ofta *Jehovas* uti en sol och en skådepenning finnes med Tyske öfverskrift.

Ännu vid flöret af detta tidehvarf var vittreteten hos oss uti sin ungdoms ålder, men så för sig kommen at den lämnade nöjagtigt hopp om framgen förkofran. Denne inträffade äfven under följande tidehvarf, hvartil *Gustaf Adolfs* och *Christinas* omsorg och hågn hufvudsakeligen bidrog; och, då detta efterdöme äfven följdes af de följande Konungar af *Carla*-namnet, vann vittreteten fullkomlig stadga under loppet af det 17:de Se-culum.

Med upmuntringar af alla slag, med belönin-gar, hedersställen och Ämbeten blefvo vittre Män under detta tidehvarf, mer än vanligen, hugnade och ihugkomne, icke blott til deras egen bitnad utan äfven til det allmännas gagn och bästa. Vet-tensksperne och de vittre yrken, desse vishetens och snillers dötrar, med lika ynnest omfattade, räckte hvarandra hjälpsamma händer och skjörda-de deraf inbördes tilväxt och fördel. Påföljden svarade emot Regentens affigt. Samtiden blef up-lyst, nyttig, gagnande för Staten och en föllhet beredd för tilkommande tider.

Under detta tidehvarf inrättades flere Gymna-sier i Riket. Kon. *Gustaf Adolf* uprättade et så kalladt Collegium Illustre i Stockholm. Drottning *Christina* et Univerfitet i Åbo. Kon. *Carl 11:te* et dylikt i Lund.

Gustaf Adolf ägde mycken beläsenhet och väl-talighet, samt var väl hemma uti Latin och öf-skellige levande språk. Drottning *Christinas* egen-
L 2 telige

relige tidsfördrif bestod uti umgänge med den tidens lärde Män, hvilkes antal hon ökte medelst inkallande af åtskillige vittre utlänningar. Icke nögd at inskränka sin förnöjelse inom de gamle vittre domares och nyare Europeers skrifers läsande uti deras modersmål, lärde hon sig äfven Grekiska, hvilket språk hon så väl förstod at hon med nöje och nytta åhörde lärde rvisiter, som på detta tungomål anställdes. Hon bivistade ofta de vid Upsala Högskola förefallande vittre öfningar och utmärkte alltid med nådebetyggher dem af ungdomen som uti snille, flit och insigter vist sig äga värdeligit företråde för jämnåriga Medbröder. Vid denna Högskola hade Konungarne *Carl 10:e*, *11:e* och *12:te* håmtat sine första undervisningar. *Carl 10:de* höll ock derstädes, innan Högskolan lämnades, et vackert Tal på Latin til Rikets beröm.

Det 17:de århundrade är i tideböckren utmärkt lysande af vittre Landsmän och deras snilleyrken. Endast brist på kunskap om dem har kunnat bringa *Molesworth* til et förhastadt bifall af *Jean Huarts* lika ogrundade föregifvande, såsom skulle vårt luststrek vara altför kyligt för at eldige snillen här skulle kunna trifvas. Sång-Gudinnorne glädde sig här åt den oförtrutenhet, hvarmed de af Svenske snillet dyrkades. Om icke just alle blomster, som på deras altaren framburos, lysa af lika fågring; är sådant at anse såsom en vanlig följd af öfverflödet.

Tidehvarfvvet var rikt på ämnen för vitterhetens utöfning. Huru tåflade icke våre vittre Landsmän at skrifva, orda och quåda til lof af *Gustaf Adolfs* dygder, ädla tänkesätt, vishet och man-
dom,

dom; af *Christinas* sällsynta snille och välgjörande hjerta; af *Carlarnes* förstånd och i fält inlagde åra. De många af alla slags förtjenster lysande Herrar och Män, som bidragit til märkvärdigheten af detta tidehvarf, hafva så mycket mindre blifvit förgåne af våre vittre snillen, som desse vördade ibland de förre både vitterhets-idkare och älskare, ofta sine Låromåltare, alltid sine beskyddare och välgjörare.

Ingen enda af vitterhetens flere delar fattes i fido; knapt kan något ämne gifvas, hvaruti man icke något våltalighetsprof aflåmnat. Inter tillfälle förslummades at prisa stora och ädla gärningar til heder för dem, hvilke sådana åstadkommit, til upmuntran för samtid och efterverld. Vid alle händelser voro gynnare, anhörige och vänner ihugkomne med skaldedikter så väl på modersmålet som de lärda språken.

I den mån vitterheten under detta tidehvarf mera allmänt idkades, smaken förädlades, och man sökte, under flitigt rådfrågande af de bästa Grekers och Romares mönster i våltalighet och dikt-konst, göra det sanna prydliga gällande hos våre Landsmän, i samma mån blef en saknad af tjenlige uttryck på modersmålet, sådant det den tiden var, ännu känbarare. *Stjerrhielm* rönto det tidigt och stannade icke dervid handfallen. Han yrkade ändå med all ifver på Svenska språkets eget värde, för at upmuntra til dess upodlande. Bevandrad uti våre äldste häfder kände han det gamla rena Svenska tungomåler, uplyste det för sine Landsmän och visade en säker väg at af inhemsk afvel rieta modersmålet. *Axejelm*, *Veretius* och *Rudbeck* haf-

va äfven gjort oss närmare bekante med våre förfäders språk och talesätt. At göra nyare Svenskan regelbunden försökte *Laurbergius* uti K. Carl 10:es tid, men dess arbete blif icke utgifvit. *Jacob Boëthii, Wallenii, Tamelius, Tjellmans, Erik Arrivillii* och *Peter Lagerlöfs* Skrifter i samma väg äro allmänt kände. Imedlertid hade likväl en mängd främmande ord insmygt sig uti Svenska tungomålet. Ifrån Latin, hvarmed man var så väl bekant, lante man mycket och icke mindre från Tyskland, hvarest man länge lefvat i fält. *Mårten Nyman* förestälde 1664 nödvändigheten af modersmålets bibehållande uti sin renhet och riktighet. K. Carl 11:te lät så väl den 5 October 1683 som 14 Nov. följande året utgå en förmaning at inga främmande ord skulle nyttjas uti allmänna handlingar. Årkebiskop *Spiegel* utarbetade en Svensk ordabok, *Anders Arfvidsson* utgaf 1651 en inledning til Svenska Skaldekonsten och en dylik har man i handskrift efter *Peter Lagerlöf*. En okänd utgaf 1621 en samling af Svenska ordspråk, som af *Christopher Grubb* ledermera tillöktes. *Anders Jonasson Gothus* skref 1619 en så kallad *Thesaurus Epistolicus* eller om rätta sättet at skriva bref, hvilken flere gånger är uplagd.

En Finsk Grammatica har *Eskil Andersson Petreus* år 1649 utgifvit, tillökt af *Maths Mårtensson*.

Af de lefvande Europeiske språken var Tyskan nog allmänt känd, hvartil så väl 30:åra kriget, som et närmare deltagande uti Tyska Rikets ärendes mycket bidrog. Likväl hade samma språk redan förut ådragit sig upmärksamhet och en Tysk Glösbok finnes 1621 vara utgifven.

Drot-

Drottning *Christina* behagade Franska och Italienska språken mera, och ifrån den tiden har det förstnämnde ständigt följt med en bättre upfostran, ehuru det icke alltid vid Hofvet haft företrädare för Tyska språket. Man upförde vid Drottning *Christinas* Hof åtskillige så kallade *Ballets* på Franska tungomålet af Fransmän författade. En Fransysk Språkmästare *Isac Cujacius* höll 1657 et offentligt Tal på Latin om Franska språket. En Fransk Grammatica utgafs i Stockholm af *Barth. Pourel de Hatrizé* 1650. *B. L. Teppati* var Fransk Språkmästare i Uppsala 1641. *Johan Kruus* öfversatte från Italienska tungomålet på Latin *Virg. Mævezzi* 2:ne små afhandlingar, den ena om en Furste och den andra om en Tyrån, hvilke beggä tillsynne böcker äro tryckte i Holland 1636. *Romanus Amazone* kallade sig 1646 Italiensk Professor i Uppsala. *Anna Maria Stenhagen* skref en vers på Italienska 1690. Denna tid bestod Staten en Kongl. Translator för de lefvande Europeiske språken. Denne ålåg at känna de fliste af dem, jämte Latin. *Erik Schroderus* en flitig öfverlättare förstod Franska, Tyska och Spanska. Utom denne sysla, voro Friherre *Gustaf Helmsfelt*, *Nils Wolff Stjernberg*, *Johan Sparfvensfelt* och *Tungel* kännare af näst alle Europeiske tungomål. En vidsträckt Språkkunskap röjer sig uti den ordabok af alla språk som Riks-Rådet *Bengt Skytte* samlat under namn af *Sol Linguarum* och uti *Stjernhjelm. Aduruna*, hvilke arbeten upmuntrat *Olof Rudbeck* at utreda den likhet som kunde finnas emellan modersmålet och andre främmande språk. Af detta arbete under titel: *Thesaurus Linguarum Asiæ*

et *Europa Harmonicus* äro allenast några profbitar af trycket utkomne.

Det för lärdom och vitterhet så oumgängelige, de fordna Romares tungomål, var i detta tidehvarf långt renare talt och skrifvit, mera allmänt nyttjadt än förur. Ingen trodde sig sjelf dugelig eller hölts af andre skickelig til andelige och verldslige Ämbeten utom krigstjensten, som icke förstod Latin; många som drogo i fält höllo icke heller denne kunskap för onyttig. Ifrån medlet af detta tidehvarf förskrifver sig det beröm för vacker Latin, hvarmed Svenske Cantzliet intil vår tid varit hedradt,

Arvid Tiderus utgaf en Latinsk Grammatica 1620, hvilken flere gånger blifvit uplagd. Biskop *Johan Mathsson* författade en dylik för Drottning *Christinas* undervisning. Ännu en annan kallad *Grammatica Et Donatus* utgaf *Adolf Elofsen Terserus* 1640. Då utkom äfven en större ordabok på Latin, Svenska och Tyska af *Jonas Petersson Gorthus* ifrån Linköping a).

Til studerandes tjenst uplades *M. T. Ciceronis Epistlar* i Upsala 1644. *Virgilii Georgica* och *Busolia* i Strengnäs 1649. *C. Pinnii Epistlar* i Wästerås 1653.

Föga feltes at man ju denna tiden lika så allmänt vinlade sig om Grekiska språket såsom om Latin. Det fordrades åtminstone med mycket skäl af dem, hvilke ämnade sig til andelige ständer; men inskränktes icke heller inom dem.

Jag

- a) Denna ordabok har länge i Skolorne varit brukad och kallad *Lincopensen*, lika som *Fabri Thesaurus* fått namn af *Soranen*.

Jag har redan nämndt de framsteg Drottning *Christina* sjelf gjort i detta språk. Deraf upmanades många at följa et så högt upfatt mönster och ibland dem Hof-Cantzleren *Adler Salvius*, hvilken kring sitt 50:de ålders år ökte sine öfrige vackra insigter med Grekiska språkets lärande. Delsutom voro Riks-Cantzleren Gref *Oxenstierna*, Friherre *Gustaf Helmsfelt*, hvilken äfven förstod Hebreiska, Riks-Rådet *Bengt Skytte*, Öfverstinnan *Kyhle* född *Wendela Skytte* kännare af Grekiskan,

För ännu grundeligare och uti Skrifter ådagalagd kännedom af Grekiska språket, berömmas *Johan Persson* från Arboga, hvilken 1631 höll et offentligt loftal öfver samma språk; *Anders Argillander*, *Jonas Kylander*, *Samuel Nilsson* från Wreta, *Lars Wallius*, *Johan Lenæus*, *Mårten Brunnerus*, *Sven Gelsenius*, *Columbus*, *Skunk*, *Aufus*, *Stalenus*, *Fornelius*, *Elingius*, *Gezelier*, *Salaner*, *Aurivillius*, *Gabriel Holstenius*, *Anders Thermenius*, *Olof Swanberg*, *Johan Justander*, *Johan Paulinus*, *Jöns Burgman*, *Julius Micander*, *Peter Laurbeck* och i synnerhet *Lars Norrman*, hvars rika tillökningar til *Stephani* Grekiska ordabok i handskrift förvaras i Upsala. De fläste af nyssnämnde vittre Män hafva äfven författat vackra Grekiska quäden.

Hebreiska språket var snart sagt af lika angelägenhet såsom det Grekiska för de sig til Prädiko-Ämbetet ämnande män. De fläste af dem jag nämndt vid Grekiska tungomålet förstodo Hebreiska. Jag må allenast tillägga dem, hvilke genom utgifne arbeten gjort sig närmare kände för insigt så väl i Hebreiska, som andre Österländske språk,

Utom *Jonas Palma*, *Jonas Birgersson Rothovius*, *Widichin Grangius*, *Sven Jonasson*, *Johan Buskagius*, *Bengt Eriksön*, *Johan Rudbeck*, *Terzerer*, *Gezelier*, *Winstrup*, *Peter Holm*, *Georg Alanus*, *Peter Bergius*, *Anders Vallenius*, *Erik Holstenius*, *Enevald Suenonius*, *Arensbeck*, *Erik och Lars Odhelier*, *Joh. Laurbergius*, *Norrman*, *Simon Paulinus*, som utgaf en Hebreisk Grammatica, *Peringer Liljeblad*, *Daniel Lundius*, *Stridsberg*, *Haldin*, *Ene-man*, *Fahlenius*. *Jonas Hambræus* har 1616 skrifvit vers på Hebreiska, Chaldeiska, Syriska, Grekiska och Latin. Likaledes *Nils Olofsson Walinpius* 1629. Gref *Bengt Oxenstierna*, namnkunnig för sine vidsträckt resor, är äfven med beröm ihogkommen för sin kunskap uti Persiska, Turkiska och åtskillige Europeiske tungomål. *Catharina Törnschjöld* berättas äfven hafva väl förstått Hebreiska. *Johan Sparfvensfelt* räknade flere Österländske ibland de 14 tungomål som han förstod.

Ganska få egentelige våltalighetsstycken på modersmålet, utom prädikningar, förekomma i detta tidehvarfvat; men så många flere på Latin. På detta språk har våltaligheten, des förträffelighet och nytta blifvit i offentlige Tal förestälte af *Johan Salvius* 1613, *Ellas Gangius* 1617, af *Johan E. Stregnefs*, *Jon. Turdinus*, *Anders Hök*, *Carl Gröning*, *Erik J. Bunningius*, *Bengt Lundelius*, *Erik Bipping*, *Joh. Wickenberg*, *Måns Steen* och flere. Åtskilligt har äfven vid Högskolorne til allmänna öfningars anställande i detta ämne blifvit afhandladt.

Det skulle trötta Eder, mine Herrar, at höra upräknas alle de vittre Landsmän, hvilke uti allmänna

männa Tal och Skrifter ådagalagt en verklig vältalighet på Latin; men jag kan icke afhålla mig at nämna åtskillige af desse, hvilke sig ådragit någon mera upmärksamhet, såsom den icke mindre grundeligen lärde än vittre Riks-Cantzleren Gref *Axel Oxenstierna*, *Gustaf Gæstafson Grefve* til *Vasaborg*, *Lars Fornelius*, *Björnalo*, *Ol. Laurelius*, *Jonas* och *Johan Columbus*, *Johan Vidichindi*, *Anders Julin*, *Wallius*, *Brunnerus*, *Rosenhanar*; *Skyttar*, *Olivskrantz*, *Winstrup*, *Erik* och *Gabriel Oxenstierna*, *Erik Odhelius*, *Prytz*, *Nordenhjelm*, *Lars Norrman*, *Peter Lagerlöf*, *Anders Stobæus*, *Nils Silfverskiöld*, *Olof Hermelin*, *Lindskiöld*, *Gripenhjelm*, *Dan. Leyonstierna*, *Dimbodius*, *Florander*, *Bergenhjelm*, *Daniel Achrellius*, *Christian Alander*, *Billberg*, *Måns Rönnow*, af hvilke de fläste tillika, genom förträffelige Latinske dikter, förvärfvat sig et förtjent löfrod.

Öfvannämnde Fru *Wendela Skytte* och Fru *Axehjelm* född *Catharina Johansdotter Bure* hafva skrivit artige bref på Latin, *Anna Sidonia Morian* höll 1715 et offentligt Tal på Latin.

Om Skaldekonsten, dess värde, förmåner och behagelighet är på Latin ordadt af *Lars Fornelius* 1626, hvilken författade en undervisning för skaldar, men, innan sin död, lät upbränna de fläste af sina Latinske dikter; af *Jac. Lothichius*, *Jac. Persson Columbus*, *Henric Florinus*, *Johan W. Hack*, *Sam. Westhius*, *David Lund*, med flere, at förtiga en mängd vid Högskolorne utgifne öfningsstycken i samma ämne.

Jag har redan nyss nämnt de måst namnkunnige Latinske diktare; men torde få tillägga *Carl Carls-*

Carlsson Gyllenhjelm, Erik Mathsson Malmogius, Gyllenius och Lars Laurinus, hvilken sistnämnde var Kejslerlig krönt Skald.

Af Svenska Skalder hafve vi i detta tidehvarf en väldig skara, utan at låta komma i räkningen dem som blott varit rimare. Jag må af de törre i synnerhet nämna *Gislo Jacobsson, Stjernhjelm, Jonas och Samuel Columbus, Carl Carlsson Gyllenhjelm, Anders Andersson, Anders Sparman Palmcrona, Erik Vennæfius, Lars Vivallius, Mårten Aschanæus, Peter Rudbeck, Håkan L. Rhezelius, Jan Jansson Tornæus, Christian Ivarsson Ulfsparre, Dan. Nic. Figrelius, Leyonstierna, Olof Jons-son, Arvid Olofsson från Skeninge, Carl Johansson Lundius, Lars Laurinus, Gustaf Erikson Sunthius, Gabriel Andersson, Erik Schroderus, Martin Brunnerus, Anders Riddermark, Gunno Eurelius, Dahlstierna, Runius, Israel Kolmodin, Olof Wexionius den yngre, Israel Holmström, Lindschöld, Lagerlöf, Werwing, Håkan Spegel, Peter Hesselius, Jac. Renstierna, Gabriel Holstenius, Palmfelt, Rosenfelt, Lars Johansson*, som kallade sig sjelf *Lucidor den olycklige*.

Johan Buræus är den förste som förfökt at författa så kallade Alexandrinske vers på moders-målet. *Gustaf Rosenhane* har i sin *Wænerid* förfö hos oss börjat sångstycken efter Italienske mönster.

Åtskillige af förenämnde Svenske Skalder hafva riktat vår allmänna Svenska Psalmbok med vackra Psalmer. Biskop *Lars Paulinus* i Strengnås förbättrade samma Psalmbok vid 1630 och sedan Biskop *Swedberg* i Skara.

Vers

Vers på Finska språket äro författade af *Lars Persson*, Kyrkoherde i Tamela, innehållande ett kort Finlands Krönika och af *Maths Salamnius*.

At författa Skådespel försökte *Anders Johansson Prytz*, hvars Comoedie kallad *Olof Skötkonung* speltes vid Kon. *Gustaf Adolfs* Bröllop och den om Kon. *Gustaf I* i Upsala 1621, *Sam. P. Brask*, *Jac. Rondeletius*, *Stjernhjelm*, *Jac. Chronander*, *Erik Kolmodin*, *Beronius*.

Minnes och Grafvårdar blefvo detta tidehvarf ju längre ju grannare och prydligare, men påskrifterne skiljde icke vida ifrån föregående tidehvarf. Så kallad stenstyl blef likväl nu införd och ofta brukad. En del af denna art är af god smak, men många af vålmening öfverflödigt långa och vidlöftige. Af Inscriptioner i bunden styl äro flere rätt vackra. Snart sagt alla äro på Latin, för hvilket språk tidehvarfvet bar mycken agtning.

De i detta tidehvarf få ymnigt sig tildragne märkelige händelser, och de många store Män, hvilke medelst deras beredande och utförande förvärfvat sig en förtjent namnkunnighet, hafva genom ett stort antal skådepenningar blifvit från glömska förvarade. På desse rönes nu, så til sinnebilder som påskrifter, en förbättrad smak, särdeles vid slutet af Drottning *Christinas* regering och de följande åren. Omskrifter och öfverskrifter voro väl vanligen på Latin, men såsom allt skulle vara särdeles uti Drottning *Christinas* tid, så finnes ock skådepenningar då slagne med andre öfverskrifter. Uppå en af dem läses omkring en lineal Grekiske orden $\text{ΟΡΘΟΞ ΟΥΧΙ ΟΡΘΟΜΕΝΟΞ}$; uppå en annan öfver en Phoenix ΜΑΚΕΛωΞ eller det
Sven-

Svenska ordet *Maholts* med Grekiske bokstäfver, och uppi rvenne andra Italienske omskrifter, hvil-
ke trenne sistnämnde äro i Rom förfärdigade. At
de öfver Kon. *Gustaf Adolf* och *Carl 12:te* slag-
ne skådepenningar med Tyska påskrifter förskrif-
va sig från Tyskland, lærer knapt behöfva erindras.

Historiske kunskapen var både vidsträckt och
grundelig, särdeles emot tidehvarfvers slut. Alle
Rikens och äldrens häfder bevandrades, granskades,
beskrefvos, dels uti små strödde afhandlingar, Tal
och Disputationer vid Högskolorne öfver inskränk-
te delar, dels uti större arbeten och efter mera
utsträckt plan. Af desse må här nämnas en all-
män Historia på Latin af *Jonas Månsson* och en
annan i samma ämne med blott tideräkning af
Widichindi kallad *Lumen Chronographicum*. *Johan*
Edolfsson Terserus och *Johan Flacksenius* författa-
de särskildt en *Chronologia Sacra*. *Johan Matsson*
och *Eric Banzelius*, hvardera en Kyrko-Historia
på Latin, dock är sistnämnde sedermera på
modersmålet öfversatt. Til Historiska kunskapens
så mycket mera utbredande försvenskades äfven
ätskillige utländska författares arbeten. *Q. Curtii*
berättelse om *Alexander* den store öfversattes af
Johan Lehusen. *Erik Schroderus* öfversatte *T. Li-
vii* Romerska Historia, *Sleidani* arbete om de 4
Monarchier, *Carionis* Krönika, *Osfanders* Kyrko-
Historia, *Philippi Cominei* Franska Handlingar.
Johan Sylvius försvenskade *Sleidani* Reformations-
Historia. Sparfvensfelt tolkade på modersmålet ifrån
Italienskan *Eman. Thesauri* Historia om Götherne
och *Joh. Fredr. Peringschöld Pauli Warnesfridi*
berättelse om Longobardarne o. s. v.

Skulle

Skulle väl Fäderneslandets Häfder, dess öden under de flere framfarne tideskiften kunnat hafva undfallit våre forskande och verksamme snillens upmärksamhet? Det kunde så mycket mindre hända som kärleken til Fädernesland, ibland medborgerlige känslor och dygder en af de ypperste, så ädel i sin grund, så nödvändig för Rikens uprätthållande och förkofran, hade i detta tidevarf vunnit en särdeles stadga. Man ser tvärtom samma kärlek för Fäderneslandet på alle ställen hos våre Häfdeteknare framlysa; och kanske torde den til någon del kunna bidraga til ursäkt om något lekande snille, af öfverdrifvit nit för fosterbygden, någon gång skulle hafva tillåtit sin inbillningsgåfva at föka Fäderneslandets heder uti en orimelig ålder.

En Riks-Historiagraphs tillförordnande och Antiquitets-Archivers inrättande år 1613 bidrog icke litet at vända hugen til Svenske Häfdernes granskande och förvarande. Uti et bref af Lärarne vid Collegium Illustre i Stockholm år 1628 til Kon. *Gustaf Adolf*, förläkrades at en särdeles hug förmärktes at känna framfarne tidens händelser, hvar dan de ock tagit sig anledning at författa Annaler öfver hvad sig i Sverige tilldragit, hvilket arbete likväl innan kort afstannade.

Man insåg nödvändigheten af tilgång på gamle Handlingar til Historiens uplysning. Om deras upsökande jämte Antiquiteterne afgeck Kon. *Gustaf Adolfs* förordnande den 20 Maji 1629, under titel: *Memorial efter hvilken H. K. M:t nådigeft vill at the, som antagne äro at vara Ryksens Antiquarii och Häfdesökjare sig sluteligen rätta skole.*
Desså

Deſſe Håfdeſökare voro *Johan Buræus*, *Johan Meſſenius*, *Joh. Hindric Axehjelm*, *Martin L. Aſchanæus* Kyrkoherde i Gimmelby och Fredſtad, hvilken 1630 ſårſkildt öppet bref at i förnämnde vårſ reſa i landet. Man har Årkebiskop *Kenicii* bref til Pråſterskapet i Uppsala Stift af den 23 Julii 1631, at til K. M:ts och Kronans Håfdebür inſända ſådane Handlingar, hvilke prøfvades af den vigt at icke böra gå förlorade.

Icke nog med de Handlingar inom Riket voro at tilgå, man ſkickade Isländaren *Jonas Rugman* 1661 til Island at derifrån håmta gamla Handſkrifter, hvaraf han en ſtor mängd återbragte, hvilkas antal vidare öktes af flere 1680 hirkomne Isländare.

Ånteligen beſinnade man äfven at många Handlingar rörande Fäderneslandet kunde finnas uti andre Europeiske länder. Til deras upſökande utſändes uti Kon. *Carl 11:s* tid *Johan Tunſel* och *Johan Sparſvænſelt*, hvilke, om deras ſkjörd icke var ſå betydlig för Svenska Hiſtorien, ſåſom man förmodat, likvål med ſig hembragte många ſällſyn-te böcker och handſkrifter.

1667 inrättades et Antiquitets-Collegium i Uppsala, hvilket ſedermera flyttades hit til Hufvudſtaden. Med alla deſſa tilgångar förſedde, hvartil egen gränſkning och egne anteckningar tillades hafva våre landsmån i detta tidehvarf anſenligen bi dragit til upplyſande af Fäderneslandets Håfder.

En beſkrifning om Sverige författade *Anders Buræus*, ſom ſkref ſig til *Bo*; denne är omtryckt uti *Soteri deſcriptio Sueciæ* ſom af Elzevirerne blifvit uplagd. En annan ſkref *Michael Vexionius Gyl-*

Gyllenstolpe; en dylik har *Lars Prytz* lemnat i handskrift. Uri mångfaldige strödda afhandlingar, offentlige Tal och Academiske Disputationer äro försäskildte Landskaper, Söcknar och Städer med deras märkvärdigheter beskrefne. Om Lappmarken skref *Olof Treft*, *Olof Niarenius* och *Johan Jonasson Tornæus*.

Men jag må icke uppehålla Eder, Mine Herrar, med uprepande af alle Landsmän, hvilke uti försäskildte delar af Svenska Historien gjort sig af Fäderneslandet förtjente. Det är tillräckeligt att föra eder til minnes de allmänt kände Häfde-tecknare, *Johan* och *Arnold Messenius*, *Paulinus*, *Boaz*, *Widekindi*, *Örnhielm*, *Verehius*, *Westenhjelm*, *Stjernhök*, *Rudbeck*, *Michael Gyllenstolpe*, *Jonas Werving*, *Spole*, *Riddermark*, *Prytz*, *Peringschöld*, *Eric Palmshöld*, hvilken tenares handskrefne anteckningar och samlingar tilhöra Upsåla Academie.

Dels til bestyrkande af sine uppgifter, dels att förvara de källor hvaraf efterkommande kunde hämta närmare uplysningar om våra äldre häfder, utkommo genom trycket i detta tidehvarf en myckenhet gamla Lagar, Handlingar och Sagor. Vi hafve derföre egentligen att tacka de flitigaste Ledamöter af Antiquitets-Collegio, *Hudorpheer*, *Stjernhielm*, *Renhielm*, *Rugman*, *Örnhielm*, *Peringschöld*, *Salan*.

Förntidens minnesmärken och öfrige Antiquiteter upsöktes, förvarades och beskrefvos; Vi hafva ännu i handskrift qvar hvad de förste häfdesökare *Borrius*, *Asthanæus* och *Axehjelm* derom anmärkt. Härtill kommer ännu hvad *Jacob Isthmen*, *Renhielm*, *Jonas Häkansson Rhezelius*, *Glas Johansson*.

IV. DEL.

M

Prytz,

Prytz, Stjernhök, Örnhjelm Wattrang, Rudbeck, Måns Celfus, Peringschöld och flere efter sig lemnat. Det var uti Antiquites-Collegii Archive som alle löse Antiquiteter samlades och förvarades, jämte ritningar och beskrifningar om dem, hvilka icke kunde bortföras ifrån sitt ställe; om det enas och andras förvarande och vidmagthållande utkom K. Carl 11:s påbud år 1666. Antiquiteternes kändedom var hela långa tiden mycket afhållen och idkad. Den vittre Rike-Cantzleren Gref *Magnus de la Gardie* fördrade kostbare böcker til Antiquites-Collegium, och detta hedrande efterdöme har af flere ånda in i senare tider blifvit följt, til dels detta verk, icke långesedan, indrogs och dels bokförråd införskaffades med Konglige Bibliotheker.

Til uplysning om våre ätter och deras släktregister tjena de anteckningar som blifvit författade af *Messenius, Tegel, Pehr Månsson Utter, Örnvinge, Anders* och *Jonas Burans, Sam. Gyllenbohe, Olof Stråhle*, Friherrinnan *Catharina Båth, Skerfving Rosenhans, Sam. Westhius, Sam. Geffrinus, Peringschöld, Chr. Prytz, Olof Broman*. En okänd har vid 1640 sammanfattat en Finsk Adelig Släktbok.

Uti Myntkunskapen funno våre vittre Landsmän i detta tidshvarf äfven mycket behag, hvilket gaf anledning til samlande af så väl inhemske som utländske Mynt och Medailler af alla åldrar. Uti Kon. *Gustaf Adolfs* tid vant Kongl. Myntsamlingen anseelig tillväxt och har sedan under de följande Regenter erhållit ständiga tillökningar. Ibland enskilda Landsmäns Myntsamlingar, hafva i synnerhet såsom anseelige riknade blifvit de som ägdes

des af Friherre *Clas Flemming*, Frih. *Coyet*, Jac. *Gyllenklo*, *Edenberg*, *Herdenhjem*, *Olderman*, Frih. *Mathias Palbitjky*, hvilken sistnämnde utmärkt sig med en förträffelig kännedom af Grekiska och Romerska mynt; den han under sine vidsträcktare resor inhämtat. Hr *Momony* berättar i Dagboken öfver sine resor, at han träffade honom 1647 i Alexandria på vägen til Cairo. Om våre egne mynt och de främmande myntsorter som här gånge varit, hafva *Aschanæus*, *Stjernhök*, *Hadorf* och *Dykman* skrivit. *Elias Brenner* utgaf 1691 des så kallade skatt af Svenske Mynt uti koppar stuckne, hvilken uplaga nu är ganska sällsynt.

J hafven ofelbart, Mine Herrar, vid upräkandet af de vittre Författare, hvilke bidragit til Svenske Håfvernes uplysning, saknat någre Män, hvars förtjenster och namnkunnighet i alla räder bör frikalla dem ifrån glömska. Jag skulle med det loford dem tilhörer mer än gärna hafva nämnt *Scheffer*, *Loccenius*, *Pufendorff* och *Chemnitz*, om jag bort, om jag behöft dem anförä. Sålön utlåningar, ehuru 2:ne af dem stannat hos oss, hafva de icke kunnat uptagas uti en räkning, der vittre Landsmän endast skulle ihugkommas.

Jag har hastat öfver desse flere åldrar och seeler och det så mycket hastigare ju större del af målet jag hunnit til tygga lägga. J hafven det nogsamte kunnat märka af den ofullkomlighet, som allestädes röjer sig, om icke Eder upmärksamhet tröttnat vid så väl ämnets som föreställningsfättets torrhet. Jag skal icke länge sätta Edert öfverseende på prof! Jag skal med snabb fart genomlöpa en del af det 18 århundrade efter den Svenske *Alexanders* fall

och vinner säkerligen edert bifall när jag stannar vid den tid, hvilken dels håldre må räknas samrida med oss, som många dithörande personer ännu lefva, och de inom medlet af detta *Seculo* afledne vittre Män äro hos Eder uti friskt och väl förtjent minne.

Vid och någon tid efter Kon. *Carl 12:s* död var Fäderneslandet rikt på vittre Män; alla delar af vitterheten idkades med ypperlig framgång.

Om de lärde språken beslitade man sig på et utmärkt sätt. Latin var ganska allmänt brukad, och våltalighet i detta tungomål icke sällsynt; men i synnerhet äro dertfore berömda *Olof Celsus* den äldre, *Hermansson*, *Rosenadler*, *Joh. Steuch*, *Thomas Ihre*, *Daniel Juslén*, *Anders* och *Måns Rydelius*, *Törner*, *Rudén*, *Thun*, *Asp*.

Åtskillige af desse hafva äfven författat skaldeqväden på samma språk, men särskildt böra dertfore ihugkommas *von Blach*, *Jonas Viktorin*, *von Staude*, *Frih. Brauner*, *Lithow*, *Possjeth*, *Linderstolpe*, *Nils Celsus*, *Noring*, *Forsselius*, *Bröms*, *Johan Wancæus*, *Ol. Knös*, *Gref Lilljensstedt*, *Biskop Rhyzelius*, hvilka begge sistnämnde äfven sungit på Grekiska och Svenska. Fru *Wattrang*, född *Anna Maria Ehrenstrål*, har äfven skrivit små nåtta Latinske vers.

Uti Grekiske språket hafva sig i synnerhet utmärkt *Olof Celsus* den äldre, hvilken på lika sätt såsom *Norrman* efterlemnar handskrifna anmärkningar vid *Stephani* Grekiska ordabok; *Joh. Billberg*, *Nesselius*, *Thun*, *Lars Halenius*, *Svedberg*, *Eric Benzelius* den yngre, *Rabenius*, *Svanberg*, *Plantin*, *Peter Lamberg*, *Ingemund Bröms*, *Hedelin* hvilken var snäll Grekisk Poët. Förs

För insigt i de Österländske språken äro mycket berömvärde den flere gånger nämnde *Olof Celsus* den äldre, *Schultén*, *Lund*, *Palmroth*, *Hasselgren*, *Dan. Jusfelt*, *Lars Halenius*, *Järnfelt*, *Rönnow*. Öfversten *Sten Arfvidsön* ägde insigt uti Arabiske, Persiske och Turkiske språken jämte flere andre. *Samuel Hyllén* var väl hemma både i Turkiske och uti Schlavonske tungomåten. En Målare vid namn *Fruls Arfvidsön*, som alltid var förtädd med en opunsterad Hebreisk Bibel, öfversatte deraf på modersmålet 7 stycken af Kon. *David*s Psalmer.

Johan Arant Bellman kände Hebreiska, Grekiska, Latin, Franska, Engelska, Italienska, Holländska och Tyska språken, af hvilka Europeiska tungomål der Franska och Tyska var nog allmänt.

Om modersmålet var man ganska sorgfällig. Professor *Carl Lundius* gjorde artiga anmärkningar öfver Svenska språkets art i anledning af Lagstylen, uti et 1713 författadt Memorial vid de honom på Kongl. befallning meddelte nya Lagens Balkar. Biskop *Svedberg* utgaf et arbete om Svenska språket, och råkade deröfver i tvist med Landshöfdingen *Hjärne*. *Pseiff* och *Iserhjelms* hafva äfven budit til at ståda modersmålet efter Grammaticalska reglor.

Ibland ypperlige Svenske Skalder räknas *Rudén*, *Spegel*, *Keder*, *Urban Hjärne*, *Runius*, *Eld*, *Jacob Frese*, *Emund Gripenhjelms*, Gref *Carl Gyllenborg*, *Ingemund Bröms*, *Joachim Duben*, *H. G. von Brobergen*, Fru *Brenner* född *Sophia Elisabet Weber*, som jämväl skrifvit vers på Latin, Franska, Italienska och Tyska språken; Fru *Rückersköld*

född *Emergentia Polhem* har författat äfkillige vers på modersmålet.

Til våre så äldre som nyare Håfvers uplysning hafva märkeligen bidragit *Olof Celsus* den äldre, *Lars Forsselius*, *Eric Benzelius* den yngre, *Spiegel*, *Peter Schönström*, *Arhenier*, *Hermansson*, *Upmark*, *Rosenadler*, *Björner*, *Gustaf Benzelfierma*, *Kilian Stobæus*, *Gref Gustaf Bonde*, *Rabenius* med många flere.

Ättrelängder äro författade af *Gref Carl Bonde*, *Theodor Norrman*, *Kilian Stobæus*, *Rhyzelius*, *Perringshöld*, *Salan*.

Uti Myntkunskapen ägdes vackra insigter af *Keder*, hvilken besörgde en förbättrad uplaga af *Brenners* arbete; *Kilian Stobæus*, *Eric Benzelius*, *von Bromell*, af hvilken vi hafve en handskrift om de uti Svensk jord träffade mynt; *Peter Dykman*, som författat en artig afhandling om Fäderneslandets mynt och penningaräkning; jämte de flere, hvilke denne tiden ägde vackra myntsamlingar, så som *Gref Lilljenstedt*, *Frih. Gripenhjelms*, *Rålamb*, *Sten Arvidsön*, *Wattrang*, *Gref Stenbock*, *Nyman* och *Törnhielm*.

Desse för detta tidehvarfvet, fast ofullständigt upräknade vittre Män hafva varit vår tids Mästare och mönster. Uti deras Skola äro den mängd af vittre Landsmän danade dem vi personligen kände. Dem bör således med alt skäl tillskrifvas det fördelaktiga skick, hvaruti vitterheten sig hos oss befän, då *Louisa Ulrica* med sin ankomst glädde Sverges Folk.

Denna Drottning, begåfvad med de stora egenskaper som pryda en hög börd, föresade med
hvarje

hvarjehanda vackra och gagnande konstfäp, en sällsynt insigt i yttterhet och förträffelig smak för vittre yrken. Hon såg således med fägnad, hvad framsteg de sköna boklige konsterna redan vunnit uti detta dets nya Fösterland, och föresatte sig at genom eget deltagande och upmuntran bidraga til deras fullkomnande.

Strödda arbeten uti de flöste yttterhetens delar, voro utmärkte vedormälen af en med beg och böjelse ritagande god smak; men at, med förenade gåfvor och samlad styrka, bringa samma smak til den högt af ädelhet och behag, som skulle allmänt godkännas, allmänt antagas, hado knäppast hunnit påräknas.

Den begrundsamme, hvilken inom sig samlar alla tankar för at omfatta ämnen vida öfver förmågen af sit begrep, må föka ödemärken. De så kallade höga vetenskaperna fordra icke sålän enlighet, om icke de, hvilke deruppå en nyttig tid använda, skole behöfva, med Archimedes, förbehålla sig, at cirkelne måtte lemnas orubbade.

Vitterheten deremot vinner på umgänge och sammanlesnad. Ju muntrare lag, ju gladare tidsfördrif, ju mera ombyten af händelser, dets mera upeldas snillet, desto lifligare blifver tankegåfvan. Vitterhetens idkare meddela gerna sina snilloalster; och, när icke en illa aspassad egenkärlek inträffar, lida de med så mycket större tilfredsställelse en vänlig granskning, som de ärkänna denne för et medel at närmas fullkomligheten, deras rätta lyftemål.

Et vittert sällskap hade 1712, igenom då varande Bibliothekariens, sedermera Årkebiskopens *Eri. Benzeli* bedrifvande uti Upsala sammanträtt;

M 4

men

men med handlingars utgifvande hann det icke blifva färdigt förr än 1720, då desse med mycken begärlighet emottogos så inom som utom Riket. Detta sällskap hade vittretheten, i förening med vetenskaperne, til föremål, i affigt at uplysa samtiden och göra våre Landsmäns Arbeten kände hos utlänningen.

Nitton år derefter tog Svenska Vettenskaps-Academien här i Stockholm sin början. Jag skulle hafva nödgats at, såsom utöfver mit ämne, med tyfthet förbigå denna icke mindre gagnande än bedrande inrättning, om icke dels första stadgar äfven ålagt Ledamöterna: *at ränsa våra Fäders språk ifrån alla främmande tillsatser och återkalla det til sin förra renhet.* Academien har ock verkligen härutinnan lemnat förträffelige efterdömen, samt så väl derigenom som medelst upmuntringar, bragt andre Landsmän at jämväl vinläggga sig om modersmålets upodlande.

Intetdera af desse annars berömvärde vitre samfund svarade emot Drottning *Lovisas* välgörande affigter för de prydlige kunskaperne. Sällskapet i Uplala hade sjelf ändrat sin första plan. Vettenskaps-Academien tillräckeligen sysselsatt med de lärdomsgrenar den til uparbetning företagit, hade föga rådruum öfrigt at til Svenska språkets förädlande använda.

Drottningen, uplifvad af lika nit och ynnest för alla vittrethetens färschildre stycken, och som vid alla tillfällen med nådigt bifall upmuntrat vittrethetens idkare, beslöt därför at gemensamt taga dem under sit höga hägn; och detta var denne vår Academies lysande uphof.

Ingen

Ingen var mera i stånd, ingen skickeligare at göra utkast til dette arbejde, än Drottning *Lovisa*, hvars förträffeliga snille och fina smak svarade emot des uplyste vett och lyckeliga urskillning.

De förste Ledamöter af denna Academie voro få, men ibland de vittraste Män i Riket utök- te, Måstare i Våltalighet, Skaldekonst, Språkkun- skap, Häfdekunskap så för äldre som nyare tider, Myntkunskap, Gränslärläran; I få ord, Acade- mien var i sit första danande redan mogen och til stadga bragt.

Huru antalet af Ledamöter sedermera blifvit tilökt med lika urskillning, lika lycka, lika fram- gång, derom vittna de redan utkomna fyra band handlingar, hvilke med et femte snart förökes, hvarutinnan äfven träffas den ärestod Academien af skyldig vördnad åt des saknade höga Stifta- rinna uprest.

Men en mera ärofull minnesvård, värdig den- na stora Drottning, är åter uplifvandet af denna Academie, hvars fall des Stiftarinnas bortgång lyn- tes bebåda. Ömhet för en älskad Moders minne, kärlek för det folk som des spira lyder, aktning för de vittre yrken, af hvilke de måst intagande äro des egne, bragte vår nådige Konung at med förbättringar återställa et Samfund som, under des eget beskydd, åtkraft kunde blifva gagnande.

Det snille, som ifrån de första åren, då det ännu utvecklades, gjort vår förundran, understödt af en vittr Moders höga smak, visade tidigt hvad man hade at förvänta. Snabba framsteg uti de prydliga kunskaper, förente med en tiltagande vishet, ökte folkets hopp. Den höga ynnest,

M 5

hvar-

hvarmed de omkring den unge Prinzen sig företeende vittre Mån omfattades, var en början til utöfning af det hågn vitterhesen kunde sig lofva. Beskyddare af Upsala allmänna Lärofäte, med hvad gillande nit och huld bevägenhet, tog han sig icke an de boklige konster med deras rätta idkane!

Hvad annan följd kunde deraf blifva än hvar-til vi varit åsyne virnen? Sjelf upstigen på sine Fäders Thron, gaf Konungen de största prof af den styrka medfödd vishet, af förvärfvade insigter förädlad, nödvändigt måste äga. Öfvertygad om den fördel et land tillskyndas både för samtid och efterkommande genom uplysning och et deraf följande nyttigt bruk af vetenskaper och vitterhet, sträckte han äfven til desse en Kongl. omvårdnad.

Hade Drottning *Christina* varit hållad för den Svenske *Pallas*, var *Lovisa Ulrica* ärkänd för Nordens *Minerva*, så ses nu en *Apollo* från Svenske Thronen kasta de mått lifgivande strålar och utbreda det behageligaste sken. Vikaligheten så intagande, så inralande, höres nu från detta ställe och hånrycker til förtjusning. De från Thronen lammade efterdömen hafva kraftigare verkat, mera upmuntrat, än många belöningar. Konungens, från Regeringens mödosamme omsorger befriade, stunder upoffras åt Vitterheten, under åhörande af vittre Måns Arbeten, hvilke, efter förtjensten, med bifall eller ypperlig granskning bevärdigas; kanske så vi en gång säga mera, hvartil vi nu endast väge nalkas med våra gissningar.

Böcker och skrifter samlas från alle Länder, och derigenom vinner Konungens enskildre, redan rika, bokförråd ständigt ännu större tilväx. Här va-
rande

rande allmänne Kongl. Bokslämning, så vill kon- den vid Upsala Lärosäte, hafva af Konglig frikostig- het blifvit förökade.

Hvad framfarnas Konungens befallningar om ma- detsmålets renhet i tal och skrift icke förmått upått, har Konungens föreljande ærerdöme enlignat åttad- kommit; och för af så mycket fortare hinna til målet, har omsorgen om Svenska språkets upod- lande blifvit icke dertill skickeligaste Herrar och Män updragen. De redan afslagde prof förvisst om yp- perlig framgång, under hign af en Stor Konung, hvilken föredragor sit Rikes ära framför eget lugn och egen bekvämlighet.

At Fäderneslandets Sång Gudianor är en präk- tig boning upförd. Der höras nu de mest lekade af desse Systrar på vårt eget tungomål göra behagligheten af sin lång gällande, med en fram- gång vida utöfver förra tider, vida utöfver vår förmodan,

Om de mest och steg Konungen tänkte taga til Håfdekonstens förkolran, hafven J, mine Herrar, nyligen blifvit påminnt af en viner med- lem uti edert Samfund, så mycket håldre til edert nöje, som prydligheten af denne Medbroders tale- gäfvu höfdes af attskildra de ädla tänkesätt, hvilka varit driffjädrrar til de hithörande Kongliga För- fattningar. J hafven vid samma tillfälle blifvit er- indrade om det, som utur edert minne aldrig kan utplånas; Jag menar denne Academies åter förny- ande och tillväxt.

Konungens visa och höga affigter med denna inrättning måste uti tackslammaste hjertan hos sam- tid och senaste efterverld ifrån glömska blifva för- va,

varade; men at fölgderne måtte svara emot ändamålet det beror uppå oss, mine Herrar. Vi äro alle brinnande af nit at upfylla de pligter oss, såsom Ledamöter af denne Academie, blifvit ålagde; och det är det tacksamhetsoffer, som säkrast behagar Konungen. Bårom altid fram sändane rökverk på det altare, vi til dess ära uti våre hjertan uprättat. Götom oss med alle vittherhets idkare på detta sätt vårdige det hågn, den upmuntran, som en vålgörande vishet aldrig nekar.

Vi äro uti en ringa och inskränkt krets verktyg til utbredande af Konungens ära. Låtom den nu förmärkte ifrige tåflan at deruti genom vittherhetens upodlande bidraga, aldrig minskas, kallna och förvinna.

Vittherheten har uti vårt älskade Fädernesland långsamt utbredt sig, icke olikt de reslige träd, hvilke behöfva rymlig tid för at slejuta i växten och sent prydas med blomstrande fågring.

Måtte det en gång befinnas at nyare tidshvarfvens vittherhet, som, under den förste *Gustaf* sista rötter, under den andre *Gustaf* sig förkofrat, under tredje *Gustaf* ständigt lyft med behageligaste blommor, lemnat rik skjörd af frukt åt en sen efterverld under *Gustaf* den fjorde.

Ut.

Utdrag

AF

*Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets
Academiens Dagbok,*

Den 20 Martii 1789.

Om eftermiddagen sammanträdde Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Academiens i dess rum uti Gamla Kungshuset, til firande af den högtid, som, enligt dess stadgar, årligen bör uplifva äminnelsen af dess Iustitstelse, samt at meddela allmänheten kunskap om de Skrifter öfver de utfatta täflingsämnen inkommit, om det utlåtande hon öfver dem sålt, och sluteligen om de täflingsämnen som hon för det ingående året framställer.

Hans Maj:rt Konungen bebagade i Nider uti grillerd Loge denna sammankomst bivityt.

Secreteraren anförde at i det Historiska samt Antiquitets ämnet intet försök til Academiens inkommit, samt at ehuru väl för priset i främmande och lärda språken et på Fransyska blifvit framlämnadt, såsom ock för inscriptions och sinnebildspriset fyra, hade dock ingendera så upfylt Academiens önskan at dess Författare kunnat pröfvas berättigad til belöning.

Academiens som detta år saknade det nöjet at utdela någon belöning, lät fördenskull med sin Allernädigste Beskyddares tillstånd afkunna de för det ingående fastställda täflingsämnen, hvilka med föga
fö-

förändring voro de samma som förledet är up-
 gifvos, nämligen:

För det Historiska priset: En Afhandling på
 Svenska rörande Krigsväsendets ändring och skick
 i Sverige under Konung *Gustaf Adolfs* regering,
 hvaröfver Författare lämnas tvänne års tid, eller
 ända til den 20 Januarii 1791, at med sine försök
 inkomma, och erhåller den, som finnes belöning
 värdig, dubbelt pris.

För priset i främmande och lärda språken: En
 undersökning i obunden skriftart på Fransyska eller
 Latin om man af fria Konsternas af- eller tiltagan-
 de i en Stat kan med någon säkerhet döma til et
 folkslags leder.

För Antiquitets priset: En efter de bästa gränf-
 tingsgrunder författad undersökning om de til
 Nordiska Historien hörande och i Sverige tryckta
 gamla Sager, i afseende at utröna deras ålder samt
 mer eller mindre trovärdighet; i hvilket ämne af-
 ven utlofvas dubbelt pris.

För Inscriptions och Sinnebildspriset: Försök
 1:o til Inscription på Latin eller Svenska öfver
 Konung *Erik XIV:s* Graf i Westeras. 2:o til Mina-
 nespenningar på Latin öfver Svenska Konungarne
 af *Birger Järts* Ått samt de märkligaste under
 deras regeringar förelupna händelser; förbehållande
 sig Academiën, at Författare, som ville täfla om
 priset, berde så öfver det ena som andra ämnet
 inkomma med upgifter.

In-

Intrådes-Tal

Om

De vackra Vetenskapernas Öde
hos de Romare,

Hållet

Den 20 Martii 1789 i Kongl. Vitterhets
Historie och Antiquitets Academiën,

AF

JOHAN HARTM. EBERHARDT

Hist. och Mor. Lector vid Kongl. Gymn. i Hernösand
och Secreterare vid Kongl. Bibel-Commission.

MINE HERRAR!

För ingen af dem, som hithills blifvit intagne i detta Vittre Samfund, lär den åran kunnat vara så oförväntad, som den nu är för mig. Den Kongl. Academiën har vid sit val af Ledamöter alltid fallit på sådana Herrar och Män, som genom sina utmärkte Snilleghofvor, grundeliga lärdom, goda smak och vittre arbeten gjort sig fördelaktigt kända och, då de på sådana anledningar, kommit at upträda i dess gemenskap, har en uplyst almähet ansett deras förvärfvade värdigt belöna och trott, at Kongl. Academiën med samma gjort en vinst för sig sjelf. Jag däremot, som i intet händelse kunde ådraga mig Kongl. Academiens upmärksamhet; som lefvat min tid fram i en stilla och tyft vrå, obekant med stora världen och okänd för andra än några Vänner, när icke dessa min-

mindre afseende görs på mig vid återbesittandet af et ledigt rum bland des's arbetande Ledamöter, hånder mig därigenom något, det jag icke kunnat förmoda och som torde af mången anses såsom et undantag i de reglor, hvarest Kongl. Academien i sådant fall plågat förfara. Ty om jag än ifrån yngre åren budit til, at odla det knappa pund Naturen mig tildelt och arbeta mig fram på den långa Lärdomsvågen, har jag dock därunder sparsamt fått vidröra de ämnen, som Kongl. Academien har til föremål, och hvad framgång kan jag vid mina år lofva mig om jag nu mera ville försöka, at återhåmta mina ungdoms studier och selselfätta mig med sådant, som närmare vore afpassadt efter des's affigt. Öfvertygad hårom och i följe däraf intagen af en billig farhåga, at icke i någon del kunna svara emot den goda tanka Kgl. Akademien behagat göra sig om mig, hade jag bort undanbedja mig en heder, som så vida öfversteget min ringa förtjänst i Lärda Verlden, om jag blott skolat råtta mig efter min egen känsla och omdöme. Men Kongl. Academiens Kallelse, gillad af des's Høga Skydsherre, är för mig en lag, den jag vördar och hörsamar. För Edert ynnestfulla förtroende, M. H. bör misstroendet för mig sjelf, ehuru billigt, och alla betänkligheter vika och lemna rum åt vördnad och årkänsla. Jag önskade kunna uttrycka dem på et sätt, som vore Eder värdigt och lifligen tolkade mina tankar. Men det är mig ej gifvit at vara våltalig och jag heppas at mer i sjelfva verket, än med ord kunna idag lägga huru høgt jag finner mig Eder förbunden. Unnen mig tillika den glada förhoppning,

ning, at Edert ädelmod med skonsamhet och tillmod fördrager mina brister och öfverfer med mina ofullkomligheter. Härigenom ökas min tacksamhet och mit sinne upmuntras.

Kongl. Academiens Stadgar bjuda, at vid et tilfälle, som detta, något tjänligt ämne skal afhandlas. At efterkomma detta har jag trott, det skulle de vackra Vetenskapernas öde hos de Romare förtjäna, at med någon sorgfällighet undersökas och föreställas. Ämnet är icke nytt och fordrade derföre en skickligare penna, än min, för at göras smakeligt. Jag vil dock bjuda til, at samla de strödda underrättelser, som hos äldre Auctorer i denna delen förekomma, för at i möjligaste korthet för Eder, M. H. framlägga en berättelse om dessa Vetenskapers *Upkomst, Tilväxt och Fall* hos detta ryktbara folket, och skattar mig lycklig, om mit bemödande härutinnan icke misshagar.

De vackra Vetenskaperna, som hos *Cicero* a) få namn af *Studia humanitatis & Literarum, Artes, quæ ad humanitatem pertinent, Artes ingenue & humane*, vero flera Secler igenom hos de Romare en okänd och vanvårdad sak. Annat borde ock ej gärna väntas i en *Militarisk* Stat, formerad af en hop herdar, jordbrukare och flyktingar, sammanträngde inom en liten krets, nödlakade, at röfva åt sig hustrur och skaffa sig mera utrymme med värjan i handen. Detta kunde icke ske utan på Grannarnas kostnad. Rom inviklades derföre i ständiga småkrig, som då de merendels slogo ut til des fördel, inplantade och rotade inkräkningslystnaden. Inom Staten herrskade en miltan al-

IV. DEL.

N

min

a) Cic. pro Arch. c. 1. 2. Orat. Lib. III. c. 6.

mln fattigdom, som nödgade Invånarna at med tråget arbete och sparsam lefnad skaffa sig nödtorftig lifsbergning. Då således en Romare måste dela sin tid mellan krig och jordbruk, var ingen öfrig för at odla Snillet och förverfva lärda kunskaper. Hela *upfostrings* verket gick ut på at tildana käck-a Soldater, trefliga Landbrukare och goda Medborgare. Ungdomen undervistes i Religion och Borgeliga Lagar och Sedvanor: kärlek för Fosterland, dygdiga och patriotiska tänkesätt inskärptes genom korta minnes-språk och goda efterdömen. Detta, jämte en simpel *mdt* - och *rdken-konst* b) ansågs nödigt och nyttigt at veta, och til den ändan voro ock ifrån äldre tider publika Scholor (*Ludi Literarii*) kring *Forum* för barn af bägge könen inrättade c). Man sånde ock sina Söner til *Hetrurien*, i synnerhet, dem som ämnades at gå in i *Augurernas Collegium* d) och i senare tider ända til *Marseille* e), Roms gamla Bundsförvant, förmodeligen at där lära känna handeln. Däremot hade man i Rom en slätt tanka om *Grekernas Vitterhet* och *Philosophie*. Hårtil bidrog detta folkets Nationella Caräcter, som icke anstod en alfvarsam, stadig och arbetsam Romare f). Utöm *Solons* Lagar, dem de nyttjade vid sin *Lag-Com-*

b) Cic. *Tusc. Lib. I. c. 2.*

c) Dion. Hal. *Ant. Rom. Lib. XI. p. m. 2228. Liv. Lib. III. c. 44.*

d) Liv. *Lib. IX. c. 3.*

e) Periz. ad *Ælian. V. H. Lib. III. c. 21.*

f) *Pas mihi nullam gravitatem, nullam constantiam, nullum firmum in Graecis hominibus consilium, nullam denique esse testimonii fidem. Cic. pro Flacc. c. 15.*

Commission, ville de icke veta af deras Lärda upfinningar och kunskaper, som i deras tanka voro idel alster af detta folkets lättfinnighet och orklöshet och blott tjänte, at förskämma leder och tänkesätt.

Cicero gisslar väl, at då *Pythagoras* med sin *Philosophie* gjort sig så almänt bekant hos *Grekiska* Colonisterna i *Nedra Italien*, skulle ock ryktet om honom hafva kommit til Rom och där väckt en och annans nyfikenhet g); men om så händt, hvartil dock föga liknelse är, kunde et sådant undantag ej minska den almänna fördom de *Romare* hade emot *Grekerna* och deras vetenskaper, och i så lång tid bibehöll sig. Desse åter räknade *Roms* Invånare för *Barbarer*, och *Dionysius Halicarnassensis* har gjort sig möda, at vederlägga en sådan beskylldning h). I sjelfva verket var den ock ohemul: deras Regements författning, Gudstjänst, almänna hushållning, enskilda lefnad och seder m. m. gifva tilkänna, at de haft sådana Män inom sig, som icke gifvit *Greklands Visa*, eller så kallade *Politiska Philosopher* efter. Tiden visade ock, at dem icke felade Snille och hug för de vackra *Vetenskaperna*, så snart omständigheterna tillåto dem at följa denna sin böjelse.

Imedlertid och innan en sådan förändring inträffade såg man de *Romare* esomoftast sysselsatte med den *Vitterhet*, hvartil Naturen sjelf hos alla bekanta folkslag föranleder och utan konstens biträde kan idkas. *Cicero* berättar, efter *Cato*, den

N 2

äldre,

g) Id. Tuscul. Lib. IV. c. 2.

h) Dion. Hal. ub. supr. Lib. VII. c. 70. p. m. 1382. seqv.

äldre, at deras förfäder ifrån de äldsta tider brukat vid sina Gåstebud sjunga och spela til hugkomst af stora och förtjanta Mån i Staten, hvaruti gästerne vanligen aflöste hvarannan, och han slutar däraf, at man då redan hade *Visor* och *melodier* på dem i). Dessa voro allvarsamma, äfven som de man söng och spelade vid *offren* på vissa Högtider, af hvilka man i Rom hade et så ymnigt förråd, och de därmed gärna följaktiga *processioner* k). Därbland voro *Saliernas* i synnerhet märkvärdige. *Numa* hade förordnat dem och sjelf författat åt dem de qväden, som de för hvar dag, som högtiden varade, skulle sjunga l). Dessa *Carmina Saliaria* räknar *Varro* för de första Latinska Verser m), och som de ickeingo förbättras, så vitna öfverlevforna af dem ännu i dag huru ohyffade och sträfve *Numas* Sånggudinnor (*Camoenæ*) voro, åt hvilka han invigde en egen lund n). Af dylik poetisk halt, men sämre innehåll voro de *Fescenninska* Verser, som hos Latinska Auctörer ej sällan omtalas. Romerske Landtmannen hade lärt dem af sina grannar i *Fescernium*, en Attisk Colonie. De brukades vid de högtider, som firades efter slutad skörd och vinbergning och

voro

i) Tusc. Lib. IV. c. 1.

k) Horatius sedan han upräknat hvad Poësin gör för tjenst vid Religion, slutar han med detta summariska yttrande:

Carmines Di superi placantur, carmine manes.

Ep. I. v. 132 - 138. Lib. II.

l) Liv. Lib. I. c. 20.

m) *Prima verba Poëtica Latina.* de L. L. c. 6.

n) Liv. ub. supr. c. 20.

voro fulla af plump och bitande skämt o). I från Landsbygden kommo de in i Staden och nytjades vid *Bröllop*, *Triumpher* och omsider på *Theatern*, med allt det sjelfsväld, som de äldre *Grekiske Comici* togo sig. I gemen få sådana Verser namn af *Saturniska p)*, ovilst af hvad anledning. Låmningar af dem har man i de omrörda *Carmina Saliaria* och i åtskilliga gamla *Inscriptioner q)*.

Med allt detta kunde Rom denna tiden ej sägas hafva haft någon egentelig *Poëse*, eller verkliga *Poëter*. *Cicero* vidgår, at så var och at man sent fäst och hyllat dem r). Mera vårde fattes troligen på god *Tale-gofva*, som naturligt vis borde komma väl til måtta, sedan Kongliga vårdigheten var afskaffad och Rom var blefven en *Republik*. Folket tog då en nära del både i Lagstiftning och Styrelsen. Inga magtspråk gälde mer och inga trängsmedel voro at tilgå. Menigheten måste uplysfas och öfvertygas om sin fanna fördel, eller åtminstone föras bak om ljuset genom en inbillad, och i bägge fallen kom det an på at öfvertala henne. Sådant försöktes ock vid alla angelägn tillfällen. Man hörde talas i den affigt, i *Folkets Sammankomster* på *Torget (Forum)*, i *Senaten*, framför spitsen af en *Armée*, och, i lik-

N 3

stä-

o) Horat. Ep. I. v. 140 - 160. Lib. II.

p) Horatius talar om *horridus numerus Saturnius*, ub. supr. Den bestod i en *jambus Trimeter hypercatalecticus*.

q) Sådana finnas hos Briffon. de Formul. Lib. I p. m. 116. Lib. IV. p. 395.

r) *Serius Poëticam Nos accepimus. Sero a Nobis Poëtae vel cogniti vel recepti.* Tuscul. Lib. I. c. 1. 2.

ställighet med denna seden, ser man Romerska Historici införa *Consuler*, *Prætorer*, *Tribuni Plebis* och andra talande, och det på et sätt, som icke instämmer med deras tidehvarf. När *Val. Publicola*, för at hedra sin döda Vän och Ämbetsbroder, *Brutus*, höll öfver honom et *Aminnelse-Tal*, vid hans lik färd, följdes detta efterdöme och blef en sed, som i akt togs, i anseende til andra förtjänna Män, vid dylika tillfällen s). Skyldigheten at hålla et sådant Tal illäg gärna en af Familien och en sådan Biographie förvarades i Familie-Archivet, Missbruket, som alltid inlmyger sig äfven i de bästa företag, instälde sig ock här. Med tiden blef denna hedern för almän och dessa Biographier orsakade mycken genealogisk villervalla t). Det är lätt at finna, at denna tidens Talare, som blott nytnjade de gofvor Naturen dem tildelar, och den färdighet de kunnat vinna genom öfning, icke förmått framföra sådant, som man får höra af en rätt *Orator*. Det lyckades dem icke destomindre, at med sina enfaldiga föreställningar ofta göra samma intryck på sina Åhörare, som en verkelig vältalighet plägar åstadkomma. Så vet man, at en *Menenius Agrippa* blott genom en simpel Fabel förekom en söndring, som den uppretade Menigheten hade i sinnet u). *Marcus* och *Lucius Valerius Potitus* stillade med sina föreställningar Menigheten, som var i full resning; och, då hela Senaten låtit *Cyneas* misledda sig, förmådde *Appian*

s) Dion. Halic. Lib. V. p. m. 884. Plutarchus Public. p. m. 223.

t) Cicero de Finib. Lib. II, c. 35. Brut. c. 16.

u) Liv. Lib. II. c. 32.

pius Claudius föra Senatorerna til råtta och utplåna de intryck Grekiske Oratoren gjort på deras sinnen *w*). *Cicero* anför dessa senares exempel; men förklarar tillika, at ingendera af dem kunde räkñas för *Orator x*). Sakens beskaffenhet och vikt, förtroendet för personen som talade, och o-
vansen, at höra något bättre årlatte hvad som hos honom brast i våltalighet.

Med *Historien*, som räknar sig i släktkap med Poësin och Våltaligheten *y*) kunde det denna tiden icke vara bättre beståldt. Ämnen för henne felade icke; ty stadigvarande krig och inhemska svifter och hvålfningar gifvo dem i alt öfverflöd. Så bör man ej heller tvifla därpå, at en Nation, som var så upränd af begär til åran och en oförgångligt namn, som den *Romerska*, ju skulle önskat, at få sina bedrifter förvarade för efterverlden medelst *Historiens* åtgärd. Men i den delen kom man icke längre, än til de magra *Dag. Böcker* som *Pontifex Maximus* var skyldig at föra, och omtalas under titel af *Annales Maximi* och *Commentarii Pontificum z*). Til dessa publika Åcter ågde en hvar tilång, äfven som til *Fasti Consulares* och *Triumphales* och andra Minnesdömen, som hos *Auctorer*na omtalas. Hos *Privata*

N 4

gof-

w) Cic. Brut. c. 14. 16. Plutarch. Pyrrh. p. m. 457.

x) *Eos Oratores habitos esse, aut omnino tum ullum Eloquentiae præmium fuisse nihil sane me legisse memini.* Id. ub. supr. c. 14.

y) *Omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum & quasi cognatione quadam inter se continentur.* Cic. pro Arch. c. 1.

z) Id. de Orat. Lib. II. c. 12.

gofvos ock ofelbart, utom de förr omrörda Åreminnen, några Historiska Antekningar; men alla dessa hjälpredor och källor för Historien ledo mycket, eller gingo förlorade i den stora brand, som öfvergick Rom vid *Gallernas* infall a), och det som var i behåll, eller kunde återställas, gafs ännu på lång tid ingen skickelig hand til, at utarbета och sätta i ordning.

Så förhöll det sig med de vackra *Vetenskaperna* i Rom ända til slutet af *första Puniska kriget*; men ifrån samma fredsslut vila sig några tecken til förändring i tänkesättet i hänseende til dem hos vissa af Romerska folket. Året efter berörde fred upförde en *Livius Andronicus* den första *Drame* i Rom efter *Grekiska* smaken. Man hade väl et helt *Seculum* förut gjort någon början til så kallade *Ludi Scenici* här i Staden, då, vid tillfälle af en förödande pest-smitta, som icke ville stanna, man införskref från *Hetrurien* några *Acteurer* (*Ludiones*) som skulle, på sit vis, gifva Invånarena, som hitils ej sett andra än *Circensiska* kamp-lekar, detta nya *Spectacle* b). Det upfördes mera som en religions handling, at försona Gudarna med, än at roa åskådarena och bestod i en dans med vissa ej obshagliga steg och vändningar efter en Pipares musik c). Romerska ungdomen tog sig häraf anledning

a) Liv. Lib. VI. c. I.

b) *Ludi Scenici nova res bellicoso Populo (nam Circi modo Spectaculum fuerat) - instituti.* Liv. Lib. VII. c. 2.

c) *Sine carmine ulló, sine imitandorum carminum acú Ludiones - ad Tibicinis modos saltantes, haud indecoros motus - dabant.* Id. ib.

ledning, at på egen hand spela et slags *Farce*, som, i förstone plump och grof, med *Fescenniska* Verser, efter hand kom *Satyriska* Stycken på Grekiska Theatern närmare, med undantag af *Silenus* och hans medfölje, och i detta skick bibehöll sig under namn af *Atellanae* d). Då denna imitation af Grekernas *Satyrice*, som utgjorde det sämsta af deras så kallade *Tetralogis*, föll Roms Invånare så mycket i smaken, vågade änteligen den omrörde *Livius Andronicus* på, at låta dem se et ordentligt *Dramatiskt* Stycke, der han efter Grekiska Originaler skrifvit och sjelf agerade e). Det skedde vid tillfälle af et löfte af *Livius Salinator*, hans Patron f): och ehuru Cicero finner hans Dramatiska arbeten sådana, at man ej läser dem andra gången g), hvilket ock torde gälla om hans *Carmen Sæculare*; kan dock den hedern ej bestridas honom, at han allraförst gjort Romerska folket bekant med Grekernas Dramatik. *Nævius*, som lefde på samma tid, arbetade i samma ämne; men nyttjade lika sjelfsväld, som de äldre Comici i Grekland, emot några förnåma i Rom, och fick därför årfara Romerska Lagarnas strånghet. *Ennius*, *Livii Andronici* Landsman, fortalte hvad han börjat för Theatern; men öfverlätte tillika Grekiska Auctorer och uparbetade Latinska språket, som i hans föregångares skrifter liknade *Faunernas* och *Oraculens*. *Plautus* lefde på samma tid med *Ennius*, och satte sig i rop genom de bägge Comedier-

N 5

d) Id. ibid.

e) Id. ibid.

f) Cic. Brut. c. 18.

g) Id. ibid.

dierna *Truculentus* och *Pseudolus*, som, jämte 18 andra, ibland de många han skrifvit, ännu äro i behåll. Hans styl och hans skämt vittnar, at han icke fått tillfälle at polera sig i en *Scipios* och *Laelii* umgänge, som *Terentius*, hvilken efter hans död trädde up på Theatern och bragte Romerska *Comœdien* til den grad af fullkomlighet, som hon syntes kunna upnä h), ehuru en *Volcatius Sedigitus* ej tilärkänner honom utan sjetterummet ibland de 10 *Comici* han upräknar i).

Inom en tid af 80 år, at räkna ifrån *Livius Andronicus* til *Terentii* död, hade man väl i Rom haft et råmeligt antal af *Comiska Poëter*; men desse voro dock med sina sista försök ej längre komne, än at man kunde anle dem för skuggan af de *Attiska* k). I *Tragiska* Poësen kommo försöken senare och man vet i den delen föga andra at nämna, än *Pacuvius* och *Accius*. Den förre omtyckas för sin *Orestes*, den senare för sin *Menalippus* och *Philoktetes*. *Cicero*, som ofta anför ställen ur den förre, är icke nögd med språket, som bordt vara mera hyfsadt hos en samtidig med *Terentius*, och *Scipios* och *Laelii* vän l), äfven som den senare var *D. Brutus* m). Icke desto mindre läses deras *Tragedier* begärligt och vunno bifall, då de upfördes på Theatern: *Quintilianus* be-

h) *Terentii scripta sunt in hoc genere elegantissima & plus adhuc habitura gratiæ, si intra versus trimetros stetissent. Quintil. Inst. Lib. X. c. 1.*

i) *A. Gell. Lib. XV. c. 24.*

k) *In Comœdia maxime claudicamus. Vix levem consequimur umbram - Quint. ub. supr.*

l) *Cic. Brut. c. 74. de Amic. c. 7.*

m) *Id. Brut. c. 28.*

berömmar dem ock för tankar, uttryck och val af characterer och sätter deras fel på tidens räkning och at de ej fått lägga sista handen vid sina arbeten n).

Som *Dramatiska Poësin* i Rom hittills blifvit hanterad antingen af *Greker* eller sådana, som bundit sig vid *Grekiska Originaler*; så voro ock alla *Comedier* och *Tragedier*, som där speltes, rättade efter *Grekiska Costumen*. De singo derföre namn af *Palliata* och *Accii*. *Brutus* torde varit den enda, som däruti gjort afbrott. Omsider funno *Dramatiska Poëterna* för godt, at flytta Scenen från *Grekeland* och följa *Romerska Costumen*. *L. Afranius* var den, som upförde *Fabula Togata* o) så kallade af *Romerska klädedräkten* p). Han förbättrade ock de förr omrörde *Atellana*, som råkade i förfall, och inrättade dem efter konstens regler q). *Personerna* i denna *Drame* voro hvarken *Greker* eller *Romare*, utan *Oscer*, okände för sin plumphet och grofva leder r). Den obetydligaste gren af *Dramatiska Poësin* utgjorde den så kallade *Planipedia*, en imitation af *Grekerne*s *Mimus*,

n) Quint. Inst. Lib. X, c. 1. *Tragediæ Scriptores Accius atque Pacuvius clarissimi gravitate sententiarum verborumque pondere et auctoritate Personarum.*

o) *Nec minimum meruere decus vestigia Græca. Ausi deferere et celebrare domestica facta.* Hor. A. P. v. 286.

p) *Togatæ Fabulæ dicuntur, quæ scriptæ sunt secundum ritus et habitus hominum Togatorum i. e. Romanorum.* Diomed. de Art. Gram. Lib. III. c. 4.

q) Macrob. Saturn. Lib. I. c. 14.

r) Cic. ad Famil. Ep. I. Lib. VII.

mus, där Asteurerne hvarken nyttjade *Cothurne* eller *Soccus* s). Affigten med sådana Strycken var blott at väcka skrattlöje, hvarunder blygsamheten som oftast sårades t): dock kommo ständom allvarsamare roller före, i hvilka många vackra tankar blefvo yttrade u).

Jag har redan litit förstå, at *Atellaniske Dramer* voro en imitation af Grekernas *Satyrice*, som gick in i deras *Tetralogis*. Häruti ligger förmodligen orsaken därtill, at samma *Satyrice* merendels utelämnades på Romerska Theatern: hvaremot Romerske Poëter af henne togo sig anledning til et eget Poëme, under namn af *Satyra* w), som icke hade någon gemenskap med Theatern eller likhet med en Drame. Första försöket häruti gjordes af *Lucilius*, samtidigt med *Terentius* och en släkting af *Pompejus*. Han häcklade sina samtidas laster och dårskaper med all den frihet, som de äldre Comici i Grekland brukat x). Detta företag misslyckade sig i en tid, då man ännu var van, at säga så mycken sanning. *Cicero*, som flitigt läst hans *Satirer* och ofta inrycker ställen ur dem, gifver honom mycket beröm y), äfven som

Quin-

s) Diomed. ub. supr. & Lib. II. c. 7.

t) Cic. pro Rabir. c. 12. de Orat. Lib. II. c. 59.
Horat. Sat. 10. v. 6. 7. Lib. I.

u) Senec. *Quantum disertissimorum versuum inter Mimicos jacet?* Ep. 8.

w) *Satyra tota nostra est.* Quint. ub. supr. Lib. X. c. 1.

x) *Hinc omnis pendet Lucilius hosce secutus*
Mutatis tantum pedibus numerisque. Horat. Sat. 4.
v. 6. 7. Lib. I.

y) *Lucilius - doctus & perurbanus.* de Orat. Lib. I.
c. 16.

Quintilianus 2). *Horatius* åter förekomma hans Verser ej nog polerade och hans kritik för sträng a); ty tiden och smaken hade ändrat sig. Urom detta nya ämne gingo Romerske Poëter äfven til *Historiska* och *Philosophiska*. I de förra skref *Nævius* om första *Puniska* Kriget, hvaruti han tjanr, och *Ennius* om det andra, i sin *Scipio*. Han vågade sig ock på et vidare fält af Romerska Historien i sina *Annales*. Ehuru det ena med det andra ej torde hafva mycket öfvergått våra Rima-Chrönikor, värderades dock dessa Historiska försök såsom de första och enda, och blefvo et ämne för privatss nygirighet och *Grammaticorum* kritik b). *Lucretius Carus* åter tog sig före, at föreställa *Epicuri* Philosophiska Syltème uti sit Poëme *de Rerum Natura*. *Quintilianus* nämner honom tillsammans med *Æmil. Macer*, som skrifvit på vers *de virtutibus herbarum*, och yttrar sig, at de hvar i sit slag äro vackre; men den ena låg, den andra svår at förstå c). Så fann ock *Cicero* hos *Lucretius* mycket snille men tillika mycken konst d).

Til äfventyrs har jag för länge uppehållit mig med *Poësis* början och framgång i Rom; men det var genom henne, som de öfriga grenar af *Grekernas Vitterhet* och *Vetenskaper* där fingo inträde. Vågen til dem var väl för en Romare längre och arbetsamare, i anseende til nödvändigheten,

2) *Eruditio in eo mira & libertas atque inde acerbitas & abunde salis. Quint. Lib. X. c. 1.*

a) *Sat. 4. v. 8-13. Lib. I.*

b) *Sueton. de Ill. Gramm. c. 2.*

c) *Quintil. ub. supr.*

d) *Epist. II. Lib. II. ad Qu. Fratr.*

heten, at lära det språk, hvarpå de voro afhandlade; dock lät man detta hinder ej afskräcka sig och urvägar saknades ej til at lätta mödan för de lärgiriga. De förnåma i Rom antogo lärda Greker och lönte dem för egen och sina barns räkning. Man saknade ej heller med tiden tilgång på *Lif-egna*, som voro dels infödde Greker, dels Syrer, dem Athenienserne köpte på marknaden i *Delos* af Ciliciska Corsäirer, och sedan de inöfvat dem i språket, sålde dem i Rom *e*). Sjelfva de ofvanförra omrörde äldre *Scholor* (*Ludi Literarii*) fingo nya inrättningar i undervisnings vägen at täfla med, som de så kallade *Grammatici* på egen hand företogo.

Detta försök skulle räkna sin början ända ifrån den ostanämnde *Livius Andronicus*; ty han tolkade Grekiska Poeter för sina Lärlingar och öfversatte *Odysséen* på Latin *f*). *Ennius* hade gifvit *Ætitioner* både hemma i sit land och på *Sardinien*, innan *Cato* tog honom med sig til Rom, där han ofelbart för fort, at hålla föreläsningar öfver Grekiska Auctorer och äfven skriva på Latin, såsom öfversättningen af *Euhemeris Historia de Divis*. Allt detta hörde til en *Grammaticus* eller *Litbrator*, som, efter då varande begrep, desutom underviste i *Skaldekonsten*, *Vältaligheten*, *Musiken* *g*) och med

e) Härpå har detta M. Ciceros, Tullii Parsars, infall afseende: *Nostros homines similes esse Syrorum venalium, ut quisque Græcè sciret, ita esse nequiores.* de Orat. Lib. II. c. 66.

f) Sueton. de Illust. Gram. c. 1. Cicet. Brut. c. 18.

g) *Grammaticæ quondam ac Musicæ junctæ fuerunt.* Quintil. Lib. I. c. 8.

med en sorgfälligt *critik* hanterade de Skrifter hvar-
öfver han commenterade *h*). Men som desse,
efter all liknelse, för mycket hindrades af privata
förbindelser; så har *Crates Mallotes* fått anses för
den förste *Grammaticus* i Rom *i*). *Suetonius* up-
räknar en lång rad af hans efterträdare, som, ut-
om *Grækska* Auctorer, äfven begagnade sig af *La-
tinska* arbeten, så fort de öfverkommo några bruk-
bara, såsom *Nævii*, *Ennii*, *Lucilii* och så vidare
k). Denna Schol.-Anstalt utvidgades efter hand,
så at ej mindre af dem, än 20 gafs i Hufvud-
staden *l*) och Provincierna äfveningo med tiden
se dylika hos sig komma i gång.

Til en början hade, som sådes, *Grammatici* äf-
ven haft at undervisa i *Vältaligheten*; men seder-
mera skildes denna Vitterhetsgren ifrån dem och
sköttes af egna Lärare, under namn af *Rhetores
Latini*. Hvad som föranlät denna förändring är
obekant. Til äfventyrs hade Romerska ungdomen,
sedan den hört *Carnades* och de öfriga af *Athe-
nieniska* Beskickningen til *Senaten* *m*), blifvit så
upstånd af hans vältalighet, at den sökt på det sät-
tet förkorta vägen för sig til en konst, som böre
jude i Rom blifva allt mer och mer nödvändig.
Säkert är, at desse nye *Rhetores* idrogo sig då va-
rande *Censorers*, *Cn. Domitii Aenobarbi* och *Luc.
Lic. Crassi*, upmärksamhet och et ordentligt förbud
både

h) V. Suet. ub. supr. c. 24. Gell. N. A. Lib. I. c. 15.

i) Suet. ub. supr. c. 2.

k) Id. ibid.

l) Idem c. 3.

m) Cicer. de Orat. Lib. II. c. 37. Plutarch. Cato maj.
p. m. 357.

både för sig och sina Discipular n). Orsaken till förbudet har *Cicero* o) uppgifvit i *Crassi* namn, at ungdomen blott lärde af dessa *Rhetores* at vara djerf och oförsynt. Men antingen detta felet förbättrades, eller förbudet ej handhafdes, kom Inrättningen åter i gång och, mot slutet af *Crassi* lefnad, öppnade *Luc. Plotius Gallus* sin *Rhetoriska Schola* p) och fick et starkt tillopp. En och annan, som efterfölgt honom namngifver *Suetonius*, bland hvilka *L. Offatilius Pilitus* hade *Cn. Pompejus* och *Epidius M. Antonius* och *Augustus* till Lärjungar q). Denna Profession vann således förtroende. De, som henne bestridde, togo ej gärna emot någon, som icke förut lagt grund hos en *Grammaticus* r). De skrefvo ofta, för dem, som hade Rättgångsfaker at drifva, och drefvo sådana sjelfve. Deras sätt at undervisa och öfva sina underhafvande var olika och man ser prof därpå uti den äldre *Senecas* så kallade *Controversia* och *Suasoria* s).

Med dessa Schol.-anstalter och den bekantskap de Romare dymedelt fingo med Grekiska Oratorers arbeten kom *Vältaligheten* at hos dem få et al-

n) Sueton. de clar. Rhetor. c. 1.

o) Hos novos Magistros nihil intelligebam posse docere, nisi ut auderent, quod etiam cum bonis rebus conjunctum per se ipsum est magnopere fugiendum. Hoc cum unum traderetur et cum impudentia ludus esset putavi id esse Censoris, ne longius id serperet, providere. de Orat. Lib. III. c. 24.

p) Suet. ub. supr. c. 2.

q) Id. ibid. c. 3. 4.

r) Id. de Ill. Gramm. c. 4.

s) Id. de Cl. Rhet. c. 2. 6. Senec. Opp. T. 1.

aldeles nytt skick, hvartil Grekerne gjort utkast, Man hade hitills ej förestått sig, at Talekonsten hade några regler mindre känt dem och sättet huru de skulle sättas i utöfning *t*). Nu fick man andra tankar, och upständes af en brinnande lust, at formera sig efter dessa mönster *u*). *Cicero*, som vitnar dårom, har gjort sig den mödan, at upgifva alla dem af sina Landsmän, som i mer eller mindre mån förtjint at heta *Oratorer*. Jag nöjer mig med, at däribland blott nämna dem, som utmärkt bidragit til Romerska våltalighetens tilväxt och fullkomnande. Om Consuln *Cornelius Cethegus* kan, på *Ennii* ord, räknas dit, bör han dock til dem, som icke så anses för *Lärda Oratorer* *w*): hållt *Stilen* liknade *Nævii* *x*). Den äldre *Cato*, som icke var obekant med *Grekska* Literaturen, hvaruti *Ennius* gifvit honom anvisning, ansågs i sin tid för den bätte *Orator* och har lämnat efter sig en stor hop *Orationer*, af hvilka *Cicero* säger sig hafva läst 150. Och ehuru denne store kännaren af sådana Arbeten funnit hos honom mycken styrka och rättighet i tankarna och kärnfulla uttryck, fick han dock för *Språkets* skull, i hans tid, ingen låsare *y*). *Sulpicius Gallus* förbättrade

IV. DEL. O det-

t) *Totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam viam neque aliquod præceptum artis arbitrantur, tantum, quantum ingenio & cogitatione poterant, consequabantur. Cic. de Orat. Lib. I. c. 4.*

u) *Incredibili quodam dicendi studio nostri homines flagraverant. Id. ibid.*

w) *Oratorem celeriter complexi sumus, nec eum primum eruditum. Cicer. Tuscul. Lib. I. c. 3.*

x) *Id. Brut. c. 15.*

y) *Id. ibid. c. 18.*

detta felar och hans skriffätt var aspassadt efter det mera hyfsade skick Latiniska Språket då redan fått 2). Men som han studerat mer, än hittills vanligt varit, *Attiska* Oratorer; så underkastade han sig ock samma tvång, som *Attiska* Lagarna ålade dem, och undvek sorgfälligt allt hvad som kunde röra och intaga Domarens och Åhörarens sinnen a). *Serv. Sulpicius Galba* gjorde sig ledig ifrån detta tvång och använde allt hvad natur och konst hos honom förmådde för att göra de starkaste intryck. Hans Orationer afhöordes ock med mycket behag; men låstes med ledsnad och råkade i förgåtenhet b). *M. Æmilius Lepidus Porcina* syntes *Cicero* allraförst hafva imiterat Grekerna i ett stadt, väl sammanbundit och otvungit skriffätt c). Den unge *C. Carbo* och *Tib. Gracchus*, bägge jämnårige, bägge lycklige Oratorer, men olycklige offer för Parti-tyran, hörde honom flitigt d). Den senares yngre Broder, *Cajus Gracchus*, var det största ämne till Orator som Rom till den tiden inom sig fect. Född med ovanliga talenter för att tala, anförd och inöfvad i konsten af de största då varande Oratorer, trädde han helt ung in på Politiska Theatern, blef som *Tribunus Plebis* Menighetens Gunstling och Senatens afsky och satte lifvet till i ett blodigt handgemång Partierna imellan. *Cicero* räknar hans död såsom en förlust för Staten

2) *Jam enim erat unctior quædam & splendidior consuetudo loquendi.* Ub. supr. c. 20.

a) Quint. Lib. VI. c. 1. Cic. ub. supr. c. 21.

b) Id. ub. supr. c. 21. 22.

c) Ub. supr. c. 25.

d) Ub. supr. c. 27.

ten och Vetenskaperna; ty han hade, om han lefvat, icke haft sin like i våltalighet e).

Efter denna Tragiska händelse, som tildrog sig år 632 efter Roms grundläggning, såg man här i Staden inga Oratorer öfver medelmåttan, men ofta därunder, ända til en *M. Antonius* och *Luc. Crassus*, som med olika gäfvor, efter *Ciceros* tanka, hvar för sig allraförst gått up emot Grekernas berömdaste Oratorer. Han håller ock för, at *Latinska* Språket och *Våltaligheten* i deras tid hunnit sin första mognad f). Men de inhemska oroligheter, som på samma tid utbröto, i synnerhet de blodiga uptråden man såg under det första Triumviratet, då ock *Antonius* blef upoffrad, gifvo ej fårdeles hopp, at den skulle få stadga sig. Ingen brist var vål på Oratorer, hvaraf *Cicero* namngifver rätt många, och sådana äfven, som han höll för blott Skrikare (*Clamatores*); men det var honom sjelf och en *Hortensius* förbehållit, at fullborda hvad en *Antonius* och *Crassus* så lyckligen börjat och bringa *Romerska* Våltaligheten til den grad af fullkomlighet, at hon kunde göra företrädet stridigt för den *Grekiska*.

Denna Vitterhetsgren saknade ej heller numera den upmuntran, som kunde reta och förnöja en Romares årelyftnad. Krigsförtjänster hade af ålder varit den enda väg, at komma til de förnämsta äreställen och ämbeten i Staten. Nu åter kunde en Orator göra samma anspråk på dem, som en General, och denne senare, om han ej

O 2

för.

e) Ub. supr. c. 33.

f) Id. ub. supr. c. 36-38. 43.

Förskod mer än hvad som hörde til krig, lopp fara, at i fridstider aldeles förlora sin credit hos folket g). Däremot ägde den förre ständigt tillfälle at öka sin, hällst i en tid, som den då varande i Rom, när private rättegångar dageligen tiltogo och de så kallade *Quæstiones Perpetuæ* h) förarlåto råta kåro- och ivaro-mål för personer af mycken betydighet och hela Provincer, och hvaruti de förnämsta Familjer som oftast togo del.

Ehuru *Vältaligheten* så länge hon ännu ligger i sin linda och konstens regler hålla på at sökas och skola fastställas, fordrar frid och lugn i), njåna dock ofta bullersama tider och mycket äfventyr, at i utöfningen höja henne til den grad hon under lugn och fullkomlig säkerhet icke kunnat uppnå k). Detta sannas på de nyförmänte Oratorer, *Hortensius* och *Cicero*.

Den förre beskrifves af sin Rival at hafva ägt et förträffeligt Snille, et öfver all jämnförelse lyckligt minne, outtröttelig arbetsamhet, behaglig och stark röst och en action, den han med konstens til-

g) *Dux sunt artes, quæ possunt locare homines in amplissimo gradu dignitatis, una Imperatoria, altera Oratoris boni.* Cic. pro Muræna. c. 14.

h) *De angino crimen Majestatis ambitus, repetundarum, peculatus.* Beauf. Republ. Rom. T. IV, p. m. 177.

i) *Pacis est comes, otique socia & jam bene constituta civitatis quasi alumna Eloquentia.* Cicero. Brut. c. 12.

k) *Magna eloquentia sicut flamma materia alitur & motibus excitatur & urendo clarescit. Eadem ratio in nostra quoque civitate antiquorum eloquentiam provexit.* Cauf. Corr. Eloq. c. 86.

tilhjelp längre drifvit än en *Orator* hade af nöden. Sjelfva skrif-sättet var utöfkt, vackert, passadt til ämnet, flytande, rikt och prydeligt, sådant som en liflig inbillningskraft och imitation af Asia-tiska Oratorerna det med sig förde. Han började vid 19 års ålder visa sig för Domstolarna, och kom snart i det rop, at han sattes i bredd med *M. Antonius* och *L. Crassus* och förmörkade *Cotta* och *Sulpicius*. Sedan *Cinna* gjort ända med *Antonius* och några andra Oratorer af mot partier, och skrämt en del af dem ur Staden, var *Hortensius* en tid bortåt nästan ensam rådande på *Forum*, och gjorde det ena steget efter det andra, ända til *Consulatet*. Sedan han hunnit detta högsta äreställe i Republiken drog han sig ifrån allmänna ärender för at i ro och maklighet njuta frukten af sitt bemödande. Vältaligheten hade at tacka honom för de så kallade *Partitiones* och *Collectiones*; ty han började med at indela sina Orationer i vissa hufvud-puncter, som skulle förredragas och återhämtade i korthet til slut hvad vid hvar punct mot och med i saken var anfördt, med därtill hörande bevis 1).

M. Tullius Cicero, 10 år yngre än han, tog honom i början til eftersyn, antrade sedan med honom och tog sluteligen företrädet. Han var af naturen ej mindre begåfvad än *Hortensius*; men öfvergick honom vida i kunskaper och arbetsamhet, som icke stannade förr än i döden m). Som Romerska Vältaligheten har denne Mannen så stor

O 3

för-

1) Cic. Brut. c. 62. 82 — 90.

m) I sin Orat. pro Arch. c. 6. beskriver han den och hans många lärda Skrifter i flera ämnen vitna därom.

förbindelse; så torde det ej vara utom mit ämne, at med några ord visa hvad väg han gått för at blifva en fullkomlig *Orator* och hvad han därmed uträttat för sig och andra.

Ehuru den ofvannämnde *Plotius* redan gaf *Lectioner* såsom *Latinsk Rhetor*; vände dock den unge *Cicero* sig directe til *Grekiska Docenter*, för at inhämta grunderna i de vackra *Vetenskaperna* och *Philosophien*. Af de *Philosophiska Secter*, som då voro i någon aktning, höll han sig til den *Nyare Platoniska*, såsom bäst passande för *Välsligheten* ⁿ⁾ och tillskrifver henne de främsteg han däruti gjort ^{o)}. Roms *almdonna* och *erskilda Rätt* lärde han af de lagfarna *Bröderna*, *Mucius* och *Publius Scævola*, hvilkas inseende han, efter den tidens sed, anförtröddes, då han som *Auscultant* inställes på *Forum*. Änteligen började han vid 26 års ålder sjelf föra *Saker* ut för *rätta*, under *Syllas Dictatur*, och satte sig genast i *credit* genom sitt försvar för *Roscus* ifrån *Ameria*, det ingen *Romerisk Advocat* vågat åtaga sig emot *Syllas Gunstling*, *Chrysogonus*. *Romeriska Menigheten*, hvars *Parti Dictatorn*, genom sin *Stats-Reforme* ej mindre än sina *Proscriptioner*, så djupt nedtryckt, beundrade den unga *Orators* ädla driftighet och patriotiska tänkesätt. Hans egen ärelystnad smickrades af detta bifall; men han kände tillika de felaktigheter som funnos i hans stil och decla-

ma-

n) *Positum sit inprimis - sine Philosophia non posse effici, quem quærimus eloquentem.* Cic. *Orat.* c. 4.

o) *Fateor me Oratorem, si modò sim aut etiam quicunque sim, non ex Rhetorum officinis sed ex Academia spatiiis extitisse.* Ibid. c. 3.

mation: At bättra dem företog han, en resa til Athen, mindre Asien och Rhodus, upsökte på alla ställen i vägen de berömdaste Philosopher och Oratorer och uppehöll sig i synnerhet på nämnde Ö, där Apollonius Molo med råd och underrättelser gick honom til handa p). Efter återkomsten höll han sig, i anseende til sakernas då varande ställning, någon tid stilla; men återtog å nyo sin Advocature, hvarunder han upplifvade och ökte sitt första förtroende och det så mycket mer, som han åtog sig och utförde saker gratis q). Den seden, grundad i den urgamla förbindelsen mellan Patroner och Cientes, hade med tiden kommit ur bruk och måste genom den så kallade Lex Cincia upplifvas. Egennyttan fann dock alltid upväg, at göra förbudet overksam. När nu Cicero så oegennyttigt använde sin skicklighet til sina Medborgares försvar, borde han göra sig räkning på deras årkänsla, då tiden för honom kom at ansöka sig til Statens Ämbeten, som de hade at förgifva. Ut-räkningen slog ej felt. Han blef Quæstor och Ædilis Curulis. I denna senare egenskap biträdde han inbyggarna på Sicilien, som blifvit så våldsam samt hanterade af Verres, sin Gouverneur. Denne

O 4

Man-

p) Cfr Plutarch. in vita p. m. 443. Cicero säger sjelf om Molo: Is dedit operam ut redundantes nimis nos & superfluentes juvenili quadam dicendi impunitate & licentia reprimeret & quasi extra ripas diffluentes coerceret. Brut. c. 90.

q) Diserti hominis & facile laborantis, quodque in Patriis est moribus, multorum causas & non gravate & gratuito defendentis beneficia & patrocinia late patent. de Offic. Lib. II. c. 19.

Mannen, befryndad med de förnämsta Familier, stinn af rof och som hade *Hortensius* til sin Advocat, syntes ej kunna fällas i en tid, då rättvisan var så fal i Rom r). Men *Cicero* gick dock i land därmed och *Verris* vågade ej en gång afbida urslaget. Härpå blef han *Prætor* och besteg då för första gången de så kallade *Rostra* för at understödja *Manili* förslag til förmån för *Pompejus*. Så mycket *Cicero* vid bägge dessa tillfällen satt sig i aktning hos Menigheten, så litet hade han däremot ställt sig in med Senaten och Patricierna; ehuru beräknat på, at söka *Consulatet*. Detta högsta Årställande i Republiken var ock målet för hans årelystnad; men han hade däruti sin hårdkomst emot sig s) och en slags häfd; hvarigenom *Consuls*-Ämbetet blifvit likfom årtfeligt inom Patriciska Familier t).
En

r) Han säger det rent ut: *Increbuit his Judiciis, quæ nunc sunt, pecuniosum hominem, quamvis sit nocens, neminem damnari posse. Verr. Act. I. c. 1.*

s) Han var född i *Arpinum* af Riddare - classen eller en *Familia Equestris*, som denna tiden räknades til *Plebejerna*, och som han var den förste i sin Släkt, som beklätt de högre Ämbeten i Staten, hvilka medförde *Jus imaginis*; så hette han *novus homo*.

t) *Etiam tum alios Magistratus Plebes, Consulatum Nobilitas inter se per manum tradebat. Novus nemo tam clarus neque tam egregiis factis erat, quin is indignus illo honore & quasi pollutus haberetur. Sallust. Jugurth. c. 67. Cicero säger sjelf: Non idem mihi licet, quod iis, qui Nobili genere nati sunt, quibus omnia Populi Romani beneficia dormientibus deferuntur. Verr. Act. II. Lib. V. c. 70. och om Piso: Obrepisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum imaginum, quarum simile habes nihil præter colorem. in Pis. c. 1.*

En del af dem gjorde ock sit yttersta, at fånga honom därifrån, såsom *novus homo*; men ställningen i Rom råkade vara sådan, at en man af *Ciceros* egenskaper och skicklighet måste sättas til styret och han vardt enhälligt utnämnd til *Consul* u).

Nu var han satt på det stället, där han fick visa sig sådan, som, efter hans tanka, en rätt *Römersk Orator* borde vara w), och, i detta hänseende allena, får jag med några ord röra vid hans ryktbara *Consulat*. Han höll under det samma 12 Orationer, eller så kallade *Conciones*, dem han ock derföre gifvit namn af *Consulares* x). Alla angingo ämnen af mycken vikt och på hvilka Republikens lugn och bestånd berodde. Sådan var den, hvarmed han dref tillbaka Tribunen *L. Serv. Rullii Lex Agraria*; stillade Menighetens buller öfver *Lex Roscia*, rörande särskildta Säten på Theatern för *Equites*; försvarade Senatens urgamla rätt vid Statens våda som angreps i *Rabirii* person; förmidlade deras barn, som *Sylla* gjort fridlösa at innehålla med sin talan til en lugnare tid, och i lynnerhet de 4 emot *Catilina*, hvarigenom man nödgade honom at i förtid blotta sig, förryckte därmed hans plan och skingrade en sammangadning, som ej gick ut på mindre, än at fåtta Rom i brand, nedgöra alla välfinnade, röfva publika och privata

O 5

cassor

u) *Una voce universus Populus Romanus me Consulem declaravit.* de Leg. Agr. c. 2.

w) *Auctor publici consilii & regendæ civitatis Dux & sententiæ atque eloquentiæ Princeps in Senatu, in Populo, in causis Publicis.* de Orat. Li. II. c. 17.

x) *Epist. I. Lib. II. ad Attic.*

Cassor och omstörta Republiken. At en så gruslig anläggning kunde förekommas var en verkan, ej mindre af *Ciceros* Våltalighet y), än hans vaktsamhet, mod och rådighet. Han njöt ock derföre af alla rättfämniga de största bevis af tacksamhet, och den tjänst han vid et så vådeligt tillfälle gjort. Staten och Melborgare sattes öfver alla Militäriska Triumpher. Men de, som i mjugg ännu arbetade på Republicaniska Regeringens omstörtning och ståt bakom *Catilina*, funno utväg, at skaffa en man ur vägen för sig, som var så binderlig för deras anslag. *Cicero* blef af Cabalen nödgad, at göra sig lantsflyktig och se sin ägendom förklarad för förbruten. Denna förföljelsen uphörde väl: han blef med mycken heder återkallad och fick årlättning för hvad han lidit; men då han derföre til en del hade at tacka *Pompejus* och *Cæsar*, fick han därigenom band på sig, hvaröfver han var misnögd, även då han ej kunde undgå at tala för dem, som det ej förtjänade z).

Ty efte återkomsten til Rom och sedan han tackat Senaten och Folket, som hans Orationer i det

y) *Plinius*, den äldre, återoppar sig henne, då han nämner *Cicero* bland andra märkeliga och stora Män; *Te dicente Legem agrariam h. e. alimenta sua, abdicaverunt Tribus. Te suadente Roscio, Theatralis Aurbri Legis, ignoverunt, notatasque se discriminate suis æquo animo tulerunt. Te orante Proscriptorum liberos honores petere pudit. Tuum Catilina fegit ingenium. Tu M. Antonium proscripsisti.* Hist. Na Lib. VII. c. 32.

z) *Angor scum non animum modo, sed ne quidem odium litrum.* Ep. 5. Lib. III. ad Q. Fratr. Add. ad Fam. Ep. 1. Lib. VII.

det ämne visa, återtog han de så kallade *Causa For-
renses* och dref dem med vanlig sorgfällighet. *Hor-
tensius* hade imedlertid också å nyo vaknat och
börjat visa sig på *Forum*. Men som han, oaktadt
sin ålder och vårdighet, hvarken ändrade sitt skrif-
sätt eller sin action, vann han nu mera ej bifall,
utan af ungdomen och menigheten a). Detta var
frukten af hans förakt för Philosophien i yngre
åren och hans maklighet vid tiltagande åker b).
Cicero hade därför lätt at bibehålla sin vanliga
credit emot denna Rivalen och de agerade ofta ge-
mensamt i en och samma sak. Denna nyhet hade
sina olägenheter; men när *Pompejus* föreskref Ad-
vocater vissa tinglas at tala på c) blef det et tvång,
som gaf första stöten åt Romerska Vältaligheten d).

Hortensius, som icke tagit del i inhemska oro-
ligheterna, fick i ro sluta sina dagar; men *Ciceros*
öde var, at upleva utgången af *Borgeliga Kiget*
mellan *Pompejus* och *Cæsar*, i hvilket han tog
den förras parti. Den senare hämnades väl ej på
honom: *Cicero* kunde tvärtom tjäna sina vänner
hos honom, som det skedde med hans Tal för *Li-
garius*, *Marcellus* och *Deiotarus*; men huru tungt
det föll för denna ifriga Patrioten at lefva under
en

a) *Sæpe videbam Philippum cum irridentem tum etiam
irascentem & stomachantem: sed mirabantur adole-
scentes, populus movebatur. Brut. c. 15. Torquatus
kallade honom Dionysia effor en Actrice Gell. Lib.
I. c. 3.*

b) *Cicero de Finib. Lib. I. c. 1. add. Brut. c. 93.*

c) *Hoc studium nostrum conticuit subito & obmutuit,
cum lege Pompeja ternis horis ad dicendum datis,
ad causas — novi veniebamur. Brut. c. 94.*

d) *Caus. Corr. Eloqu. c. 38.*

en *Dictator* låter han tidt och ofta förstå i Bref til sina vänner *e*). Efter *Cæsars* död qvicknade han åter, i hopp at se Friheten återställd. Han förklarade sig för *Brutus* och *Cassius* emot Consulen *M. Antonius* och våfste emot honom sin penna i 14 Orationer, som han, i likhet med *Demosthenes*, kallade *Philippicæ*. De voro hans sista Oratoriska arbete; ty *Antonius* kunde icke förlåta honom dessa Invektiver, i synnerhet den andra i ordningen *f*) och Roms Invånare singo med ej mindre bestörtning än afsky se hans afhuggna hand och hufvud på det stället, därifrån de med så mycken förtjusning hört hans våltalighet.

Cicero var för Rom hvad *Demosthenes* i sin tid var för Athen; och då han i det hufvudsakeligaste tog denna Grekiska *Oratorn* til eftersyn, förtjente han at blifva det för sina Landsmän. Alle som mot slutet af Republiken lystrade åt ärestillen, lade sig med all flit på Oratoriska Vetenskapen *g*). *Cicero* nämner tillfälligt vis många stora ämnen ibland dem såsom en *Messala*, *Metellus*, *Marcellus*, *Asin. Pollio*, *Hirtius*, *Dolabella* och den unga *Brutus*, och med åtskilliga af dem anstälde han enskilda öfningar eller declamationer *h*). Ej nögd med at på detta sättet befordra en konst, den han så högt värderade och hvaruti han gått så långt, författade han

e) V. Ep. 3. Lib. VII. ad Famil.

f) Juvenalis kallar denne *Divina Philippica*. Satir. X. v. 125.

g) *In hac ipsa Civitate nulla unquam vehementius, quam Eloquentiæ studia viguerunt.* de Orat. Lib. I. c. 4.

h) Cfr Epist. 16. Lib. IX. ad Famil. add. Lib. VII. Ep. 33. Lib. IX. Ep. 18. Suet. de clar. Rhet. c. 1.

han vid lediga stunder åtskilliga Skrifter i det ämnet, som innehålla de reglor och anvisningar han funnit hos *Grekerne* och en lång årfarenhet satt honom i tillstånd at förbättra och lämpa efter *Romeriska Folkets* character och seder. De *Orationer* han höll, och af hvilka ännu 59 äro i behåll, gingo, så fort han hunnit öfverse dem, hand imellan och borde bespara dem, som studerade Vältaligheten, den mödan han haft, at läsa *Grekiska Oratorers* arbeten.

Men ehuru *Cicero* både af *Greker* och *Romare* årkändes för den störste *Orator* Rom haft at uppte i), gafs dock redan i hans lifstid många, som hade at påminna emot hans styl och det begrep han hyfte om en god *Orator*. Den unge *Brutus*, som åskat af honom en sådan afhandling k), lät honom förstå, at han icke var med honom af samma tanka l). Skiljaktigheten kom af olika begrep om det så kallade *Attiska* skrifslättet m) och huruvida en *Orator* borde vara angelägen om, at kunna intaga och röra, men ej blott upplysa sina Åhörare n). Derföre berömde väl *Cicero* det Tal

Bru-

i) *Apollon*. *Molos* tanka om honom ses hos *Plutarch*. in vit. p. m. 444. *Vellejus* skrifver: *Cicero — ut vita clarus, ita ingenio maximus, qui effecit, ut ne quorum arma viceramus, eorum ingenio vinceremur*. Hist. Lib. II. c. 34.

k) *Orator sive de optimo genere dicendi*.

l) *Epist.* 20. Lib. XIV. ad *Attic*.

m) *Brut.* c. 82 - 84. *Orat.* c. 8.

n) *Hujus eloquentiæ est tractare animos, hujus omni modo permoveere; hæc modo perfringit, modo irripit in sensus, inserit novas opiniones, evellit infitas*. *Cic.* *Orator* c. 28.

Brutus höll til Folket i Capitolium; efter *Cæsars* mord; men fann det samma skrifvet med för liten värma, i hänseende både til Talaren och tillfället o).

Jämte *Cicero* låg man i Rom vid samma tid flera stora Män gynna de vackra *Vetenskaperna* och främja dem. Därbland var *Lucullus*, som anlade et stort *Bibliothek*, hvartil alle Lärdomsidkare hade fritt tillträde, och där han sjelf som oftast infann sig i deras sällskap p). Kort förut hade *Sylla* litit flytta *Apollis* stora Bok-samling til Rom från *Athen*, där den blef hans byte q) under *Mithridatiska* kriget. Det hörde nämligen til den öfriga Luxen här i Staden, at samla Lärda Arbeten af alla slag, äfven som de berömdaste Målares och Bildhuggares måstarftycken, och var denna grenen af yppighet ofelbart den nyttigaste för Romerska Snillet. En *Tyrannio*, som nyttjades at informera i de förnämsta hus i Rom, skaffade sig et så talrikt förråd, som ryktes öfverstiga en privat mans förmåga r). At *Cicero* i denna delen ej spart någon kostnad syns af hans brefväxling med *Atticus* s). Denne hans vän, som ej var mindre Bokålskare, nyttjade det tillfälle han hade, under sit vistande i *Athen*, at i där befintliga Samlingar låta taga afskrifter af de bästa Auctoror för egen och hans räkning.

Nu

o) *Ego tamen, se illam causam habuissem, scripsissem ardentius - vides quæ sit persona dicentis.* ad *Attic.* Ep. I. Lib. XV.

p) *Plutarch. Lucull. p. m. 196.*

q) *Id. Sylla p. m. 81.*

r) *Suidas in voc.*

s) *Ep. 4. 7. 10. Lib. I.*

Nu arbetades ock med mycken flit på at hyfsa och rikta *Latinska Språket*, hvarförutan man ej kunde komma långt i *Vältalighet*. Det led mycket til sin renhet genom de inföddas relor och vistande på främmande orter och främlingars starka inflyttningar i Rom *t*). I vissa Familier bibehöll det sig väl genom upfostringen såsom hos *Lælier*, *Scipioner*, *Mucier*, kände för at tala väl Latin *u*); men ännu hade man ej varit betänkt på at göra det regelbundet och få en riktig Grammatik. *Terentius Varro*, Roms Polyhistor, *Ciceros* vän; men lyckligare än han, gjorde i denna delen första förloket genom sina 24 Böcker *de Lingua Latina w*). *Julius Cæsar*, som kunnat blifva lika stor Orator, som han var General, skref i samma afsigt 2 Böcker *de Analogia*, äfven som *Messala x*). Hvad *Cicero* bidrog til sit Språks förbättring och riktande visar sig af hans Skrifter i alla Vetenskaper *y*).

Icke desto mindre började redan denna tiden de så kallade *Antiquarii* visa sig *z*), och det uti *Historiska* stilen. Den bekante *Sallustius* affecterade uti sina Skrifter i Historien en hop ur bruk komna ord och talesätt, jämte korta och inbundna perioder *a*). Han har i detta afseendet blifvit satt i jämn-

t) *Confluxerunt - in hanc Urbem multi inquinatæ loquentes ex diversis locis.* Cic. Brut. c. 74.

u) Id. ib. & c. 58.

w) Fabric. Bibl. Lat. Lib. I. c. 7. Gellius passim.

x) Sueton. Jul. Cæf. c. 56. Gell. N. A. Lib. XIX. c. 8. Quint. Lib. I. c. 4.

y) Cfr Brut. c. 72. 73.

z) Sueton. August. c. 86. Gell. Lib. I. c. 10.

a) *Sallustio vivente amputatæ sententiæ & verba ante*

i jämförelse med Grekernas *Thucydides* b) och kan med skäl räknas för den förste *Romerske Historicus*. Ty ehuru *Naevius* och *Ennius*, som redan är nämnt, äfven författat vissa delar af Roms Historia på vers, som ock, i brist på bättre, begärligt lästes; kunde dock dessa förslök ej förvärfva dem titel af *Historici*. Det samma gäller om dem, som togo sig före at i obunden stil arbeta i detta ämne, innan de ännu gjort sig bekanta med *Grekernas Historie Skrifvare*. En *Fabius Pictor*, *Cincius Alimentus*, *Cato*, *Piso*, *Fannius* och *Vennonius* hörde til den classen, och förmådde ej heller åstadkomma utan mer och mindre torra Annaler c). *Cælius Antipater* bød til at höja sig öfver sina föregångare; men det lyckades ej särdeles, icke heller rättade sig *Gellius*, *Clodius*, *Asellio* därefter d). *Macer*, qvick, men utsväfvande, kände ännu icke dem, som kunnat gifva honom en god Historisk smak e) och *Sisennas* bekantskap med dem gick icke utom *Clitarchus*, den han ock nog barnsligt hårmade f). *Cicero*, som läst dessa och flera, måsto således årkänna, at ännu saknades *Historiska Vetenskapen* i Rom g).

Den-

expeditum cadentia & obscura brevitæ fuere pro cultu; och åter: multi ex alieno sæculo petunt verba, XII Tabulas loquuntur: Gracchus illis & Crassus & Curio nimis culti sunt: ad Appium usque & Coruncanium redeunt. Senec. Ep. 114.

b) Quintilian Lib. X. c. 1.

c) *Quamquam ex his alius alio plus habet virium, tamen quid tam exile quam isti omnes?* Cic. de Leg. Lib. I. c. 2.

d) Id. ib. Lib. II. c. 12.

e) Id. ib. Lib. I. c. 91.

f) Id. ibid.

g) *Abest Historiæ a Literis nostris.* Id. ibid. Lib. I. c. 2.

Denna brist hade ofelbart kunnat fyllas på en tid, då *Latinska* språket var så odladt och Vältaligheten, som är så nära slägt med Historien *h*), bragt til sådan fullkomlighet. De store Män, som nu utmärkte sig, såsom *Oratorer*, hade så mycket lättare at skrifva i *Historien*, som de tagit så nära del i allmänna ärenderna och kände orsakerna och affigten med det som sig tildragit. Men dem felade tilräckelig tid och ledighet för at lägga hand vid et ämne af sådan vidd och som fordrade så mödosam underökning och granskning, som *Romeriska Historien*. Alt hvad de medhunno var dels något betydligt *Stycke* af henne, dels *Memoirer*, rörande deras tid och de händelser därunder förefallit. Så sträkte sig *Sallustii* arbete blott til *Marfiska* kriget, *Oroligheterna* med *Lepidus*, *Catilinas Sammengaddning*, *Krigen* med *Sertorius* och *Jugurtha*. *Varro* skref om andra *Puniska* Kriget, och man vet ej huru långt han gån i sina *Annales*. *Syllas* *Memoirer* om sig sjelf fullbordades af hans frigifna *Epitadius* i). En *Ostacilius Pilitus* af lika vilkor, skref *Pompeji M.* och hans *Fars* *Lefverne*, hvilket företag förekom främmande benämning som varit lifagen, efter det troddes blott tilkomma en *Friboren* *h*). *Cæsars* *Commentaries* of-

IV. DEL.

P

ver

h) *Huic generi (Oratoris) historia finitima est, in qua & narratur ornata & regio saepe aut pugnae describitur: interponuntur etiam Consequens & hortationes.* Cic. Orat. c. 20.

i) Plutarch. in Vit. p. m. 96. Sueton. Illustr. Gramm. c. 12.

h) Suet. de Clar. Rhet. c. 3. *primus Ciceronem Libertinorum scribere historiam orsus, non nisi ab honestissimo quoque scribi solitam.*

ver *Galliska* och *Borgeliga* Kriget äro ännu i behåll, äfven som *Hirtii* öfver det *Alexandriska* och en *Anonyms* om det *Spaniska*. At en *Luccejus* höll på at skrifva om det *Marfiska* och *Borgeliga* Kriget, ser man af *Ciceros* Bref; och tillika at han var angelägen at få sit *Consulat* beskrifvet af en så skickelig penna i). Sjelf hade han på *Grekiska* och *Latin* gjort uprättning til Historien om det samma och mot slutet af sin lefnad skrifvit sina *Anecdoter*, som först efter hans död skulle få göras almänna m). I dem och hans *Bref-Samling*, i synnerhet til *Atticus*, borde en *Historicus* finna fullkomlig uplysning om den tidens händelser: äfven som *Varros* Arbeten *de Vita Populi Romani*, *de Gente Romano*, *de initiis Urbis Romæ* och hans så kallade *Libri Hebdomadum* ej annat kunde än utbreda mycket ljus öfver de äldsta tider i Roms Histori, desä *Antiquiteter* och öfver de stora Män, som där utmärkt sig. Samma Rod at vänta af *Attici* och *Cornelii Nep. Biographiska* och *Genealogiska* Skrifter.

Utom dessa nyttiga tidsfördrif, hvarmed en del af de stora i Rom sysselsatte sig under ledigheten från publika äromål, roade de sig ock gärna med *Poësen*. Ännu voro icke alltid allvarsamma, utan merendels *Satiriska*, *löjeliga* eller *lättsinniga*. De sistnämnda hörde til tidens feder, som voro i hög grad förderfvade. När *Plinius*, den yngre, ville ursäkra sina *hendesafyllaber*, för

hyll-

i) Ep. 12. Lib. V. ad Famil. Ep. 16. Lib. IV. ad

Attic.

m) Dig. Cass. Lib. XXXIX. p. m. 96.

hvilka han ådragit sig kritik, uppräknar han en lång rad af de betydligaste Män i Rom, som häruti honom föregått *n*). Af deras *Poëtiska* Strö-Skrifter äro dock inga i behåll; men af *Catulli Epigrammer* och öfriga *Poëmer* af olika versslag kan man någorlunda föreställa sig hurudana de låra varit. Ty om än Sång-Gudinnorna hos honom tala et mera poleradt och städadt språk, visa de sig dock mindre årbart och blygsamt. Den ofta nämnde *Varros Satyra Menippeæ* var en imitation af denna *Grekens* och bestod i en blandning af Metriskä och Profaiska Stycken på Grekiska och Latin, hvaraf titlarna blott äro bekante. En annan *Varro* med tilnamnet *Atatinus* beskref på heroisk vers Kriget med *Sequanerna* och öfverfätle ej olyckligt *Apollonii Argonautica*, som *Quintilianus* vitnar *o*).

I detta tillstånd besunno sig de vackra *Vetenskaperna* i Rom kort efter Slaget vid *Philippi*, som hade i följe med sig *Republicaniska Partiets* undergång. Denna hvalfning inträffade vid samma tid, som de Romare hunnit insupa Grekernas lärdom så at de räfflade med sina Läromästare, och man skulle kunna anse den såsom en fullbordan af den äldre *Catos* spådom at så hända skulle *p*), om man icke visste, at det var helt andra orsaker, som ryckte Styret ur Romerska folkets händer. När

P 2

Sjå.

n) Ego verear ne me non satis deceat, quod decuit M. Tullium, C. Calvum, Aſin. Pollionem, M. Messalam, Q. Hortensium, M. Brutum, L. Syllam, Q. Catulum, L. Scævolum, S. Sulpicium, Varronem, Torquatum imo Torquatos. Epist. 3, Lib. V.

o) Instit. Lib. X. c. I.

p) Plutarch, in vit. p. m. 358.

Sjö-Träffningen vid *Adrium* sedan deciderat til *Augusti* förmån, stadgades denna Revolution och den högsinta Romerska Nation, som så länge varit van at föreskrifva Lagar för andra folkslag, fann sig nu uti at raga emot dem af honom *q*). Händanefter får man derföre se det inflytande, som *Envidsherren* hade på dessa *Vetenskaper* och huru mycket deras flor och vantrefnad berodde af hans tycke, nycker och böjelse.

Under *Augusti* kloka och moderata regering saknade de vackra *Vetenskaperna* hvarken skydd eller upmuntran. Sjelf var han literat, efter den tidens vanliga upfostring, och älskade *literata*, och i dessa tänkesätt underhölls han af *Cim. Mæcenar*, sin Favorit, hvilkens namn derföre blifvit oförgätligt i Lärda världen. Genom hans förord kommo de bästa Snillen at blifva kände vid Hofvet och öfverhopades med välgärningar, så at de i måtlighet kunde använda sina talenter i den väg, som sakernas nya skick fordrade *r*). På hans råd och föreställning fogades ock sådana anstalter, som tjänte, at hålla Roms syssellösa Invånare vid godt lynne och gifva de tänkande ibland dem något at roa sig med. I förra hånseendet gafs ej allenast *Spectaclen i Circus (Ludi Circenses)* tåtare och präktigare än hittils, utan mycken omranka och kostnad användes i synnerhet på de *Theatraliska (Ludi Scenici)*. Rom hade kort för Revolution

q) *Juvenalis* säger härom: *Qui dabat olim Imperium, fasces, legiones, omnia: nunc se continet atque duas tantum res anxius optat Panem & Circenses.*
Sat. X. v. 78 — 81.

r) *Idem* Sat. VII. v. 56 — 71.

tion fått en stående *Theater*, den man förut funnit beräknande vid at tillåta. *Pompejus* bygde honom af egna medel och invigde honom såsom et tempel åt *Venus* s). Nu lät *Augustus* på sin kostnad uppföra en ny, som fick namn af *Marcellus*, och förmådde *Balbus*, at kosta på den tredje, som bar hans namn och tillskyndade honom af *Tiberius*, då varande *Consul*, en utmärkt heder i *Senaten* t). Hufvudstaden var således i denna delen väl försedd; men hvad ännu mer smakade dess Invånare voro de så kallade *Pantomimer* u) Rom hade nyls förut uti *Æsopus* och *Roscius* ägt två stora Akteurer, den ene för *Tragiska*, den andra för *Comiska* Dramer. Båge voro långt gångne i konsten, at genom gester uttrycke tankar och affekter och dertföre i allmän aktning, som syns af *Ciceros* exempel w). Men *Mæcenar* bragte konsten genom sin frigifna gunstling *Bathyllus* och *Pylades* därhån, at *Dramatiska* Stycken, utan at tala eller declamera, blott med gesticulerande kunde spelas och innehållet af åskådarena begripas. Början gjordes med en och annan *Scene*, sedan utvidgades försöket til hela *Akter* och omsider til *Tragiska*, *Comiska* och *Satyriska* Dramer hel och

P 3

håll-

s) Plutarch. in vit. p. m. 479. Dio Cass. Lib. XXXIX. p. m. 107. Tertulianus kallar denna Theatern *ar- cem omnium turpitudinum*. Lib. de Spectac.

t) Sueton. Aug. c. 29. Dio Cass. Lib. LIV. p. m. 539.

u) *Hanc partem Musicæ Disciplinæ Mytam nominave- re Majores: scilicet, quæ ore clausa manibus loqui- tur & quibusdam gesticulationibus facit intelligi, quod vix narrante aut scripturæ textu possit agno- sci*. Casiodor. Var. Ep. Lib. I. Ep. 20.

w) Pro Arch. c. 8. Divin. Lib. I. c. 37.

hållna. Påfundet var nytt för Roms Invånare och föll så i deras tycke, at de vanliga Skådespelen mycket förlorade af sitt förra värde x). *Augustus* själf gynnade det både af egen böjelse och politisk affigt y). Konsten drefs ju längre ju högre. I *Neros* tid synes den hafva hunnit nära sin fullkomlighet och saknade ej idkare z), äfven sedan Romerska väldet i Italien gått under.

At detta nya Spektakel verkat på *Dramatiska Poësin* och hindrat hennes ytterligare framgång kan lått finnas. Man får ej namn på mer än *Q. Vari*, eller *Cassii Severi Parmensis*, *Thyestes* och *Ovidii Medea*, som blifvit antedde värdige *Augusti* Tidehvarf, ehuru flere arbetade i samma ämne a). En *Abronius Silo* skref för *Pantomimerna* Dramer och ansågs därmed hafva miltvårdat sitt stora Snille b). *Melissus*, en af *Mæcnas* frigifna, försökte

x) Horatius vitnar: *Equiti quoque jam migravit ab aure voluptas,*

Omnis ad incertos oculos & gaudia vana. Epist. Lib. II. ep. I. v. 187. Huru starkt intryck det gjorde på Fruntimren i Rom ses af Juvenal. Sat. VI. v. 36. seqv.

y) *Indulserat ei Ludicro Augustus dum Mæcenati obtemperat effuso in amorem Bathylli, neque ipse abhorrebat a talibus studiis & civile rebatur misceri voluptatibus Vulgi.* Tacit. Ann. Lib. I. c. 54. Dio Cassi. Lib. LIV. p. m. 533.

z) *Quanta cura laboratur ne cujus Pantomimi nomen intercidat. Stat per Successores Pyladis & Bathylli domus: harum artium multi discipuli sunt; multi que doctores.* Senec. Qu. Nat. Lib. XII. c. 32.

a) Quint. Lib. X. c. I.

b) *Ingenium grande non tantum deseruit sed posuit.* Senec. Svalor. II.

sökte sig ock i denna Vitterhetsgren med et nytt slag af *Comedier*, som han kallade *Trabecæ* c). Sjelfva *Akteurernas* vilkor och aktning i Publiken förbättrades och främjades af *Augustus*. Han betog *Prætorerna* deras urgamla rätt, at nåpsa och hålla dem i ordning d); hvarigenom och handeln med *Laberius*, som af *Jul. Cæsar* nödgades tråda up på Theatern och agera ihop med *Publ. Syrus* e), *Histrionerne* efter hand kommo til en öjerfhet, som redan i *Augusti* tid behöfde kufvas.

Imedlertid blef *Poësten* nu i *Rom* det studium, som allramått sysselsatte det bättre folket f). De förmögna fördrefvo därmed sin tid, som nu mera ej borttogs til allmänna ärender och sökte däruti at förnöja sin årelystnad g); de fattigare tänkte tillika recommendera sig hos *Mæcnas* och andra, som stodo väl vid Hofvet, och så róna *Augusti* frikostighet h). Men ibland så många, som här grepo sig an at skrifva vers i) och hvilkas namn hos *Horatius* och *Ovidius* förekomma, finner man dock ej mer, än några få stora Snillen, som ägt hos *Augustus* et närmare tiltråde och dem Favo-

P 4

riten

c) Sueton. Ill. Gramm. c. 21.

d) Id. in Aug. c. 45.

e) Macrobian. Saturn. Lib. II. c. 7.

f) *Mutavit mentem levis populus & calet nunc scribendi studio, pueri patresque severi Fronde comas vincti coenant & carmina distant.* Horat. Epist. Lib. II. Ep. I. v. 107. seqv.

g) *Sic leve sic parvum est animum quod laudis avarum Subruit ac reficit.* Id. ibid. v. 179.

h) Id. ibid. v. 210 — 228.

i) *Scribimus docti indoctique poemata passim.* Id. ibid. v. 117.

riten riknat för sina vänner, för hvilka hans bord ock alltid stod öppet *k*). Dessa har Romerska Poësan at tacka för den fullkomlighet, hvartil hon under *Augusti* regering upsteg och då de förevigade hans och *Mæcenæ* minne, hafva de med samma berett sig sjelfva et odödligt namn.

P. Virgilius förtjänar at först nämnas. Han gjorde sig känd genom sina *Herdequdden* (*Bucolica*), i hvilka han härnade *Theocritus*. Härpå följde hans *Georgica*, en imitation af *Hesiodus*; men som öfverträffar denna Grekens arbete. Än tseligen vågade han sig på *Epopoeten* och hans *Æneide*, ehuru han hvarken hann lägga sista handen vid henne eller sjelf var nögd med sit urkast, har dock blifvit satt i bredd med *Iliaden* och gjort efterverlden tvehogst antingen han eller *Homerus* borde i den delen hafva företrädet *l*).

Q. Horatius, som bivistat Slaget vid *Philippi* vid *Bruti* Armée, togs icke desto mindre en af *Mæcenæ*, som skaffade honom af sin Herre en rik utkomst och tillfälle at lefva efter sina *Epicureiska* grundsatser. Ehuru man i Rom för hans tid hafte några försök uti *Lyriska Poësen* såsom et och annat hos *Catullus*, och bland hans samtida *Titius*, *Cæsius*, *Bassus*, med flera, tog dock *Horatius* i sina *Oder* och sit *Carmen Sæculare* et så decideradt företräde för dem alla, at han allena skattats värd at läsas *m*) och de råkat i förgåtenhet. *Pindarus* var den som han häruti tog til eftersyn. I sina *Satirer*

k) Augustus kallade det derföre *mensa Parasitica*. Vit. Hor. ap. Sueton.

l) Quintil. Lib. X. c. 1.

m) Quint. Lib. X. c. 1.

er nyttjar han det fina och lekande skämt, som då var i smaken och lämnar i det afseender så väl som själfva stilen, *Lucilius* efter sig *n*). Hans *Bref de Arte Poëtica* innehåller et kort Sammandrag af de reglor *Neoptolemus Parianus* i den delen gifvit och hans *Epistlar* angå dels *moraliska* dels *critiska* ämnen.

I *Elegien* utmärkte sig *Tiballus*, *Propertius*, *Gallus* och *Ovidius*, alle väl kända vid Hofvet, och gynnade, utom den förstnämnde, som icke sökte den lyckan, utan lefde i stillhet för sig själf och skref om sin kärlek. *Quintilianus* tyckte måst om honom, ehuru andre prefererade *Propertius* *o*). *C. Gallus*, hvilkens *Elegier* samme *Criticus* finner stråfvare än de bägge förras *p*) och nu mera icke äro i behåll, är bekant af sin lycka och sitt fall. *Ovidius* var en tid favorit Poët i Rom, väl liden vid Hofvet och i de bästa sällskap för sina talenter och umgängslätt. Den lätthet han hade at skriva vers kom honom at förloka sig i många ämnen, som för detta gått förlorade. Af dem som bibehållit sig til våra tider, syns huru lätt-sinnig och hjertnjupen han varit och huru tungt det föll honom at lefva bland Geterna i *Tomas*, dit *Augustus* förviste honom och där han slöt sine dagar.

Horatius har haft skäl at skriva om sin tids Romerska Poëter, at de lämnade intet oförfökt *q*).

P 5

fä

n) Id. ibid.

o) Id. ibid.

p) Id. ibid.

q) *Nil intentatum nostris liquere Poëtæ. Horat. A. P. v. 285.*

så väl hvad ämnet som verslaget angår; men tillika var *Augustus* betänkt på att fylla den brist, som hittills fanns i Romerska *Historien* och redan är anmärkt. I sådan mening kallade han *Tit. Livius* ifrån *Padua* till Hofvet och updrog honom, jämte den unga *Claudii* handledning, att författa en fullständig *Historia* ifrån Roms grundläggning ända till då varande tider. *Livius* företog sig ett så vidlyftigt och mödosamt arbete, som fordrade ej mindre flit och trägenhet, än sorgfällig granskning och fullbordade det i CXL Böcker i Chronologisk ordning. Att större delen af dem gått förlorade är så bekant, som att hans behagliga skriftsätt och Historiska trovärdighet gjort honom förtjänt att sättas i bredd med Grekernas *Herodotus* r). I berättelsen om andra *Triumviratet* fann *Augustus* honom så oväldig, att han kallade honom *Pompejan* s); och den yngre *Plinius* nämner, att en Spanior från *Cadix* företagit sig en resa till Rom blott för att få se en man, den han högaktade, och därpå genast farit tillbaka t).

Livius skref på befällning och under Hofvets ögon; men på samma tid togo ock flere private sig före, att arbota vissa stycken både af Romerska och Grekiska *Historien*. I denna senare skref *Asinius Pollio* XVII Böcker och *Trogus Pompejus* sina så kallade *Historiæ Philippicæ*, af hvilka blott

et

r) *Nec indignetur sibi Herodotus æquari T. Livium, tum in narrando miræ jucunditatis clarissimique candoris tum in concionibus supra quam narrari poterit eloquentem.* Quint. Lib. X. c. 1.

s) Tacit. Annal. Lib. IV. c. 74.

t) Plin. Epist. Lib. II. Ep. 3.

et utdrag, som *Justinus* sedertmera gjorde, är i behåll; men *Pollios* aldeles förlorade. I den förra syffelsatte sig de fläste med at beskrifva *Borgeliga Kriget*, såsom den nyssnämnde *Asin. Pollio*, *Cromutius Cordus*, *T. Labienus*. At det af de bägge senare skett med den frihet, som instämde med deras Republikanska tänkesätt, är otvifvelagtigt *u)* och styrkes af följderna. Om *Cassius Severus* skal räknas ibland dessa *Historici*, hvartil någon anledning tyckes förete sig *w)*, torde han åtminstone ej förtjäna der, utan såsom *Biographe*: til hvilken classe *Hyginus*, *Mæcenus* och flere höra. *Aufidius Bassus* åter skref om *Germaniska Kriget*. Inga af dessa *Historier* och *Memoirer* hafva kommit til våra tider.

I stället *Poësen* och *Historien* under *Augusti* regering så utmärkt uparbetades och stego, började däremot *Vältaligheten* at gå tillbaka. Sådant borde väl väntas enligt alla sakers vanliga lopp i naturen *x)*; men här tillstötte flera tillfälligheter, som påskyndade samma förfall. Regements förändringen, hvarigenom lagstifningen och styrelsen i alla sina hufvudgrenar kom i *Augusti* hand, betog dess idkare de viktigaste föremål för sin flit och bemödande och tillika utfigten til de belöningar, som

u) Om *Labienus* skrifver *M. Seneca Rhetor*: *Pompejanos spiritus nondum in tanta pace posuerat*. Contr. Lib. V. Præf.

w) Sueton. in *Caj. Calig.* c. 16. *Vitell.* c. 1.

x) *Oratorum laus ita ducta ab humili venit ad summum, ut jam, quod natura fert in omnibus fere rebus, senescat & brevi tempore ad nihilum ventura videatur*. Cicer. *Tuscul.* Lib. II. c. 2.

som under Republiken tjänt til så kraftig upmuntran för den samma. Ehuru *Augusti* politik fann rådligt, at behålla skuggan af det framfarna i anseende til *Senaten*, *Consulat* t med flera högre ämbeten och *Folkets Sammankomster*, berodde dock det ena med det andra af hans godtfinnande, äfven som alla öfverläggningar och beslut i almänna angelägenheter (*Confilia Publica*), och i rättegångsmål (*Causse Forenser*) återstodo blott *privats* processer eller de så kallade *Causse Centumvirates* för en tilkommande Orator at visa sig uti; ty *Causse Publicæ*, som förut gifvit honom så ypperligt tillfälle at göra sig känd och beundrad y), borde i sakernas nu varande ställning blifva sällsynta, eller vändas åt en led, där ingen heder, men allmänt hat och förakt stod at vinna. Roms Invånare hade desutom uti de dagliga *Theatraliska* och *Circensiska* Spectaklen tappat så smaken at höra *Oratorer*, och ungdomen all hog, at på sätt, som förr skett, med flit och möda bereda sig därtill z), at man blef betänkt på utväg, at å ena sidan gifva *Vältaligheten* et skick, som mera öfverensstämde med

y) *Crescit cum magnitudine rerum vis ingenii, ne quisquam claram & illustrem Orationem efficere potest, nisi qui parem causam invenit.* de Corr. Eloq. c. 37.

z) *Torpent ingenia desidiosa juventutis, nec in ullius honestæ rei labore vigilatur. Somnus languorque & somno ac languore turpior malarum artium industria invasit animos. Cantandi saltandique nunc obscœna studia effeminatos tenent* — M. Senec. Controv. Lib. I, p. m. 66.

med federna i almänhet a) och å den andra göra vägen til henne ginare och lättare b).

Vid verkställandet häraf kom den så kallade *Kakozelien* träffeligen til päs. Hon dref morsatsen emot de förr omrörde *Antiquarier* och anslåg såsom föräldradt, kärt, tungt och obrukbart alt hvad som kom ifrån den nys framfarna tiden. Hela omsorgen hos *Kakozelerna* gick ut på, at komma fram med något nytt, som gick ifrån vanliga språkbruket, inbunder, tvetydigt och grannt c). *Mæcenat* gaf häruti efterdöme. Denne Mannen felade icke genie; men inföld i vållust och goda dagar förmådde han icke skrifva hvarken ibunden eller obunden stil, utan at det skulle bära veder-måle af denna hans caraktär d). *Afinius Pollio* åter tyckes hafva närmat sig *Antiquarierna* e) och var i synnerhet icke vän af *Cicero* och hans sätt at skrifva, aldraminft af hans politiska grundsatser. f)

- a) *Talis hominibus fuit oratio, qualis vita. Si disciplina civitatis laboravit & se in delicias dedit, argumentum est luxuriæ publicæ orationis lascivia.* Senec. Epist. 114.
- b) *Novis & exquisitis Eloquentiæ itineribus opus est per quæ Orator fastidium aurium effugiat.* Cass. Corr. Eloq. c. 19.
- c) Quint. Lib. VIII. c. 3.
- d) *Ingéniosus Vir ille fuit, magnum exemplum Romanæ Eloquentiæ daturus, nisi istam enervasset felicitas imo castrasset.* Senec. Ep. 19. och på et annat ställe: *Vides eloquentiam ebrii hominis involutam & errantem & licentiæ plenam.* Epist. 114.
- e) *Pollionis compositio salebrosa, exilis & ubi minime expelles relictura. Apud Ciceronem omnia desinant, apud Pollionem cadunt.* Id. Ep. 100.

f.). Det var då icke under om hans Skrifter lades å fida, eller lästes i mjugg g), och at den ridens *Rhetores* togo så betydande Måns smak til regel och efterlyn. *M. Annæus Seneca*, en af dem, namngifver en hop af sina samtida, hvaribland en *Arellius Fuscus* h) och en *Musa* i) ofelbart hörde til *Kakozelerna*. *Cestius Pius* lär ock kunna förzs dit, efter han så nitiskt declamerade emot *Cicero* k). Dessas och dylikas spegelsåktande tjänte väl i sin mån, at inplanta fördomar hos de unga; men verkade dock mindre, än då varande *Oratorers* exempel. En *Cassius Severus*, som förvärfvat sig ej mindre aktning för sina *Oratoriska* talenter l), än han med sit bittra tadel och bitande *Satirer* ådrog sig hat och ledsamhet, omtalas såsom den där gifvit ron åt nya smaken i *Vältalighet* och gjort epoque i den delen m). Med

f) *Ciceronem* — postea quam *Triumvirali* proscriptio-
ne consumtus est qui oderant, qui inuidebant, qui
æmulabantur, adulatores etiam præsentis potentie
non responsurum invaserunt. Quint. Lib. XII. c. 10.

g) Vid. Plutarch. Cicero fin.

h) Summa inæqualitas orationis, quæ modo exilis erat,
modo nimia licentia effusa atque vaga — omnibus
verbis, modo niterent, permissa libertas. Senec.
Controv. Lib. II. p. m. 144.

i) Multum habuit ingenii, nihil cordis. Omnia usque
ad ultimum tumorem perducta, ut non ultra sanita-
tem, sed extra naturam essent. Id. ub. supr. Lib. V.
p. m. 352.

k) Id. ibid. Lib. III. p. m. 423.

l) Oratio ejus erat valens cultu, ingentibus plena
sententiis. Nemo minus passus est in sua actione
aliquid esse otiosi. Nemo magis in sua potestate
habuit audientium affectus. &c. Id. Excerpt. Controv.
Lib. III. p. m. 421. 422.

m) Vidit cum conditione temporum & diversitate an-

Med *Oratorernas* stil måtte ock deras uttal, och *action* förändras. Den var hos *Cicero* och dets samtida manlig och värdig. Han ville icke, at en tillkommande *Orator* skulle härma *Theatraliska gesticulation n)*, eller våna sig vid *Asiatiska Rhetorernas* sjungande uttal o). Sjelfva *Cassii Severi* action hade en graviter, som saknades i hans upförande p). Andre åter, då de å ena sidan bödo til, at gifva sina *Orationer* en Poëtisk prydlighet q), råkade de å den andra sig til förljånst, at hvad de i obunden stil skrifvit kunde sjungas och uttryckas genom gester r). En *Gallio* gjorde sig i synnerhet känd för denna affectation, och hans gnäll sattes derföre ihop med *Mæcnas* ordprål s).

Augustus sjelf var icke allskare hvarken af den ena eller andra *Kakozelien t)*. Den kom ock icke i hans

rium formam quoque ac Speciem orationis esse mutandam. Caus. Corr. Eloqu. c. 19.

n) *Nemo suaserit studiosis dicendi adolescentibus in gestu discendo histrionum more elaborare. de Orat. Lib. I. c. 59.*

o) *Est in dicendo quidam cantus obscurior non hic e Caria & Phrygia Rhetorum epilogus pæne canticum. Orat. c. 18. coll. c. 8.*

p) *Pronunciatio, quæ histrionem posset producere, tamen quæ histrionis non posset videri. — gravitas, quæ deerat vitæ, actioni supererat. Senec. ub. supr. p. m. 428.*

q) *Exigatur jam ab Oratore Poeticus decor. Caus. Corr. Eloqu. c. 20.*

r) *Laudis & gloriæ & ingenii logo plerique jactant cantari saltarique commentarios suos. Ibid. c. 25.*

s) *Tinnitus Gallionis, calamitri Mæcenatis.*

t) *Om Augustus heter det: Cacozelos & antiquariot,*

i hans tid til stadga, ehuru man efter all liknelse fick höra prof af bägge vid nu brukeliga *Recitationer*. *Afinius Pollio* kom up med den sedan, då han hunnit reparera det så kallade *Atrium Libertatis* och där anlagt et *Bibliothek* til allmän tjänst u). Här brukade han samla en hop Literata personer och för dem upläsa hvad han skrifvit, mera för at få höra deras bifall, än emottaga deras granskning. När *Augustus* sedan anlade et publikt *Bibliothek* i en af betäckta gångarna til *Apollons* nybygda Tempel på Palatinska Bergshöjden, började man ock där recitera sina Vitterhets-arbeten. Anledning därtill var så mycket större, som Författare ägde frihet, at til Bibliotheket skänna hvad de skrifvit, at, jämte sin buste i vax w), där förvaras. Denna hedern var ofelbart en stor upmuntran för de varande Spällen x) och eftersträfades med ifver; men vederfors dock ingens Snille-foster, utan föregången pröfning och gillande, såsom värdigt den Palatinska Guden y). Granskningen skedde ofelbart af *Pomponius Mæter*, som var *Prefectus* och *Hyginus Bibliothecarius*. En *Mettius Tarpæ* omtalas ock såsom *Censor* af Poëtiska arbeten här på stället. *Ovidius* klagar åtminstone at hans

ej

ut diverso genere vitiosos, pari fastidio spremit.
Sueton. in vit. c. 96.

u) Sueton. ibid. c. 29. M. Senec. Excerpt. Controv. Lib. IV. p. m. 441.

w) Horat. Satir. IV. v. 73 — 78. Lib. I. Epist. I. v. 264 — 266.

x) Id. Sat. IV. v. 21. 22. Lib. I. Juven. Sat. VII. v. 27 — 29.

y) *Munus Apollinis dignum*. Horat. Ep. I. v. 216. Lib. II.

ej fingo någon tilgång hvarken dit eller til Atrium Libertatis z).

Utom de nyfsnämnda ställen skedde ock *Recitationer* på *Theatern*, *Forum*, i publika *Badhusen* och hos privata, som dels utlyrde dels lånte sina rum därtill a). *Augustus* bivistade dem self esomoftast och väckte därmed ej liten täflan b). Åmenen til *Recitation* voro, utom *Poëmer* och *Historiska*, äfven *Oratoriska* arbeten c). Man bör ej tvifla på, at ju hans beröm varit föremål för de flåstas bemödande så här, som i de så kallade *Commissiones*, då Vinterhets-älskare, på *Grekiska* vilet, käppades med hvarannan om företrädet och priset d). Vid sådana tillfällen urdelte han gärna belöningar åt dem, som vunno e); men, ehuru han ej ogärna hörde sig berömmas, var han dock i den delen granlaga, och tillåt ej, at det fick ske af andra, än dem, som förstodo, at göra det med smak f).

Man får då årkänna, at denne *Enväldsherren* på alt fått muntrade och främjade de vackra *Veten-*
IV. DEL. Q *ten-*

z) Trist. Lib. III. Eleg. I. v. 60 seq.

a) Ovid. Trist. Lib. IV. Eleg. IO. v. 57. Senec. Exc. Controv. Lib. III. p. m. 428. Juven. Sat. VII. v. 30. Petron. c. 51. Cauff. Corr. Eloqu. c. 19.

b) Sueton. in vit. c. 89.

c) Id. ibid.

d) Suet. ub. supr. *Quis jam locus miserae adulationis manebat, cum laudes Imperatorum ludis etiam & commissionibus celebrarentur.* Plin. Paneg. c. 51.

e) Suet. ub. supr. c. 45.

f) *Componi aliquid de se nisi serio & a præstantissimis offendebatur, admonebatque Prætores ne paterentur nomen suum in Commissionibus obsolefieri.* Id. ibid.

ten/kaerna i Rom g); men under hans närmaste Efterträdare vändes blader. *Tiberius*, ehuru själf literat och af *Antiquariernas* Seöte h), gjorde et starkt afbrott i deras lopp. Despotismen, som *Augustus* med sin popularité förstått at skyla, visade sig under *Tiberius* och hans Favorit *Sejanus* ohölgd i sin förhateliga och leda gestalt. Romerska Sniller för at hämnas tog sin tillflykt til *Satiren* och dref den til ytterlighet; och *Tiberius*, för at vedergälla, förklarade alt för Majestäts brott, som i minsta måtta kunde hårdragas til at få namn af Säriskt. Under denna titel blefvo *Poëterne Luterius Priscus*, *Ælius Saturninus*, *Æmil. Scaurus*, *C. Cominius*, dömd. *Cassius Severus*, redan förvift under förra regeringen, fick nu *Seriphiska* klippan til hemvift: *Cremutii Cordi* Historia blef så vål som *Labieni* offentligen förbränd och de togo sig själfve af daga. För denna tiden *Oratorer Domitius Afer*, *Arruntius*, *Vitellius*, *Veraxius* öppnades den fristad, at få agera *Delatorer* och utföra högmäls processer emot dem, som *Tiberius* eller *Sejanus* utfett til offer. *Vellejus Paterculus* undgick *Cordi* öde genom sit smicker för Favoriten, i hvilkens fall han sedan, efter all liknelse, blef indragen i).

De, som på et eller annat sätt undsluppo *Tiberii* dölska och skugggrädda politik, lupo nytt även-

g) *Ingenia Sæculi sui omnibus modis fovit.* Id. ibid.

h) Suetonius säger om *Augustus*: *nec Tiberio parit & exoletas interdum & reconditas voces aucupanti.* in vit. c. 86.

i) Cfr Tacit. Ann. Lib. III: — VI. pass. Dio Cass. Lib. LVII. LVIII. Sueton. in vit.

ventyr under *Cajus Caligula*. Det såg väl i förstone godt ut, då han åter frigaf *Cassii Severi*, *Cremutii*, *Cordi* och *Labieni* Skrifter *k)*; men när han i stället föll på den dårskapen, at förstöra *Homeri Poëm* och förvisa *Virgilii* och *Livii* Skrifter ur alla Boksamlingar *l)*, sågs lätt hvad *Vitterheten* hade at vänta af en sådan Regent. *Oratoriska* talenter voro i synnerhet farliga at visa för *Cajus*; som förmente sig åga de yppersta och räknade företråde, ja, jämnförelse i den delen för högmålsbrott. *Domitius Afer* och *L. Ann. Seneca* rådde för den orsaken i högsta våda *m)* ej mindre, än de *Rhetorer*, som skulle åntra om priset i våltalighet vid *Auusti* högtid i Lyon *n)*.

Den svagfinste *Claudius* hade väl af sin fordnä Informator fått smak för *Historien* och skref, under sin sysselsättning, om *Hetrusker*, *Carthaginiensr* och äfven den *Romeriska* Staten i senare tider: försvarade tillika *Ciceros* skrifstätt emot *Afinii Galli* kritik. Men som han hel och hållen reagerades af sina frigifna och sina hustrur *Messalina* och *Agrippina*; så berodde ock de vackra *Vetenskapernas* öde af deras nycker. Man finner en *Pomponius* med beröm omtalas, såsom *Tragisk Poët*: en *Fabius Rusticus* såsom *Historicus*. *Crispus Passienus*, känd ej mindre för sina *Oratoriska* golvor, än sin obefläckade caractere, togs af daga med förgift genom *Agrippinas* tillställning, hvaremot *L. Annaeus Seneca* återkallades från sin landsflykt för at emotta-

Q 2

ga

k) Sueton. in vit. c. 16.

l) Id. ib. c. 34.

m) Dio Cass. Lib. LIX. p. m. 655.

n) Sueton. ub. supr. a. 34. Juven. Sat. I. v. 44.

ga hennes Son, *Nero*, at handleda o) i *Poëfien* och *Våltaligheten*.

Denne Mannen intager et så utmärkt rum i bland *Reformatorerna* af Romerska *Vitterheten*, at jag ej kan undgå, at et ögonblick uppehålla mig vid honom. Han var Son af den förenämnde *M. Seneca*, som i Augusti tid höll *Rhetorisk Schola* i Rom. Slåkten var ifrån *Cordua* i Spanien, hvarifrån, så väl som ur andra Provincer många *Literate* flyttade til Hufvudstaden. *Annæus Seneca* ägde naturliga talenter för *Poëfien* och *Våltaligheten*. Man ser det af hans *Epigrammer* och några *Tragedier*, som *Critici* tillägna honom p): i synnerhet hölls han för så stor *Orator*, at han, som förmodt är, väckte *Caligulas* jalousie. Men *Nationella* characteren hos honom q), jämte *Stoiska* *Philosophien* r), den han var tilgifven, och til äfven tyrs en såfång årelystnad skämde hans Snille-gof-
vor

o) Sueton. in Ner. c. 7. Tacit. Annal. Lib. XII. c. 8.

p) *Medea*, *Troades*, *Hippolytus*, *Oedipus*: Hans fel emot *Dramatiska* reglörna se *Sulzers Theorie* der Schön. künste in voc.

q) *Hispani Poëtæ præcipue & Romani sermonis elegantiam contaminarunt, & cum inflatum quoddam & tumidum & gentis suæ moribus congruens invenissent orationis genus, averterunt exemplo suo cæteros a recta illa & simplici, in qua præcipua Poëmaturum laus sita est, & in quam superiores omni studio incubuerant, imitatione naturæ.* Muret. præf. ad Catull.

r) Om den heter det: *Orationis genus forsân subtile, certè acutum, sed, ut in Oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus Vulgi, obscurum, inane, jejunum.* Cic. de Orat. Lib. III, c. 19.

vor, och det är hans efterdöme, som egentligen stadgade den nya smaken i *Romerska Vitterheten* s).

Detta borde falla honom så mycket lättare, som det hedersställe han innehade i Senaten och vid den unga Kejsarens Hof gaf honom en stor myndighet och anseende. Nero lofvade sjelf i början af sin regering mycket för de vackra *Vetenskaperna*. Ty ehuru Seneca hade sina skäl, at ej göra honom bekant med de äldres Skrifter t), och hans egen böjelse förde honom mera til *Poësen* och *Musiken*, än *Eloquencen*, som hans företrädare framför alt plågade studera; sökte han dock, at äfven i den delen lysa u). Innan kort stannade likväl hela hans årelyftnad inom den hedern, at vara *Poët* och den störste *Musicus*. Det är bekant til hvad ytterlighet af dårskap och förnedring han i den afliggen förföll, och huru rikt ämne den gaf åt *Satiren*. Af dem, som häcklade honom och hans tidehvarf äro *Petronius Arbiter* och *Perfus* i behåll; men en *Antistius Sofianus* vet man ej mer af, än at han landtförvistes för sina *Satirer*. Det slår icke felt, at ju *Neros* Hof fylles af *Poëter* och *Versmakare*, äfven som den smaken i privata hus åter uplifvades; men inge andre voro dock hos honom väl anskrefne, än de af hvilkas talenter han icke hade något at befara. Således

Q 3

stod

s) Solus hic fere in manibus adolescentium fuit. Sed placebat propter sola vitia & ad ea se quisque dirigebat effingenda. Quint. Lib. X. c. 1.

t) Avertit — a veterum Oratorum cognitione Seneca præceptor, quo diutius in admiratione sui detineret. Suet. Nero c. 52.

u) Id. ib. c. 12.

för den olycklige öfverlättaren af Iliaden, *Actius Labio*, ganska yål; hvaremot *Senecas* Brorson, *Lucanus*, som vågade ånra med honom om företrädet, påskyndade sin ofärd w).

Lucanus är bekant för sit *Episka* Poëme om kriget mellan *Pompejus* och *Cæsar*. Han tänkte genom detta försök slå *Virgillii Æneid* ur brädet och uträtta det samma i *Poëssen*, som *Farbrodren* förefatt sig i *Våltaligheten*. Men hans *Pharsalia* fanns redan i hans tid stöta emot *Epopoëens* lagar x) och den goda smaken, och ehuru han i senare rider haft sina beundrare, lår dock det förre utslaget slå fast.

Uti *Historien* var *Nero* finnad, at själf arbeta i bunden itil, som *Dio Cassius* berättar y), men kom ej, at lägga hand därvid. Däremot omtalas *M. Servilius* såsom den där skrifvit i *Romerska Historien*, och *L. Annæus Seneca* åtskilligt i *Geographien* om *Indien* och *Ægypten*, likaledes en *Suetonius Paulinus* om *Africa*.

At för *Oratorer* under denna regering ej var mycket at göra, utom dem, som med angifveller och actioner voro sysselsatte, är lätt at sluta. Den förr omrörde *Domitius Afer* rögdes nu ur vågen, *L. Annæus Seneca* fick samma öde. Man har af hans *Orationer* inga i behåll. Men hans *Bref* och åtskilliga *Afhandlingar* i *Moraliska* och *Physiska* ämnen vitna om hans vidsträckta kunskaper, ej mindre än hans Snille, *Quintilianus* berömer honom i båg-

w) *Dio Cass. Lib. LXII. p. m. 715. Tacit. Ann. Lib. XV. c. 70.*

x) *V. Petron. Sat. c. 112. Quint. Lib. X. c. 1.*

y) *Dio ub. supr.*

i bägge afseenden och önskar blott, åt han, då han skref, kunnat nyttja en annans urskillning och omdöme z).

När Rom omsider sluppit *Nero*, det monstret, hvars raseri des Invånare i 14 år fördragit, och efter en blodig tumling emellan flera Pretenderer, *Vespasianus* kom til regeringen, fingo de i gemen andas friare och behöfde ej med ledsnåd och äfventyr för lif och välfärd tilbringa sin tid på Theatern och i Circus. Vetenskaperna drogo i synnerhet fördel af denna hvälfning. Ehuru *Nero* genom et obördt slöseri och dårskap förfört Stausmedlen och genom uppenbart våld och lönnmord slagit under sig enskiltas egendom; fann *Vespasianus* dock utväg, at anslå årlig lön på Stat åt dem, som offentliggen skulle undervisa i *Romerka* och *Grekiska Vditaligheten* a). I stället för de usla Rimare, som nårdes af företrädaren, framdrog han verkliga Poëter och belönt dem, såsom en *Salejus Bassus* och *Apollinaris*, en berömd Tragicus, b) så väl som *Curatius Maternus* och *Curtius Montanus*, Satyrisk Poët och Orator c). Men just då

Q 4

de

z) *Velles eum suo ingenio dixisse alieno iudicio. Nam si aliqua contempsisset, si parum concupisset, si non omnia sua amasset, si rerum pondera minutissimis sententiis non fregisset, consensu potius eruditorum, quam puerorum amore comprobaretur.* Quint. ub. supr.

a) Sueton. Vespas. c. 18.

b) Suetonius berättar at han för egen del köpte literata Slafvar och gaf dem fria loc. cit. Om *Salejus Bassus*, som i Dialog. de Causs. Corr. Eloqu. kallas absolutissimus Poëta, heter det: *laudavimus ut miram & eximiam Vespasiani Liberalitatem, quod quingenta Sestertia Basso donasset.* c. 9.

c) Ibid.

de *vakra Vetenskaperna* under honom och hans äldre Son, *Titus*, höllo på at åter komma sig före, föllo de tillbaka i sin vanmagt under *Domitianus*.

Denne, olik sin Far och Bror, var hvarken själf Literat, eller älskare af Literatur. Men som han valt *Minerva* til sin Skyddsgudinna; så anstälde han flitigt de så kallade *Quinquatria* til hennes ära, vid hvilket tillfälle *Poëter* och *Oratorer* täflade hvar för sig om priset d). Han höll ock all kostnad osparad, at återställa de *publika Bibliotheken*, som i en vådeld råkat upbrinna och lät taga afskrifter ur det *Alexandrinska* och andra e). För egen del drog han ingen nytta däraf, ty han läste ej annat, än *Tiberii Memoirer* f). Af dem hämtade han efter all liknelse, efterdöme til det mordiska och lömska väfande, som gjorde hans regering i längden så odräglig. Bland *Literata* fingo en *Junius Rusticus* årlara det, jämte den unga *Helvidius*: den förte för det han berömt *Thrasea* och *Helvidius Priscus*, den senare för et *Tragiskt* Efterspel g). Vid samma tillfälle förvifstes alle *Philosofher* ur Hutvudstaden och hela Italien h): til hvilken strånghet de *Stoiske* och *Cyniske* ofelbart gifvit anledning i).

Sulpicia, et förnämt Romerskt Fruntimmer, som roade sig med at skrifva vers, klagar öfver detta

d) Sueton. in vit. c. 4.

e) Id. ib. c. 20.

f) Id. loc. cit.

g) Id. ib. c. 10.

h) Id. ibid.

i) Sueton. in Vespas. c. 13. talar om *Philosophorum contumacia*, hvarpå han anför *Demetrius Cynicus* til bevis.

detta *Domitiani* förfarande i sin bekanta *Satire* k); men det sträckte sig icke til *Poëterna*, som under hans tid gjorde sig kände. Bland dem var en *Martialis*, efter hvilken man har en samling af *Epigrammer*: en *Papinius Statius*, som lämnat, utom sina strödda Poësier, som fått titel af *Silvæ*, rvånne *Episka Poëmer*, *Thebais* och *Achilleis*. bågge i den nya smaken. Desse Poëter voro väl lidne hos *Domitianus*; ry de talade Hof-språket och *Statius* äfven frad af allmänheten l). Sjelfve *Quintilianus*, som, efter *Vespasiani* inrättning offentliggen lärde *Oratoriska Vetenskapen*, måste foga sig efter tiden m). Man har at tacka honom för hans förträffliga *Institutiones Oratoriæ*. Så äfventyrligt var det at skrifva under en så missänksam regering, då man hvarken syntes nog krypande för Despoten eller nog fri för Publiken n). Den äldre *Plinius*, som tagit sig före at fortsätta den ofvan omnörde *Aufidii Bassi* Historia och skrifva om *Neros*, *Vespasiani* och *Titi* regering, nödgades afbryta och förlöka i stället med en afhandling i *Grammaticalska* och *Oratoriska* ämnen och sluta med sin bekanta *Historia Naturalis*. En *Valerius*

Q 5

k) *Nunc — qui Res Romanas imperat inter — Et studia & sapiens hominum nomenque genusque Omnia abire foras atque Urbe excedere iussit.* v. 35. seqv. add. Tacit. Vit. Agric. c. 12.

l) Juven. Sat. VII. v. 82 — 86.

m) Bevis därpå får man i hans Præfation til Lib. IV. Instit. Oratoriar.

n) *Alligati cum adulatione nec Imperantibus unquam satis servi videntur, nec nobis satis liberi.* de Caus. Corr. Eloqu. c. 13.

Ianius Flaccus hann ej fullborda sina *Argonautica*, et *Episkt* Poëme, som värderas af kännare. Nu tog ock *D. J. Juvenalis* sig före, at skrifva sina *Satirer*, i hvilka harm, vedervilja och förbittring öfver hans tids förderfvade seder öfver alt framlyser, och dem han ohölgda och i hela sin blygd föreställer. Han slapp väl lindrigare än *Helvidius*; men blef dock flyttad til at göra tjänst längst up i *Thebais*.

Taciti reflexion, at han med sina samtida fätt skönja det yttersta, hvartil slafveriet kan drifvas o) åger fullkomlig grund; men *Nervas* och *Trajani* regemente gaf åter et friare andrum, hvaraf de vackra *Vetenskaperna* och deras Idkare äfven fingo begagna sig. Et femtonårigt tvång och förtryck hade dock gjort mera ondt, än at det i hast kunde hotas p). De äldre, som af farhoga dragit sig ur stora världen och roade sig i sin stillhet på landet at antingen sjunga om *Landtulturen* eller *Landtlesnaden*, eller ock arbeta i något större ämne q) voro ej hugade at gå tillbaka. De unge skyndade sig, at tråda i deras ställe, innan de hunnit därtill beredas r). Icke desto mindre förekomma under denna

o) *Sicut vetus ætas vidit quid ultimum in libertate sic nos quid in servitute, adempto per inquisitiones & loquendi & audiendi commercio: memoriam quoque ipsam cum voce perdidissemus, si tam in nostris potestate esset oblivisci quam tacere. Vit. Agr. c. 2.*

p) *Natura infirmitatis humanæ tardiora sunt remedia quam mala: ingenia studiisque oppressis facilius quam revocaveris. Id. ib. c. 3.*

q) *Forensibus Ministeriis exercitati frequenter ad carmina, tanquam ad portum faciliorem, refugerunt. Petron. c. 118.*

r) *Parentes — cum ad vota properant, cruda adhuc*

denna regering någre store Män; som prydde den samma och en stark tåflan väcktes, som lofvade mycket godt för framtiden.

Ibland de förra äro en *Cornelius Tacitus* och den yngre *Plinius* framför andra utmärkte. *Tacitus* hade gått den vanliga vägen til Statens högre ämbeten, ända til *Consulatet*. Han var så lycklig *Orator*, at *Plinius*, som var några år yngre, tog honom til eftertyd för sig. Af hans *Orationer* äro inga i behåll; men hans *Historiska* arbeten hafva til en del upnått våra tider. De äro skrefne så pragmatiskt, at de röja en Statsman och tjäna för en sådan, i hvilken affigt flere ock hafva kommenterat öfver dem. Början gjorde han med sin Svärfars *Agricolæ* Lefverne, hvarpå följde Tractaten *de Moribus Germanorum*, så den egenteligen så kallade *Historien* ifrån *Galba*, den han ämnat fullfölja til *Trajan*s regering, och ännu deligen hans *Annaler* ifrån *Augusti* död til *Neros*. Stilen är snrik, nått och kort, och på honom inträffar ofelbart det loford han sjelf gifver *Fabius Rusticus* s).

Den yngre *Plinius*, hans vän, som förmått honom at arbeta i *Historien*, var en Disciple af *Quintilianus*, och anfördes tillika af sin Morbror, *Plinius* den äldre. Man ser af hans *Bref*, som äro i behåll, at han satt sig före, at imitera *Cicero*.

Studia in forum propellunt, & eloquentiam qua nihil esse majus profitentur, pueris inducunt adhuc nascentibus. Id. c. 4. Cfr Plin, Epist. Lib. VIII. Ep. 14.
s) *Eloquentissimus recentiorum sicut Livius Veterum Scriptorum. Vit. Agric.*

cero. Han gjorde sig fördelaktigt känd til sina *Oratoriska* talenter och sin *caractère* under *Domitianus* och stod på Proscriptions-Listan, när Han togs af daga. Sedan han efter hand gått igenom *Quæsturen*, *Triburatet* och *Præturen*, blef han *Consul Suffectus* under *Trajanus* och *Pro-Consul* i Bithynien. Man har inga af hans *Orationer* öfriga, utom hans *Panegyricus*, den han höll i *Senaten*, ehuru han var mycket anlitad i de så kallade *Causæ Centumvirates* *t)* och ofta förordnad af *Senaten* til *Patronus* för hela *Provincer*.

Af denna lärda och flitiga Mannens *Bref-Samling* kan man tillräckeligen inhämta de vackra *Vetenskapernas* tillstånd i Rom under *Trajanus*. De förr omrörde *Recitationer* voro väl ännu i bruk; men nyfikenheten at höra hade så tagit af, at man nödgades samla ihop *dhörare* mot en ringa *Sportel*, som på stället utdeltes *u)*. Dessa voro ock skyldige at *applaudera*, hvilket äfven sträckte sig til dem, som agerade för råtta. En *Largius Licinius* nämnes såsom den där kommit up med denna osed *w)*, fastän *Nero* sannolikt gaf första efterdömet med sina så kallade *Augustani*, dem han foldade för at klappa *x)*. Man reciterade nu som förr *Pömer*, *Historier* och *Orationer*.

Af

t) *Disstringor Centumviralibus causis, quæ me exercent magis quam delectant. Sunt enim pleræque parvæ & exiles. Raro incidit vel personarum claritate vel negotii magnitudine insignis.* Lib. II. Epist. 14.

u) Detta kallades *corrocare auditores*. Ib. Lib. VI. Ep. 2. Cfr Lib. I. Ep. 13.

w) Id. Lib. II. Ep. 14.

x) *Sueton. in Ner. c. 25.*

Af Poëter förekomma hos honom et stort antal y), såsom en *Octavius*, *Vestricius Spurinna*, *Sentius*, *Augurinus* och flere, som ej är nödigt at upräkna. Den gamle *Silius Italicus* fullbordade nu sit Poëme om *Puniska* kriget z). *Plinius* sjelf roade sig vid lediga stunder med at skrifva *Hendecasyllaber*, i likhet med *Catullus*, och *Comiska* *Strycken*, dem han reciterade a). En *Passenus* härma-
de *Propertius* i *Elegier* och *Horatius* i sina *Oder*.

Utom *Tacitus* namngifver *Plinius*, såsom *Historici*, en *Pompejus Saturninus*, *C. Fannius*, *Tittinnius Capito*, eiter hvilka i den delen likväl intet är i beakt. Däremot har *L. Annæi Flori* Utdrag af *Romeriska Historien* och *Suetonii Tranquilli* *Biographier*, jämte hans *Afhandling om Grammatici* och *Rhetores* i Rom, bibehållit sig til våra tider.

At döma af de flera han uppgifver såsom *Oratorer* b) och sina samtida bör Rom under *Trajanus* ej hafst någon brist på dem. Sakägare saknade då ej dem de kunde anlita; men sedan *Nero* uphäfvt den så kallade *Lex Cincia*, gjorde man det ej mer för intet c). *Juridiska* *Eloquencen* blef således en föd-krok och hos många så egen-
nytt-

y) *Magnum proventum Poëtarum annus hic attulit.*
Plin. Lib. I. Ep. 13.

z) *Scribebat carmina majori cura, quam ingenio.* Id.
Lib. III. Ep. 17.

a) Id. *Lib. V. Ep. 3.*

b) *Fronto Catus, Cl. Marcellinus, Salvius Liberalis, Lucejus, Albinus, Proculus, Herennius, Pollio, Valerius, Homulus, Nominatus, Fusc. Salinator, Quadratus, Cremutius &c.*

c) *Sueton. Nero c. 17.*

nyttig at dåröfver klagades d). Dessa *Oratorers* värde föll dårigenom och genom deras lättja och kallfönnighet e) och man hörde föllan dem kallas annat än *Sakdrifvare* och *Advocater* f). För framtiden fäg det ännu värre ut, i anseende til den tilväxande ungdomens djerfhet och goda tanka om sig följf under all fin okunnighet g).

Det är då ej under, at man ifrån fluret af Trajani regering kan datera de vackra *Vetenskaper*as förfall. *Hadrianus*, hans efterträdare, var väl en Herre af vidfträckta kunskaper; men tillika så kår i sig följf och så mån om at lyfa öfver andra, at han ej tälte någon af hvilken han kunde skymas. Alt hvad som gick öfver medelmåttan var derföre et mål för hans jalousie, som icke en gång ftanade inom hans famida. Han föredrog en obetydlig *Antimachus* från *Colophon* för *Homerus*, en *Cato* för *Cicero* och *Cælius Antipater* för *Sallustius* h). Härigenom fölorade *Vetenskaper*na mer än han med sit *Athenæum* kunde årlå-

d) Plin. Lib. V. Ep. 14.

e) Id. Lib. VI. Ep. 2.

f) Dial. de Cauff. Corr. Eloqu. c. 1.

g) *Perpauci, cum quibus juvet dicere, cæteri audaces atque etjam magna ex parte adolescentuli obscuro, ad declamandum huc transferunt — irreverenter et temere — Plin. Lib. II. Ep. 14. och åter: Quotusquisque (adolescentum nöstrorum) vel ætati alterius, vel auctoritati, ut minor, cedit? Statim sapiunt, statim sciunt omnia, neminem verentur, imitantur neminem, ipsi sibi exempla sunt. Lib. VIII. Ep. 23.*

h) Dio Caff. Lib. LXIX. p. m. 789, 90. Æl. Spartian. in vit. c. 5.

fåtta. Det anlades af honom i *Capitolio*.ⁱ⁾ tillika med et *Bibliothek*, som han antingen själf samlat eller blott tilökt och flyttat det *Ulpiska* eller *Trajaniska*. Här reciterades *Poëmer* och *Orationer*, och med tiden underhöllos 10 *Grammatici*, 3 *Oratorer*, 1 *Philosoph*, 5 *Sophister* och 2 *Juris Consulti* til ungdomens undervisning.

Med *Hadrian* hade smak för *Philosophien* börjat blifva allmännare och han själf sträckte den ända til *Magien* och de flästa grenar af hedniska vidskapelsen; men bågge *Antoninerne*, *Pius* och *Marcus Aurelius*, inskränkte sig inom den *Stoiska Skolans* och satte dess moraliska grundsatser i utöfning. Detta verkade på de vackra *Vetenskaperna*, så vida *Philosopherne* bödo til, at ombyta deras naturliga skaplynne och stöpa dem i sin forme l). Man finner därför denna tiden ingen *Poët* och näppeligen någon *Orator*, om icke en *Cornelius Fronton*. Han anförde, såsom *Rhetor*, *M. Antoninus* i *Talekonsten* och omtalas til sin stil, som torr och kärf m), förmodeligen icke för det han velat imitera de äldre, som för detta råkat i förgåtenhet i Rom n), utan för den nya *Philosophiska* smaken, som i *Oratoriska* ämnen började införas.

i) Aur. Vict. c. 14. Cod. Justin. Lib. II. Tit. 18.

k) Vopisc. Aurel. c. 1. Prob. c. 2.

l) *Senecas* tanke om de äldres *Oraticner* var: *hæc popularis Oratio nihil habet veri. Movere vult turbam et inconsultas aures impetu rapere.* Epist. 40. hvaremot *Cicero* just fordrade en sådan *Popularis Oratio*.

m) *Macrobius*. Saturn. Lib. V. c. 1.

n) *Suetonius*. Ill, Gramm, c. 24.

ras. *Frontos* skriftlätt classificeräs därför såsom särskildt både ifrån *Sallustii*, *Ciceros* och *Plinii* o).

At *Pertinax* och *Alexander Severus* voro älskare af Literaturen vitna deras Biographer p). Den senare gjorde likväl mer värde af den *Grekiska*, som desutom tillika med själfva språket vunnit för längre tid tillbaka stort insteg hos de förnåma i Rom q). Hans *Latinska* Tal äro bevis på, at han icke gått långt i den vägen. Dock såg han gärna Literat folk ikring sig och afhörde ofta *Recitationerna* i *Athenæum*: var ock mån om *Uppfostrings-verket* i *Provincerna* och anslag *Stipendier* för behöfvande ungdom r). Man kan dock i hans tid näppeligen få namn på någon *Orator*, utom en *Messala*, den han själf satte mycket värde på s), ej heller någon *Historicus*, som gjort skäl för namnet. En *Julius Titianus* lefde väl under denna regering och skref sin *Chonographie*, som angick gamla Historien, äfven *de re Rustica* och en *Rhetorica*: han böd ock til at imitera *Ciceros* stil; men gjorde sig därmed löjelig för *Frontos* anhängare t).

Til

o) Macrob. loc. cit.

p) Jul. Capit. *Pertinax* c. II. *Æl. Lampied. Alex. Sev.* c. 35.

q) *Juvenalis* kallar därför Rom *Græcam Urbem*, och beskriver huru och hvarmed Greker fått sådant insteg i de förmögnare husen *Satir. III. v. 58. — 113. Add. Sat. VI. v. 185 - 191.*

r) *Lampied. ub. suptr. c. 3. 35.*

s) *Jul. Capitol. in Maximin. c. 3.*

t) De kallade honom därför *Simia temporis sui*. *Jul. Capitol. Maxim. jun. c. I.*

Til detta synbara förfall af de vackra *Vetenskaperna* bidrogo de oroliga tider, som föregått och de, som fölgde, ej ringa. *Gordianus* var sjelf både *Poët* och *Oråtor*; men togs af daga. *Gallierus* var altför nyckig och intagen af *Grekiska Philosophien* för at kunna göra *Romerska Literaturen* något kraftigt biträde. *Tacitus* viste en sårdels omsorg, at förvara och utbreda *Corn. Taciti Historiska Arbeten*, genom flera afskrifter, utan at därmed fullkomligen vinna sin afsigt u) *Numerianus* berömd för sina *Poëtiska* och *Oratoriska* talenier, såg tvänne *Poëter Olympius Nemesianus* och *Calpurnius Piso* täfla med sig w). Den förre, en *Carthaginen*ser, skref *Cynegeticon*, i hvilket ämne *Gratius* redan i *Augusti* tid sjungit. Den senare, född på *Sicilien*, härnade sin Landsman *Theocritus* i sit *Bucolicon*. Båge satte sig i aktning och lästes äfven i *Provincerna*. En annan samtidig *Poët*, *Aurel. Apollinaris*, fördunklades aldeles at *Numerianus*, som tillika hade den hedern, at et hans Tal af *Senaten* belöntes med en *Statue* i *Ulpiska Bibliotheket* x). Månge togo sig ock före under dessa tåta hvålsningar, at förvara minnet af dem. De så kallade *Scriptores Historiæ Augustæ* namngifva flera sådana *Historici*, af hvilkas *Skrifter* inter kommit til efterverlden, ej heller det förtjånt. En *Marius Maximus*, ehuru ej

IV. DEL. R bättre

u) Fl. Vopisc, in vit. c. 10.

w) Id. in *Numerian*. c. 11.

x) Id. ihid. Inscription på Statuen var: *Numeriano Cæs. Oratori temporibus suis potentiſſimo*.

bättre än de andra y) synes dock hafva, ännu i *Juliani* tid, funnit Lärare i Rom z).

Om Romerska *Vitterheten* redan i den yngre *Pinnii* lifstid kunde anses hålla på at föräldras a); så måste hon efter *Numeriani* tid med stora steg skynda til sin slut. *Diocletianus* och hans Med-Regenter, under titel af *Augusti* och *Cæsares*, voro visst icke de, som däruti kunde eller ville göra uppehåll. Han sjelf, så väl som *Maximianus* och *Galerius*, voro hvarken infödde, eller hade lärt någon annan än Krigsvetenskapen, som ock banat dem väg til Thronen. De gjorde väl slut på *Anarchien* och det *Mångvålde*, som söndrade och förvirrade Romerska Riket; men flera resningar, krig inom och utom gränserna, *Galerii* omåtteliga regeringssjuka, hans tyranni och förföljelsen emot dem af undersåtarena, som tagit an Christna Lärnan, störde invärtes lugnet och qvasde all hug för Literaturen. Den enda ort, där den någorlunda kunde trifvas, var i *Gallien* under *Constantii Chlori* milda regering. Han sparde ingen kostnad för at åter uprätta den bekanta *Scholan* i *Autun*, som blifvit förstörd under *Bagaudiska* resningen och anförtrodde det verket åt *Eumenius*, efter hvilken vi hafve några *Panegyriska* Tal i behåll. *Cl. Mamertinus* har likaledes lämnat två sådana hållna i *Trier* för *Maximianus*. Ehuru desse både

til

y) *Vopiscus* kallar honom i gensats mot *Suetonius Tranquillus*, *homo omnium verbosissimus, qui et Myth-historicis se voluminibus implicavit*. Vit. Firm. etc. c. I.

z) *Amm. Marcell. Lib. XXVIII. c. 4.*

a) *Lib. VIII. Ep. 12.* nämner han *Literas senescentes*.

til härkomst och hemvist ej hörde Rom til, kunna de dock för språkets skull ej aldeles fränkännas. Deras stil så väl som *Nazarii* i hans *Panegyrik* för *Constantinus*, kan väl ej jämnföras med *Plinii*; dock när den hålles emot deras, som skrifvit den nyls nämnda *Historia Augusta*, hvilke böra til detta tidehvarf, ser man huru mycket *Historiska* smaken fallit emot den *Oratoriska*.

När *Constantin* den Store hunnit omstöpa den Regeringsplan *Galerius* på eget bevåg infört och med värjan i hand velat befästa och styrelsen af denna vidsträckt Monarchie honom tilfallit, synes de vackra *Vetenskaperna* under honom åter böra komma sig före. Men utom det, at Hedniske *Sophisterne*, sedan Kejsaren offentligen förklarade sig för Christna Religion och ville hafva henne til den dominanta i Staten, efter yttersta förmåga sökte stoffera afguda-tjensten och göra Christendomen förhatelig, hvarigenom *Christne Lärare* drogos in i ständiga tvister; så upkommo äfven inom dem sjelfva sådana Religions stridigheter, som uprogo all deras tid och upmärksamhet. Hårtill kom flyttningen af Residencet ifrån Rom til *Constantinopel*, dit de förnämste Lärde och andre begäfvos sig, för at vara Hofvet närmare; hvarifrån all upmuntran och belöning borde väntas. *Grekiska* Språket, som redan så lång tid varit i Rom bevis på god upfostran b), blef nu Hof-språk, och *Constantin*, som sjelf skref sina Tal, Bref och Rescripter, ka-

R 2

sta-

- b) När Alexander Severus var sinnad gifva sin Syfter *Theoclia* åt *Maximini* Son fruktade han: *ne Græcis munditiis erudita Barbarum Socrum ferre non possit.* Jul. Capit. Maximin. jun. c. 3.

stade dem ut på Latin och lär så öfversätta dem på Grekiska. Imedlertid får man under hans regering dock se en och annan af bägge Religionerna, som i Romerska Literaturen förtjänar at hugkommas. Den bekante *Lactantius*, en Rhetor i Nicomedien, kallades såsom Informator för den äldsta Kejsrerliga *Prinsen Crispus*. I Rom lärde *Donatus* Grammaticaliska och *Æmil. Arborius* från *Toulouze* och *Marius Victorinus* Afer Rhetoriska Vetenskapen. Den sistnämnde, jämte *Juvenius* skref Poëmer i Bibliska ämnen; ty efter då varande Kyrko-Discipline kunde en Christen Poët hvarken gifva sig af med *Dramatiska* Poësin, eller med *Epopéen*, som fordrade at Hedniska Fabellåran och des förmenta Gudomligheter skulle tilkallas c): aldraminst rålde Christendomen *Satiren* för hviken en Romare eljes var så benågen. Man kunde öfva sin snille i *Moraliska* ämnen och sådana, som voro hämtade ur *Bibliska Historien*. Så passade det ock väl både med sedernas enfaldighet och Bibel-språket, at skriva *Idyller* och *Bucolica* och, i *Lyriska* Poësin, at författa andeliga Sånger. Prof hårpå har man, under *Constantin* sjelf och hans närmaste efterträdare, i den nytsnämnde *Marii Victorini* Poëme om de sju *Judiska Martyrerna* och deras Moder, *Severi Sancti* *Bucolicon* och *Hilarii Pictaviens.* *Damasi* och *Ambrosii* Hymner.

I öfrigt sökte *Constantinus M.* med allahanda friheter och förmåner upmuntra Studier i sina Sta-

c) *Per ambages Deorumque ministeria et fabulosum sententiarum tormentum præcipitandus est Liber spiritus.* Petron. Sat. c. 118.

Stater, hvarom hans författningar, som ännu finnas i *Codex Theodosianus* bära vitne. Men den nära del han, såsom *Pontifex Maximus*, tog i Religions ärenden och hvaruti hans Söner gingo ännu längre än han, lände icke til de vackra *Vetenskapernas* befordran. *Julianus*, bekant under namn af *Apostata*, kände väl deras värde och skref äfven i ämnen, som hörde dit; men som han därtill nyttjade Grekiska Språket och desutom förållskat sig i då varande *Grekiska Philosophie*, är det ock egentligen om henne, som han gjort sig förtjänt. Hans Panegyrist, den yngre *Mamertinus*, uphöjer honom med öfverdrifvet låford i den delen d): hvaremot de Christne, hvilkas Religion han genom en illslug Politik sökte undergräfvä, hade icke orsak at rosa honom. Hans förbud för dem, at deltaga i den offentliga undervisningen och läsa *Classiska Auctorer* gick ut på at införa hos dem Barbarie och mörker, såsom ginaste vägen til Hednisk Superstition, och visar tillika, at man den tiden ej fann betänkeligt, at lära af dessa hedniska Måltäre.

Imedlertid hade luxen och vekligheten, som uppnått sin högd i *Rom*, där visat sig i sin fulla verkan, *Ammianus Marcellinus* beskriifver såsom åsyna vitne, tillståndet med samma oväldighet, som råder i hans bekanta *Historia*, hvaraf en del gått förlorad. Där kunde nu mera intet, som förtjänade at nämnas och var allvare med, företagas e).

R 3

Mån-

d) Panegyry. Julian. c. 23.

e) *Hæc et similia memorabile, nihil ac serium agi Romæ permittunt.* Lib. XXIV, c. 6.

Många flydde lärdom och konstskaper som et gift och om de änteligen togo en Bok i handen, var det den förr omrörde *Marii Maximi* odugliga Historia och *Juvenalis* Satirer f). Det var då ej under, at *Poëtiska* Snillet här som hos Grekerna föll på små saker och lek-verk såsom *figurerade Idyller*, hvarpå *Optatiani Porphyrii Syrix* och *Organon* äro et bevis, eller rimade i gästebud, såsom en Aretalogs *Judicium Vespæ*. Dock grepa någre sig an med *Satiren* såsom *Tetradius* och *Cæcina Dec. Albinus*. *Rufus Festus Avienus* vågade sig på *Livius* och rimade hans Historia i Jambiska verser. Men ingen af denna tidens *Poëter* gjorde större lycka än en *Ausonius*, som fick informera *Gratianus* och af honom hedrades med *Consulatet*. Två Christna *Poëter*, *Aurelius Prudentius* och *Latronianus* höra ock hit.

I *Vältaligheten* hade man väl ännu *Cassæ Forenses* och *Panegyriska* Tal at visa sig med; men i anseende til de förra stod det i Rom så illa til, at *Ammianus Marcellinus* näppeligen finner nog starka färgor at afmåla det g). Icke desto mindre hade en *Ambrosius* och en *Pontius Paulinus* ej mindre genom sina Oratoriska talenter, än sin oväldighet och kärlek för rättvisan satt sig i allmän högaktning. Den tillskyndade dem Biskops-värdigheten och Christna Kyrkan gjorde uti dem en lika vinst som förut i en *Cyprianus*. Än återstod *Qu. Aur.*

f) *Quidam detestantes ut venena doctrinas Juvenalem et Marium Maximum curatiore studio legunt, nulla Volumina præter hæc in profundo otio contrectantes.*
Lib. XXVIII. c. 4.

g) Lib. XXX. c. 4.

Aur. Symmachus, en infödd Romare, som med en outtrötlig nit för Hedniska Religion förenade mycken styrka i Latinska Eloquencen och i sina Orationer och Epistlar sökte imitera *Plinius h)*. *Lat. Drepanius Pacatus* är bekant för sin Panegyricus til *Theodosii* ära, och en *Macrobius*, som äfven beklädt Consuls ämbetet, röjer i sina *Saturnalia* mycken bekantskap med Romerska Literaturen. I *Historien* åter har man blott en *S. Aurel. Victor* och en *Fl. Eutropius* at anföra: den förra såsom Författare til en afhandling *de Origine Gentis Romanæ* och *de Cæsaribus*: den senare, såsom den där för *Valens* skrifvit et *Breviarium Historiæ Romanæ*.

Då följderna af Hufvudstadens herrskande luxe och oordentlighet blifvit så synbare vid där varande publica Läro-hus, at ungdomen, i stället för Professorernas föreläsningar, besökte Spectaclen och tillåto sig alla möjliga utfväfningar; sökte *Valentinianus*, *Valens* och *Gratianus*, at därpå skaffa bot, genom en hållsam författning, som i den så kallade *Codex Theodosianus* är inryckt *i)*. Verkan däraf torde i början varit förmärlig: åtminstone föranlåt *Aurel. Augustinus*, som sedan kom at intaga et så umärkt rum bland Kyrko-fäderna, at begifva sig ifrån *Carthago*, där han som *Rhetor* underviste och utförde rättegångsaker, til Rom, hvarifrån *Symmachus* sände honom, såsom *Professor Eloquentiæ* til *Meiland*. Men efter all liknelse hade det onda för mycket tagit öfverhand för at med önskad framgång kunna afhjelpas. Åtminstone

R 4

ne

h) Macrob. Saturn. Lib. V. c. 1. Socrat. Hist. Eccles. Lib. V. c. 14.

i) Lex. I. de Stud. Liber. Urb. Rom. et Constantionp.

ne nödgas jag, at gå utom Rom och i Egypten uplösa den sista Latinska Poët jag har at anse.

Cl. *Claudianus* hade den hedern, at flera Nationer ville tilvålla sig honom, som fordom *Homerus*. Han var dock ifrån *Alexandrien*, som länge varit et hemvist för all slags lärdom. Staden led väl i den delen mycket, då *Aurelianus* confisquerade en stor del af *Bruchion*, där Akademien var belägen k); dock förfakrar *Ammianus Marcellinus*, at ännu i hans tid studier här i Staden idkades l) *Claudianus* hade här lagt grund til de hvarjehanda kunskaper, som lysa i hans Skrifter och hans bekantskap med de bästa Grekiska och Latinska Poëter, jämte hans lyckliga Snille, gjorde at han kunde höja sig öfver sit Tidensvarf. Han skref *Panegyriska Poëmer*, *Invectiver*, *Epistlar*, *Idyller* och *Epigrammer*; befordrades til *Comes Orientis* och blef, i den egenskapen, af *Honorius* och *Arcadius* hedrad med en Statue. Man har gjort den anmärkning, at då *Claudiani* metriskä stil jämnförs med den prosa, som förekommer hos *Historiæ Augustæ Scriptores* och en *Cassiodorus*, företer sig en så märkelig skillnad dem emellan, at den förras Poëmer kunnat gå med i Roms lyckliga ålder; men hvad de senare skrifvit, knapt passas vid des fall. Saken är, at *Claudianus* hade för ögonen de stora Poëter, som *Augusti* Tidensvarf frambragt och *Kakezelien* ej förmått uttränga: hvaremot hon, i stället för de äkta *Oratorer* och *Historici*, förlåg dem, som ville skriva i obun-

k) Amm. Marcell. Lib. XXII. c. 16.

l) *Ne nunc quidem in ea Urbe doctrixæ varix silent.*
ibid.

bunden stil med sådana mönster, hos hvilka allt var öfverdrifvit eller lågt och som icke kände hvad som anstod och passade, hvarpå det likväl i *Vdltta igheten* hufvudsakeligen ankommer m). *Cassiodorus* låter, i brift häraf, sin Konung, *Theodoric*, som desutom var aldeles obekant med Romerska iterraturen, skrifva som en *Grammaticus* och *Declamator*.

Men den *hudsfnigen* närmade sig med stora steg, som skulle göra slut på Roms välde och kasta denna öfvermodiga herrskarinna öfver så många Nationer, under et groft och Barbariskt Folkslags ök. Detta skedde A. C. 476 hela 12 Secler efter Roms grundläggning och 507 år sedan *Augustus* infört Enväldet. Här stadna mina undersökningar om de vackra *Vetenskaperna* hos detta rycktbara Folket; ty de gingo under tillika med Staten och Själfva Språket.

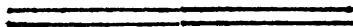
Jag fruktar, Mine Herrar, at hafva för mycket missbrukat Edert tolamod med en berättelse, som blifvit längre, än jag mig förestälde, och mera torr än J väntat och jag velat. Men Edert ådelmod, hoppas jag, afskrifver det ena på Själfva ämnet och det andra på mina år. Jag har budit til, at med noggranhet, dock i hast, öfverle början, fortgången och slutet på de vackra *Vetenskaperna* hos et Folk, som genom sina talrika *Colo-nier* och sit språk spridt kunskap och smak til det

R 5

öfri-

m) *Quibus a Natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut iis, quæ habeant modice et scienter utantur et ut ne dedeant. Id enim est maxime vitandum — caput artis Decere quod tradi arte non potest.* Cicer. de Orat, Lib. I. c. 20.

öfriga Europa och andra *Verldsdelar*, sedan det
 sjelf förut hämtat dem från det kufvade Groke-
 land, och ännu i dag, far fort, at göra det ge-
 nom de förträffeliga Skrifter så många des stora
 Män efter sig lämnat. Denna Kongl. Academien
 känner deras värde: de höra til dels föremål och
 hvad kan man icke derföre vänta af Svenska Snil-
 let i alla grenar af de *vackra Vetenskaperna*, då
 det således upmuntras och skyddas. Förlämnar
 den eviga Försynen oss så roliga och lyckliga
 tider, som dessa fridens alster tärfta til sin för-
 kofran och tilväxt, så får denna Kongl. Academien
 med förnöjelse se deras mognad och dels höga
 Skyddsherre skörda den frukt af det Nådiga hågn
 han dem förunnat, at en infödd *Maro* och *Pli-*
nus refer honom en värdig Minnestod.

LEF.

Secreterarens Svar

Til

HERR EBERHARDT.

MIN HERRE!

Den aktning Lårdomen tilkommer har länge varit Eder lott; Men den upmärksamhet hon förtjänat af et Samfund, som är instiftadt til Vitterhetens vård och utbredande i vårt Fädernesland, har icke förr än nu funnit tillfälle at offentligent förklaras. En förlust inom denna Academie, et ledigt rum bland dels Ledamöter, har öppnat detta tillfälle. Academien, lika angelägen at göra rättvisa och söka ersättning har utan svårighet förenat sit val på en Man, hvilken dels som Lärare, dels som Författare, icke allenast gjort sina vidsträckta kunskaper allmänt kända, utan ock nyttiga, och som i många år varit en af dem som outtrötteligast arbetat i det vigtiga värf, at på vårt modersmål rolka uppenbarörens heliga sanningar, utur grundspråken. Vi hafve i dag haft det nöjet at emottaga en Ledamot som med så stora förtjenster, likasom varit själskrifven til det rum vi honom tildelat; och detta nöje är förökadt genom det vitttra Tal vi afhört. Det blifver en ny heder för sin Författare, en ny vinst för våra Handlingar,

gar, och vittnar til vår och tidehvarfvets tilfredsställelse, at om Roms gyllene ålder lämnat mönster i den goda smaken; så sakna de icke efterföljare i våra dagar. Academien, hvars Tolk jag har den åran at vara, betygar derföre sin lifliga erkänsla. Hon gör sig, om Edert nyttiga medarbetande, min Herre! det säkra hopp som grundar sig både på Edra ypperliga insigter, på Eder kärlek för Vetenskaperna och på Edert jämna vistande i Hufvudstaden. Vänskapen hvars behag alltid förljusvar det alfvarsamma i et Samfund, som fyllslofätter sig med mödosamma Snille-yrken, fägnar sig öfver en ny länk i den kädja hon sammanknyter, och förestafvar de önskningar Academien betygar för Eder beständiga välgång.

Lefvernes - Beskrifning

öfver

Framledne Hof-Marskalken och Com-
mendeuren af Kongl. Nordstjerne-Orden

Friherre

CHRISTOPHER MANDERSTRÖM,

*Författad och upldst i Kongl. Vitterhets-Historie-
och Antiquit. Academiën den 24 Julii 1789,*

Af dets Ledamot

JOACH. WILH. LILJESTRÅLE,

Justit. Canc. och R. af K. N. O.

MINE HERRAR!

At Verenskaper och lärda idrotter älskas i et
land och hållas i värde, gifver et godt vedermåle
af Folkets lynne, och anledning til fördelaktigt
omdöme om dets seder: at de upstiga där til nå-
gon märkelig högd, och vidsträktare sprida det
ljus, som gagnar och hedrar, ej mindre allmän-
saken, än hvar medborgares enskilda, sådant torde
böra anses för något mera tillfälligt, så vida det
kan bero, dels på Borgerliga Frihetens längre fort-
farande i okränkthet, och et deraf allstradt fol-
kets

kets välfstånd; dels på den Försynens milda skickelse, at där tid efter annan upkomma män med synnerligen stora själens förmögenheter begåfvade; Snillen, likasom danade enkom, at omskapa och utvidga vissa nyttiga kunskapsgrenar, eller at, i de så kallade vackra Vetenskaperna och fria Konsterna frambringa goda mönster, samt dymedels hos Nationen stadga, rätta och allmänneligare kungörenden på sanna regler fästade goda smak, hvilken uti desse snille-yrken är så väsendtelig: men för ingendera delen lärer någon betydelig framgång kunna med skäl väntas, hvarellt icke de Män, som på denna väg uplyst och prydt sit tidevarf, skyddas och främjas under deras lefnad, och, när de bortgå ur tiden, njuta hos efterlevvande til goda et välförvärfvadt åreminne. De uti vårt kära Fädernesland, såsom annorstädes, inrättade Vetenskaps- och Vitterhets samfund, hafva, på denna grund, vidtagit den löfliga sed, at, vid bortgångne Ledamöters död, öfverlemnna deras efvernes-beskrifningar til eftertiden; på det för de kommande Slågter uplysning ej måtte saknas, om fortgången af mänskliga kunskaper, samt hvilka personer och tider världen haft derföre mer eller mindre at tacka.

Enligt sådan författning, som jämväl är detta vittna Samhällets, har mig blifvit updragit, at teckna framledne Hof-Marskalkens och Commendurens Friherre *Manderströms* minne, genom hvilketens fränfälle Kongl. Akademien nyligen förloradt en värdig Ledamot: och jag har dess villigare åtyldt Kongl. Academiens befallning, som jag från hans

hans ungdom haft den förmon, at vara af honom känd och hedrad af hans vånskap.

Herr *Christopher Manderström* föddes i Stockholm den $\frac{2}{3}$ December 1727, af då varande Kammarherren hos Kon. *Fredric I*, sedermera Krigsrådet Herr *Ludvig Manderström* och hans Fru *Maria Polhem*, Dotter af vår Svenska Archimedes, framledne Commerce-Rådet och Commendeuren *Christopher Polhem*.

Som vår unge *Manderströms* Föräldrar, i hans spåhare år flyttade ut på landet, och där merändels ständigt bodde til hans 18 år, sköttes hans upfostran, uti landtbygdens stillhet, med des båt-re framgång, som hans berömlige Fader, hvilken sjelf hade goda classiska Studier och mycken smak för Vetenskaper, fant hos sin Son en ogement qvick fattningsgåfva, förent med stor åhåga at lära, hvilket var et lyckligt arf hos honom både på Fäderne och Möderne. Den goda ledighet Fädren då hade, användes derföre oafbrutit til en nogare tillsyn öfver denna och hans andra, med et lika lyckligt snille begåfvade Sons undervisning. Unge *Manderström* fick således tidigt en god öfning i de lärda Språken och de gamla gode Latinske och Grekiske Auctorer, så väl Poëter som de öfrige; jämväl blef en så riktig grund hos honom lagd för Vetenskaperna, Historien, Sedoläran och Naturliga Lagfarenheten, at han vid 18 års ålder, pröfvades nog mogen, at sjelf, utan enskild Lär-mästare kunna styra och fortsätta sina öfningar vid Academien, dit han i början af år 1746 afförd des. Han lämpade där egenteligen sina studier til Politiska kunskapers vinnande; emedan hans upfat
var,

var, at efter fulländadt lopp vid Academien söka sin betordran i Riksfens Cancellie: och i sådant afseende nyttjade han i synnerhet vår den tiden varande Stora Polyhyftors, den af Fäderneslandet högt förtjente Cancellie Rådet *Ihres* undervisning, jämte det han åhörde Bibliothekariens, nu mera Biskopens Doct. *Olof Celfi* den yngres, allmänna och enskilda föreläsningar i Historien.

Hans vistande vid Lärofådet blef dock mindre långvarigt än han önskade, och sjelf i början förmodade; emedan han tidigt måste tråda in på ämbetsbanan: men hans synnerliga flit och upmärksamhet godtgjorde tidens korthet: desutan kunde ock en så ifrig Sång-Gudinnornas dyrkare ej annat, än finna sig dem alltid och på alla rum lika benägna: ty sedan var hans hog för lärdom och vitterlek, at han alt framgent, hela lifstiden igenom, ansåg för sin yppersta ro, och bästa vederqveckelse, efter det tränga arbete honom sedermera uti sysslorna åkom, at använda de flästa stunder han kunde finna lediga, til goda böckers läsning och vittra öfningar.

Han kallades nu vid slutet af detta år 1746 til Cancellist uti då varande Hans Kongl. Höghet Kron-Prinsens, sedermera Sveriges Konungs, nu Glorvördig i äminnelse *Adolf Fredriks* Tyska Cancellie, som förestods af Kammarherren *von Vedderkep*, hvilken redan kände denna ynglings goda egenskaper, och at han, jämte god färdighet i Tyska och Franska Språken, skref en särdeles prydlig och ren handstil, samt kunde väl rita och texta, hvilket, efter Tyska bruket, fordrades i handbref från högre ställen. Enär ock någon tid där-
 efter

efter Kron-Prinsen såsom Generalissimus antog befälet öfver Rikets krigsmagt til lands och sjöls, och Kammarherren *Manderström* förordnades at beförja de många detta höga ämbere åtföljande expeditioner, tacktes Hans Kongl. Höghet, som redan i Tyfka Cancelliet med nådigt välbehag rönt unga *Manderströms* flit och skickelighet, kalla honom til Cancellist och Registrator vid denna nya expedition. Hans tjenstgöring vid dessa syfslor hörer väl icke egenteligen hit; dock bör ej obemålt lämnas, såsom et bevis til mannens arbetsamhet och drift i hvad hållt han för händer hade, at då hans Fader, som verket förestod, icke nyttjade någon enda arbetande dervid, utom denna sin Son; och på honom ensam således ankom, at allt sköta, skrifva och affärda, samt tillika hålla de vidlyftiga handlingarna i reelig ordning; så måste arbetet blifva ganska trågit; och jag hörde honom den tiden säga, at om ej Hans Kongl. Höglets egen närvarelse, måst alla dagar före och efter middagen, gifvit honom den lifligaste upmuntran, hade han nåppeligen därmed kunnat uthårda. Han fortfor härmed i 4 år: och följde jämväl, under den tiden, Hans Kongl. Höghet på Mönstringarne vid 13 Regementen af Rikets krigsmagt: alt förrättade han så til sin Höga Förmans fullkomliga nöje, at han redan år 1709 i Februarii månad, antogs til Hans Kongl. Höglets enskilda Hand-Secreterare, med anslagen lön på Stat, utom den han såsom Cancellist innehade.

Sedan Kron-Prinsen i Martii månad 1751 upstigit på Sveriges Thron, minskades, och efter hand uphörde, arbetet vid Generalissimi Cancelliet
och

och vår *Manderström* fortfor allenast vid Hand-Secreterare-tyflan, den han ock, på resan med Konungen til Finland år 1752, förestod. Efter återkomsten därifrån var han sinnad söka någon befordran vid Rikens Cancellie, såsom redan nämnt är at hans första uplåt varit; men Hans Kongl. Maj:t utaf egen nådig bøjelse, och utan *Manderströms* ansökning, behagade förordna honom til tjenstgörande Kammarherre, hos Hennes Maj:t Drottningen; uti hvilken beställning han i flere år upvaktade, och var jämväl Deras Majestäter följaktig på resor genom Landsorterne; men då Hofvet var i Stockholm, fatt han såsom Ledamot i Kongl. Borg-Rätten.

Hans Fader Krigs-Rådet förestod väl ännu Hof-affairena; men som han däruti, för sin höga ålder, tarfvade biträde; benådades Kammarherren *Manderström* år 1760 med Konungens Fullmakt at besörja om hela Hof Expeditionen, dock at Fadren, så länge och så ofta han förmådde, skulle därmed fortfara. Fyra år derefter flyttades han til tjenstgörande Kammarherre hos Hans Kongl. Höghet Kron Prinzen vår nu regerande Nådige Konung: förordnad äfven år 1766 til Hans Kongl. Högkets Hand-Secreterare: vid hvilken tid han af Konungen kallades til Archivarius af Kongl. Maj:ts Orden: och sedan han varit följaktig på resan at vid Rikets gränts emottaga Hans Kongl. Högkets Gemål, nu Hennes Maj:t Drottningen, blef honom icke allenast anförtrodt, at tillika vara Hennes Kongl. Högkets Hand-Secreterare, med bibehållande af den lön han förut på Furstelige Staten innehade; utan ock århölte han i November månad

1766,

1766, Kongl. Maj:ts Nådiga Fullmakt at vara Hof-Marskalk, samt tjenstgörande Öfver-Kammarherre hos Hans Kongl. Höghet Kron-Prinsen. Enär ock följande året Carlbergs Slott med dess tillhörigheter öfverlämnades Hans Kongl. Höghet, blef hushållningen och inseendet deröfver Hof-Marskalken *Manderström* af Kongl. Maj:t i Nader anförtrordt, samt likaledes år 1771 styrelsen och tillsynen öfver Ulricsdals Lust-Slott.

Nyfsnämnde år tacktes Kongl. Maj:t belöna Krigs Rådet *Manderströms* längliga och trogna tjenester med Friherrlig värdighet: och då Hof-Marskalks-syllan hos Hennes Maj:t Drottningen, genom framledne Baron *Ehrencronas* kallande til Riklens Råd, blef ledig, tacktes Hans Maj:t vår unge Baron *Manderström* därtill förordna; hvilket ämbete han i pio år förrättade, til dess han år 1781 uppå underdånig ansökning därifrån erhölet nådigt afsked. Utom sysslorna vid Hofvet, blef han ock år 1766 brukad såsom Ledamot uti en Riddare Syne-Rätt, och vid 1772 års Riksdag valdes han til Ledamot uti Riddarhus-Directionen.

Sådana hafva varit Hof-Marskalken Baron *Manderströms* tjenester och ämbets-förrättningar. En nog allmän fördom anser väl sysslor vid Hofvet icke för de mödosamaste; af hvilken art någre väl torde vara; men de, som föllo Friherre *Manderström* til lott, fordrade merändels nog trågit arbete och upvaktnings: hvilket oakadt, och utan at han någon sin syntes mycket sysselsatt eller bekymrad, gjorde dock den ordentlighet och alfvär, hvarmed han från yngre år plågade sköta sina värf, at allt til pricka och väl besörgdes, i de många honom

anförtrodde ärender, och at aldrig en färdig verkställighet i någon del deraf fans tryta: hvaruppå något fullkomligare b:vis icke kan gifvas, än den beständiga nåd han af Högse Öfverheten åtnjöt och de tid efter annan förnyade prof af nådig tillit och förtroende, hvarmed han alt framgent hugnades. Ingenstädes var han saknad, dit ämbetsplikt honom kallade eller omgången hans närvaro fordrade: Men han förstod mäterligen den goda konsten, at göra sig, å ena sidan, tiden alltid tillräcklig, och å den andra så laga, at hvad deraf öfver var ej onyttjadt fölle sinnet tungt, och, likt et stillastående vatten, med lednans osunda ångor der qvalde.

I synnerhet hade Baron *Manderström* från ungdomen fattat tycke för Skåldernas arbeten: Och han tog den rätta väg, genom de gamlas flitiga studerande, til at stadga sin smak för det *redbara, goda och sanna*. Vår odödlige *Dalins* den tiden så allmänt värderade Poëtiska Skrifter, så väl som flere års dagliga omgång vid Hofvet, med denne vittre Man, ökade icke allenast hans lust för denna snille-öfning, utan ock formerade hans styl och skicklighet dertil, då han, efter föresyn af en så stor Måstare, som han sjelf honom kallar, började med några försök i Skaldekonsten.

Af hans utlåtelser på et eller annat ställe i de skrifter som äro i behåll, kan märkas at han äfven uti yngre åren skrifvit många versar; men at den samling han sjelf gjort och kort för sin död låtit trycka, hvaraf en del allenast är färdig men icke utgifven, finner jag ingen äldre än en af år 1756, som är en Episk dikt öfver en lustresa til
 sjösa:

sjöls: den är väl författad i en skämtande ton; men aldeles efter Episka skriffättet, och man finner däruti, jämte en god versification, flere snillrika målningar samt det underbara, som Epopæen gärna fordrar, på et artigt, lätt och lämpeligt sätt nytjadt.

Baron *Manderström* gjorde icke af Skaldekonsten någon sin hufvudsak: han öfvade den endast som et angenämt tidsfördrif för sig sjelf, och för at vid tillfällen roa eller hedra sina vänner. Dessa smärre skrifter, til et tåmmeligt antal i den tryckta samlingen, synas väl, efter ämnens och tillfällets skilnad, af olika styrka; och i en del, som tyckas i hast utan särdeles möda hafva flutit ur pennan, kan märkas någon mindre vård om versificationen: alla visa dock en lätt och behäglig skrifart; och de deribland, med hvilka Författaren gifvit sig mera tid, synas teknade med det äkta skaldefnillens stämpel; ibland hvilka, efter mitt tycke, förtjena at i synnerhet nämnas, en Skrift på framledne Ammiralens Grefve *Eric Sparres* och hans Grefvinnas 24:de Bröllopsdag; en Gratulation til Grefvinnan *Magdalena Stenbock*, då hon kallades til Hofmästerinna hos Hennes Kongl. Höghet Prinsessan *Sophia Albertina*; Grafskrift öfver Riksrådet Grefve *Thure Bjelke* år 1768; En Herdes Visa på sin Herdinnas Födelsedag 1769; Ode öfver Långtan; några Original Fabler; men förnämligast strödde Filosofiska tankar, som i korta, väl valda uttryck finrikt innefatta hvad som bidrager til vår lycka och förnöjelse eller misnöje och olycka; hvaruti vår Författare sjelf gifver det vac-

kraste bevis på sin eget vördiga tänkesfär a): at ock mitt omdömmen icke må synas förjäfves, torde mig tillåtas, at däråf införa en eller annan strophe, hvaraf om det öfriga kan dömmas b).

Utom alla dessa Svenska Original-skrifter, finnes ock af Baron *Manderström* författad en Prologue til Parodien *Casper* och *Dorothea*, som upfördes vid Konungens återkomst från Finland år 1775, och visar detta vackra stycke dess mer Auctorens skicklighet, som det med mycken skyndsamt blifvit författadt.

Baron *Manderström* inskränkte ej inom modersmålet sina Skalde-arbeten. Han var en lika färdig Författare både i Fransyska och Latinska språken.

a) *Oratio vultus est animi; si circumtonsa est & fucata & manufacta, ostendit illum quoque non esse sincerum, & habere aliquid fracti.* Senec. Ep. 115.

b) Stackar den ett ondt skal bota
Som fått taga öfverhand;
Stackar den som vill utrota,
Alla missbruk i ett land.

Stackar den som måst försvara
Nedrig gärning af en vän,
Stackar den som börjar spara
Sen han intet har igen.

Lyckligt land, där lagen vakar
Öfver folkets säkerhet,
Lyckligt folk som ej förfakar
Hvad det måst sig gagna vet.

Lycklig den försiktigt handlar
För all farlig nyhet skyr:
Lycklig den som ej förvandlar
Trygghet uti äfventyr.

ken. På det förra har han uti samlingen lämnat ois allenast 11 stycken, hvaribland en hymne à L'Aurore och en Ode sur un transport Amoureux synas så väl fattade, at äfven en god Fransk Auctor skulle dem förmodeligen gärna såsom sina vidkännas. At Friherre *Manderström* från ungdomen mycket älskat och öfvat Latinsk Poësi samt skrifvit åtskilligt mer, än han nu lämnat i samlingen, därest 14 stycken allenast äro införde, synes mig nog sannolikt, emedan jag påminner mig, at han vid tillfällen vist mig Epigrammer och andra smärre Versar, som nu där saknas.

Då på en längre tid tillbaka, kanske til föga bitnad för vår Litterature, kännedom af Latiniska språket och åhoga at det grundeligen lära hos ois märkeligen aftagit, emot förra tider; hvadan ock goda Latiniska Skaldestycken blifvit des mera sällsynte; har det varit så mycket mer ovanligt, at se en Hofman i detta språk äga så fullkomlig färdighet, som Baron *Manderström* verkligen hade, och at af hans hand stundom så så vackra och välflyttade Latiniska versar, som efter min tanka, stålla med de bästa vår tid frambragt. En del af de 14 han ois lämnat, så uti heroisk som lyrisk versart, äro äldre än de Svenska uti samlingen: och torde kännare af Latiniska Poësi tildöma i synnerhet en skrift, som varit ärnad at åtfölja hans Morfaders, Commerce Rådet *Polhems* Lefvernes-Beskrifning, hvilken icke än utkommit, samt en annan öfver vår Nådige Konungs hemkomst til Fäderneslandet år 1771, så väl som tvänne Oder, den ena til framledne Riks Rådet Baron *Lagerberg*, den andra vid et Bröllops tillfälle, jämväl en uti

hexameter, vid hans sligtinges Bröllop, et ypperligt värde, såsom hvaruti ej allenast Latinska Prosodiens granlaga regler äro noga iakttagne, utan ock igenkänner man där den goda styl och smak han genom de gamlas läsning gjort til sin egen.

Vår höga Stiftarinna Högstfälig Hennes Maj:t Drottning *Lovisa Ulrica*, alrid upmärksam på Män af Snille och förtjenst, hade redan år 1768 kallat Hof-Marskalken Friherre *Manderström* til Ledamot i denne Kongl. Akademien; hvarest han tog inträde med et i handlingarna tryckt Tal om *Svenska Poëtiska öfversättningar*: et ämne, det han så mycket bättre kände, som han vid flere sådana arbeten, både uti bunden och obunden skrift, med framgång lagt handen.

Hvad förkofring lärdomen uti et land tilflyter, men i synnerhet på huru märkeligt fått dess språk odlas, ryktas och stådas genom goda öfversättningar, sådant hafva de folkslag med lycklig verkan försökt, som i vetenskaper hunnit til den största högd och et hos dem utspridt allmännare ljus i hvarjehanda gägneliga ämnen.

Man har förmärkt några vilja neka dem, som öfversätta andras arbeten, namn af Författare, och förmäna dem den lärdomsfrägd, som endast skal tilhöra dem, hvilka framgifva något Original-arbete. Jag vågar dock anse detta för en fördom, härledande sig, tör hända, från någon inbillning hos en del, de där, med mer eller mindre skäl, tro sig vara Snillen af första rangen, och anse folk af öfversättare-classen nedan om sin förtjenst. Efter min oförgripliga mening hafva dock desse ej nog efterlämnat, hvarken de egenskaper som
höra

höra til en god öfversättare, ej eller, at der gagh hans arbete åstadkommer, ofta vida öfverträffat det, som af många-Originaler kunnat hämnas; til äfventryrs ock alt hvad desse gode Snillen sjelfve kunnat frambringa. Årminstone är det säkerligen icke hvars mans höfva, at väl och fullkomligen i et annat kändare språk klåda en god och väl fattad Original skrift; och det torde mig medgifvas, at näppeligen någon det rätt förmår, som icke sjelf är skicklig at vara Original-Författare. Flere exempel bestyrka detta, at de bästa öfversättningar, som lärda verlden sett, äro gjörde af Män, som sjelfve skrifvit dräpelige Originaler; och de hafva icke ansett det nedan om sig at lämpa sitt snille til öfversättningar, hvilka kan hända fordrat deraf mera, och derjemte en större möda, än sjelfva deras egna mäst berömda hufvudskrifter. En *Pope*, en *Locke*, en *Dryden*, namn som i lärda verlden högt värderas, hafva alla tre gjordt öfversättningar: den förstnämnde öfversatte i sin ungdom *Statii Thebais* och utgaf den sedermera förbättrad; likaså trenne stycken af *Ovidius*; altid lika många versar mot Latinska Texten, som är tryckt gent emot; men hans öfversättning af *Homerus*, ehuru det är bekant, at den vittre *Dr. Young* i sina *Conjectures on Original composition* vänligen bannar *Pope*, at han ej använt den tiden *Homerus* för honom borttagit, til något eget Original arbete, hålles dock för hans största mästestycke, hvilket gifvit honom äfven så stor frägd, som sjelfve denne Poëternas Fader i så många secler besuttit; ty många lärde äro af den tankan, at om ej Grekiska Språkets ojämnförliga klang och räckhet

c) droge vågskålen til den gamles sida, borde företrädet i styrka och skönhet tildömas öfversättningen: åtminstone är det vilst, at om den gode Skalde-Fadren från Melete-floden d) stundom slumrat, som *Horatius* beskyller honom (öre e), har *Themens* Skald det visserligen icke gjort. Det beröm *Dryden* vunnit för sin förträffliga öfversättning af *Virgilii Æneis*, *Bucolica* och *Georgica*, är jemväl icke mindre, än det han fått för sina Originalskrifter: och man finner i tredje Tomen af den store *Lockes* verk en öfversättning af et Fransyskt Original, hvarföre han hos sina Landsmän vann mycken tacksamhet.

Mig har förefallit, som gjorde man stundom något för mycket af det så kallade *Skapande Smillet* och gäfvade det en större dyrkan, än thy skäligen i sin ordning kan tilkomma: ty som frågan alltid är vid et snillayrke och lärdt arbete, hvad gagn, hvad up-

e) Om Grekiska språkets rätta caractere, des rikedom, böjlighet at väl uttrycka den finaste vändning af tankar, des sköna harmonie, m. m. förtjenar at läsas *discours sur les langues*, införd i den artiga samlingen kallad *Varietés Littéraires*, tr. i Paris år 1768. Tom. I. Il n'est possible, säger denne Auctor, de connoître la langue Greque, sans partager l'enthousiasme avec lequel en ont parlé tous ceux, qui l'ont approfondie. — Elle est aux sciences & aux arts, ce que la lumière est aux couleurs, & paroît avoir été formée moins par le besoin & par la convention, que par la nature même.

d) *Homerus* har varit född vid floden Melete, nära til Smyrna och hette rätteligen Melesigenes, men kallades *Homerus*, för det han blef blind, eller den som behöfde vägledare. *Vossius Inst. Orat. Lib. I. pag. 65.*

e) - - *Quandoque bonus dormitat Homerus. Art. Poët. 359.*

uplysning tillskyndar det verlden? hvad ökning och vidd gifver det den kunskapsmassa människoläget hittills äger? (Förmodeligen lär ock detta, så i literature som andra mål vara den sanna förtjenstens rätta måttstock, åtminstone såsom en väsendtelig del dertil höra:) så lär, menar jag, häraf klarligen skönjas, at det är icke det egentligen så kallade geniet *f*), hvars enkanterliga syftsla är at upfinna, det vil säga, af förut kände tankebilders hopfogande i ny ordning framte et nyskapadt helt; det är icke, säger jag, förnämligast detta, som måst bidrager til sanningens upptäckande, dess grundfästande och beledsagande med lifliga intryck i sinnen och hjertan til verldens goda; utan sådant är en verkan af förståndets skarpa och fina ägg, som genomtränger til sakernas grund och utveklar deras kärna; det är omdömeskraftens styrka, hennes upmärksamhet, hennes trygga och på ofvikliga grundsatser bygda granskning, som förnämligast gifver en lerd skrift sin fullständiga redbarhet, och då den således stadgar dess rätta värde, gör följakteligen dessa egenskaper hos Författaren til de viktigaste och prisvärdaste. Ville man kanske säga: snillets qvicka syn, som i blinken inser tingens likhet och öfverensstämmelse, för at göra deraf et artigt bruk vid sina fynd, och ikläda dem förut okända skepelse, är i sina verkningar snällare och bör fördenskull såsom en naturens egen sällsynta gåftva, högre aktas än de, som mera förvärfvas genom öfning och andras undervisning.

S 5

kom-

f) Man talar ej här om *Snillet* i den mening, som det stundom tages i allmänt tal, för alla själens förmögenheter tilhopa, utan i sin rätta enkanterliga bemärkelse, hvori det af Philosopherne definieras, at vara en *facultas inveniendi similitudines rerum*.

komma senare och gå långsammare til våga; så svaras: man håller ej månen för en ädlare planet än Saturnus, förty den förre fullbordar sitt omlopp på 30 dygn och den senare knapt på 30 år: vidden af hvarderas hvälfningskrets förhåller sig efter kroppens storlek, men snabbheten eller trögheten i deras gång, icke eller tideloppets längd, blifver något skäl för någonderas större fullkomlighet: äfven så gifva förfarne Läkare företrådes-värde åt vissa starka kemiska vätskor, eller så kallade Spiritus, de där göra et hastigt, men mindre djupt intryck på kroppen, och äro rätteligen ej annat än palliativer, framför de botemedel, som äro sammansatte af läkande ämnen, hvilka i grund starka hållan, samt med sin kraft och tyngd fast långsammare, häfva det onda: en så kallad Stras eller af Måstarens hand sammansatt juvel förfärdigas snart; en demant deremot fordrar lång tid at i jordens sköte beredas, mycket arbete at fåjas, och blir, ju mer fåjad, des förträffligare; men det är alltid en demant.

: Snillet må vara och är visserligen en dyrbar himlens skänk, de som den fått måge glädjas, (*gaudeant bene nati*) dock utan at tro det uträdda st, eller sig derföre berättigade til högslädet: men manne väl ock någon dödlig kan gifva sig själf, de andra själens förmögenheter, som närmare och mågtigare verka på mänsklighetens väl? at de för öfrigt äro af sådan art, det de, i lunda lagde, föga mer bära än en i sig själf rik, men oskött jordmån; sådant höjer ju des mer de mäns förrjenst, som bragt dem genom flit och odling til en märkelig fullkomlighet. Det blifver desutom efter min

min enfaldiga tanka ostridigt, at om et meget förstånd och god omdömes kraft, som af naturens alltid ofelaktiga anvisning hemtat konstens funderglor, icke får styra snillet, och gifva form åt dess foster, så förlorar det sig i en ursväfvande flygt, mera löjlig än för världen bårande: kan det ån roa och förnöja vår åktid fikna nygirighet, genom målånde föreställningar; så är dock därigenom föga vunnit, om Läsarens vett och hjerta därå ej hemtar större ljus och styrka til kunskap och dygd: men hvar detta sker, är det säkerligen, de nyfåsnåmnde högre förmögenheternas verk, det är kunskapers och visnets frukt; och snillet deltagar i deras förtjenst, om det, såsom et godt tjänstemedel, med minnets hjälp, gått dem genom sin qvicka och lifliga bildningskraft tilhanda. En prisvärdig sak vinner måst, då den uphöjes i sin rättast och tilbörliga mon; men et öfvermåtes pris skadar ofta mer än det uphöjer en förtjent god frågdg). Föreningen af förstånd och snille, hvarförutan en sund granskningss anda och ren smak aldrig vinnes, är utan tvifvel det lyckligaste. Den är ock alltid nödvändig, hvar något rätt stort skal frambringas. Skal världen se en *Horatius*, en *Boileau*, en *Pope*, så måste konst och natur, lärdom och snille, vett och smak oskiljaktigt förknippas: där fordras hårdigt arbete och tolåmod; et skarpt och genomtrångande omdöme, en redig och vål öfåvad urskillning, som märker och riktigt måter skilnaderne emellan de ting, som synas hafva största

- g) *For fame, impatient of extremes, decays
Not more by envy, than excess of praise.
Temple of Fame. v. 44.*

sta likhet, ej mindre än den analogie och en slags likformighet, som ofta rånes uti de til utseende vidast skilda ämnena: ja, än mer, i alla och en hvar af dessa sinnets förmågenheter måste vara en viss ætherisk eld, hvarpå jag ej vet namn, men ovedersäjligen hos stora själar finnes, som ger lif och teknar med oförgånglighétens stämpel, alt hvad från en sådan Måstares hand kommer. Förgåfves då vilja fira en sinnets egenkap, på de öfriges bekostnad, då alle, och i ypperligt mått fordras. Sådane hafva de varit, hvilkas verk i många Seclers lopp behållit sit värde: sådane de gamle, sådane de nyare, bland hvilka i vår tid någre lyft och ännu på vår Svenska Parnass lyfa.

At jag i öfrigt ej mistager mig i detta mitt vågade omdöme rörande Snillet, torde mig tillåtas göra en liten jämförelse. *Miltons Lost Paradise* är tår hända det största alster af et gränslöst snille, som verlden än sedt: det har, i Poëtiska verlden, med alt skäl blifvit storligen hedradt; men om förreträdes fråga skulle upkomma, emellan detta och *Baco Verulams Tractatus de dignitate & augmentis scientiarum*, hans *Novum Organum*, hans *sermones fideles, sive interiora rerum*; eller ock om *Miltons* dikt jämföres mot *Lockes Essays on human Understanding*, hans *Treatises on Civil Government*; emot *Algernoon Sidneys* bok i samma ämne, eller mot *Montesquieus Esprit des Loix*; uti hvilka desse Store Mäns Skrifter, deras djupsinliga förstånd och ömdömes styrka, så förträffligen uplyft verlden, utvidgat Lärdomens Rike och bannat den våg för vetenskapernas fortgång, den vi i denna stund nytte; så lår man utan svårighet med- gif-

gifva at *Milton*, med alt sit lysande snille, måste i minnets Tempel åtnöjas med ett lägre rum. Om nu någon, som dertil äger full skicklighet, gifver sin Nation på dess tungomål, en bok eller afhandling af sådant värde och nytta, som dessa nysnåmnda, den så af hans landsmän förut visste af eller förstodo, männe han ej derigenom utvidgade vett och kunskap hos Folket? redan en betydlig skänk til Fäderneslandet; men alltid dubbel i värde, om han, jemte god insigt i det språk, hvarpå hufvudskriften är, äger den kännedom af sit egit modersmål, och färdighet at det i alla förekommande ämnen, efter sin rätta art, med värdighet bruka, hvarförutan ingen må et sådant arbete företaga: då gifver han ju sin Nation i öfversättningen et godt Original, åtminstone i hänseende til språket, som förut deruti saknades.

Grekeland har utan tvifvel för sit språks fullkomlighet at tacka sina Poëter och stora Auctorer *h*), samt den fina anda deras Sång-Gudinnor dem inblåste, den *spiritum tenuem*, hvarom *Horatius* *i*) sjöng och sågnade sig at vara delaktig af: men Latinska språket kunde åtminstone ej hyllas och komma i något skick, innan Grekiska Litteraturen blef känd i Rom: då blef språket så omskapadt, at mer än hälften af deras ord finnas hafva sit ursprung från Grekiskan, med något för folkets mundart beqvämt bokstäfvernas och ändelsernas om-

h) Lika som Italienskan har at tacka Dante, Petrarca, Bembo och Boccace för sin första rykt, hvilkas skrifter lade grunden til den skönhet den sedan vunnit.

i) *Carm. Lib. II, Od. 16.*

ombyte; ty hvardera språket behölt dock alltid sit särskildta lynne. At sådan odling i förstone skedd genom något slags öfversättning, eburu i början oformlige, och sedan, såsom onödige, aldrig til eftertidens kunskap komne, sådant tyckes sjelfva sakens natur medgifva: och om detta är det äldsta gagn, öfversättningar från et språk til annat gjort verlden, så är visserligen det icke mindre, hvilket mer än något annat sedermera bidrog til vetenskapernas nya ljus i Europa, och den därup på följande Reformationen, efter Grekiska Kejsaredörets förstöring; nemligen, at de därifrån flygtande Lärde strax började öfversätta och på de gängle språken framgifva de gamle gode Classiske Auctorerne, hvilket än vidare, både uri närlöflutne, och detta århundrade sysselsatt många Lärda uti Italien, men förnåmligast i Frankrike och England. At ock sådant varit förnåmligast medlet til förbättring och riktande af dessa länders språk, lär vara stäldt utom all gensägo: ty som bristen uti et lands tungomål aldrig tydeligare röjes, än då en däruti, så väl som andra språk, väl kunnig Man företager, at från ett främmande på sit tolka en god bok, och därvid i det nogaste kommer at måta sit modersmål mot ett bättre odladt, samt i lärda och vittra saker mera inöfvadt; så är naturligt, at han med yttersta eftertänka och forskning, för at väl vinna sit ändamål, söker på det bästa sätt som sike kan hjälpa dessa brister *k*), Företaga

- k*) Bägge vårt Tidevarfs vittre Män, Ihre och v. Dalin, hafva i denna väg arbetat, til språkets märkeliga förbättring. När den förre, i sin ungdom, efter Drott. *Ulrica Eleonoras* befallning, verterade

taga sig då flere skicklige män dylikt bemödande uti många olika ämnen, så kan landets språk ej annat än deraf mycket vinna: des's rikedom måste ökas, endels af eget förråd, då dels äldre goda stamord och vackra talesätt, reden merändels förgåtne, af vårdslöshet och en förtids dofnad at yrka vittra och lärda saker; dels ock, när motsvarande och välljudande ord, at uttrycka goda Notioner, aldeles tryta genom lån af främmande ord, då af godkända Författare, hvilke med urval och gransk-

den berömde Addissons Bok, *Ladys Library* (Fruntimmers Bibliotheket, tr. i Stockh. hos Horn 1736 och 1738) och märkte felen uti en Frank version af samma bok, rönt han bäst, som han mig sedermera sade, så väl hvad noggrannhet vid en god öfversättning fordras, som i synnerhet vårt språks både fördelar och brist, hvilken senare han då började påtänka at hjälpa. Hvad hans vidsträckta lärdom och otröttliga möda i den delen uträttat, lär en tacksam efterverld aldrig kunna förgäta.

At v. Dalin, på vår höga Stiftarinnas befallning öfversatt Montesquieus sköna afhandling *om de Romares välde och fall* är likaledes så väl bekant, som den vackra granskning deröfver framlednē Herr R. R. Gr. Rudenschöld, til språkets stora vinning gjorde.

Desse 2:ne öfversättningar af så skickliga händer torde så tjena mig til bevis, af hvad jag här anfört: och med dem vågar jag ställa i närmaste jämnförelse Bar. Manderströms, på Hennes Maj:ts Enke-Drotn. befallning gjorde öfversättning af *Phociens Samtal*, förträffligt original af l'Abbé Mably, och versionen med mycken omsorg gjord. En granskning deraf från god hand skulle, efter min tanka, än yttermera til stadga och upodling för språket mycket bidraga.

granskning förstå det göra, borgarerätt gifves åt sådana ord, med någon lämpelig ändring efter modersmålets art, som närmast passar och fogar sig till det folkets gom och uttal, hvars språk man således vil rikta 1). Ingen ting kan vara naturligare eller förnuftigare, än at söka utomgårdshvad jag behöfver, när jag ej har det hemma.

Mig torde utan anförde bevis medgifvas, at alla de Europeiska språk, som nu aktas vara de mest odlade, hafva det förnämligast på denna väg blifvit: och deraf kommer, at dessa Nationer nu hafva så lätt, at öfversätta goda böcker från andra på sitt; hvilket de ock i sanning ej underlåta, och man ser likasom en beständig tillan emellan Fransos och Engelsman, at på detta sätt tillägna sig ett vackert Original, så snart det i någotdera landet utkommer; ja väl flere öfversättningar af samma skrift äro, således i Frankrike, ej ovanlige. Sedan ock nu mera det så kallade de lärdas tungomål, Latinen, blifvit i Europa mindre allmänt, och böcker därpå mera sällan utgifvas; efter som hvar Nation, för at dess bättre gå egna landsmän med genaste uplysning tilhanda, merändels skriva på eget språk; så har derigenom öfversättning allestädes

- 1) Enär sådant med et främmande ord för första gången sker, kan det aldrig annorlunda anses än förslagsvis, till allmänhetens omdöme, och en vältänkt Författare uplyser alltid med en note under texten skäl och nödvändighet till et sådant nytt ords bruk. Häre är ingen fara; är prägelen god, blir nog myntet gängse från hand till hand, och penningstocken tillväxer. Samma anmärkning tycks ock hafva rum, i hänseende till egna gamla ord, som förtjäna återföras i bruk, men allmänheten nu föga känner.

des blifvit en större nödvändighet: men då det icke kunde vara för en allmänhet och lärda verlden i gemen likgiltigt, huru sådana öfversättningar skedde, väl eller illa; så hafva uplyste Män varit omtänkte, at bringa detta lärdomens så nyttiga befordringsmedel i form af en på grundsatser fastad konst eller vetenskap, samt uppgifvit tolkningsreglor, dem de, på anförde och med exempel förklarade skäl, visat vara nödvändige för en öfversättare at iaktraga, om han ville undvika at blottställa sig för en förståndig granskares skälige ås. Icke at de häruti velat vara Lagstiftare, utan deras anmärkningar äro at anse såsom en frukt af deras och andres rön och försäkerhet, uppgifne at nyttjas af dem, som känna dem gode, och sjelfve ej hugla något bättre.

Är öfversättarens ändamål, som det ofelbart vara bör, at på sit eller något annat språk öfverföra en uti okändare tungomål skrifven hufvudskrift, för at kunna där, til innehåll och mening, med samma klarhet fattas; så lär han finna sit ovilkorliga åliggande vara, at, i det nogaste som språkens olikhet medgifver, göra sin öfversättning med Originalen aldeles lika och enahanda, så til tankarnas ordning och sammanhang, som styllens art och uttryckets vikt: ty hvar han något förändrar, ökar eller minskar af det som i Originalen finnes, begår han en otrohet och öfverträder sin plikt; han utgifver för det samma hvad likväl icke så är, och han lägger på en Författares räkning hvad denne aldrig tänkt m). Skäl han rätt förmå up-

IV. DEL.

T

fylla

m) Här talas icke om de så kallade *fris öfversättningar*, där öfversättaren endast nyttjar af hufvudskrif-

fylla sin skyldighet, måste han först och framför
 alt vara väl kunnig i det ämne, hvari hufvudskrif-
 ten är skriven: En Mathematisk, Astronomisk, en
 Juridisk afhandling o. s. v. må han ej tiltro sig at
 tolka, utan grundelig insigt i den vetenskap hvar-
 om frigan är: En skrift uti de Abstrakta Philoso-
 phiska Lärdomsgrenar, en historia, et våltalighets-
 eller skaldestycke, fordra, hvar af sin öfversättare,
 helt särskild skicklighet; emedan icke allenast hvar-
 dera af dessa, för at rätt handteras, äska sin egen
 method och utföringslätt; utan hvarje Auctor har
 ock sin enkannerliga styl, och något skiljaktigt i
 sin tänke- och skrivemått, som gör den likasom
 til färger skiftande emot alla andras s). Här af
 föl-

ten hvad med hans föremål instämmer, och i öfrigt
 utför sina egna tankar.

- s) Det ankommer på öfversättarens urskillning, at ej
 nedlägga sin möda på et original, som det ej för-
 tjänar; ty blott en god och kärnrik Skrift, kan
 blifva hans landsmän nyttig at i deras språk få läsa.
 Det är ock endast goda och redbara skrifter, som
 hålla prof vid öfversättning.

La traduction est la pierre de touche des bons
 écrits: le faux brillant s'eclipse, le solide reste. Le
 sile est à la pensée ce que l'habit est à l'homme,
 ou le coloris au tableau: le connoisseur juge moins
 sur cet éclat, que sur l'expression du naturel, la
 force du clair-obscur, l'exactitude du dessin, où le
 genie de la composition; au lieu que l'ignorant de
 l'art n'admire que le vermillon des joues, la ri-
 chesse des draperies, l'azuré du ciel & le beau
 verd des arbres: de même l'homme éclairé n'ap-
 precie un ouvrage que sur l'elevation de son but, &
 sur le nombre des verités importantes qu'il renferme.
Principes Philosophiques, Polit. & Moraux par
Weiss. Tome II.

följer då vidare, at den som vil öfverfatta, gör för sig rådligast, om han väljer en Auctör, hvil-
kens lärdom och kunskaper närmast lämpa sig til
dem, hvaruti han själf är öfvad och väl hemma:
dock ännu ej nog dermed; de lärde, som förenamn-
de anmärkningar i detta ämne författat, hafva ån
gifvit honom det råd, at studera sin Auctör, kän-
na vidden och arten af hans snille, hans passioner
och moraliska lynne, hans styrka eller svaga at ut-
föra sina tankar, de lärdomskällor, hvarur han
hemtat sina kunskaper, och särdeles dem han nyt-
tjat vid den i fråga varande skriften: med et ord,
såsom uti tolkningen altid Skriftställaren själf, men
aldrig öfverfättaren bör synas; så är för denna nö-
digt, om hans arbete skal blifva det samma som
Originalen, at fästa sig uti lika tankeställning, i
samma passion, i lika grad af värma och nit, eller
stillhet och köld, som Auctören var, då han skref,
samt för honom välja sådana ord, uttryck och ta-
lesätt, i den numer och med den ton, som han
ofelbart skulle brukat, at framföra sina tankar, om
han talat det språk, hvarpå öfverfättningen nu
göres.

Den som fördenksull fattar den ädla förefats,
som dock ofta gifver mer möda än tack, at rikta
sina Landsmän med en fullständig tolkning af en
god Bok, han måste alltså, utom den insigt i sa-
ken, hvarom redan är nämndt, med en god urskill-
ning och öfning at väl föra sin penna, nödvän-
digt förena en viss böjlighet och finhet i snillet,
at otvungit lämpa sig efter en annans tanke- och
skriffsätt, så at han altid kan följa sin Auctör jämt
på spåren: är denna hog stark, eldrik och flödande

de af grundeliga tankar och sentencer, gifna i valda uttryck; eller är han korrt och kärnfull, så at i få ord innefattas en vidsträckt mening, som lämnar en upmärksam Läsare ömnigt tankeämne; eller går hans styl i en god medelmått, med en jämn och stadig gång; är han altvarfam och tungfint, eller lätt, gladlynt, skämtsam och lekande; til allt måste öfversättarens snille och penna sig foga, alltid med en vighet och, om mig tillåtes få tala, en smidighet, som hos honom aldrig får saknas: ty han bör märka, at då skildrar han sin Auctors aldrasfullkomligast, när han aldeles uttrycker hans Caractere och enär det samma lynne, den samma ton och ställning i talet, som hufvudskriften visar, blifver i hans verk rådande.

Han lærer härvid behöfva at taga all sin skicklighet til råda och ofta finna at det, såsom en af gamle Kyrko-Fäderne sagt, vil vara svårt, at noga följa en annans dragna linier, utan at någorstädes gå därutom o): men ehuru angelägen han bör vara, at följa en lika ordning och utföra Auctorens mening med samma anda och talesätt, vinner han dock ej detta, om han låter sig fjättras af et bokstafligt och Grammaticalliskt tvång p): aldraminst om

o) *Difficile est alienas lineas insequenti, non alicubi excedere.* Hieron. in Præf. ad Euseb.

p) Då språken äro af så mycket olika beskaffenhet til deras delar och inrättning, låter sig icke utan orimlighet göra, at i allt mäta det ena mot det andra, såsom det i Grekiskan säges κατά πίδα. Arabernas och Hebræernas mångfaldiga conjugationer, som ej finnas i andra språk; Grekernas flere tempora och modi, Fransöfernas många articlar och våra Finners 14 casus för deras nomina; huru skulle en

om han vil efter orden öfversätta de egna talesätt, eller så kallade idiotismer, ordspråk, skämt-ord och metaphoriska phrafer, som i alla språk nog besynnerliga finnas, där inkomna ifrån fordom, af tillfällige händelser i allmänna lefvernet och af gamla Auctors bruk, hvaraf hufvudskriftens Författare väl kan hafva sig med fördel berjent, men om de gifvas med samma ord i annat språk, ej annat kunna än ådraga öfversättaren löje. Hans urskillning och fullkomliga kännedom af hela hans eget språks förråd, då den sätter honom i stånd at låta Författaren tala i öfversättningen med lika betydande ord, eller om några i alt noga motsvarande icke finnas, då med dem, som i det näraste äro af samma vikt, öppnar honom ock alltid utväg, hvad de nys nämnde egne talesätt och ordspråk vidkommer, huru han må i sit tungemål finna något dylikt äfven så sinrikt och godt, och sådant med varsamhet nyttja, för at äfven i dessa delar, såsom i hela talets sammanhang, göra det med en lika liflighet och snällhet flytande, som i sjelfva hufvudskriften 9). En skicklig Auctor fårdeles af et

T 3

vid-

Svensk öfversättare kunna sådant alt i Grammaticallik likhet framgifva?

- 9) Det är likväl icke faken för en öfversättare, at han i hvar minsta prick skal följa sin Auctor: Han äfventyrar då, at aldrafnarast göra sin tolkning originalet olik: man ser icke uti smärre likgiltige punkter hvarken et originals eller öfversättnings värde, utan i de väsendtliga delars godhet, styrka och lämpliga fogning til et prydligt helt, där alt för enar sig at betaga, fägna och til förundran väcka. Til detta framför alt bör öfversättaren sträcka sin aktning, at hans tolkning må förete den möjliga-

vidlöftigare verk, utför ej alla ställen med lika styrka och eftertryck; han höjer och sänker, muldrar och stärker tonen uti sin styl, med et för Läsaren behagligt omskifte, efter de vidrörde ämnens art, för at på de viktigare lägga så mycket större kraft, och dermed upsfylla, samt hålla vid lika hela Läsarens aktning: Sådant undfaller icke en god öfversättare: där han märker i sit Original något verkligen högt, djupfänkt och fint, med et starkt och så til sägande fullständigt tales lopp, eller ock med en vördig enkelhet, lätt och snällt vara utfördt, försummar han icke, at gifva sin öfversättning samma prydliga anseende: alltid i gemmen därpå fårdeles upmärksam, hvar som hållt uti Originalen finnes en så kallad *god oratorisk nummer*, d. å. den ordens ställning i ljud och samband, som faller för en åhörare eller läsare måst lätt och angenäm, hvilken stylens goda egenskap han så mycket mindre utur akt låter, som han väl har sig bekant, at den uti alla våltalighets stycken, i bunden eller obunden skrifart, är af mycken vikt: han förblandar dock aldrig Originalens och sit eget språks rätta lynne; ty hvart tungomål halver sit färsbildta r), och hos honom fordras så väl en god kån-

ste likhet; och man skal då gärna förlåta honom, om små obetydliga ting där icke synas.

- r) Det är juft denna språkens skiljaktighet, som gör en öfversättares arbete mödosamt och granlaga: dock lär Herr *D'Alemberts* anmärkning hafva sin goda grund, at om den vore borta, och språken fullkomligen lika, skulle vi hafva flere medelmåttiga, men ock mindre förträffliga versioner, uti hvilka, säger han, alltid iakttages harmonie och lätthet i stilen: han tillägger ock vidare, på samma ställe uti sina

känsla af hvad uti hvardera bör aktas för en full och prydlig nummer, som ock en färdig penna, at föras i den goda tonen, och et godt öra at den pröfva.

Honom kan dock icke vara tillåtit at gifva sin skrift en prydnad, som i Originalen ej finnes; ty han bör aldrig, utan tvungen och i trångsel genom sit språks brist, öfvergifva honom: Ingalunda får han, för at visa sit snille eller roa sin Läsare, förbyta Auctors styl, där den är låg eller medelmåttig, uti en högtrafvande, eller hvar den är rymlig och flödande, göra honom korrt och sammandragen, eller tvärtom: så snart han i stylen ej iakttagert enahanda gång med sin Auctor, förle-

T 4

ras,

Observations sur l'art de traduire, at en öfversättare behöfver yttersta granlagenhet at urskilja, i hvilka fall fullkomlig likhet med Originalen, må vika för behaglighet i hans diction; och påstår vidare, at en af svårigheterna i konsten at skriva, särdeles i öfversättning, är at veta i *hvad mån man må up-offra energie för noblesse, correction för facilité och justesse för stylens mecanisme*. Med all skyldig aktning för en så stor mans omdöme, tror jag dock för min del, at sådana offer äro ingen Auctor väl tillåtlige; så vida styrka, klarhet och noggrannhet i fanningens föreställande äro så väsendtliche egenskaper i en skrift, som med inga andra kunna ersättas eller utbytas. Utan kraft och energie är ingen ting ädelt; hvad är lätthet som ej i grunden är riktigt och correct, eller stylens konstbyggnad, om rätthet och justesse felar? Tör hända instämmer detta närmare med Franska smaken; men vårt Svenska alfvar, menar jag, föredrager altid det redbara och fanna för det granna och lätta; största konsten lärert bestå däri at bägge delar, så vidt hvarje ämne tillåter, väl förena.

ras, förränkes styrkan och följden af dennes bevisningsfätt (*elenchus*) och öfverlättaren förtjenar derföre ingen tack: han har icke en gång frihet, at något efter sit tycke förbättra: väl eller illa, är det Författarens räkning, och honom tilhör allenast, at gifva det trogit fram sådant som det är; men skulle något förekomma, efter hans tanka, felaktigt, förvirradt och som tärfvade skäligen rättelse, gör han bäst, at sådant i en under texten tilfäst note erinra s).

Sådane erinringar vid konsten at öfverlättas, som nu anförde äro, och hvilke torde finnas af den egenkap, at de, såsom alle hämtade af goda mönster, icke skäligen kunna åsidosättas, kunde än med flere dylika på god grund ökas: min mening är dock icke, lærer ej eller varit andras, som derom handlat, at fullständiga regler kunna i thy mål föreskrifvas; den som lägger hand vid betydliga öfversättningar, torde finna många fall sig yppa, som svårigen med några föreskrifter kunna redas: En väl uplyst öfverlättare tärfvar dem ej eller egentligen: han äger hos sig det, som handledt de granskande Lärde, at slike regler författa. Konsten i gemen, vare sig at skrifva, granska eller ver-

- s) Honom bör komma ihog, at hans syfta är helt annan, än den som vil utlägga och förklara en skrift: den som vil paraphraseras, är väl skyldig gifva hela innehållet, men i hurudana och huru många ord honom behagar; såsom *Jean Baptiste Rousseau* gjort med Davids Psalmer i sina sköna *Odes Sacrées*, och *Cornuille* på så oförlikneligt sätt med *Thomas a Kempis*. Men en Commentator uplyser allenast med sina anmärkningar de ställen han tror förklaring behöfva.

vertera, är ej annat än människovettets alster, då det noga betraktar naturen. Huru föds, huru uppkommer i skriften det *sköna*, det *höga*?

Det vackra - är *natur* - med vett i dagen lagd

En ting, förr ofta tänkt, så väl ej nånsin sagd:

Aldrig kunna andra lagar gillas, än naturens egna, inga som inskränka och i tvång sätta dess frihet; ty hvar det sker, förlorar talet eller skriften sitt bästa behag och sin redbarhet: men som en hvar hjärne är icke straxt beqväm, at se in i hvad ordning naturen är sammanfatt och sig förhåller; så hafva de vise utdragit och kungjort dess bud, samt med egen efterföljd och exempel dem uplyst. Den unge *Maro*, låger en stor Auctor, ville låtta sig öfver alla regler och föraktade, at någor annorstådes hämta, än från naturens egen källa; men då han närmare tillåg, fann han at naturen och *Homerus* voro et och samma ²⁾).

En Måltare känner reglorna; men ock sin styrka; och han vet at flere ursprung til det vackra gifvas, ännu ej försökta:

Han tar en ädel flygt, förfakar kända spår,

Och hittar där et skönt, dit konsten än ej når;

Et nytt, kanske et fel, men täckt, - det snillet adlat;
Sjelf granskarn står förtjust och vågar icke tadla't.

Han räds ej någon räffst; för ingen reda gör:

Han träffar nätt sitt mål - alt nog - han hjertat rör.

At jag vid detta tillfälle något vidlyftigare än eljes kunde af nöden varit, vidrört detta ämne, torden J, M. H. mig benäget förlåta: Jag har
T 5 der;

²⁾ *Essay on Criticism.*

dertil trott mig hafva anledning deraf, at framf. Hof-Marskalken Baron *Manderström* varit den, som i vårt land och vår tid sysselsatt sig med de fleste öfversättningar af vittra saker, och jag vet icke väl, om hans förtjenst och möda dervid alltid med nog tack blifvit belönt. Detsutan har jag hos oss, hvarest detta hjelpemedel til språkets odling bör anses så nyttigt, icke funnit något utförligare derom på Svenska utgifvit; men väl många rätt dåliga öfversättningar, hvaraf man nog förfarit at erinringar om det rätta sättet kunna vara, åtminstone för de mindre öfvade, af nöden u).

Fri-

*) Desse torde besinna sig och förut väl pröfva sina krafter, om de hafva skicklighet til den slysla, de vilja sig åtaga. Det vore ej onyttigt, om de bland annat läste Herr *d'Alemberts* förutnämnde vackra observationer öfver denna konst, som stå i 3 Tom. af hans *Melanges*. Men ännu mer den berömde *Huetii* Bok *de claris interpretibus & optimo genere interpretandi*. Mig torde tillåtas, at af denna mindre allmänt kända Bok här införa et stycke, som aldeles instämmer med hvad här ofvanföre är anfördt; "*Quicumque interpretis petessit laudem, doctrina puerili diligenter institutus, stilum longa exercitatione procudat & implicatas animi notiones assiduo scribendi usu plane & dilucide involvere insvescat: tum linguae quam suscipit interpretandam, accuratam animo notitiam hauriat; nec sententias leviter percipisse contentus, ad alia pergere; sed singulas etiam singulorum verborum proprietates enucleate consellari debet, & ad vivum refecare. Auctori praeterea, ad quem convertendum accingitur, familiariter sese adjungat; longaque et frequenti tractatione, ipsius ingenium, sermonem ac doctrinam periclitetur. Rerum omnium comparet peritiam, non earum modo, quae ab ipsius Auctore ex instituto descriptae sunt & per-*

Friherre *Manderström* har i sit förenämnde in-
trädetal inskränkt sina påminnelser endast til Sven-
ska Poëtiska öfversättningar: Han visar däruti först
hvad olika svårighet möter vid en skrifts öfver-
sättning i obunden stil och vid et skaldestycke, men
anmärker tillika, det en skicklig öfversättare, då
han för verskonstens Lagar nödgas förlåta ord,
som närmast svara emot Originalets, har ofta til-
fälle vid en närmare utveckling af Auctors tanka,
at i sit språk finna andra ord, som den ännu lifligare
uttrycka. Han yttrar sig derjemte, huruvida det
kan vara nödvändigt vid öfversättning af en Poë-
tisk Skrift, at följa den vers för vers, hvilket
han på anförda skäl, efter min tanka väl grun-
dadt

tractatæ, sed reliquarum etiam, quarum doctrina in-
structus Auctor ad scribendum accessit: ut si quis in
interpretando Platone operam suam collocare velit,
non in Philosophicis modo, sed in Geometricis etiam
omnino sit erudiendus; quas enim ex disciplinis hisce
exoticis voces, elocutiones, argumenta, comparatio-
nes, aliave id genus derivavit, harum significatio-
nem animo nunquam consequetur interpres, nisi in
iisdem doctrinis studiose fuerit multumque subactus.
Ad hæc ingenio suo moderari possit, sese ad alterius
arbitrium ita componat, auctorisque formam ita in-
duat, ut totus ipse sub aliena specie deliteat;
Et quocunque oculos lector vel perspicacissimus inten-
derit, Auctorem cernat, ipse interpres nusquam ap-
pareat. Sic itaque paratus, animum ad interpre-
tandi studium fidenter appellat; tum singulas Aucto-
ris sui partes ac periodos antequam membratim ex-
ponat, locum omnem repetita lectione pertentet Et
perspiciat; Et postquam eum attenta cogitatione, sepe-
rit, verba idonea seligat, ἰσοδυναμα ἰσορροπα,
vel iis quam proxima: ea deinceps in quadrum Et
ordinem, pro linguæ facultate, similem compingat.

dadt, tilstyrker. Uti Lyriska och sådana stycken; som äro satte för musique, lårer det finnas dess mer oundgängligt, som harmonien i det nogaste kräfver samma vocaler och ordens ljud; och at äfven accenterne blifva på sina bestämde rum; så at derest, efter ton-konsten, en drill faller, den ej måtte stanna på en vocal eller stafvelle, som dertill icke är rjenlig. Hvad ock i gemen andra skaldestycken vidkommer, torde alrid den sig mindre lyckligt med deras öfversättning befatta, som ej väl känner det starka, höga och fina i Originalen och dess språk, samt är i stånd, at uti sit välja uttryck til en lika verkan för Läsaren. Har hans Auctor skrifvit med en rätt Poëtisk värme, kärnfullt och djupänkt, så är ofelbart i loppet af hans vers en sådan klang, en så nått fogning, at om öfversättaren den bryter, och icke gifver den i sit språk med lika snällhet, kraft och eftertryck, så förloras det ljufva, det rörande (*Horatii molle atque facetum*) som gjorde hufvudskriftens förträfflighet, och då har han förvänt men icke rätteligen vänt den uppå sit tungomål; med et ord, han har gjort ingen ting, eller värre än intet.

På hans urskillning och goda kännedom af sit språks hela vidd, dess skönhet uti vigt och klang, dess brist eller rikedom, ankommer hans lämpliga ordaval; men at icke utelåta något af de väsendtligaste och finaste drag, som höra til uttrycket af Författarens tanka, det bör han alrid tro vara sin ovilkorliga skyldighet. Möter honom deruti oöfvervinnerlig svårighet, sårdeles i hänfende til tvånget och rimsluten, och då hans Auctor är
myc-

mycket djupfinnig och korrekt med kärnfulla uttryck (*concis w*), då ville jag håldre råda honom, at öfverfåtra utan rimslut, med bibehållande af en eljest god versification, om han dymedels kan i sit språk framställa Originalen i lika styrka, korrekthet och behag, än at han skulle i obunden, eller rymligare styl i vers, vanställa et i sit språk vackert skaldestycke x).

Baron *Manderströms* öfversättningar ifrån flere språk äro ganska många. De som finnas uti den redan tryckte Tomen af hans arbeten, äro til antalet 18, deraf ifrån Fransyskan 8; 7 ifrån Latinen och ifrån Grekiskan 3. I Förtalet gifver han tillkänna at andra och tredje delarna, som icke än äro tryckte, komma at innehålla, endast öfversättningar af Tragiske, Lyriske och Comiske Theaterstycken, men den fjerde och sista några hans egna försök, så uti bunden som obunden styl öfver hvarjehanda til Litteraturen hörande ämnen. På dessa Theaterstycken, hvilka skola innefattas uti 2 och 3 Tomerna är mig lämnad förteckning, som innehåller 10, nemligen *Andromachs* af Racine, Vol.

- x) Såsom en *Youngs Nights* nästan öfveralt, samt åtskillige af *Popes*, *Hallers*, *Klopstocks*, *Lessings*, *Kleist*s och flere de goda Tyska Poeters arbeten.
- a) Såsom Abbé *Resnel* förevites hafva gjort med *Popes Essay on Man*, i hvilkens arbete Originalens skönhet på intet sätt igenkännes, där en enda rad (*one sterling line*) betyder mer än stundom 4 eller 6 hos öfversättaren. Hwaremot den Franska öfversättningen i prosa af *Sillhouet* är nära til Originalen. Lika anmärkning som vid den förra, synes ock skäligen kunna göras vid den Danska öfversättningen på vers, som utkom i *Sorøe*.

Voltaires Opera, *Ismenor*, Des Fontaines Opera, *Sylvie* Opera af Laujon, *Iphigenie* uti *Auliden*, Opera, *Julie* af Monvel, en fortsättning deraf; *Martin* och *Gripon* af Falbaire, *Nanine* af Voltaire och *Zulime* Lustspel, hvilka alla jag icke än haft tillfälle at se. Men utom alla dessa är bekant, at Baron *Manderström* i sin ungdom öfversatte Kejser *Antonini* betraktelser öfver sig sjelf til sig sjelf, som äro tryckte här i Stockholm år 1755. Originaler deraf är skrifvit på Grekiska y). Likaledes har han på Hennes Maj:ts nådiga befallning öfversatt Phociens samtal om Statskonstens förbindelse med Sedeläran, af Abbé *Mably*, tryckt här år 1766. Af dem som nu äro intagne i den 1:sta Tommen, äro förut tryckte och i allmänhetens händer Ode öfver tiden af *Thomas*, verser vid *von Dalins* Graf, *Horatii* 14 Ode i 1:sta Boken, öfversättning af Auctors egna Latinska verser på Kron-Prinsens Födelsedag, 2:ne stycken från Grekiskan kallade *Posidippus* och *Metedorodorus*; men de förut ottryckte äro, Ode öfver enslig lefnad af den yngre *Racine*, en Skåmskrift af *Voiture*, en Vaggevisa af *Brequin*, en annan Fransk Visa, en Epigram af *Sanazar*, Tragedien Cæsars död af *Voltaire*, *Horatii* 14 Ode i 1 Boken, *Propertii* 15 Elegie i 2:dra Boken, af en til Kron-Prinsen ingifven supplique på Latinsk vers af K. R. *Lövensköld*, af Abbé *Hanquets* Latinska vers öfver Konung *Adolf*

Frs.

y) Förmodligen lär dock Baron *Manderström*, vid sin öfversättning, nyttjat den derå varande gamla Latinska versionen.

Fredriks död. Catos Disticha alla 4 Böckerna, *Theocriti Thyrsis* ifrån Grekiskan.

När man besinnar hvad tid och arbete til sådan myckenhet af öfversättningar fordrats, och tillika den särdeles noggranhet Friherre *Manderström* dervid brukat, är det i sanning undransvärdt at han hunnit så mycket fullborda; hälft då en så stor del af hans lifslopp, hans hela ungdom och mista mannaålder varit använd til arbetsamma sysslor och trånga upvaktingar vid Hofvet. Om därför, uti så stort antal öfversatte Skrifter från flere språk, granskning på sina ställen kan tynas ågarum, det lär ej förringa hvarken deras värde och hans förtjenst, ej eller den nytta vårt språk af hans möda redan tillfuttit, och än vidare, genom en förständig granskning dertil kan vinnas.

Hos hvar billig och vältänkande Läsare gäller alltid hvad den gamle Läraren i Skaldekonsten sagr, "at ehvar uti en Skrift det bästa lyser och är "godt, bör man ej stötas af några få svagare ställen, som Skribenten undfallit:

Hvem helst en felfri Skrift i alt förväntar se,

Begär hvad aldrig var, ej är, och ej lär se.

Den sanningen håller ock förmodligen alltid prof:

Den bär Critiken bäst, som måst beröm förtjent.

De bästa hufvudskrifter Författare hafva ej kunnat undvika en skällig granskning; huru mycket mindre öfversättare, hvilkas besvärliga bana är belagd med så många hinder, och har så trånga skrankor? Baron *Manderström* förlorar ej dervid, at i så måtto dela et lika öde med de förut nämnde

de bästa Engelska öfversättare, *Pope* och *Dryden*; hvilken förras *Homerus* och *Statius* blifvit mycket granskade, dock, sådant oaktadt, i lärda världen intill denna dag, behållit sit öfveträffande värde; och *Dryden* sjelf har varit sin egen strängaste Criticus 2).

Så mångfaldige Vitterhets-arbeten vitna ej mindre, til Ertherre *Manderströms* heder, huru väl och aktsamt han förstått, under sina andra ärenders oförsumlige skötande, at icke des mindre åga sig sjelf och göra sig all ledig tid sit snille til gagn: des mer hos honom prisvärdt, som han äfven til sällskap och omgången mycket deraf använt, det han visserligen icke flydde och förslåkade, utan fast mer gärna sökte det yppersta och bästa, hvarest hans behagliga välende gaf honom lätt inträde, samt hans mogna vett och skickliga ma-

- 2) Detta kan ses af hans Dedication til den vittre Lord *Mulgrave*, framför den stora uplagan af hans *Virgil*, hvarest han tillika upgifver de svårigheter öfversättare i gemen möta, och dem han i synnerhet haft vid detta ojämnförliga Originals tolkning at brottas med. Mig torde ock tillåtas at i förbigående anmärka, det denné *Drydens* Skrift synes i detta ämne väl förtjena läsas, särdeles af yngre vitterhetsyrkare, som hafva hog, at någon öfversättning sig företaga: tör hända har någon just deraf hämtad uplysning verkat, at en Svensk öfversättning af *Virgilii Æneis*, som för flere år tillbaka, började utgifvas i trycket, tryckt hos Nyström år 1762, med Motto af *Statius*:

*Nec tu Divinam Æneida tenta,
Sed longe sequere, et vestigia semper adora.*

stadnade vid första Boken, utan at man spott allmänhetens saknad af det följande.

maner i tal och åtbörd, skaffat honom tilbörlig aktning.

Med alla dessa egenskaper af en god omgångsman, kände han sig dock alltid lyckligast inom sitt eget hus; och man märkte från den tid, han satte sitt eget bo med en älskelig Maka, at hans hemkända förnöjelse gjorde honom uti allmänna omgångar något mera sällsynt än förut, då han, utan at åsidosätta plikt eller anständighet kunde sig derifrån undandraga.

Til det vackra könets sällskap hade Naturen gifvit honom en synnerlig böjelse. Hans omgång med dem var höfligt och dem värdigt; efter tillfälligheter lifligare och ömt; och han skämtar sjelf i sina Skaldeskrifter om sin ungdoms flygtighet, til dess han hade den lyckan göra bekantskap med Hof-Fröken hos Hennes Maj:t Drottningen, Friherrinnan *Virginia Charlotta Duval*, hvilken han år 1773 i April månad lyckligen vann til sin Maka, och med henne til sin död i det ljufvaste ägtenskap sammanlede. En Son *Eric Ludvig* blef enda frukten af detta ägtenskap, hvilken nu, vid 15 års ålder, i vetenskapers och bokliga konstners idkande vid Upsala Lärorsäte tråder i sin berömlige Faders fotspor.

Til denne vår bortgångne Ledamots välförtjensta beröm på vitterhets-banan, bör ej eller förtigas den goda insigt och smak, han ofta ådagalagt vid de hos Kongl. Akademien förekomne ämnena, som rört inscriptioner och sinnebilder, hvarvid hans förslag och påminnelser funnits spällrike och på konstens regler grundade.

Dal, IV.

U

Hof.

Hof-Marskalken *Manderström* hade jämväl, bland flere goda egenskaper, mycken hog och skicklighet för at bygga, det han, såsom i sina öfriga företaganden, efter klokt anlagd plan och uträkning, med drift och skyndsämhet utförde a).

At kunna förrätta allt med sådan färdighet, bidrog förnämligast en tämmeligen jämn och stadig hälfa, som han til inemot slutet af sin lefnad fick njuta.

Baron *Manderström* var af medelmåttig storväxt, men til utseende stark välfattad kroppsbyggnad. Hans anletsdrag, röst, ställning och alt instämde hos honom, at utmärka en manlig och tänkande ande; där röjdes et allvar och vårdighet, lyckligt blandade med det glada och förbindande, hvilket, vid närmare bekantskap och längre omgång, bibehöll sig genom et muntert och sig alltid likt sinne, samt tillskyndade honom förtroende och vänskap.

Hans fäna och tillförlåtliga caraktär var genast så synbar, at ingen tvekade vid at förtro sig honom; deri man ej eller någon tid fann sig bedragen: Ty ehuru han väl ägde nog förfarenhet af verlden, för at icke alltför snart ingå med någon uti närmare förtrolighet; var han dock, för sin del alltid en öm och pålitelig vän.

Sådan är ock alltid den, hvilkens själ, såsom Baron *Manderströms*, är full af ära och en liflig kän-

a) Tvänne hus i detta Residencets norra Förfstad, dem han på korta tider, ifrån gamla och förfallna til ganska beqväma och prydeliga boningar förvandladt, vitna härom, samt om hans goda smak vid deras inrättning.

känsl af sina plikter: den kan visserligen aldrig blottställa en vän i något som rör hans hemlighet eller välfärd: och hvad yttermera kunde göra den trygg, som hade at fåna sig af Bar. *Manderströms* vänskap, var den bepröfvade varsamhet och grannliga omtanka han i allt var ifrån ungdomen van at bruka: Ty det fullbordar, efter min tanka, hans sedebild, at han i en ypperlig grad ägde, hvad hos en hvar, men särdeles hos en Hofman, plägar anses för en af de både nödigaste och prydligaste egenskaper, den konsten, at kunna väl tala, när talas bör; men ock väl hålla sin anda.

Vårtiden förledne året 1788 började vår Baron *Manderströms* hålsa blifva nog vacklande, och han kände flere podagriske anstötar, som stadnade uti en tårande sjukdom, hvaraf han ändteligen den 1 sista. September slöt sin berömmeliga lefnad.

Historiska Anmärkningar,

Om

Brännvinets ålder i Sverige.

Af

Lector JOHAN MURBERG,

En af Svenska Academien.

Brännvin, om hvilkets nytta och skadlighet för Riket, så mycket blifvit tvistadt i senare tider, lärers hos oss varit längre både känt och tilverkad än man i allmänhet tror. Dels förrste kännedom i Sverige härnäst vanligen, af våra häfde-tecknare a), til senare hälften af Kon. GUSTAF I:s regering; men det måste förstås endast om et ymnigare och allmännare bruk deraf. Om jag icke bedrager mig, är konsten, at bränna Brännvin i Sverige, i det närmaste, samtidigt med *kruttilverkingen*, om hvilkens ålder hos oss, jag en annan gång torde få til Kongl. Academiens pröfning, lemna mina anmärkningar. Någon undersökning om Brännvinets förrsta upfästning, hörer icke nu til mitt ändamål. Man tror, at Modeneferne lärt tilverkningskonsten af Araberna, och varit de, som i början af fjortonde århundradet, först gjort det känt i södra delen af Tyckland; och tyckes dels förrsta bruk förnåmligast hafva varit i Läkarkonsten, imot utvårtes åkommor, eller invårtes sjukdomar. Man eger ännu en afhandling, utur Boktryckare-konstens förrsta tidehvarf, som tyckes nog be-

a) Se härom Prof. FANTS *Observ. Select. in Hist. Svec.* p. 107.

bestyrke denna gissning. Titeln är, enligt den tidens sätt: *Hienach steen verzeichnet die ausgeprannten wasser, In welcher maß man die zu den Geli-dern nutzen und prauchen sol als denen Meister Michel Schrick Doctor an der Ertznei beschrieben hat und ist gar gut und nützlich zu wissen.* — Gedruckt zu Augspurg anno Domini MCCCCXXXII. Icke mindre torde den nytta, man trodde det ega, såsom förvaringsmedel imot pesten och smittsamma sjukdomar, hafva i början bidragit, at gifva smak och tycke för en hetlig dryck, som i sig sjelf är intet mindre än behaglig för en ovan; i synnerhet så länge konsten, ännu i sin början, icke påfunnit de många sätt, man nu har, at göra honom välsmakande. Man vet, at pestsmittan var i medeltiden äfven så vanlig i Europa, som hon nu är i Turkiska länderna; och en gammal Tyske Författare, *Gobeinus Persona*, intygar, at hon i Tyskland, uti fjorionde århundradet varit ouphör-ligen gängse, än på ett, än på ett annat ställe, på samma sätt som koppor och måsling nu äro. Slåta eller inga sundhets-författningar gjorde, at hon, med varor eller personer, lätt flyttades ifrån den ena orten til den andra; och sjelfva vårt land, under et så rent och helsosamt luftstrek, blef ofta, och ej många år imellan, hemfökt af denna lands-plåga. Lägges härtill den brist man hade på kun-niga Läkare, det slåta tillstånd, hvaruti sjelfva ve-tonskapen i norra delen af Europa befanns, och den tillit allmänheten således nödgades hafva till signeri, qvacksalvare och huscurer, lärer det vara mindre oväntadt, at någon hvar gjort sig angelä-gen om ett förvarings- och läkemedel, som för-

modeligen af utländska säljare mycket prisades, och kanske ofta, ej utan nytta blifvit försökt. Ännu i senare tider, då uplysningen blifvit större, hade man i detta afseende den tillit til Brännvin, att, efter Apotekaren *Simon Bevelts* intygande i sin bok om *Pestilenzien* b). Kon. JOHAN. III. op-dicktet och påfunnit et *aqua vitæ contra oppositum*, eller *aqua vitæ contra omne venenum et pestem angelizatam*, som medels distillering tilverkades af *Rhenskt vin, enhörning, röth coral, hvith elefantand, brendt hjortehorn, thet hui the på taggerne*, hvarjehanda krydder och röther m. m. Ethundrade semtio år förrut voro så dyrbara läkeböten hvarken upfunna, eller var det hvar mans råd och lägenhet att nytija dem, om de funnits. Allmänheten lärar förmodeligen skattat sig lycklig, då hon, vid trängande behof, kunde hafva tilgång på vanligt Brännvin.

Ehuru denna Brännvinets brukbarhet til hus-låkedom, hvilken Svenska allmogen än i dag väl känner, gifver nogsam anledning till den förmodan, att, sedan dels bruk blifvit bekant och allmänt vid Tyska Bergverken, det äfven med *Garparna* tidigt kommit til Sverige; är dock ovist, om icke *Krutmakeriet*, hvartil den tiden Brännvin alltid fordrades, äfven så snart kunnat gifva tillfälle dertill. Ärminstone har jag, i den ringa del af Svenska häfder, jag genomögnat, för förrsta gången af sådan anledning funnit Brännvin omtaladt. Stockholms Stad hade på 1460-talet en *Pulvermakare*, vid namn *Måster Berend*; och ibland andra Stadens utgifter finnas uti *Räkenskapsboken* för 1469 och

b) Tryckt i Stockholm 1589. 8.

och 1470 afförda *fyra örtugar*, som denne *M. Berend* fått för *brandwyn til krudh.* Detta visar väl, at Brännvin redan denna tiden såldes i Stockholm, men ej om det var ifrån utländsk ort infördt, eller inrikes tilveckadt. Det senare är dock så mycket mindre ofö modligt, som Stockholm icke långt derefter kunde upvisa tre personer, hvilke idkade Brännvinsbränneri. I Februarii månad 1494, måndagen efter St Sigfrids dag, blefvo, som det årets *Liber Memorialis*, uti Stads-Archivet, intygar, *Tydeke Pulvermakare, Hans Panzarmakare,* och en hustru *Anna Ketken*, upkallade inför Slottsfogden och Magistraten på Rådhuset, och, på Riksföreståndarens befallning, allvarligen förbudne, at *brenne eller selje något brenthwyn her i Stadhi.* De skulle väl ega frihet, om de ville, att *brenne helom tunnorn til pulffuer behöffuer, oc them withe, som them thz affköpe;* men annars skulle de icke *bränne eller her selje, vidh hvarstheres XII marker, uten alle wade.* Brännerikonsten var således nu mera ingen hemlighet, då qvinfolk redan befattade sig dermed; varan lärer ock redan varit begärlig, och Krögeri-nåringen indrågtig, efter den vid så högt vite förböds. Så mycket man ännu vet, är detta det första förbud, och inskränkning af Brännvins-tilverkningen i Sverige; och uphåfver allt tvifvelsmål, om något sådant kunnat utfärdas några och femtio år derefter. Men begäret hos människor qväfves icke genom förbud, sedan vanan gjort njutandet til ett inbilladt eller verkligt behof; och Magistraten i Stockholm lärer snart blifvit derom öfvertygad; imedan fyra år derefter, eller 1498 fanns för godt, at updraga all Brännvins-tilverkning

ning och förfäljning här i Staden åt en enda person, *Cort Flåskedragare* c). Denne *Cort* hade en fodran hos Staden för arbete, som han gjort, under förlidne örlag och tvedrdgt. För densamma gaf han Staden quitt, imot det han ensam feck frihet, at hålla och skänka brent vin, medh swa skel, at han skulle göra rättighet til Stadhins pulverhus, så mycket och så ofta deraf gjordes behoff. Kämnråderne fingo tillika befallning, at noga tillie, det ingen i Staden, utom förrnämde *Cort*, måtte skänke eller bränne wyn; och att förbjuda en hvar af dem, som härtils thet brukat oc uppehållit, att vidare selja eller skänke brent wyn, vidh *hvartheres III marker*. Man ser här af, at det förre förbudet antingen blifvit snart uphåfvet, eller ock icke haft den åsyftade verkan. Märkligt är ock, att böterne nu voro så lindrige, och endast fjerdedelen af hvad då utfattes. Hvar och en hade således frihet, at köpa och nyttja Brännvin, och *Cort*, att tillverka så mycket han ville och kunde. Efter all liknelse hade imaken för Brännvin, och bruket deraf, nu gått så vida, att vederbörande, som ej sågo sig i stånd, att aldeles hindra nyttjandet af denna öfverflödsvara, åtnögde sig, att för Stadscassan draga någon säker fördel af dess ålskares dårskap. Ätminstone finnes Magistraten sedan, en tid borrtåt, altid hafva vilkorat samma utslutande förfäljningsrättighet åt någon, som för den samma erlade til Staden sin vissla afgift. En sådan var 1507 *Cort Svarfware*, hvilken då ensam hade, som det heter, vellet

c) *Flåskedragare* kallades Kypare och Källarfvänner, som stops- och kantals, och i än mindre mått sålde vin, öl, mjöd och andra dricksvaror.

vetlet d) at *selje brenth wyn*. Han hade dock icke fått nyttja sin rättighet utan intrång; ty Kåmnärrerne gjorde beslag på Brännvin hos några, som olofligen velat deltaga i hans vinst; och urslaget vid Rådstugu rätten, dit de blifvit instämde, blef märkeligen det, att de, *för bön skull*, återfingo sin borttagna vara; men med tillfågelse, at ej vidare föryttra något deraf. Huru länge denna monopoliska författning sedermera blifvit hållen vid magt, vet man icke; men så väl desse förbudsbrytarens befrielse för all pligt, som den omständigheten, att hvarken Brännvin, förbud deremot, eller förbudsbrott, uti Stadens *Tenkieböcker* vidare omnämnas för den följande tiden, gifva anledning att tro, det Brännvins tilverkningen sedan varit mindre in-
 skränkt, och, kan hända, fri för alla af Stadens invånare, som ville och kunde betjäna sig deraf. Förmodligt är likväl, det denna skadliga konst, att *fördla* eller förstöra Svenska Jordbrukets afkastning, i slutet af detta och början af Gustavianiska tidhvarfvet, endast hållit sig inom de större Städerna, och varit okänd af Svenska allmänheten; imedan ännu inter sporr deraf kunnat updagis, i denna tidens handlingar. Man lär icke kunna föreställa sig, at den store Konungen, och oförliknelige Rikshushållaren, GUSTAF I, som i allt var sine undersåtters Lärmåstare, och i sine öppna bref til Landsorterna undervisade menigheten, huru åkerbruket skulle skötas, bergningen af åker och ång förrättas, och Landthushållningen äfven i de min-

U 5

sta

d) D. ä. väldet, magten, rättigheten,

sta delar blifft drifvas e); och som ofta med dryg känning understödde dem med utländsk Spanmål f) då hårda år infallit; skulle, i sina faderliga föreställningar, lemnat Brännvinsbränningen onämnd, om hennes idkande i Riket varit af någon betyd- lighet, och medtagit mycket af dess Spanmåls-för- råd. Endast mot slutet af sin regering lärer han funnit henne förtjäna någon upmärksamhet, då han, som en af våra Håfde-tecknare berättar g) efter et misfväxtår, 1550. fann sig föranlåten, at varna undersåtarna för alt öfverflöd uti starka drycker, och förbjuda allt brännvinsbrännande. Man må dock icke tro, at denna öfverflödsvara i hans tid alde- les saknades, eller åtminstone var sällsynt. Hon fanns och nyttjades vid alla hans *Slott och Gårdar*, och det så litet sparsamt, at 1555 års räkenskaper för förtäringen vid *Upsala Gård* visa, at två *tun- nor* eller *fat* och $2\frac{1}{2}$ kannor deraf inom året åtgått på det stället allena h). Uti Kåmnärernas räkning- ar för upbörderna af *Stockholms Stad*, finnes al- tid en artikel, som heter *Brännvins penningar*, som torde varit någon försäljnings-afgift; och beloppet deraf var för år 1544 fjorton mark och sex och et halft ören. Samma år hade dessa Herrar, jäm- te åtskilliga andra dricksvaror til *Stadens behof*, äf- ven inköpt fem kannor *Brändevin*; men hvilka de och

e) Se BJELKES *Tal, om So. Hush. & lycklig. tidcho- uti bilagorna.*

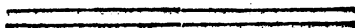
f) TEGEL. *GUST. I. Hist.* p. 198.

g) GRUBE. *Breviar. Gust.* p. 383.

h) FANT I. c.

och de andra varorna kommo till nytta, känner man icke?).

- 4) Utom Brännvin, voro för Stadens räkning köpta 2 kannor *Bastart*, 56 kan. *Rheniskt Vin*, 4 tunnor och 4 kan. *Mjöd*, 3 tunnor *Honing* o. f. v. 3 ris och 3 böcker *Paper*, 5 marker *Vax*, en botten och 50 stycken *Tuål*, 131 famnar *Ved*, m. m.

Ani

Anmärkningar,

Om

Krutets ålder och bruk i allmänhet,
och i synnerhet i Sverige.

Af

Lector JOHAN MURBERG.

En af Svenska Akademien.

Att *Berthold Svartz*, en till födelse ort, lefnadstid, ämbete, och andra omständigheter, okänd Tyfisk, varit den, som mot slutet af 1370 talet uppfunnit *konsten, att tillverka Krut*, har varit en äfven så allmän, som oricktig mening; till dess den grundlärde Danske Professore och Stats-Rådet, HANS GRAM i en utförlig afhandling om *Byssekrud* a) ådagalade, att *Krut* och *Skjutgevdr* åtminstone et halft århundrad förrut varit kända och nyttjade i Europa; och man är numera icke utan anledning, att föra deras första uppfinning och bruk både till långt äldre tider, och till en helt annan verldsdel.

Ljungeld och åska äro väl sådane lustsyner, som, oaktad all sin skönhet, tyckas böra, i förrsta på-

- a) *Uti Skrifter af det Köpenhavnske Selskab af Videnskabers Elskere* 1743, og 1744. I Del. p. 213 och följ. Stats-Rådet C. F. TEMLER har sedan vidare uplyst detta ämne, *uti Nye samling af det Kongl. Danske Vidensk. Selskabs Skrifter* I Del. Köpenh. 1781. Men tyckes onödigt slösat med sin möda, då han vill dels med skäl, dels med våldsamhet afpruta 16 år af den tid GRAM ansett såsom viss för *Krut* och *Canoners* bruk i Europa.

påseendet, mera förfära, än reta til efterspande; men människan väner sig småningom vid allt; och förvetenhet eller förmågenhet leda henna oftast till de måst oväntade försök och företag. Åtminstone äro de rön, att, genom visla eldfångda ämnens blandning och antåndande, något kan åstadkommas, som liknar *Åskans* blix och dunder, så urgamla, att hånaderne knappast förmått bibehålla blotta åminnelsen deraf. Jag lemna derhän, hvilken uppfinning det kunnat vara, som de äldste Grekiske Skalder insvept i fabeln om Prometheus, som rövade elden från Himmelen, och därför så hårdt straffades af Åskguden Jupiter. En gammal författare menar, at denne Japeti Son varit en stor naturkännare, som undervisat Assyrierna om himlakropparnas lopp, och åskans natur och beskaffenhet. Tör hända, han varit en *Franklin* på sin tid och sitt sätt; åtminstone rimar sig något dylikt bättre med Fabelns ställning och innehåll, än att han endast, som andre gissa, vunnit sin ryktbarhet, genom metallers utsmältning och bergverks inrättande vid Caucasus. Jag skall ej eller mycket omnämna Konungens i Thesalien *Æoli* Son, *Salmonus*, som, efter nyare Fabelskrifvares uppgift, af högmödet velat i åskande täfla med Jupiter, och för denna förmågenhet blifvit af honom dödad, genom ett åskslag. Det kan likväl anmärkas, at *Homerus*, som gifver honom, lika med sina största Hjältar, det hedersnamnet *ἀμύμων*, förträfflig, och säger om hans dotter, att hon haft en berömlig Fader, icke hört detta honom i senare tider pådikrade högmödet omtalas; och att *Eusebius* i hånaderna funnit, att han varit en stor Konstnär, som kunnat göra *dun-*
der

der och blixst. Fabelfamlaren *Apollodorus* b) vet ock berätta, at han dertill nyttjat metallkärl (μετεῶ λαβήτων χαλκῶν), kastat eldar eller brinnande facklor i luften (βάλλων εἰς ἕρανδον αἰθρομένας λαμπάδας,) och kallat det *d/ska* och *blixta*, (βροντᾶν καὶ ἀστράπειν.)

Men någon upmärksamhet torde dock det förtjåna, som *Xiphilinus*, *Zonaras*, och i synnerhet den tillförlitlige *Dio Cassius* c) berättat, om den urfinniga Romerska Kejsaren *Cajus Caligula*. Denne galning, sedan han, genom alla möjliga dårskaper, laster och brott, gjort sig ovärdig namnet af människa, förklarade sig själf för Gud, inrättade åt sig Tempel, Prester och gudstjenst, och kallade sig *Jupiter Latialis*. Denna nya och sjelfstagna värdighet borde värdigt underhållas; och som den himmelske *Jupiter* med sin *d/ska* alltid tillförne så förskräkt honom, att han antingen krupit under sängen, eller låtit nedbädda sig under sängkläderna, så trotsade han nu sin jämnlika med ett konstverktyg, hvarutur han så ofta åskan geck, *ljungade* mot *blixten*, *dundrade* mot *knallen*, och utsköt en *d/skvigg* så ofta åskan slog ned; utropande alltid dervid det, som *Ajax*, hos *Homerus*, sade til *Ulysses*: *Antingen skall du döda mig, eller jag dig*. Utan tvifvel komma härvid i minnet de gamlas vanliga *Stenkastare* och *eldslungor*, som långt förut voro be-

b) Biblioth. L. i. p. m. 84.

c) Hist. Rom. L. 59. C. 28. Ταῖς τε βρονταῖς ἐκ μηχανῆς τινος ἀντεβρόντα, καὶ ταῖς ἀστραπαῖς ἀνίστραπτε. καὶ ὁπότε κεραυνὸς καταπίσει λίθον ἀνιηκουρίζεν ἐπιλέγων ἰφ' ἑκάστῳ τοῦ τῶ Ὀμήρου ἢ μ' ἀνάειξ' ἢ ἐγὼ σε.

bekanta, och i Macchabeernas d) tid redan nyttjades i Asien; men då dessa väl kunde kasta *lyfande eld* och *krossande stenar*; men ej gifva något sådant *knallande brak*, som liknade åskan; och *Caligula* med sin maschin åstadkommit alla dessa tre verkningar på en gång; vill det synas, som krut eller något krutlikt ämne blifvit nyttjadt; och frågan blifver då, om han möjligen, och sannolikt kunnat hafva tilgång derpå.

Konsten at *silverka krut* har, utan tvifvel, äfven som många andra konster och vetenskaper, förrst blifvit uppfunnen i den del af Asien, som vi med et allmänt namn kalle Ostindien. Åtminstone instämma alle Resebeskrifvare deruti, at Chineseerne, som än i dag öfverträffa alla andra folkslag uti *lustfyrverkerikonsten*, ifrån urminnes tider egt densamma; och ehuru DU HALDE, e) sedan han insygt krutets åldriga bruk i China, föregifver, att Artillerivetenskapen der icke är gammal; vederlägger han dock strax detta föregifvande, med berättelsen om de 3 eller 4 *tjocka och korrt stycken eler mörfare*, som funnos liggand på Stadsporten i Nan-

d) 1. Macch. 6 v. 51.

e) *Description de la Chine* &c. T. 2. p. 47. Quoique l'usage de la poudre soit ancien à la Chine, l'Artillerie y est assez moderne, et l'on ne s'est gueres servi de la poudre, depuis son invention, que pour les feux d'artifice, en quoi les Chinois excellent. Il y avoit cependant 3 ou 4. *Bombardes courtes et renforcées* aux portes de Nanking assez anciennes, pour faire juger, qu'ils ont eu quelque connoissance de l'artillerie. Ils paroisoient cependant en ignorer l'usage, et elles ne servoient là, qu'à être montrées comme des pièces curieuses.

Nanking, och visades, för sin ålder skul, såsom föllsynta konstverk, hvars bruk nu nästan var okänt. Det är enfalldigt, om icke löjligt, att ante Artillerikonsten såsom ung hos Chinelerna, då sådana vedermålen intyga om hennes så höga ålder, att hon genom tidens längd nästan råkat i förgåtenhet hos et folk, som så envist bibehåller sina inrättningar, seder och bruk. Desutom har man nyligen fått ett säkrare bevis, att *krut* och *skjutgevär* varit både kända och brukliga uti Indien, ifrån aldraäldsta tiderna, och til äfventyrs i flera århundraden, innan vår nuvarande årsräkning börjades.

Ængelska Ostindiska Handelsbolaget eget, som bekant är, i Hindostan och Bengalen ganska vidsträckta länder, och många millioner underfåter, som följa den bekanta *Brahmas* religion och lagar. Det föll dervarande Ængelska Regeringens Ämbetsmän och Domare mycket svårt, at till dessa underfåters nöje och tillfredsställelse, slita de dem inellan upkommande tvister, utan kännedom af de stadgar, deras store Lagstiftare föreskrifvit, med deras religion införlifvat, och de i flera tusend år efterlefvat. Man hade därför haft all möda ospard, at kunna få del af deras *Shaster* eller *helliga böcker*, som innehålla så väl deras Religionsstycken, som borgerliga samhällsföreskrifter, inrättningar, bruk och sedvanor; men Bramerna, som ensamme studera, förstå och tala *Samskretiska* Språket, hvarpå dessa böcker äro författade, hade icke kunnat övertalas, at gifva uplysning om saker, som voro i så nära förbindelse med deras Religions hemligheter. Ändteligen kunde, för tjuguar sedan, då varande Generalguvernören i Ben-

galen, den efter återkomsten til Fäderneslandet, för sin försöjljelse och långvariga Rättegång, bekantade WARREN HASTINGS bringa det så vida, att ellofva af de lrdaste Bramen, större delen äldriga Män, kommo tillsammans på Williamskans i Calcutta, Hufvudstaden i Bengalen, och där, ifrån Maj månad 1773 til Februari 1775 gemensamt sysselsatte sig, att utur sina heliga *Shaster* göra et sammandra drag af alla där föreskrifna borgerliga lagar, bruk och seder. Detta utdrag öfversattes, under deras ögon, på Persiska språket, och sedan på Engelska, af *Hastings* Secreterare, Herr *Halhed*, som vid detta tilfälle feck lägenhet att lära det af Européer förr okända Samskretiska språket; samt sedan med flit studerat det, och af hvilken man har att framdeles derom vänta en fullkomligare upplysning, än den han redan meddelat i *företalet* til denna Hindostanska Lagbok. f) Uti den *Inledning*, som Bramerne satt framför sjeltva Lagsamlingen, och som utom annat, handlar om Regentens egenskaper och pligter, är honom uttryckeligen förbudet, att i krig bruka *förgiftade vapen*, *Canoner* och *Bössor* (Cannons and guns) eller något slags *eldgevär*; och i förrsta capitlet, som föreskrifver allt, som vid *län*, *borgen*, *pant*, m. m. bör tagas i akt, nämnas i andra *afdelningen*, *stridsyxor*, *pikar*, *skjutgevär*, och annan krigsredskap, såsom saker, på hvilka man utan renta får hafva län i femtio månader, så framt icke ränta vid länets undflående varit be-tingad. Herr *Halhed* anmärker dervid, "att det

DEL. IV. X "läret

f) Detta utdrag är redan tryckt i England, och äfven på Fransyska öfversatt och tryckt i Paris 1778, under titel af *Code des Loix des Gentoux*.

"läser förefalla andra äfven så oväntadt; som det "varit för honom själf, att finna *skjutgevår* omtalas "i så uråldriga häfder; men, utom det, att *krut* "varit bekant i China och Hindostan ifrån otänk- "liga tider, betyder, efter hans försäkran, Sam- "skretska ordet *Agnes-aster*, något som dödar med "eld, eller ett *eldgevår*; och *Schet-agnee*, som är "namn på en Canon, och sammansatt af *schete*, "et *hundrad*, och *gehneh* döda, något som dödar hundra- "drade på en gång." Jag påminner mig härvid hvad Philostratus uti *Apollonii Thyans* Lefvernes- beskrifning (L. 2. c. 33.) berättar om Indernes vi- sa eller Bramaner, at de kastat eller skjutit *πρησῆ- γας καὶ βεβρωτας* blixst och dunder på sina fiänder; och behöfver ej erinra om den inbördes upplysning och styrka, som dessa båda ställen gifva hvartannat.

Eger nu detta sin riktighet, så blifver det väl ingen omöjlighet, att Kejsar *Caligula* kunnat nyttja *krut* til sin *åskmachin*; och til vidare upplysning der- om, behöfver man endast litet rådföra sig med Han- dels-Historien. Redan under den tid de gamle Phœ- nicierne bodde vid röda Hafvet, hade de idkat handel på Indien; och sedan de flyttat sin stapel til Medelländska kusten, och anlagt Tyrus, fort- satte de samma handel med ännu större drift; och underhöllo således ett slags gemenskap mellan båda de yttersta ändarna af den då bekanta världen. Se- dan *Alexander* förstört Tyrus, blef Alexandria me- delpunkten för östra och vestra världens handelsrö- relse; och under *Ptolemeerna* bragtes Indiske *segel- farten* till den fullkomlighet, att man ej, som i äldsta tiderna, åtföljde ständigt kusten, utan vid utgången utur Arabiska hafsviken lemnade sig åt *passad*;

passadvinden, och sökte icke land, förrän man nå-
kades Taprobana eller Ceylon. g) Romarne blef-
vo sedermera mästare af Egypten; och som de,
efter Carthagos förstöring, fått smak för handeln;
och efter eröfringen af Asien, dresvo yppigheten
i Rom till en otrolig högd; så blef handeln på In-
dien mera blomstrande, än han någonsin tilförne
varit. I *Augusti* tid gingo årligen 120 Skepp i-
från *Myosghormos* vid Egyptiska stranden til Indiska
kusterna, med *koppar, tenn, bly, coraller, kläder,*
gördlar, storax, glas, m. m. h). Och til Rom för-
des årligen ifrån Alexandria, Ostindiska varor til
et värde af 1,250,000 Riksd. Vid så fatta om-
ständigheter kan det äfven vara förmodligt, att
krut någon gång kunnat vara ibland de från In-
dien återbragta sällsynheter.

Enligt Herr *Halheds* försäkrän, berättat ock
dessa *Bramer* eller *Indianske Lärde*, att, som deras
håfder intyga, hade deras *Urfäder*, innan *krutge-*
vår kommit i bruk, haft ett annat slags *eldskott*,
som utskötes ur *Bamburör*, och voro af den be-
skaffenhet, att de i luften delade sig i flera *elds-*
tungor eller *eldspilar*, som alle gingo till målet,
och kunde ej släckas, sedan de en gång blifvit an-
tände. Detta instämmer med hvad *Vossius* i sin
Anmärkning, i) och *Thomas Hyde* i sin *Histo-*
ria om Schachspelet, k) samlat utur gamla *Författa-*

X 2

10

g) FR. SAM. DE SCHMIDT *Opuscula. Diss. IV. de*
commerciis & navigat. Ptolemæorum.

h) J. G. EICHORN'S *Geschichte des Ostindischen Han-*
dels vor Mohammed, Gotha 1775.

i) Voss. *Lib. observ. c. 15. p. 87.*

k) TH. HYDE *Historia Shahiludii, p. 175. seq.*

re om Indianernas konstiga *eldskjutning*; och torde, i anseende till det brinnande ämnets osläcklighet, varit, om ej det samma, åtminstone i nära sligt-skap med den i medeltiden så rycktbara *Grekiska Elden*. Ämnet till denna eld var, enligt gamla be-skrifningar, *Naphta*, *Bergbeck*, *Svafvel*, *Kädda*, med flera sådana eldfångda saker; och *SCALIGER*, med flera, hafver velat hedra en Romare *Marcus Gracchus* med des förrsta uppfinning; men hvad man med någon säkerhet vet om des ålder i Europa, är, at han, som *Nicetas*, *Theophanes*, *Cedrenus* och flere intyga, midt i sjunde århundra-det, förrst brukades uti ett Sjöslag med Sarra-senerna, utan för Staden *Cyzicus* vid *Hellespont*, och med så lycklig verkan, att hela fiändens flö-ta, med en besättning af 30,000 man, uppbrän-des; att han sedan, i snart 300 år, af *Constanti-nopolitanska* Kejsarna nyttjades vid flera tillfällen, med lika fördel; och att beredningsfättet var en *statshemlighet*, som med mycken sorgfällighet be-varades. Då detta slags eld icke har någon gemen-skap med *kruket*, och således ej hörer till mitt fö-remål, skulle jag icke nämnt derom, så framt icke tvänne omständigheter dertill gifvit anledning. Den ena är, att des uppfinning, äfven så litet som kru-tets, lär tillhöra Europa, emedan han, enligt samtida Författares vittnesbörd, kommit ifrån A-sien, och blifvit bragt till *Constantinopel* af en *Cal-linicus* ifrån *Heliopolis* i *Syrien*. Huruvida denne Man gifvit sig själf hedern af denna uppfinning, vet man väl icke; men då denne osläcklige eld fin-nes långt förrut hafva varit både känd och nyttjad i *Asien*, blifver hans uppfinningsåra alltid every-dig.

dig. Den andra omständigheten är, att i senare tider, en eld af förmodeligen holt annan beskaffenhet blifvit med samma namn betecknad.

I belägringen för Damietta i Egypten 1249, uti Lupvic den heliges tid, berjånade sig Turkarna af ett slags eld eller brinnande ämne, som gjorde en förskräckelig verkan, antände och förtärde allt hvad han träffade, och gjorde Fransoserna gangsta mycken olägenhet. Han kastades, säger Joinville, som sjelf var närvarande, utur mörkare, synetes i luften som en tunna med en lång eldstjert, och åsladkom ett förskräckligt donder och knallande, som liknade åskan. l) Denna sista omständighet gifver nogsamf tillkänna, att det icke varit den vanlige Grekiske elden, ehuru Joinville, som ej kände detta förstörande ämne, nämner det med det gamla allmänt bekanta namnet; och synes det så mycket troligare, att krut eller någon krutblandning här varit anbragt, som krutets beskaffenhet och förödande egenskaper, om icke redan, årminstone icke långt efter denna tiden äfven finnas kända i vestra delen af Europa. Ett ofelbart bevis derpå gifver Ängelske Munken Roger Baco, uti sin afhandling, *de Mirabilibus artis & naturæ, & de nullitate magiæ*; och äro hans ord redan anförda af Herr Gram, m) och efter honom af vår Lagerbring. n) Man vet ej egentligen tiden, då Baco sammanförfat denna sin lilla Bok; men han hade studerat vid Academierna i Oxford och Paris, var känd för så mycken lärdom och djupfinnighet, att

X 3

han

l) *Mémoires de JOINVILLE* cap. 28. DV CAHON.

m) Pag. 279.

n) S. H. 4 D. pag. 564.

han kallades Doctor mirabilis, egde så stor insigt i Chemien, en af Modernas denna tiden älskad och idkad vetenskap, att han ansågs som Trollkarl af de okunniga Munkarna och sina Landsmän, och i denna egenskap inmanades i fängelse, hvilket förmodligen gifvit anledning til denna skriftens uppfattande; och dödde åndteligen 78 år gammal 1284, eller 37 år efter belägringen för Damietta. At han hvarken velat utgifva sig för uppfinnare af det pulver han omtalar, eller prålat med sin kunskap, visar det mörka och korra sätt, hvarpå han yttrat sig; men det tillägg han gör, att *hela Städer och Krigshdrar kunna dermed förstöras*, gifver vid handen, att han känt något sådant bruk deraf. Det är ock visst, att denna kunskap icke hade kunnat hemtas i Europa, hvarest krut och mörslare denna tiden icke voro i något bruk. *Ægidius Columna*, eller som han vanligen kallas, *Romanus*, Biskop i Bourges i Frankrike, som var Informator för den 1285 på Franska Thronen uppfstigande *Philip den sage*, har skrifvit, förmodligen til denna sin unga Lärnings eller Konungs undervisning, en bok, *de Regimine Principum*, hvaruti han på det nogaste beskriver alla då brukliga både anfalls och försvars vapen. Han talar der vidlyftigt om de då vanliga *Tormenta*, *Petrariæ*, *Trabucchæ*, *Biffæ*, äfven om flera sätt att skjuta glödgade pilar, slunga glödande kulor, skjuta brinnande jernrör fyllda med olja, svafvel, beck, kåda, m. m. göra eldminor under murar och fästningar, m. m. men nämner alldeles icke hvarken krut eller bombarder, ett namn, som egenteligen gafs åt krutgevär, och till-

tillskapat af deras läte eller knallande, är med dem jämnåldrigt i Europa.

Men om krut, mörlare och canoner icke, i denna Biskopens ungdom, voro brukliga bland Europeerna, torde han dock innan sin död 1316 väl hört talas derom; emedan de 20 år derefter nyttjades i Frankrike, och deras bruk inom 50 år var antaget i nästan alla Europeiska Länder. När man då erinrar sig, det konsten att nyttja dessa förstörande verktyg hölls i början mycket hemlig; att man liksom blygdes bruka medel, som så litet instämde med tidens tanklätt om verklig tapperhet och mandom; och ändtligen, att sedan de blifvit allmänt kända, antagna och försökta, nästan ett par Sekler fodrades, innan man hunnit blifva rätt van vid så farliga verktygs handterande, och kunde alldeles afsläga de gamla anfallsvapnen; så lär man med all sannolikhet kunna flutas, att man tidigt nog i fjortonde århundradet egt kunskap derom.

Förresta sporen af deras bruk finner man likväl hos Morerna i Africa, hvilket ock i hänförelse till hvad ofvanföre anfördt blifvit, är alldeles förmodligt. I Spanske Konungen *Alphonse XI*. Historia berättar Biskopen i Leon, *Don Pedro*, att i ett Sjöslag, som Konungen i Tunis, förr 1330 hållit med Moriska Konungen i Sevilla, hade Tuneferne haft några *Jern-machiner*, som till skapningen liknade långa tunnor, hvarutur de sköt med eld. Likaledes anförer *Mariana*, af gamla Spanska Krönikor, att då Algezira af samma Konung *Alphonse* belägrades 1343, och Spaniorerne med sina vanliga Blidor kastade stenar, sköto Morerna på dem

dem tillbaka med jernkulor och eld, som gaf en för-
 farlig smäll. Man lärar så mycket mindre behöf-
 va draga dessa vittnesbörd i tvifvelsmål, som *Du*
Cange, af Krigs-Commissarien *Barthelemy du Drache*
 räkningar visat, at krut och canoner 1338 bruka-
 des af Fransoerna i belägringen för Puy Guillau-
 me, ett Slott i Auvergne; och *Froissard* äfven in-
 tygar, både att Besättningen uti Qvesnoy år 1340
 haft mörsare och canoner, och att sådane äfven
 samma år nyttjades i belägringen för Doornick. o)
 Mörerne äro således ännu de förste, som med nå-
 gon säkerhet kunna sägas hafva i Europa brukat
 krut och stycken; och denna konsten hade efter
 all liknelse öfver Egypten kommit till dem ifrån
 Indien.

Ehuru ringa gemenskap de Europeiske Stater-
 ne denna tiden plägade med hvarandra, finnes dock,
 ett Artilleri-vetenskapen så hastigt spridt sig, att
 krut och canoner voro ej allenast kända, utan äf-
 ven nyttjades i nästan alla Länder, omkring med-
 let af detta århundrad. Om deras bruk i Spanien
 och Frankrike är redan nämnt, Om Ångelsmän-
 nerna intygar *Villani* att de i slaget vid Crecy
 1346 utur canoner skjutit med jernkulor och eld;
 och i Munitions-räkningar af 1344 och följande
 åren, hafva både *Camden* och *Spelman* funnit *Bys-*
sendfare (*Gunners*) på ordentlig stat uppförda. I
 Löven köpte Magistraten 1356, som *Divæus* be-
 rättar, tolf bombardar, som då af sitt förskräckli-
 ga knallande kallades *donderbuffen*; och följande
 året nyttjades de i slaget mellan Brabantarna och
 Flämningarna vid Stanslet. 1360 var krutill-
 verk.

o) Se GRAM och LAGERBERG på anf. ställ.

verkning redan i gång hos Lübeckarna, och året derpå nyttjades det af dem i ett sjöslag med Danska Flottan. Hertie *Albrecht* af Brunsvig hade 1365 på Slottet Einbeke en canon, hvarmed han söndersköt Margrefven *Fredriks* af Meisen blidor och krigsredskap. För Staden Augsburgs räkning blefvo 1372 tolf Metallcanoner gutne, ad *explodendos*, som det heter, *Saxorum globos*, och 6 år derefter åter trenne, af hvilka en kastade kulor af 127 skålpunds vikt. I Ribe såldes krut 1372 i fjfdringar; och i Prag egde man 1373 en bössmakare, hvilket allt GRAM uti sin redan oftanämnda athandling med ojäfviga Författares vittnesbörd ådagalagt. Man kan således trygga sig vid *Petrarchas* utlåtande, då han i sin bok, *de Remediis utriusque fortune*, i slutet af 1350-talet skrifvit, att krut och canoner voro då olyckligtvis så allmänna, som någonsin andra krigsvapen, af hvad slag som heldst; och att man då redan nyttjade *trdcanoner*, hvilke, som man vet, ännu i Kejsar *Carl V:s* tid 1530 icke aldeles kommit ur bruk.

Sedan krut och stycken, dessa så behändiga, som förfärligt ödande mordvapen, börjat så allmänt nyttjas, äfven af våra närmaste Grannar, är det troligt, att de ej länge blifvit okända i Sverige. Det är redan nämnt, at krut 1365 tillverkades i Lübeck. Slaviska Krönikan, *Herman Corner* och *Crantz* instämma alle, att den eldsvåda, som samman år lade Rådhuset i Lübeck i aska, uppkommit af deras vårdslöshet som gjorde krut, (*qui pulveres pro bombardis parabant*) och året derpå, uti kriget med Konung *Waldemar IV* i Dannemark, blef, uti ett sjöslag mellan Danska och Lübska Flot-

torna, Danke Prinsen *Christopher* så illa skadad i hufvudet af en Lübsk canonkula, att han miste förståndet, och dödde i ursinnighet tre år derefter. Att de Danska Skeppen vid samma tillfälle äfven varit försedda med samma slags Artilleri, är så mycket troligare, som utgången var för Lübeckarna olycklig, och en stor del af deras Flotta blef antingen uppbränd, eller eröfrad. Men hvad man med säkerhet vet, och Herr GRAM med ett original *dombref* bevisat, är, att krut var 10 år derefter i Dannemark så bekant, att det, som en handelsvara, fanns i en enskild Mans hand, och såldes til krigsbehof; och i anledning deraf torde Hansestädernas, i synnerhet Lübecks handel i Sverige, en Meklenburgisk Prins på Svenska Thronen, som öfver all höfva indrog sina Landsmän och andra Tyskar, Stockholms pantsättning till Hansestäderna, Danska Drottningens insteg i Riket, och flera omständigheter näppeligen tillåta något tvifvelsmål derom, att krut och canoner varit hos oss bekanta mot slutet af fjortonde århundradet.

Denne förmodan instämmer likväl icke med den tanka, Författarne af Svenska Riks-historien bysa, om krutets äldsta bruk i Riket. Hof-Canzleren v. DALIN säger på ett ställe, p) att *Riksföreståndaren Sten Sture den äldre förrst infört krut i Sverige*; och på ett annat, att han *förrste gången med visshet funnit skjutgevär med krut omtalas i Sverige år 1483 uti förlikningen mellan Sturen och hans Svåger Ivar Axelsön*, q). Canzli-Rådet L. A. GER-

p) *Vitt. Acad. Handl. 1 Del. p. 26.*

q) *S. Hist. 2 Del. p. 764, 787.*

BERBRING går något längre tillbaka, och tror, att *Byssmåflaren Rodenburg*, som vid Ståkeborgs belägring 1439 sköt åt Riks Föreståndaren Carl Knuts-son, varit den förrste Konstnär af denna anstalt i Sverige. r) Närmläst har väl Herr Røding träffat rätta tidpunkten, då han förmodar, att ett spar. samt bruk af skottvapen med krut dr i Sverige in- imot 100 år äldre än Gustaf Eriks sons regering; imedan Rimkrönikan uti K. Eriks af Pomern och Engelbrechts tid på flera ställen nämner *Byssor*; s) men han har mycket misstragit sig då han troit, att krut ei blifvit i Riket tillverkad förrän i K. GUSTAFS tid, och det på den grund, att Olaus Ma- gnus icke nämnt derom, då han beskrifvit annat Saltfjuderi. t)

Så säkert det är, att ordet *Bombarda* icke fin- nes hos någon Författare, som lefvat innan krut begynte nyttjas i södra delen af Europa; så visst är ock, att ordet *Byssa*, brukadt om *skottvapen*, icke är äldre, än krutets bruk i våra nordiska län- der; och att således, då *Byssor* nämnas i Handlin- gar, som med handelserna äro samtidige, dermed hvarken kunna eller böra förstås de gamla skjut- verktyg, *blidor*, *murbräcker*, *stenkastare*, eller hvad namn de må hafva, utan endast sådana *skottvapen*, som laddades med *krut* och *stenar* eller *kulor*. När Rimkrönikan beskrifver Ståkeborgs belägring i K. Birgers tid, talar hon flera gånger om *skott* och *stenar*; u) men nämner aldeles icke *Byssor*, som ock denne

r) S. R. H. 4 Del. p. 564.

s) Vitt. Acad. Handl. 1 Del. p. 163.

t) Anf. St. p. 175.

u) p. 138. 140.

denne tiden näppligen voro kända i Europa. Derimot förekomma *Byssor* i senare tider som oftast, då belägringar omtalas; och man har undrat, att på intet ställe någon anmärkning göres, om nyheten af deras bruk, eller tiden, då det blifvit infördt. Men denne undran upphörer, så snart man erinrar sig, att denna rimmada Historia icke kommit ifrån en, utan ifrån flera Författares händer. Den förrste Rimaren har lefvat innan *krutgevär* ännu blifvit kända i Europa; och slutat sitt arbete under *Magnus Eriks sons* minderårighet, eller förrste regerings tid, hvilket nogsamtidigt bevitnas af det berömda, han tillägger denna illa beryktade Konung, at

Faa Christna Konunga lifva nu slika! v)

Mer än hundra år derefter, då *krutvapnen* voro allmänna i hela Europa, och deras bruk i Sverige så gammalt, att början deraf redan råkat i för-gåtenhet, är arbetet fortsatt af en annan Författare, som dött, eller åtminstone slutat skriva, kortt efter *Carl Knuts sons* upphøjelse på Svenska Thronen; och desutom icke egt utförliga nnderättelser om det, som förr hans egen tid tilldragit sig i Riket. Man ser det tillräckligt af sättet, hvarpå han afhandlat detta tidehvarfvets historia. Han genomlöper hastigt, på 10 eller 12 blad, allt som hänt i Konungarna *Magnus Eriks sons* och *Albrechts*, samt Drottning *Margaretas* regeringar, nögd att hafva omnämmt det förnämsta af tidens allmänt kända omständigheter och hvålsningar. Derimot upptaga de händelser, han sjelf i sin tid öfvervarit, nämligen Engelbrechtska rörelserna, K.

Chri-

v) P. 150.

u) P. 441.

Christophers, och de förrsta åren af K. *Carls* regering, som utgör en tidrymd af några och tretio år, omkring 250 fidor. Man måste då urläcka en Författare, som ej sagt oss hvad han, efter all liknelse, själf icke visste, och ej som nytt anmärkt bruket af krut och canoner, då de redan blifvit så allmänna, att åtminstone Rikets förnämsta Fästningar voro dermed försedda. Då Dalaborgshus 1434 under *Engelbrechts* uppresning belägrades, hade Fogden eller Ståthållaren *Palme Jónsson* försvarsvapen både af nya och gamla slaget, och som vår Författare intygar,

Skjöt fast med Byssa och pila.
vid Stockholms Slotts belägring tu år derefter, säges ej allenast om Commendanten *Erik Nilsson Rönnow* att han

haffde Byssor ok Pyla ospara,
och om Besättningen, att de på södra sidan, åt köttboden,

Många Byssor lagt,

Och skutu fast med Byssor och Pyla.

samt att Danskarne ifrån Tornet öfver Söderport, med *Byssa ok Pyl* sara skjutit på de Svenske; utan de belägrande voro äfven med *Byssor* väl försedde. För Nyköpings Slott, som samma tid beställdes, blefvo de Svenske af Fogden *Berman*

mötte sva hardslika igen

med Pyla, Byssa ok med Sten

att the kunne thet Hufit ey vinne. y)

Jag

2) pag. 203, 224, 226, 228, 232, 9. & 1.

Jag nämner med flit icke Calmar, Viaby, Borgholm och flera Slott, hvilkas *skytt* eller Artilleri Författaren sedan omsörmåler; och kan *Rodenborgs* misslyckade försök 1439, så mycket mindre anses för der förrsta i Sverige, som å ena sidan händelsen endast visar antingen oskicklighet hos Artilleristen, eller otjänliga verktyg och tillställningar, eller snarast alla tillsammans; och å den andra, den utförliga berättelsen ådagalägger, att Författaren ansett samma händelse, icke som bevis af konstens nyhet, utan som ett märkligt prof af en högre vård om Riksföreståndarens lif. z) Men man har ännu ojäfvigare intyg om denna konstens mycket högre ålder i vårt Fädernesland.

De

z) GRAM anförer p. 287 en aldeles lika händelse och omdöme derom, utur Venetianiska Canzleren *Raphael Carefinis* berättelse om Sjöslaget mellan Genuesarna och Venetianerna 1379 d. 13 Junii. — Non obstante, quod hostes a fronte *Januenses*, aut in *Clugia* detrusi a latere, niterentur cum *bombardis* *Galeas* nostras offendere; *Divina clementia mirabiliter operabatur in nobis*; Erant enim 33 *Galeæ* sibi invicem junctæ ad remorum extensionem contiguæ; *terribilissimi bombardarum lapides copiose & sine intermissione exhibant. Nullus tamen unquam Galeam aut hominum tetigit: incredibile auditu, mirabile visu. Cadebant namque ante vel post, aut inter remorum palaturas* — — Denna mindre skicklighet, att nyttja och rickta dessa krutgevär, visar så mycket mindre deras nyhet, som mellan båda lägren för Chioza eller Clugia detta år dageligen växlades mer än 500 skott af *Bombardis* eller *Byssor*; Och dessa Bombardæ voro somliga så stora, att de kastade stear af 195, och 140 skålpunds vikt.

De äldste Stockholms Stads räkenskaper, som man hårtills funnit, af år 1431, samt några följande visa, att Stockholm då redan hade ej allena *Canoner* och *Krut*, utan äfven *Byssmästare* och *Bysssegjutare* på ordentlig stat. Nyssnämnda år 1431 hade Borgmästarna, *crastino exaltationis* (den 13 Sept.) af penningar, som de för något *bytegods* uppburit af *Hans van Stendeln*, utgifvit 22 m. 7 ören till *Helmich Bysseskytta*, att köp *Bysskrwadh m*; samt desutom vid andra tillfällen utbetalat 7 ören för *Byssestenar*, en mark för *Byssefällningar*, och 3 m. till *Måster Johan*, som brusto i *hans lön* för *Byssnar*. (Denne *Mr Johan* lär vara den *Bysssegjutare*, som strax förekommer.) 1436. andra veckan i Fastan, feck Borgmästaren *Johau Bysmarke* betalning utur Stadskassan för det förskott af 24 m. 6 ö. *han utlagt hafde för Stadhin, nakhrom aarom tilforin, fore bulvirke oc hammarbandh, oc BYSSESKYTANOM oc BYSSEGGJUTARNOM*; och samma år, mandaghen efter *letare*, inköptes för *Staden två skock Bössesten* för 12 m. och *Lördagen för Dominica Palmar*. åter 2 *skock* för 16 m. *Sti Urbani Pawndagh* hade 40 mark på en gång blifvit utgifna för *Salpeter*; och af *Nils Skeppare* hade man köpt *ena Lodhbyffo* för 3 mark. Denna lodbyffa var utan tvifvel en mindre canon, hvar till *lodh* eller *gutna jernkulor* brukades, äfven som *stenkulorna* nyttjades till de större stycken eller *mörfare*; och det lär ej behöfva erinras, at desse sistnämde äro de äldsta skottvapen, sedan *krut* begynte nyttjas; att de kommo i ställe för de gamlas *Tormenta* eller *Stenkastare*; och att vid *Artilleriets* förbättring och fullkomnande, man helt an-

norr

norlunda, än vanligen öker med andra konster, nedsligit ifrån det större til det mindre. a) 1440 dödde den gamle Bysslemästaren *Helmick*, och följande året feck hans Enka utur Stadens cassa 8 m. 3 ör., så att då var hans lön all betaladh. Man ser således att *Byssor* och *Krut* nu icke voro något nytt i Sverige; och att Författaren till Rimskrönikan så mycket mindre velat i sådant afseende framställa den stymparen *Rodenborg*, som *Helmick* visst 10 år förut, och förmodeligen mycket längre varit Bysslemästare i Rikets Hufvudstad.

För de följande 10 och tjugu åren saknas alla Stadens räkenskaps-böcker; men för 1463 och följande, äro de åter till hands, och visa, att Kämnrerne årligen betalat för *Byssor*, *Krut*, *Byssfestliden*.

- a) Till mera upplysning häruti må här utur *ANDREÆ DE REDUSIIS Chronicon Tarvisinum* ad ann. 1376, anföras beskrifningen på de då brukliga Byssor. "Est autem Bombarda instrumentum ferreum, fortissimum, cum trumba anteriore lata, in qua lapis rotundus ad formam trumbæ imponitur, habens cannonem a parte posteriore secum conjungentem, longum his tanto quanto trumba, sed exiliorem, in quo impositur pulvis niger, artificiatu cum Salnitrio & sulphure, & ex carbonibus salicis, per foramen canonicum prædicti versus buccam, Et obtuso foramine illo cum concono uno ligneo intra calcato, & lapide rotundo prædictæ buccæ imposito & assentato, ignis immittitur per foramen minus cannonis, & vi pulveris accensi magno cum impetu lapis emittitur. Nec obstant muri aliqui, quantumcunque grossi. Quod tandem experientia compertum est — quibus quidem bombardis lapides eruantibus, homines putabant desuper Deum tonare." Beskrifningen noghet ursäktar den släta stilen.

ningar, Byssstenar, Laddersäckar till pulver, Stenpickor till Byssstenar, Vickukost åt dem som hugga Byssstenar m. m.

Då, af den förrstnämnda räkningen finnes, att Stockholm omkring 1430 haft *Styckgjuteri*, lär ej kunna tviflas, om här då redan funnits *Krut-quarnar*. Men vilst år, att Staden 1464 hade på itaten en *Krutmakare Måster Berend*, som gjorde pulver til *Radhsins behoff*, och 1469 dertill på en gång mottog 120 pund *Salpeter*, jämte *brendhwijs* till *krwdh*, och 3 ören, att dermed låta laga *Salpeterkitteln*. Således var Stockholm försedd ej allenast med krutvapen, utan ock med allt, som till deras tillverkande fodras, långt innan den tid, vare Häfde-tecknare förmodat, att krut och skjutge-
vär varit kända i Sverige.

Det är skada, att äldre räkningar för Stadens utgifter, än de redan nämnda af 1431, antingen äro aldeles förlorade, eller icke ännu kunnat igenfinnas. Imidlertid visa dock dessa qvarlevor, att krutgevär kändes och nyttjades hos oss ganska tidigt i femtonde århundradet; och då jag återtager, hvad redan visadt år, att krut 1360 tillverkades i Lübeck, och korrt derefter var en handelsvara på Jutland, lærer den förmodan ej anses för ogrundad, att det äfven i fjortonde Sekler blitvit både bekant och nyttjad i Sverige. Det är söga troligt, att Lübeckarne, som denna tiden besörgde hela Svenska handeln, och alla Rikets behof af utländska varor, länge låtit en ny handelsvara, på hvilken de kunde sätta hvad pris dem behagade, länge vara okänd af sina Svenska Handels skattdragare; och Sveriges låta vapenskiten, dels inom,

DEL IV

X

dels

dels i förening med Dannemark, i slutet af fjortonde och början af femtonde århundradet, hafva utan tvifvel gjort det till en nödvändighet, att äfven vara försedd med samma slags vapen och värjur, som af fienderna med fördel brukades.

I följande tiden finnes Staden ständigt haft icke allena sitt *Bysshus*, som stod under Magistratens vård; b) utan ock sina *Byssgjutare*, *Byssmåstare* och *Krutmakare*, hvilke, som räkningarna utvisa, njutit årlig lön utur Stadens Kassa. Af de förra tu slagen har man ej namn på många: men så känner man så mycket flera *Krutmakare*. Måster *Berend*, som 1464 gjorde pulver till *Radhsins* behoff, är redan nämnd. 1478, Lördagen för *Mickelsmests* tillfäde *Anders Pulvermakare* Stadhenom sin tjänst till *Pinghesdagha*, för 24 mark och frij kosth; och 1488 blef *Mickel Pulvermakare* på följande villkor dertill antagen, att han skulle årligen njuthe 30 m. redhe penningar, och dertill 10 alm. *Leyft*, samt bö frött i *Stadhsins torn vestan muhr nedhans kaakbrinken*; och om så hände, att han i *Stadhsins rese* finge skadhe til lijf eller lymer, lofvades honom på Stadens vägnar bröd till döda dagha. Följande året blef denna öfverenskommelse in vidare

- b) Som Slottets eller egentliga Fästningens bemanande och försvar denna tiden tillhörde Regeringen, och besörgdes af *Slottslofuen*; så tillkom Stadens vård och bevärande Magistraten och Borgerskapet. Borgmästarne och Rådet hade i förvar nycklarna til Stadens portar, torn och bomar, och lemnade dem årligen till vissa af sina Ledamöter, eller andra goda Borgare, till egentligt handhafvande och tillsyn. Således feck en *Olof Mattsön* 1476 *Pingest-Lördagen* nycklarna till *Stadhsins Bysshus*.

dare af Borgmästarna och Rådet stadfäst. Inmedelstid har 1493 en *Tydske Pulvermakare* i Stockholm idkat brännvinsbränning och försäljning; och som han ej finnes hafva njutit lön af Staden, samt endast seck blifva Brännvin til *pulverbehöfver*, c) så synes han hafi krummakeri för egen räkning, och Stockholm således varit försedd med flera Krutfabriker. Behofvet var ock nu så mycket större, som Äfven Handelsfartyg förde Canoner; och seck till den ända Skepparen *Olof Mickelsson* 1492 låna af Staden 4 *Stenbyffor*, att dermed bevåra sitt Skepp på en resa till Lübeck. 1515 blef *Hans Pulvermakare* som Broder intagen i H. *Letama Gil;* le; och under den tid Fru *Christina*, efter sin Mäns död, anstaltade om Stockholms försvär mot CHRISTIERN II. voro åtminstone 3 Mästare, *Balsar, Henrik* och *Jacob* med sine Drängar sysselsatte med krus tillverkande. d). Men ehuru Stockholm egt Styckpjuteri och Krutvarn, om icke ifrån förra årtusndradet, åtminstone ifrån förrsta fjärdedelen af detta, hemtades dock ofäst både krut och canoner ifrån Hansfestäderna, i synnerhet då krigsoroligheter fröcktades. För Stadens räkning skickades 1477 en half lest *Koppar* till *Hans Bisperade* i Lübeck, att han för dess värde skulde uppköpa och hufvada *pulver* och *pijl*. Likaledes införskrefvos 1498 *Byffor* ifrån Danzig, ge-

Y 2

nom

c) Se Anmärkn. om Brännvinets ålder i Sverige, pag. 311.

d) Se Afhandlingen om Stockholm under Christjern II. pag. 61.

nom en *Henrik von Essen*, hvilken vid afleveringen skulle med bevis ifrån gjutningsorten styrka, at samma byssor blifvit, innan de affändes, behörigen proffskutna. *e)*

e) Stockholms Stads Tenkiebok för de anförda åren.

Lef.

Lefvernes-Beskrifning

Öfver

Framledne Cantzli - Rådet,

Kongl. Witterhets - Academiens Ledamot,

Herr SVEN LAGERBRING,

Författad och uplåst i Kongl. Witterhets-Historie-
och Antiquitets-Academien d. 24 Julii 1788,

Af

JAC. VON ENGESTRÖM,

Cantzli-Råd, Riddare af Kongl. Nordstjerne Orden.

MINE HERRAR!

SVEN LAGERBRING, Cantzli-Råd, Ledamot af Kgl. Witterhets-Academien, hade redan förvärfvat en ypperlig högagtning, sårdeles uti den lärda verlden, innan han af Konungen med adelig Skjöld benådades, och då förändrade det namn han af sine Förfäder ärft.

Desse hans Förfäder, så långt man med visshet kan leta sig tillbaka, kallade sig *Bring*. De älfte voro bosatte uti Norrige, och derifrån spredde sig Slågten ut både til Sverige och Danmark.

En art fräfsagn har varit innom Slågten, om dess härstammande af samma ått med *Jon* och *Helge Bring*, Norrlike Konungen *Sverres* Krigshöfdingar, hvilke föllo uti en drabbning 1191. Säkert

I 3

år,

är, att de af detta namn, hvilke sig uti Skåne fortplantat, stildse uti sine Signeren behållit en med hjälm betäckt skjöld, belagd med ett skeppsankare, och uppå hjelmen en hvit Dufva, hållande en grön qvist uti munnen; men Cantzli-Rådet *Lagerbring* var långt ifrån att deraf draga någon så fång års. Dets nitiska för sanningen medgaf icke att något, som saknade bevis, skulle af honom för säkert antagas. Man hörde honom aldrig sjelf nämna om denna sin ärts förmodade, ehuru möjelige ålder och värdighet. Han gick en annan, med dets ädla tänkesätt mera öfverensstämmande väg, den till sanskyllig åra ledande, att, genom redlighet, dygd och egne verkelige förtjänster, vinna agtning, anseende och heder, blott därför att de förre utgöra människors ovillkorliga åliggande, och uti den tenare finna tillfredsställande belöning.

Af äfvannämnde Norrke Släkt nedfatte sig *Mathias Bring* uti Staden Landseron i Skåne, mot slutet af 16:de Seculo, och idkade derstädes handel. Dennes Sonson *Jöns Evertson Bring*, Kyrkoherde vid Brönestad och Matteögd's Församlingar i Lunds Stift, efterlämnade en Son *Ebbe Jönsson Bring*, först Kyrkoherde vid Bosjö Klosters, och sedan vid samma Församlingar, som dets afledne Fader förestådt. Samma *Ebbe Bring* hade med *Abigaël Klinthea*, Dotter af *Olof Christensson*, Kyrkoherde vid Bosjö Klosters Församling, flere Barn, och deribland Sonen *Sven Bring*, hvilken föddes den 24 Februarii år 1707.

Redan uti barnåldren utmärkte sig vår unge *Bring* med en lätt fattningsgåfva och ett eldigt snille;

snille; gifvor, som lefva mycket, och som hålla ord, i anteende til Herr *Lagerbring*: Ett säkert bevis, att de med granlagenhet blifvit i yngre åren jämkade till fundera omdömet.

Ju mera qvickhet, ju varfammare måste tillämpningen ske af den allmänna regel, att ungdomen bör ledas på medelvägen emellan nöjets lekande yra, och ledsnadens samt besvärots tryckande börda. Innet ögnablick får uturagtlåtas att hindra lastens första utbrott, under en så jämn öfning i fanning och dygd, att det unga hjertat, äfven genom vanan, måtte ikläda sig ett vålarradt kynne. Ibland är denna omsorg öfverflödigt, ofta hjälper den intet; men, det oagadt, är det en pligt, hvarifrån Föräldrar icke kunna frikallas.

Det utgjorde vår *Brings* ömma Föräldrars an-
genimaste sidsfördrif, att, efter dessa grunder, va-
ka för sin Sons upfostran. Man kan med skäl
tillskrifva så väl deras möda, som vår unge *Brings*
egen medfödda goda böjelse, den munterhet, som
följde honom ända in uti en ålder, från hvilken
ungdomsvärmen vanligen flyr, den dygdiga van-
del, det kloka upförande, den arbetsämbhet och lär-
dom, hvilke under mannaåren förvärfvat honom
ett välförtjent anseende.

Tidigt började vår unge *Bring*, att, under Fadrens eget handledande, inhämta de första nödvändiga undervisningar. Han gjorde år efter annat snabba framsteg uti kunskapernes förberedelsestycken. Sniller, som skyndade långt framför *Andren*, fordrade allt jämt ny och stadigare föda; ja, redan vid 14 års ålder var vår unge *Bring* färdig, att med nytta besöka Högskolan uti Lund, där han

han 1720 bland de Studerandes antal finnes an-
teknad.

Nu öppnades för honom ett vidsträcktare fält
på den bana han redan börjat löpa. Jag säger
vidsträckt, icke blott i anseende till Vetenskaper-
nes mängd, eller den vidd som hvar och en af
dem omfattar, utan jämväl i afseende på vår *Bring*
sjelf.

Här var intet den huglöshet, som hos en del
Ynglingar förflödar det bästa snille, icke den mak-
samhet, som räknar besvärligt att samla kunskap-
per, icke den råhet, hvarpå ingen undervisning
sig kan fästa, icke den sjelklokhet, som föragtar
både Lärare och lärdomar.

Nej, hos vår unge *Bring* yttrade sig en, med
tilltagande insigter, förökad hug för Vetenskaper,
en, under redan nedlagd möda förvärfvad ous-
gängelig arbetsamhet, samt, under inhämrade kun-
skaper vunnen färdighet att rikta sine insigter. Vi-
da skild ifrån den dumma egenkärlek, hvilken
uti öfverdrifven god tanka om sig sjelf igenkän-
nes, hade han nog förstånd att, under egne anstäl-
te försök i Vetenskaperna, utröna det mycket än-
nu för honom återstod att lära.

Vid förenämnde tid hade Carolinske Akademien
uti Lund en slags ryktbarhet, förvärfvad igenom
flere därvarande af insigter och skickelighet tyfan-
de Lärare. Vår unge *Bring* tillitade dem snart
sagt, alle om undervisning. Ehvad skiljagrighet
ock kunde vara emellan de ämnena, hvilka af dem
förestältes och utreddes, ansåg han dock intet der-
af hvarken under sin hug, eller öfver sin för-
måga.

Det

Det naturliga, ehuru goda begrepet, ja själfva omdömet, kunde i hans sinne icke nog städas, icke nog underhjelpas af framfarne upmärksamme mäns förfarenhet. Han sökte detsamma uti de då anse-
sedde, sedan ofta mindre agtade Vetenskaper som kallas Logica och Metaphysica, den theoretiska Philosophiens bägge delar, hvars behag hufvudsakeligen beror af Lärarens skickelighet. Han höll sig icke här vid skalet, icke vid onyttige oratorier eller onödige inbillningsfoster; han urskilde kärnan af Vetenskapen, hvilken med så mycket större skäl förtjenar namn af den sunda Philosophien, som den egentligen icke annat är, än det städade sunda förnuftet. Han rönt ock deraf för framtiden den lätthet vid hvarjehanda ämnens utredande, hvilken de störste Män, så väl i Stats-
ärenden, som uti den lärda världen, för honom, på lika sätt åtkommit. Ut i dessa Vetenskaper under-
dervistes ungdomen då för tiden med mycken för-
mån af Professoren, sedermera Biskoppen Doctor *Anders Rydelius*, nogsam och känd för dess vackra Philosophiske och Theologiske insigter, förenade med en ogemen våltalighet.

Derjemte vinlade han sig om god kunskap uti Sedolåran. naturliga lagen och allmänna rätten, den Practiske Philosophiens stycken. Hvad nödigare än at tidigt känna Menniskans pligter och rättigheter? Hvad nyttigare än at veta det uti tillbörlig ordning, och med den redighet som stadgar-
bevisen? Det var Professor *Arvid Möller*, som till ungdomens bättnad meddelte dessa nyttige under-
visningar.

Genom det redige och bevisande sätt, hvarmed
Y 5 den

den Mathematiska Vetenskapens flere grenar länge varit upstådada, sökte han att ännu mera skärpa begreppet, under kunskaps inhämtande om de lagar, all tings visa Uphofsman för naturen utstakat. Professor C. *Qwensel* handledde honom uti dessa stycken.

Om Romerske Språkets prydlighet och den goda smaken efter Grekerns och Romarnes mönster, underrättades han af dåvarande Professoren, sedermera Biskopen Doktor *Carl Pappe*.

Historien, denna kunskap om Menniskjornes tvister, påfund och förslag uti deras företaganden, samt Allmægtens råd uti utgången, föll honom särdeles i smaken, under de undervisningar han derom hämtade af Professor *Magnus Rørdelius*.

Uti Österländska språken och Grekernes tungomål var den vittre och språkkunnige Professor C. *Schuitén* dess Låromästare.

Under närmare ransakande uti den rena källa, hvarifrån Gudalåran sig härleder, beredde han sig styrka att urskilja det sanna ifrån de villomeningar, dem lika lå snart högdragenhet uti starka, som lågfinthet uti svaga själar framslutat. Han njöt härutinnan den ypperligaste handledning af dåvarande Professoren, sedermera Årke-Biskopen *Jacob Benzelius*.

Måtte mig tillgifvas denna till äfventyrs trötande vidlyfthet uti ett tidevarf af vår unge *Bröns* lefverne, som i allmänhet icke ådrager sig upmärksamhet! Då det är fråga om en lärdd Man, synes mig icke vara utur vägen, att äfven känna medlen, hvarigenom han upodlat alla själens förmodigheter, och lyft sig upp till den högd af kunskap,

skap, att han med framgång kunnat upplysa andra. Lärare och årjungar öka inbördes hvarandras tjänster, då af goda undervisningar skjöras mögen frugt.

Det är sant, att alle, som vid Högskolorne sig uppehålla, hetas vinlågga sig om åfvan upräknade Vetenskaper; men framgången visar sig så skiljagtig uti utöfningen, att man om de flästa kunde räkka uti något tvifvelsmål. Hvad bätar att blott bivitsta föreläsningar, när det icke en gång är tillräckeligt att dem åhöra, utan en oafbruten uppmärksamhet, och ett sedan anslått återupprepande för sig själf,

Vår unge *Bring* var, vid ännu yngre år, vänd att arbeta själf, och, medelst fortsättande af detta läsningsfält, drog han dubbel fördel af sina Handledares lärdommar. Han stadsnade icke eller på halfva vägen, såsom ofta händer. Hvarken ledsnade eller tröttnade han; hvarken var han ostadig eller otålig. Man läste icke denna tiden blott för att kunna besvara några frågor vid ett förhör, utan för att känna Vetenskapen i sitt sammanhang, och att dermed kunna göra gagn. Icke var det eller den tidens sed att hafva från Lärosäten till Tjänstevårken. Man var likafäl öfvertygad derom, att man utan goda insigter var oduglig till Fäderneslandets tjänst, som att skickelighet aldrig kunde sakna upmuntran eller belöning.

Med detta tänkesätt fullbordade vår unge *Bring* sine studier, och, när han bragt sine allmänna insigter till erforderlig fullkomlighet, dömdo han med skäl rätta tiden vara inne, att välja ett hufvudycke, hvarmedelst han egenteligen skulle söka att
blif-

blifva nyttig Medlem uri Samhället. Att han skulle stadna innom Lärdomsgränsen, och deruti gagna det Allmänna, borde man vanta. Man kunde ock hafva förmodat, att han, af de Vetenskaper, hvilka denna framfarna tiden syfslosatt honom, skulle utvälja någon att vidare upparbeta; men ännu var hugen emellan dem alla lika delad.

Vår unge *Bring* var lårgirig. En Vetenskap gafs, af hvilken han ännu endast hade försmak. Lagfarenheten kände han blott till dess hufvudgrunder, hvilka den af praktiske Philosophien hämtar. Denna sistnämnde hade så mycket mera vunnit dess rycke, som den sanning och rättvisa der stadgas, öfverensstämde med dess egen böjelse. Han beslöt att följja dessa spår, och jämväl känna släret af naturliga Lagens tillämpning vid Folkslagens särskildte lagskipning.

Framledne Revisions-Secreteraren *Ehrensträhle*, då Professor *David Nehrman*, hade redan, genom sin grundeliga kunskap och rediga undervisningsfärd, ådragit sig det Allmännas uppmärksamhet och agtning. Hos denne vittre Man, hvars minne uti dess flere med begärlighet sökte skrifter bevaras, sökte vår unge *Bring* undervisning, först uti Romerska Lagfarenheten, hvilken hos oss i många stycken länge tagits til mönster, och ännu i flera Länder delar rättvisan, samt sedan äfven uti Fäderneslandets Lagförfattning. Han fann lättare än många andre hvad han sökte. Vål underbygd af grundvetenskaperna, tröfvade han icke long tid, att vinna fullkomlig insigt uti Lagfarenhetens alla delar; hvartil jämväl mycket bidrog det nöje Lär-
mästa;

mästaren smakade uti en så beskaffad Lärjunges undervisning.

År 1730 utgaf han sitt förrsta allmänna Lärdomsprof, och försvarade under Professor *Nehrmans* inseende en af honom sjelf författad Akademisk Afhandling: om *de missbruk af Romerska Lagen, som uti Fäderneslandets Lagväsende sig förete*; och följande året en annan afhandling, under samma inseende: om *Twistemåls twifvelagtiga utgång*.

Nu var tillräckeligen ådagalagdt på hvad goda skäl det förtroende var grundadt, hvarmed dets Låromästare honom hedrade; och, då sistnämnde åskade dets biträde vid undervisningsvärbet, lammade Cantzleren dertill sitt bifall, samt fullmagt utfärdades år 1731 för Herr *Bring* att vara Adjunkt uti Lagfarenheten vid Lunds Högskola.

Fremmande torde det förefalla, att ännu icke blifvit nämnt om Philosophiske Magister-graden, hvilken borde vara en ägta lärdomsstämpel, såsom den vanligen är den första Akademiska belöning. Att vår *Bring* varit Lagerkransen värdig, innan han vände sig till Lagfarenheten, intygas noglänst af det sätt, hvarmed nysnämnde Juridiske afhandlingar finnas författade. Genom dessas utgifvande hade han beredt sig väg till en Hatt uti en Facultet, hvilken framför den Philosophiska äger ett, uti Författningarne grundadt, företräde.

Under det Adjunkten *Bring* nu var sysselsatt, att undervisa unge Sruderande, kunde för dets genomträngande snille sig icke dölja hvad uplysning Lagfarenheten och Historien ömsom låna hvarandra. Ju längre han gick tillbaka med sine under-
föka-

Förkningar uti Fäderneslandets Lagväfande, ju mera uppellades dess hug för våre Svenske hufvud. Till dessas granskande uppmuntrades han jämväl blide af Revisions-Secreteraren *Ehrenströme*, och af Årke-Biskopen *Jacob Benzelius*, hvilke begge varit dess Lärare, samt med nöje lämnade honom tillgång till deras vackra samlingar af Böcker och Handskrifter. Han drog äfven i denna väg mycken fördel af en nära vänskap, hvarmed han förbant sig den vid Lunds Lärskole då nyligen utnämnde Professoren uti Historien, *Archier Kiliian Stobæus*, hvilken för sina mångfaldiga kunskaper af samtida och efterkommande varit högtärd.

Må det icke kunna räknas denne Archier till förtjenst, att uti Svenske Hufvuden hafva väglädt Camzli - Rådet *Lagerbrings* forskande ande, och uti Natural-Historien fört Archier *von Linnés* skapande snille uppå de förlästa spåren.

De undersökningar Adjunkten *Bring* nu företog sig uti Svenske Hufvuden, till egen upplysning, lade grunden till det stora arbete han sedermera i samma ämne nedlagt. Jag menar dess Riks-Historia.

Sinnet bibehöll med allt detta en angenäm munterhet. En behaglighet uti umgänget, där anständig blygsamhet täflade med kunskapen till att förnå, förvärfvade honom förtroende af Ungdomen, ynnest af sine Förmån. Desse föreslogo honom 1735 till den då ledigvarande Secreterare-sysslan vid Akademien, hvilken syssla likväl denna gången icke blef dess lott.

Omkring denna tiden var framledne Presidenten uti Kongl. Krigs-Collegium, *Gratve Hans von Fersen*

Fersen omtänkt, att åt sin yngre Son, nuvarande Hans Excellence Herr Riks-Rådet m. m. Grefve *Axel Fersen* uppleta en snäll Handledare. Adjunkten *Bring*, hvars skickelighet var bepröfvad, årkänd, blef hårtill, med Cantzlerens goda minne, antagen. Intet vittnesbörd om Adjunkten *Brings* förhållande vid denna förrättning kan vara mera öfvertygande, mera smickrande, än det, hvilket hans fordna Lärjunge, äfvannåtande Hans Excellence m. m. Grefve *Fersen* honom ännu med fågnad lämnar. Denne kunnige Herre och skarpsynta Dommare om sann förtjenst, bår ännu hos sig uti årkånligt minne den gagnande undervisning, han af Adjunkten *Bring* erhållit. Ypperligen talar ock om hans förtjenst, att, när unge Grefve *Fersen* år 1737 inträdt uti Rikets krigstjenst, och ingen ytterligare handledning af Adjunkten *Bring* behöfde, blef sistnämnde likväl kvar uti Presidentens Hus på fot af en uplyst, munter, nöjsam och redlig vän till år 1739.

Ledig ifrån alla andra åligganden än det, som hos honom aldrig kom i förgåenhet, att nämligen rikta sine kunskaper, använde han deruppå det tillfälle som tiden medgaf. Än upvagtade han, med vederbörligt tillstånd, vid öfverläggningarne uti Kongl. Svea Hofrätt; än besökte han flitigt Kongl. Bibliotheket och Archiverne, än förskaffade han sig tillträde till lärde och vittre Män, samt deras samlingar. Han skördade under denna tiden ett rikt förråd, till upplysande af Fäderneslandets häfder, hvaraf han sig sedermera berjent vid författandet af dels många historiska arbeten.

Efter

Efter hemkomsten till Lund återtog han sin förra gjöromål, såsom Adjunct uti Lagfarenheten, och undteck sedermera, år 1741, Konungens fullmakt att vara Carolinske Academiens Secreterare. Samma år anmodade honom Consistorium Academicum i Upsala, att anmäla sig ibland de sökande till den då förordnade nya Profession uti Hushållnings- och Handels-Lagfarenheten. Man ville det Allmännas bästa. Revisions-Secreteraren *Ehrenstråle* hade författat utkast till dessa bägge delar af Lagfarenheten, och dem med vanlig noghet uti sine föreläsningar förklarad. Af en dess snällaste Lärjunge var skäl att sig mycket lofva. Secreteraren *Bring* hvarken kunde eller borde afslå detta för honom smickrande anbud. Ehuru oviss om utgången, men alltid orädd om egen möda, anslåg han sig skyldig att svara emot ett så oväntadt förtroende. Begaf sig till Upsala, och försvarade derstädes till allas nöje med mycken heder, utur öfver Cathedern, en af honom författad afhandling om Cammar- och Handels hushållningen, uppfyllt med de fundaste sätter uti desse angelägne delar af ett Rikes författningar.

Denna nyförmåda sylvälska vid Academien uti Upsala missgick likväl Secreteraren *Bring*; men det var beslurat, att han uti förlusten af en Vän, skulle finna sin fördel. År 1742 afled den mångkunnige Archiater *Kilian Stobæus*, och Secreteraren *Bring* förordnades till dess efterträdare uti Historiska Professionen vid Academien i Lund, samt tog sitt inträde 1743.

Detta kan med skäl räknas bland de sällsynta lyckelige val. Hade för en Lärare varit nog att
i all,

i allmänhet äga vackra insigter, så funnos de hos Professor *Bring*. Hade det gjort tillfyllest att vara en stadgad och mogen Man med goda seder, så var han det redan i yngre år. Ville man anse tillräckeligt att vara väl bevandrad i den vetenskap, hvaruti undervisas skulle, så var Professor *Bring* deruti fullkomlig. Men, så vist som dessa egenskaper icke böra saknas hos en Academisk Lärare, så säkert är ock, att något mera fordras till det vigtiga Läroembetet. Utan fogelige umgängesgåfvor, outtrötteligt rålamod och lätt undervisningsfärd, uppfyller en Lärare icke ändamålet, gör ofta mera skada än gagn. Dessa gåfvor träffades jämväl hos Professor *Bring*. Med så ord, han ägde i fullkomlighet alla förenämnde egenskaper, hvilka, när de hos en person förenade finnas, framställa en ypperlig Läromästare. Ett Lärosäte, fullt af sådana Män, kan icke nog högt skattas. Hvar mängd af dygdige Människor, uplyste Medborgare, dräpelige Embetsmän, till befrämjande af Fäderneslandets väl, anseende och heder, skulle leda der frammansträ, och till efterkommande ätteläggare bästa kringspidas?

Uom de vanlige offentlige föreläsningar, meddelade han äfven flere timmar om dagen enskilda undervisningar uti särskilde delar af Historien, vid ett anseeligt tillopp af Åhörare; och med allt detta författade han dels emellan många större och mindre afhandlingar. Allt talande bevis om outtröttelig flit.

Alle, som njutit undervisning af Professor *Bring*, af hvilka en stor del ännu lefva uti alle stånd kringströdda, lära ofelbart med mig instämma uti

Dal. IV.

Z

bila

billigt lof af dets förtjenster. För min del bör jag erkänna dets ömhet och nit om ungdomens framsteg uti kunskaper. Jag har med mycken tillfredsställelse åhört dets föreläsningar, så allmänne som enskilde, deraf mycket vunnit, men ock ännu mycket mera kunnat lära, om jag förmått behålla allt hvad han sökt hos mig inplanta. Om någon mindre väl undervisad lämnat dets Skola, vore det mindre underligt bland den mängd Åhörare sig hos honom insfådde. Det kan åtminstone lika så litet sättas på Professor *Brings* räkning, som det kan förringa värdet af den bästa färge-stoft, att den icke håftar vid andra ämnen än de, hvilke blifvit beredde at färgen emottaga.

Kort efter Professor *Brings* tiltråde till Historiske Professionen, yppades fråga om föreläsningar uti den Theoretiska Philosophien. De borde bestridas af då varande Professore, sedermera Presidenten *von Oelreich*; men han var med vederbörligt tillstånd frånvarande uti främmande länder. Professor *Bring*, i sin bästa ålder, icke rädd för omak, men tjenstfärdig och vännfäst, åtog sig och bestridde samma föreläsningar uti sin bortovarande ungdomsväns ställe.

Under de flere från sysslor ledige stunder, dem Professor *Bring* vid Academie-Secreterares förrättningen fann sig äga, hade han börjat arbeta på en inledning till Vetenskapernes Historia. Det hade för andre göromål kommit att hvila; nu återtog han detsamma, och deraf utkom 1748 på modermålet första Delen, ifrån Vetenskapernas början till *Alexanders* den så kallade stores tid. Fortsättningen måste gifva vika för andre företaganden. I
med;

medlertid vinnar detta arbete om Författarens vida sträckta belåsenhet och urkillningsgäfvä. Menniskliga snillet har i alla tider varit verkande; vetenskaper och kunskaper äro urgamla; skiljagtigbeten i meningar må härflyta af hvad orsak som hållt, så blifver dock grundfanningarne faste, oomkullstötelige. Det har sårdeles sysselsatt Professor *Bring* att frikalla de gamle Philosopher för de tillvitelser af orätt begrep om det Högsta Väsentet, som till äfventyrs en slags fördom bragt å bane.

Förenämnde arbete hade icke väl blifvit allmänt gjordt, förr än Professor *Bring* företog att upfatta den mycket förtjente Fältmarskalken Herr *Rutger Aschebergs* lefverne, hvilket af trycket utgafs 1751. Upränningen härtil är en Dagbok, den Fältmarskalken sjelf hållit. Sådane förekomma ofta i andra Länder; hos oss äro de måga sällsynte; jag misstänker af farhåga att de för hastigt måtte råka i omilda händer. Men til denna Dagbok har Professor *Bring* fogat en myckenhet af uplysningar, dem han utur andra säkra källor hemmat, sårdeles om de fälttog denne Herre öfver varit under 30:åra kriget, sedan Konung *GUSTAF ADOLFS* död, under Konungarna *CARL XI:s* och *XI:s* regering.

Imedlertid öktes stundeligen Professor *Brings* förtjenster; rygtet om des lärdom utbreddes med des arbeten; des Lärjungar, af hvilke flere hunnit till den värdighet att nålka Konunga-Thronen, gjorde honom rättvisa uti förkunnander af des beröm. En så nyttig Lärares ypperliga värde kunde icke misstännas af dem, som förstodo huru mycket tillkommande afföders väl beror af
 Z a de

de goda tänkesätt, de nyttige kunskaper, de upmuntringar till dygd, flit och kärlek för Fäderneslandet, som den tillväxande ungdomen meddelas.

Vid Kröningen 1751 rönt Professor *Bring* det vederbörliga af Konungens Nåd att blifva utnämnd till Doctor uti Lagsarenheten, hvarell han gjort sig förtjent, medelst de ofvannämnde tvänne Academiske afhandlingar uti denna vetenskap.

Någre år derefter eller 1754 gaf den vittre och af stora Konglige egenskaper lysande Drottning *LOVISA ULRICA* första skapnaden åt detta till Vitterheten helgade Samfund. Drottningen, forgfällig att här församla de vitttraste Män i Riket, ansåg Professor *Bring* värdig att här intaga ett rum; och näppeligen kan en vitter Man någon större Ära vederfaras, någon mera upmuntrande rättvisa händelse, än den, att se sig hedras med smickrande biträdd af verkliga kännare af snille och förtjenst.

År 1769 tackres Konungen upphöja honom med Hets efterkommande uti Adeligit stånd; tillåt honom uti skölden föra sina Fäders ankare, men sätta på ett band af guld i blött fält, samt behålla Dufvan på hjälmen, med en lagerqvist i näsven, och förändra namnet till *Lagerbring*, såsom äminnelse af de fredlige Apolloniske lagrar, dem han så ofta med mycken heder skördat.

Herr *Lagerbring* emottog denne Konungens nåd med tillbörlig vördnad och vanlig blygsamhet. Det var med hans egen bøjelse öfverensstämmande, att anse detta såsom en uppmuntran att fortfara uti lika nyttig ifver, lika drift och arbetsamhet.

Af

Af dets Rikshistoria var nu första Delen kommen uti det Allmännas händer. Den hedrades med särdeles gynnande bifall, och man yttrade mycken åtrå att få se fortsättningen af ett arbete, hvars början gaf så mycket hopp.

I afseende att härupå skynda, anlog Konungen en summa penningar, till bestridande af nödige re-
for, så väl för att å nyo genomgå härvarande sam-
lingar, som att i Dannemark hämta de historiske
upplysningar der kunde vara af tillgå; Herr *Lagerbring* frikallades från åtskillige vid Akademien
åliggande göromål, och erhöi en ny upmuntran,
medelst Cantzli-Råds namn och heder 1770.

Mot slutet af samma år begaf sig Herr *Lagerbring* till Köpenhamn. Af dervarande vittre Mån
var han redan fördelagtigt känd. Emellan de vän-
keligen Lärde bygges vänskap äfven på längre af-
stånd. Deras arbeten göra dem fins emellan på ett
hedrande sätt kände; genom meddelande af hvar
andras upptäckter förbinda de sig ofta inbördes
på det närmaste. Flere Lärdes kände brefväxlingar
inryga sådant.

Särdeles berömde sig Herr *Lagerbring* af den
benägenhet, hvarmed Danske Conferenco-Råderne
Hjelmstjerna, *Klefsvenfelt*, *Suhm* och Stats-Råder
Langebek för honom öppnade sina förråd, samt
Professor *Kall* lämnade honom tillträde till Univer-
sitetets Boksamling. Det måsta uti Herr *Lagerbring*
ämne, som för närvarande angeck medel-
tiden af vår Historia, var att tillgå hos Herr *Langebek*,
hvilken, under resor på allmän bekostnad
uti sitt eget Fädernesland, i Sverige, Ryssland och
Tyfka Riket sammanlett ett anseeligt antal gamla
Hand-

Handskrifter, af hvilke en stor del, såsom bekant är, redan till allmän tjenst utkommit.

Knappt hade Herr *Lagerbring* hunnit städa och nyttja hvad han på denne resa samlat, förrän han följande året anträdde en annan bit till Hufvudstaden. Här skyndade sig något hvar att gå honom på alt uppräntligt sätt tillhanda. Landshöfdingen Friherre *Tilas*, Stats Secreteraren *Benzelstjerna*, Cantzli-Råderne *Berch* och *Wilde*, Allesörerne *Brootman* och *Gagnerus* visste honom, uti hvad han önskade, så mycken beredvillighet, att Herr *Lagerbring* skulle hafva dömt sig brottslig emot tacksamhetslagen, om han detsamma icke på ett offentligt sätt årkånt.

Ännu tyckte Herr *Lagerbring* vår medeltids Historia rarfva någon mera uplysning. Hvad han icke träffat uti Fäderneslandet, mistänkte han hafva kunnat undfalla dess upmärksamhet under förra vistandet i Köpenhamn. Han beslöt att förnya sina undersökningar derstädes, och förfogade sig dit emot slutet af år 1772; men denna efterskjörd var nu icke särdeles lönande, och han vände snart tillbaka till hemorten.

Här återstod för honom ett göromål, hvarvid han redan då och då lagt handen, men hvars fullbordande han besparat af den billiga omtänka att gifva företräde åt den besvärligare delen, framför det som kunde lättare hemma förrättas. Det var att genomgå så väl den vackra samling af Handskrifter, hvilka då varande Professoren, nu Biskopen i Stregnås Doctor *C. J. Benzelius*, ägde i arf efter sin vitre Fader, Årke-Biskopen Doctor *Eric Benzelius* den yngre, som ock hvad ännu kun-

kunde återstå af de Handlingar, hvilka funnos vid Domkyrkan och Academiens Bibliotheque, hvarvid Herr Professor *Sommelius* gjorde honom ett gagnande biträde.

När nu alle af honom kände tillgångar blifvit nyttjade, utgaf han 1773 den andra Delen af Riks-Historien, och fortsatte arbetet med den drift, att den tredje Delen redan 1776 lämnade prässen. Den fjerdre Delen kunde likväl icke, oagtat all använd flit, utgifvas förr än 1783.

Imedlertid nalkades äldren med stora steg. Herr *Lagerbring* arbetade så trågit som krafterne vid 76 års ålder kunde medgifva. Likväl hant han icke fullborda femte Delen af Riks-Historien, hvilken skulle sträcka sig till början af Konung *GUSTAF ERICSSONS* regering.

Herr *Lagerbrings* affigt hade väl varit att bringa Svenska Riks-Historien langt längre, och der-till efter hand samlat; men när han förmärkte att arbetet fördrade flere år, än han kunde sig lofva, flyttade han målet tillbaka till gränsen emellan medeltidens och nyare Historiens tidehvarf.

Det var till någon årfättning, som han åtog sig att författa ett kortt Sammandrag af Svea Rikes Historia ifrån de älfsta till nyare-tider, för ungdomens tjenst, hvilket sträcker sig till och med Stats-förändringen 1772, och af trycket utgafs 1775. Här förekommer ett tryckfel, så mycket mer anmärkningsvärdt, som det äfven influtit uti senare tillökte uplagan, hvilken 1778 började utgifvas, men 1780 fullkomnades, och hvilket förändrar Herr *Lagerbrings* tideräkning för de älfsta tider. På 3:dje sidan säges *Oden* hafva kommit till Sveri-

ge vid 60 år för Christi födelse, ett helt Seculum senare än det hindt, efter Författarens mening, så som främdeles skall visas. Att Herr *Lagerbring* 1780 hyft i denna omständighet samma tanka med den han uppgifvit uti första Delen af sin Riks-Historia, ligger i öppen dag, vid betraktande af den Åttelångd för Ynglinga-ätten, hvilken förekommer på 4:de sidan uti 6:te Delen af den tillökte uplagan, *Swedger*, den sjetta åtteläggen efter *Oden*, anföres der att hafva lefwat vid Christi födelse.

Utom de många tillökningar, sårdeles i nyare Historien, hvarmed senare uplagan blifvit rikad, äro första och sjetta Delarne nya tilläggningar. Den senare innefattar nödige Åttelångder; den förre kännedomen af sjelfva Riket, med dess stat.

En sådan Rikets Statskunskap saknades i Allmänhetens händer på modersmålet. Någre år förut hade väl en dylik blifvit med mycken lit försett af Herr *Contzler*, under det han här besörgde Chur-Saxiske angelägenheterne, och af honom så väl på Franska som på Tyska utgifven; men denne var icke på annat sätt driffjäder till Herr *Lagerbring*s arbete, än att det bidrog och skyndade på dess befordrande till trycket. Herr *Lagerbring* hade mer än 20 år för honom sammansatt sitt utkast till Rikets Statskunskap, och deröfver hällit enskilda föreläsningar. Jag har dem sjelft bivitst, och då jag var en af de fl, som förutnades tillgång till Herr *Lagerbring*s egen Handskrift, kan jag så mycket tryggare försäkra, det jag densamma igenkänner uti den tryckte första Delen af ofvannämnde Sammandrag, de tilläggningar

ger andertagne, som senare tiders Skiften förbehåller.

De uti Sammandragets 6:te Del tillagde Antelängder tjena visserligen till mycken hjälpreda uti Historien; men vid deras nyttjande fordras väl någon granskning, i anseende till några misstag, eller annars insmugne felagtigheter. Vid upräkningen af *Fornietters* efterkommande, förblandas *Swaide* eller *Sweide Hetersson* med *Swaide*, *Haldan* gamles Fader, hvilken senare *Sweide* af andre vittne *Män* hålles för den 7:de Anteläggen af *Swaide Hetersson*. Men icke en gång denne tillökning af 7 leder, ja knapt *Snärs* 300-årige ålder, förmår att förena denne Antelängd med den antagne tideräkningen, såsom Herr *Lagerbring* sjelf elhindrar.

Folkslag, hvars gränfor sammanföra, hafva merendels alltid med hvarandra mycket att dela. Det var således naturligt att Herr *Lagerbring*, under utarbetandet af Svenska Riks Historien, alljämte behöfde rådfråga och jämföra Danke Håfdaträknare. Derigenom blef han så hemma uti Danske Rikets Håfder, att han, uten särdeles tidspillan, kunde författa ett kort Sammandrag af samma Rikes Historia, hvilket 1777 utgafs såsom första Delen af Nya Stats-Historien i sammandrag. Jag kan icke annorlunda än såsom tryckfel åter anfä att *Odens* ankomst till Sverige på 16:de sidan af detta sammandrag, utlättes inemot 100 år för Christi födelse. Wrig förekommer såsom hade man här, i stället för zifran 6 sett det första 0, och att man uti Sammandraget af Svenska Historien utelämnat nästan 1. På detta enda ställe kunna begge Sammandrag

dragen med sjelfva Riks-Historien förenas. At alla desse arbeten icke under Författarens egne ögon blifvit utgifne, är bekant.

Icke allenast desse nu upräknade, utan en stor mängd flere af Herr *Lagerbring* författade arbeten, utmärka med hvad outtröttelighet han ständigt utvidgade och förkofrade de insigter, för hvilka han i yngre åren lagt så god grund.

Åtskillige Menniskor befinnas så flöge uti begrepet, så tröge uti värkställande, att de knappast til något blifva dugse. De fästte, ehuru med begrep och något snille begåfvade, äro dock till en del inskränkte, tjena förmodeligen i någon viss väg, enär de rätteligen användas, men blifva ganska onyttige, då afseendet mindre fästes vid deras ämne, än vid ärelystnad och vinning. Uppå sådana personer syftade förmodeligen *Pythagoras*, när han gaf det välmenta råd, att icke af hvart och et slags tråd utan urval förfärdiga *Mercur's* bild.

Få, ja mer än få äro de, hvilka snart sage tjena till alt hvad dem kan updrages, eller de sjelfve sig föresätta. Sådane Män utgöra ett undantag ifrån den allmänna reglen, och ibland dem vågar jag sätta Herr *Lagerbring*. Nästan gifves ingen vetenskap, uti hvilken han icke ådagalagt smogna insigter. Dets kunskap var så vidsträckt, att han med skäl för en mångkunnig Man må billas.

Det säkraste intrygande häröfver hemtras af desse mångfaldige efterlämnade skrifter. De må sjelfve vittna och frikalla mig för den förebräelse, att hafva framkommit med ett öfverdrifvit lof. Om tiden
icke

icke medgifver att utur samma skrifter lita Herr Lagerbrings anda sig så utförligen förklara, såsom vederborde, lära dock de få vedermålen, som hinna uppes, göra tillfyllest för så uplyste Dommare; som J ären, mine Herrar.

Af den mängd arbeten Herr Lagerbring utgivit, är intet enda som icke bär stämpet af vett och snille. De små Academiske Afhandlingar under dess insende, hvilke egenseligen varit ämnade til prøfvostycken för studerande Ungdomen, ochuru icke alltid af honom sjelf författade, företa alltid spår af dess egen granskning, och hysa säkerligen inga farser, dem han sjelf ogillat. Desso smärre arbeten finnas uti in- och utrikes både Lärda Tidningar och andra skrifter icke allenast med beröm nämnde, utan ock i utdrag införde

Man finner uti dem nogsamnt en stadgad sand Philosophie, så väl hvad den theoretiske som praktiske delen beträffar, dem han förträffeligen väl kände. Han hade annars icke förstått att uppå desse vetenskaper sätta ett förtjent värde. Derifrån förskref sig den tanka han hyste, att ingen kunde vara skickelig Håfdeteknare, som icke var god Philosoph. På ett annat ställe, då han förklarar den rätta uplysningen bestå uti kunskapen att rätteligen bruka förnuftets gåfvor, att känna Gud, sig sjelf och världen, veta hvaruti vår rätta skyldighet, billiga rättighet och sannfärdiga nytta består; tillägger han sig af håfderne handgripeligen funnit, att de största olyckor, tyranni, upror, förräderi, med mera dylikt, haft sin förnämsta grund uti ett förmörkadt förnuft och brist på kunskap. Vid samma tid som han besörjde de ofvannämnde

Philos

Philosophiske Föreläsningar, utkomme äfven i särskil-
lige Academiske Afhandlingar i philosophiske äm-
nen, under dess inföande. Hvad grundsatserna
vidkommer, föredrog han sin fordnas Lärare *And.
Rydellius* framför *Leibnitz* och *Wolf*. Han tyckte
att *Rydellius*, mindre än andra, bygt läran på för-
slags-meningar, och att han bibehöll själsens frihet,
älsom en dess hufvudsakliga egenkap.

Med denna kunskap förenade han grundelig
insigt och renlärighet uti Gudaläran. Den fram-
tyftar uti alla dess skrifter, särdeles uti många Af-
handlingar rörande särskilte stycken af Kyrko-Hi-
storien, älsom då han visar att hos Hedningarne i
älfsta tider finnes spår till erkännande af Guddo-
mens Färdighet: att de Christne värdeligen dyr-
kat Tre Personer i en Guddom, innes Nicæniske
Mötet: att anledning är, det Hedningarne förmo-
dat Christi ankomst i världen, innan den skedde:
att desse icke allenast inryga, det de förste Christ-
ne erkände Christus för Gud, utan jämväl själfve
gifvit honom ett rum bland sine Gudar. Då han
beskrifvit flere af de i första Christns Församlin-
gens Secler ibland den samma upkomna Secler, och
så vidare. Vid ett tillfälle, då han anført alle ih-
deras meningar om kroppens återupresande utur
sin ask, och visat huru försäkrad man härom att
jämte varit, slutar han med följande anmärkning:
Förntiden hvilade på Guds Allmegt och Försyn,
Människjors sämaste stöd. Förundransvärdt är,
att många i vår tid villja med skärpta ögon inse
uti trones lake, när vi ändock så fåge begripe
själfve naturen. Jag menar det endast kan kallas
begripa, då man försöker idagalliga, hvarfär en
sak

sak sig så, och icke annorlunda förhåller. Vi se med häpnad särskiliga värkningar i naturen, utan att känna orsaken. Måtte människliga sinnen blifva förståndigt och underkasta sin svaghet den visdom som öfver oss är. Bättre är vara något mindre, än att villja lysa med föflinga insigter, och sträcka sig till utgrundande af tolde heliga sanningar.

När Herr *Lagerbring* kunnat andervisa något uti Lagfarenheten, kan ingen rocken upkommanens dels insigter uti denna vetenskap. Jag bör dock här tillägga, att flere af dels födormens utgästa arbeten vittna om mycken kannedom, icke allenast af Romerska Lagen och Canoniske Rätten, utan jämnväl af flere Folkliga gamla Lagförfattningar, men i synnerhet Färderneslandens så äldre som nyare Lagväsande.

Flere af Herr *Lagerbring* hällne Pal skänkt sig med den manliga vänlighet, som med flyskhet tydeligen dock behagligt öfvertygar, upmuntrar, tillfredsställer, icke den, som i första ögnblicket förtjusar, och så till sigande tånyoker, men ofta finnes osmakelig, som af godtänksamt tankar och sanning, vid mera kallförmig eftertanke. Han velkade med lika färdighet Caroliniske Academiens underdåniga gästje vid det höga tillfälle, då majestätde Konungen såsom Kronprins första gången benådade detta Läröfve med sin närvaro, såsom han vid särskilte tillfällen beklagade förlusten af en Cantor, en Pro-Cantor och en Medbroder. Vid ett tillfälle, då han nedlade Rectors-embetet vid Akademien, öfvertygade han sine höfvarse äro föga kunnskap stod att erhållas under ett följande tillfälle vid

vid Läroflötet; men ock huru otjenligt det voré att der sig onödigtvis allför länge uppehålla. En annan gång ordade han om de Studerandes fri- och rättigheter vid Högskolorne i äldre tider. Vill man vara nogräknad, torde man likväl få lämna företäde åt de af honom på Latin hållne tal. Det är märkeligt, men icke ovanligt att tankar och uttryck ofta falla sig lättare uti de främmande språk, om hvilka man sig med mera omsorg vinnlagt, eller hvars Författare man i synnerhet rådfört.

Herr *Lagerbrings* språkkunskap var vidsträckt. Han var väl hemma uti den heliga Skrifts grundspråk. Grækskan utgjorde i synnerhet dess stora förnöjelse. Att han var ganska bevandrad uti Græksko Kyrkofädernes och andre Grækske Författares hvarjehanda Skrifter, rönas tillräckeligen af de bevis han vid åtskillige tillfällen ifrån dem hemtat, men att betjena sig af andras öfversättningar. J lären härvid, mine Herrar, erindra eder den Afhandling, hvarmed Herr *Lagerbring* riktat denne Academies Handlingar. En Medaillon af Silfver, sunnen jemte andre gamle mynt i Skåne, företedde en bild med ovalige strek förestäld, och namn af omskrift syntes knapt de deromkring befintelige öredige drag förtjena. Herr *Lagerbring*, kännare af Grækernas språk och deras gamla skriftlätt, de-schifrerade omskriften, och visste att penningen var präglad under Kejsaren *Alexii Comnenii* tid, samt beledsagade detta med artige anmärkningar om Våsingarne.

Någon kännedom af Turkiske språket yppar sig uti Herr *Lagerbrings* tryckta bref till Herr *Cantali*.

Canitzli-Rådet v. *Ihre*, rörande likhet emellan sam-
ma språk och Svenska tungomålet.

Romerska Folkets språk måtte jag knapt näm-
na. Hvilken kan vara värdeligen vitter eller länd,
utan att detta väl förstå? Så tänkte man ännu och
med skjäl uti Herr *Lagerbrings* ungdom, då grund-
valen lades till dets kunskaper. Det var då icke
underligt att han var Mästare häruti.

Europas fläste så äldre som nyare tungomål
kände han. De förre nödvändige för Fornhäfder-
nes granskning; de senare för nya Historien. Till
öfversättning hyfte han så föga förtroende, att
han hade all möda ospard till erhållande af Skrif-
ter och Handlingar på det språket, hvaruppå de vär-
deligen från början varit författade.

När alla desse kunskaper funnos samlade hos
Herr *Lagerbring*, skulle väl mycket brifva för att
kunna utgöra en snäll Häfdeteknare? Visserligen
icke annat än ett flitigt och forskande genomgåen-
de af Häfder och framförne Författares arbeten.
Detta föll icke svårt för Herr *Lagerbring*; som
med outtröttelig arbetsamhet, förträffeligt minne,
ägta gränkningsgäfva och god urskillning, förena-
de renaste kärlek för sanning, och en särdeles hug
för Historien.

Denna vitterhets del, hvaraf de öfrige yttre
yrken sig så märkeligen begagna, under det den
rjenar Philosophen till lykta att träffa spåren till
menniskjans rätta kännedom, var honom af öf-
verheten ilagd att uplysa och förklara. Huru ypa-
perligen han häruti fullgjort sin pligt, intygar,
utom dets Lärjungar, en mängd af arbeten uti Hi-
storiske ämnen, af honom utgifne. Han satte en ära uti
upps

upfyllandet af sine skyldigheter; och skulle liksom hafva dömt sig brottelig till försökning, om han icke gjort skjäl för de förändringar honom yoro skedd.

Jag ville önska att tiden medgaf ett upprepande af dels historiska Afhandlingars innehåll. Sådant skulle ofelbart ännu mera bestyrka den fördelagtiga tanka, J. mine Herrar, om Herr Lagerbrings förtjenster emot Historien redan upfattat. Det skulle idagelägga att han skjördat frugter af samma vinterhets alla grenar.

Än har han visat den nytta alla Verenskaper af Historien hämta; än har han utstakat regler för en sanskyldig Histories författande; än förklarar Egyptens, Grækelands, Romerske och andre Folkslags förhåfder och minnesmärken; än utredt gamla Geographien, Lärdoms-Historien, Vapenkunskapen och Ättelängder; uplyst Myntkunskapen, Handel och allmänna Hushållningen; afskildrat lofvärda Mäns förtjenster uti deras Lefvernes-beskrifningar; med gränslöst äga öfverferit Kyrko-Histoniens vidsträckt fält, så väl i anseende till skiljagthet i läran, som bruk och insättningar; än urur de fläste Folkslags tideböcker framletat de säkraste underättelser om deras uphof och öden, deras misshälgigheter med hvarandra, deras blodige upträdanden, deras bemödande om fred och lugn.

Så mycken orsak men allestädes finner att beandra Herr Lagerbrings följande beläsenhet, så högeligen är man beläsen med den uti dels skrifter sig förtecknade grannlaghet, att icke annat får visat anse, än hvad uti hans leda kan, att genom sinna kärlek, ett megelstätt intill den minsta

sta omständigheter, som kunde gifva anledning till misstänka, och att medelst bevisens anförande sätta Läsaren i tillstånd att jämväl dömma om uppgifvens trovärdighet. Fordrar sanningen upptäckande af andras misstag, sker det alltid med en sedsamhet, som anstår en rätteligen lärde, hvilken aldrig tarfvar ohöflige förebräelser till vapn.

Här igenkänner J säkerligen mine Herrar det sätt, hvarmed Herr *Lagerbring* författat Fäderneslandets Historia.

Jag har redan nämnt att han tidigt började samla materialier till detta verk, hvilket han ämnade all möjlig utförlighet. På det högsta sorgfällig om sanningen, sätte han särdeles upmärksamhet vid gamle ojäfagriga Handlingar, hvilka han räknade för tillförläteligaste bevis. Flere för honom hade anført den klagan, att många af våra gamle skrifter blifvit bortförde utur landet, eller annars försvunnit. I hans tanka var således intet naturligare, än söka bevara de återstående, och, i denne afsigte förefatte han sig att genom trycket allmänne göra de Handlingar han hunnit öfverkomma.

Således utgaf han emellan åren 1744 och 1757, jemte egne vittra anmärkningar, en samling Handlingar rörande Skåne, af hvilke blott några få helt korra förut blifvit i ljuset frambragte af Herr Archiater *Kilian Stobæus*. En del af desse genom Hr *Lagerbrings* förtorg utkomne Handlingar, såsom Liber Daticus Ecclesiæ Lundensis, och Necrologium Lundense, hafva sedermera fått rum uti Hr *Langebeks* samling af skrifter, tjenande till Danska Historiens uplysning. Att Herr *Langebek*, under

DEL. IV

A a

för.

förre uplagans jämförande med Hufvudskriften, varit i stånd att förbättra och upfylla några ställen, hvilke undgått Herr *Lagerbrings* annars gransynte öga, betäger så mycket mindre sistnämndes förtjenst, som det icke är ovanligt, att senare jämförelser af dylike Handlingar bidraga till uplagornes förbättrande.

Likaledes utgaf Herr *Lagerbring* en annan samling af strödde handlingar och påminnelser, till uplytande af Fäderneslandets Häfder, uti 3:ne band octave format, hvaraf 1:sta delen utkom 1749, den 2:dra 1754, och den 3:dje 1758.

Särskilt har han utgifvit ett utdrag af Gräbrödernes här på Riddarholmen, fordom hållne Dagbok, af sjelfva hufvudskriften författad af Herr *Örnshjelm*: Provincial-Mötets beslut i Helsingborg, hållit 1345 af Årke-Biskop *Per Hanson* i Lund, jämte stadfästelse härå af Årke Biskop *Nils* 1396. Begge hämtade utur Lundske Cantorns *Bo Jonssons* Permebok, som förvaras på Kongl. Bibliotheket: Föreningen i Calmar emellan de Tre Nordiske Riken 1397, och förnyelsen i Halmstad 1436: Det så kallade Helgeandsholms Beslut, hvilket så många stridige meningar varit underkastadt, att förtiga flere uti andre Academiske skrifter inryckte Handlingar.

Under dess inleende äro åtskillige Topographiske beskrifningar öfver Svenske Orter och Städer utkomne.

Uraf andra delen af ofvannämnde samling af handlingar och påminnelser, må jag upropa hvad der förekommer om Vetenskapernes fordnas öde i Sverige, för att dertill lägga en senare, under
dels

ta omständigheter, som kunde ge uprätt
misstänka, och att medeltid beräknas
Läsaren i tillstånd att jämföra samma
ens trovärdighet. Fordrar sanninger
f andras misstän, sker det alltid med
fiet, som anstår en rätteligen lär, nimer
arfvar ohöflige förebräelser till vapn.

Här igenkänner jag Gärnigen minne Herr
 fter, hvarmed Herr Lagerbring förklarar sig
 andets Historia.

Jag har redan nämnt att han tidigt började samla materialier till detta verk, bräcker han ut alla möjliga utförligheter. På det bästa sättet tillgänglig om sanningen, sätte han fördes uppgifter vid gamle ojäfagrige Handlingar, och uttäcknade för tillförläteligaste bevis. Före för hade anført den klagan, att många af de gamle skrifter blifvit bortförde eller förlorade, eller förföras försvunnit. I hans tanka var följande mer naturligare, än söka bevara de förlorade, och denne affigt förefatte han sig att genom sin allmänne göra de Handlingar han kunde få komma.

Således utgaf han emellan åren 1722 och 1725 femte årgångens vittra anmärkningar, en samling Heltidsningar rörande Skåne, af hvilke flera äro af betydande förakt blifvit i ljuset frambragte af Herr Ar. Johan Stobæus. En del af de genom Heltidsbrings förtorg utkomne Handlingar, som Liber. Daniellus Ecclesiæ Lundensis, och Necrologium Lundense, hafva sedermera fått rum uti Hr. Langebeks samling Historiens lifv. Att Herr Langebek, under

skjäl och grunder dels lära är bygd, så kan man billigt sägas hafva frambragt ett nytt arbete.

Ingen före Herr *Lagerbring* har gått så långt uti upptäckandet af det, som rörande Sverige, kan finnas uti in- och utlänks Handlingar och Skrifter. Ingen har varit nogare uti pröfningen af de nyttjade källor, eller den samma med sundare granskning värkstält. Sanningen är på okonstligt sätt framsteld utan sken till våld, utan egne tillfäster. Vida skiljd från den fästunga, att med sanningsens älskofsättande, på andra Folklags bekostnad, tro sig någon heder kunna tillkynda Fäderneslandet, har han ökat glansen af våre Förfäders ära, genom den sannfärdighet, hvarmed deras hedrande bedrifter blifvit utur sitt mörker framdragne. Ja, en af våre vittaste Landmän, Ledamot af denne Kongl. Academie, Herr Cantzli Rådet *Ihre* har fällt det fördelagriga omdöme, att vår Nation kan skryta med Herr *Lagerbrings* Riks-Historia. a)

Jag må icke uppehålla Eder, mine Herrar, med anförande af alla de underrättelser, hvarmed Herr *Lagerbring* riktat vår Historie, alla de omständigheter, dem han derifrån utelutit, eller deruti rättat. Ut i en hufvudsakelig punkt har han bragt vår Historie till en fullkomlighet, hvarest man länge längtat. Der lyser på ett utmärkt sätt Herr *Lagerbrings* förtjenst. Det vore obilligt att detta med tyfthet förbigå, då vi här uprese hans minnesstod.

Alle våre Häfdeteknare öfverenskomma att Sverige länge varit bebodt, och en Regering härstädes in-

a) Se dels Afhandling om namnet *Menwed*, uti 3:de Delen af denne Academies äldre Handlingar.

inrättad, innan den *Asiatiske Oden*, hvars *Ättelägar* sedan länge innehafte *Svenske Thronen*, hos oss införde en ny styrelse; men om tiden, när denna förändring skedd, har man icke kunnat sig förena. Tideräkningen så för som efter *Odens* hirkomst, har således varit förvillad. Man finner näppeligen någon öfverensstämmelse häruti förr än vid slutet af iönde Seculo. Fåfångt väntar man att årtalen för så aflägsne tiders händelser med visshet kunna utfåttas; men med all skäl kan man åska af en Håfdeteknare att han på Secler icke måtte sig misstaga.

Den vidtbeläste *Olof Rudbecks* bekanta försök att utröna tiden, när Sverige blifvit bebyggt, liknar de öfrige foster af denne vittre *Mans* lekande snille. Han fägnade sig åt den utväg han påfunnit att förvärfa Fäderneslandet Innevånare uti andra århundrade. efter *Syndafloden*; man saknade den glädjen att häruti finna många medhållare. Matjorden på våra *Ättebackar* var en allför slipprig grundval, för att däruppå bygga ett Rikes ålder. Klyftigare hade det skäl til ålderdom varit, som hämtades af *Julhelgens* framskjutande uti *Konung Olof Skottkonungs* tid, om det allenast kunnat bevisas att första författningen innom Fäderneslandet tagit sin början.

Imedlertid hade Herr *Rudbeck* budit till att uti naturen upleta en underrättelse, som tideböckerne syntes honom neka. Misströstan, att på senare stället finna nog styrka för en antagen förslagsmening, bragte ett halft Seculum derefter ett af våra vittraste Snillen att äfven fly till naturen, men uti en hel annan väg. När Herr *Rudbeck* lätit Ri-

kers ålder stiga med svartmyllans tillväxt på våra årtebackar, låt Herr v. *Dalín* den ansefligen falla med vattnets aftagande.

Vattuminskningens-läran var gammal, och redan i början af detta Seculo hos oss framställd af den kunnige Archiater *Hjärne*, samt sedermera på 40-telet uplifvad af den lärde *A. Celsus*; men man förestälte sig så mycket mindre att detta Physiska rön skulle blifva af någon nytta för Historien, som man icke var i stånd att för hvart år bestämma något såkert mått. Herr v. *Dalín* antog likväl ett visst mått för gifvit, och i följje deraf råkade han vattnets högd i vårt Fädernesland vid Frållarens födelse hafva varit vid pås 15 famnar högre än nu för tiden. När han derifrån ledde den naturliga slutsats, att Sveriges ålder icke kunde gå så långt tillbaka, såsom Herr *Rudbeck* föregifvit, var det dock verkligen helt onödigt att derefter rätta tideräkningen för Sveriges bebyggande, Jag kan åtminstone icke anse att des förlagsmening om tiden till *Odens* hinkomst deraf på minsta sätt beror, hållt Herr v. *Dalín* förmenar att Sverige med 50 alnars högre vatten än nu, redan 500 år för Christi födelse haft Innevånare, och 300 år derefter kunnat åstadkomma en så stark utflyttning, som den Swewärne skulle hafva företagit. Tideräkningen för *Odens* ankomst till Sverige härleder sig från en hel annan källa: Gamla Langfædgatalet säger om *Oden*: *Han flydde fyrer Rønverjum nordur hingad*. Något Romerskt Krigstog skulle då hafva jagat honom utur des hembygd. Herr v. *Dalín* anslåg *M. Ulp. Trajan* företagande mot Schyterna vara det lämpeligaste. Men

Men derigenom nedflyttas *Odens* ankomst til 120 år efter Frälsarens födelse, ehuru han kunnat med sitt sällskap bo här så snart som Swewerne, eller det Folk, hvaröfver *Forniother* regerade; och *Hr v. Dalin* blef föranlåten att pråssa ihop ättelederna genom beräkning af fem på hvart Seculum, efter ett senare förslag af Herr *Newton*, som väl egentligen hade afseende på de tidehvarf, då, i genom hvarjehanda hvålfningar flere Åtter regerat.

Af ak detta väcktes man till större upmärksamhet vid vattuminräknings frågan. Åtskillige vitre Män syfslofatte sig med des undersökande och utredande, särdeles Herr *Lagerbring*, Biskop *Brovallius* och Herr *Canizli* Rådet *Ferrner*.

Herr *Lagerbring* var den förste att häröfver yttra sin mening uti förste Delen af des samling af Handlingar och påminnelser till Svenska Historien. Slutmeningen af denna Skrift synes mig förtjena att anföras. Den lyder sålunda: "Allså stadnar hela undersökningen deruti, att den förmenar vattuminräkningen, såsom ovils, åtminstone i mätningen, intet gifver något ljus i Svenska Historien, och att Sveriges ålder blifver lika stor, ånskönt man ville medgifva des riktighet. Likaledes bibehåller Bibliothekarien *Dalins* vackra Verk sitt tillbörliga värde, ånskönt tideräkningen, som uti de älfte Handlingar altid är mörk, intet skulle med säkerhet kunna följjas."

Med sådane tankar om vattuminräkningen, och då han intet kunde finna sig vid att räkna hela fem ätteleder på ett Seculum, icke heller med Herr *von Dalins* tideräkning kunde förena före-

gående in- och utlånke Håfde teknare, företog han sig att utfinna något mera säkert. Han kunde icke föreställa sig att ju Håfderne skulle förete en utvåg att uplysa sig sjelfva. Han fann der trenne ätter upptagne, hvilke efter hvarannan innehafte Svenske Thronen, och deras slägtlinier vara utförde med så mycken sannolikhet, som för desse tider kan förmodas, alt ifrån *Fornjother* till *Olof Skottkonung*. Denne senares regementstid, är utan all tvekan. Det var allenast fråga att måta afståndet emellan desse bägge gifne personer. Af *Herodotus* hade Herr *Lagerbring* lärt sättet här till, nämligen att räkna trenne åtteleder på hvarje hundra år. Denna räkning, som Herr *Newton* äfven gillat, och hvilken af förfarenheten vann så mycken styrka, lämpade Herr *Lagerbring* till förenämnde slägtlinier. Utlaget blef, att då ifrån *Olof Skottkonung*, honom oräknad, till *Iwar Widfadme*, var i upstigande 12 leder, så inföll sistnämndes lifstid vid slutet af 6:te Seculum efter Christi födelse. Dennes samtida var *Ingiold Illradda*, hvilken i 23:dje led härstammade ifrån *Oden*, således lefde sistnämnde omkring 160 år för Frälfarens tillkommelse i verlden. Vid *Odens* hitkomst regerade *Gylfe* här i vår Nord, och räknas vara den 7:de Ättlingen från *Fornjother*, den älfte Regerande i Sverige, hvars namn till vår tid blifvit förvaradt. *Fornjother* måtte följagteligen hafva lefvat vid pås 350 år för Christi födelse.

Denne på så enkel, så naturlig grund fotade rideräkning lärar näppeligen sakna allmänt bifall. Likväl, då man i räkningar bör vara noga, och ingen räkning godkänna, innan utslaget undergåt

gått någon pröfning, må här uprepas den Herr *Lagerbring* sjelf anställt.

Sturleson försäkrar att Kon. *Eric Emundson* i Sverige lefde blott 10 år sedan Kon. *Harald Hårfagre* intagit hela Norrige. *Harald* blef Konung 864, berättar samma Håfde-teknare, och 10 år fordrades till hela Norriges underkufvande. Kon. *Eric Emundsons* dödsår inträffar derefter på 884. Herr *Lagerbrings* uträkningsfätt förer honom till inemot år 900 vid pafs. Man kan föga komma närmare med ett allmänt öfverflag i tideräkningen.

Detta nu anförde torde vara nog för att gifva något begrep om Herr *Lagerbrings* förtjenst emot Svenska Historien.

Att ett Verk af denna vidd icke kan frikallas från alla misstag, erkände Herr *Lagerbring* sjelf; han uptog äfven med särdeles årkänsla alla anmärkningar, som honom meddeltes, och rättade gerna hvad förbättras borde. Hårom bår des Förrer til Riks-Historiens 4:de Del ett utmärkt vittnesbörd. Åtskillige, utom des förvållande, insmugne fel, lærer ingen oväldig Läsare honom tillräkna. Han klagade med fog sjelf öfver sådana, och desse urskilljas lätteligen af en, vid dylika arbetens nyttjande nödig upmärksamhet. Såsom sådant må mig tillåtas anmärka den skilljagthet, som träffas på 77:de och 278:de sidorne uti 4:de Delen, rörande Gref *Hans* till Eberstein. Det är icke Författarens fel att det senare blifvit bibehållit, ehuru tankan på förra stället undergått förändring.

Öfverflödige hafva säkerligen desse mina erinringar varit. Ingen lærer bestrida att ju Herr *Lager-*
ger

gerbrings Sves Rikes Historia är en ypperlig skatt för den vitttra verlden, att der intet saknas til Historiens uplysning, och att till ett fullkomligt vitterhets-mönster intet annat felas än en mera prydlig skrifart. Men denna är icke alles lott. Delsutom lägga händelserne ofta ett tvång på läsaret att dem föreställa, ja äfven ofta på utlätelserne, såsom en åkänd vitter och vårtalig Romare langt för detta påmint.

Det är tid, och kanske hafven J, mine Herrar, ansett denna tiden längesedan hafva varit inne att afbryta detta ämne, för att äfven betrakta Herr *Lagerbrings* öfrige personlige egenskaper.

Reslig växt med starka lemmar gaf honom ett fördelagtigt utseende, som i yngre åren underhölls af en stadig gång och rak ställning; men vid annalkande ålderdom började han något luta, hvilket med åren allt mer och mer tilltog.

Ett manligt anlete, en glad och munter uppsyn, som på ett behagligt sätt intog, höllo fullkomligen hvad de lofvade af stadga, förstånd, redlighet och vänskap.

En het blod underhöll i kroppen en värme, som i unga åren trofsade all köld. Upvärmde rum fördrog han intet, äminstone var alltid kallt uti dets arbetsrum, der han sin mästa tid tillbragte. Det var först mot slutet af dets dagar, som eldstaden i detta rum nyttjades.

Starka drycker smakade han icke. Ett glas vin, men icke mera, och det ändå ganska sällan, kunde han någon gång taga.

Mittlighet i mat och ordentlighet i lefver-
not

net satte honom i tillstånd att draga all fördel af sin hog för arbete.

Samma bøjelse att sig sysselsätta, hindrade honom att upoffra mycken tid åt samqväm; men när han der befann sig, var han särdeles munter, och trefvs gerna uti glättigt, hälsigt ungt folks lag.

Ehuru han alltid skattade för sitt nöjsammaste tidsfördrif det umgänge han plägade med aflidne Lärde, medelst rådfrågande af deras efterlämnade skrifter, och således var rik på kunskaper, märktes aldrig spår till den grålagtige fäfånga, att uti andra sällskaper villja lysa med sine insigter.

Han skämtade gerna, men aldrig på andras bekostnad. Att förtala någon, var så afskildt från dess lynne, att han svärligen kunde fördraga dem, hos hvilke en sådan vana insteg vunnit. Han led, när han hörde någon begabbas. Fåkunnige eller narragtige personer upväckte hos honom det medlidande, som Philosopher alltid måtte känna vid betraktandet af människliga vetters svaghet.

För onödige förtroenden hade han en särdeles affmak, icke utaf brist på tyllåtenhet, men emedan han anlag dem oftast vara falskhetens värktyg.

Den stadighet uti tänkesfätter, som honom alltid utmärkte, medgaf icke de förändringar tiderna på visst sätt ofta aftvinga dem, hvilka dväljes uti den så kallade stora världen. Vida skild från det bullersamma uti Hufvudstaden, bibehöll han, under sitt lugn i Landsorten, den belevnhet han från förra stället på 40:talet med sig hembragt.

Hushållning besvärade honom. Han hade det
gemensamt.

gemenfamt med andre Lärde, att räkna snärt sagt alla stunder förlorade, som icke uti Bok-kammaren tillbringas. Landnöjet var honom likväl icke oangenämt. Han smakade det om Somrarne på Rosenlunds Sätsgård, som des Frö i arf tillfallit, till des han med åren utvalde mera stillhet.

God Man, öm Fader, välgörande Husbonde, hjälpsam mot anhörige, vän af sine vänner, höflig mot alla, frikostig emot fattiga, utan afseende på årkänsla.

Han ägde ett förträffligt minne, god urskillningsgäfv, uplyst vett; var snarhittig, och framförde sine tankar med mycken lätthet.

Med ett hjerta och en själ af desse egenskaper, skulle han icke hafva varit lycklig, om annars hvad vi gemenligen kalle lycka är et godt hjertas och en vettig själs vissa följeslagare?

Han njöt verkligen de fläste af de förmåner, som tiden kan skänka.

Fri från många slags bekymmer, hade han den sällsynte lycka att egentligen få fyllslofatta sig med det, som utgjorde des förnämsta nöje: att nämligen, genom läsning och betraktelser öka sine kunskaper.

Utan öfverdrefne begär, anslåg han sig tillräckeligen belönt med de hederstitlar Öfverheten honom förunnat.

Skild ifrån den dårskap, att skapa sig behof utöfver nödvändigheten, kunde han fågna sig af

af ett välstånd, tillräckligt att underhålla sinnets mun:erhet under trågnaste arbete.

Redlig och uprigtig, saknade han aldrig vänner; vann allas förtroende. Af den studerande Ungdomens årkänsla och tillgifvenhet rönt han ett offentligt vedermåle år 1781. Blekingesko Samhället vid Lunds Universitet besörgde en Skådepenning öfver honom, till tacksam åminnelse att han uti 31 år gynnar detsamma med sitt gagnande upseende.

Vittre Män undgå sällan lärde stridigheter. Anmärkningar, hårflytande lika så snart af afund och ovillja, som af värligt nit för Vetenskapen, alstrå sådane af sig. Herr *Lagerbrings* lugn stordes aldrig af dylike tråtofrön,

Genom det ägtenskap han år 1746 ingeck med Fröken *Maria Beata Lagercreutz*, a) förvärfvade han sig en Fru, prydd med alla Könets dygder, och smakade, under sammanlefnaden med henne, det ljuflva, det förtroliga och vederqveckande som förhötmär lifvet. Desse för honom angenäma dagar uphöorde 1760. Hjertat blödde vid förlusten af denna älskade Maka; men han förstod att bära denna ömma affaknad med en philotophisk, en christelig undergifvenhet under Försynens beslut.

Herr

- a) Dotter af General - Auditeuren *Jacob Lagercreutz*, med des förfsta Fru *Maria Rosensparre*, en Dotter af Landshöfdingen *Birger Rosensparre* till Roselund, och des Fru *Anna Tigh*.

Herr *Lagerbrings* billige och således löflige fägnad öfver vådattade Barn öfres väl med den glädje att se trenne af dem fullvuxne och försörjde; b) men en Dotters och en Mågs tidiga bortgång tillskyndade honom särskilde gånger ny sorg, ny öfvertygelse om vår glädjes ovaraglighet.

En jämn hälsa är icke den minsta af lifvets fördelar. Sällan visste Herr *Lagerbring* af någre krämpor, utom en tandfluss, som honom undertiden besvärade, men han klagade knapt deröfver.

När krafterna under tilltagande år, efter naturens ordning, måste vidkännas ett försvagande, af togo de likväl långsammare hos Herr *Lagerbring* än vanligen hos de fläste. Sinnet bibehöll dess munterhet ända intill dess lefnadsafton.

Uti en sådan författning kan det ock få räknas ibland rimmelig lycksalighet att upnä en hög ålder. Herr *Lagerbring* hade lefvat 80 år, 9 månader och några dagar, då han af en slagflus angripen, få timmar derefter fullbördade sitt lefnadslopp den 5 December 1787.

Hans affaknad har nu blifvit hos eder uplifvad, mine Herrar, emedan J behagat mig det åläggga.

b) Sonen *Carl Lagerbring*, Kongl. Expeditions-Secreterare. Döttrarne *Ebba Lagerbring*, Anka efter Hof-Jägmästaren Friherre von *Schwerin*, hvilken äfven och *Abela Charlotta Lagerbring*, gift med Bergs-Rådet *Gustaf von Engeström*. Hon dog 1786.

lägga. Vinner sättet edert bifall, så har min önskan nått sitt mål. Jag behöfver intet innesluta framledne Herr *Lagerbring* uti eder framgens hogkomst. Ty, så vilst som inge Witterhetens rätta Idkare kunna umbåra dess lärda arbeten, så säkert lefver Herr *Lagerbring* uti Kongl. Witterhets-Academiens beständiga åtanka.

FÖRSLAG

FÖRSLAG

till

INSCRIPTIONER och MINNES-PENNINGAR,
Hvilka af Kongl. Witterhets-Historie- och Anti-
quitets-Academien blifvit uppgifne åren
1789 och 1790.

N:o 1. Skådepenning af Götheborgs Stad, till
äminnelse af Konungens beskydd och Stadens
därmedelst vundna räddning mot fientligt an-
fall om Høsten 1788.

Första sidan: Konungens bröstbild, namn och
titel.

Andra sidan: En Qvinna, med en så kallad torn-
krona på hufvudet, sittande uppå en sten
af cubisk skapnad, håller i högra handen
en lants, och i den vänstra ett skeppsrod-
der; bakom, en sköld märkt med Göthe-
borgs Stads vapen. Framföre henne synes
en beväpnad Hjelte med framräckt lants i
högra handen och hållande i den vänstra,
framföre Qvinnan, en sköld, hvaruppå lå-
ses Konungens Chiffre.

Öfverskrift: *Augusti præsidio tuta; inunder:*
Civitas Gothoburg. MDCCCLXXXVIII.

eller ock

Till andra sidan följande Påskrift:

1a

In
Memoriam
Comprossii Hostium Conatus
AUGUSTI
Præsidio Consilio Animo
MDCCLXXXVIII.

Cives Gothobts.

N:o 2. Svenska Acaemiens Minnespenning för
år 1789, öfver Rika-Rådet och Amiralen Nils
Stjernsköld.

Första sidan: Dets Adliga vapen med omskrift:
*Nicolaus Stjernsköld, Regni Sueciæ Senator,
& Classis Præfectus.*

Andra sidan: Herculis Stjernbild, sådan den fö-
reställes på Himlagloben, i afseende så väl
på R. R. Stiernskölds tappra bedrifter och
eviga äminnelse, som ock uppå hans namn
och vapen. Öfverskrift: *Quem Virtus ad-
didit astris.* I nedersta afskärningen: *Post
clarissimas res gissas pro patria occubuit,
MDCXXVII.*

N:o 3. Skådepenning öfver Hans Kongl. Höghet
Kron-Prinsens förhör i bokliga konster den
29 Martii 1789, i närvaro af Rikens Sten-
ders utsedde Ledamöter.

Första sidan: Konungens Bröstitbild, namn och
titel.

Dn. IV,

B b

Andra

Andra sidan: Samma bild, som på den för tre år sedan öfver lika ämne slagne Skådepenning, eller Minerva, som framför och föreställer den unga Prinsen för Sverige, i en Qvinnas liknelse, med sin trekrönta sköld i handen. Men till öfverskrift: *Laetitia iterum*, och i nedanskriften: *Ordinum Regni ex educatione Principis Hæreditarii XXIX Mart, MDCCXXXIX.*

N:o 4. Skådepenning öfver Sjösegren vid Hogland 1788.

Första sidan: Hans Kongl. Höghet Hertzogens af Södermanland bröstbild, med namn och titel.

Andra sidan: Sjösegren, på Romerskt vis förestäld, såsom en ung vingad Qvinna, med ena foten uppå en Skeppsstam, och hållande i en hand Ryska Flaggor, samt i den andra en Lagerkrans. Öfverskrift: *Tanto Nomini, tantæ virtuti.* I nedersta afskärningen: *De Classe Russorum ad Hoglandiam. XVII. Julii MDCCLXXXVIII.*

N:o 5. Belönings - Penningar:

1:o För tappra Soldater.

Första sidan: Konungens Bröstbild; namn och titel på Svenska.

Andra

Andra sidan: Inom en Lagerkrans dessa ord: *För
tapperhet i fält.*

2:o För tappra Sjömän.

Första sidan: Konungens Bröstitbild; namn och
titel på Svenska.

Andra sidan: Inom en Skeppskrona eller på Ro-
merska viset af Skeppstammar sammanfatt
krans dessa ord: *För tapperhet till sjöss.*

N:o 6. Förslag till Inscription i en tillämnad Graf-
vård öfver framledne Hans Excellence Herr
Riks-Rådet m. m. Grevte Höpken i Salems
Kyrka.

Andreas Johannes ab Höpken
Comes

Regis Regnique Sveciæ Senator

Reg. Colleg. Cancell. Præses

Reg. Acad. Upsal. Cancellarius

Ordd. Reg. Eques

Nat. d. XI. April. MDCCXII.

Summis Togæ Honoribus

Juvenis Admotus

Antiqua virtute perfunctus

Ultimo Purpuratorum Nestor

Conditorio Huic Ossa

Fastis Patriæ tæta

Posteritati Nomen Exemplum

Reliquit

D. IX. Maji MDCCCLXXXIX.

R b a

Parenti

Parenti Optimo
Carolus De Geer Eleonora ab Höpken.

N:o 7. Skådepenning af Borgare - Ständer öfver
dels vid förtledne Riksdag af Konungen stad-
gade rättigheter under trygghet och helgd af
Privilegier.

Första sidan: Konungens Bröstkild, namn och
titel.

Andra sidan: Denna Inscription inom en La-
gerkrans:

Statori
Jurium Suorum
Regni Cives
Urbici
MDCCLXXXIX.

N:o 8. Skådepenning af Verenskaps-Academien, i
anledning af H. E. Herr Riks-Rådet Grefve
Höpkens död.

Första sidan: Bröstkild med namn och titel.

Andra sidan: En Örn, hult utur Höpkenska vap-
net, svingande sig upp i luften från en
mark, hvarest föreställes en trädplantering
och Verenskaps - Academiens ofta nyttjade
Sinnbild, en Man, som planterar ett träd.
Öfverskriften: *Sublimis abiit*. Nederst: *Post
fundatam Academiam R. Scientiarum Stock-
holmensem Anno L.*

N:o 9.

N:o 9. Skådepenning öfver det 1787 under Kronans styrelse stälde Discont-Compagniet.

Första sidan: Konungens Bröstkild, namn och titel,

Andra sidan: Moeris sjö, eller den bekante Egyptiske vattubehållningen, dit vatten fördes från Nilen, att i händelse af flödens minska deras våld, och vid torka genom Canaler utsläppa vatten. Den är förestäld såsom en dam, ifrån hvars botten upresa sig två Pyramider, på toppen pryddes med hvar sin Statue, sådan denna sjö efter Herodoti och Pomponii Melæ underrättelser var inrättad. Til dess igenkännande atbildas ock Nilen, såsom en gammal Man med en Sphinx och Crocodil utmed sig, samt utgjurande sin urna i sjön. Öfverskrift: *Recipit & effundit.* Nederst: *Fiscus Regius pecuniæ collocandæ & mutuandæ MDCCCLXXXVII.*

N:o 10. Svenska Academiens Minnespenning öfver framledne Kongl. Rådet, Fältmarskalken och General-Gouverneuren Grefve Ascheberg.

Första sidan: Bröstkilden med omskrift: *Idem pacis eras mediusque bell.*

Andra sidan: Inom en krans af en Eke- och en Lagerqvist sammanhäftade med en Murkrona, denna Inscription:

B b 3

Rutger

Rutger
ab Ascheberg
Com. Sen. R. Mareseh.
Plur. Prov. Gubernat.
Natus MDCXXI.
Suec. Commodo impensis
Annis LV.
Ob. MDCXCIII.

N:o 11. Inscriptioner i förstugan af Rådhuset i
Gefle, hvilken ock kommer att nyttjas till
Bourse,

A ena sidan:

Sedan Stadens Rådhus
Afbrunnit den 21 September 1776,
Börjades denna bygnad 1785.
Fullbordades 1790.
Konung GUSTAF III.
Lättade Kostnaden
Genom 4500 Riksd:s Gåfva
Landshöfdinge var då
Grefve F. A. U. Cronstedt Commend. af N. O.
Verkställigheten besörgde
Borgmästaren Carl Dahl
Rådman och Großh. Samuel Walley
Großhandl. Olof Sellgren
Großhandl. Peter Lundin
Såmsmak. And. Schubert,

A andra sidan:

I detta rum
Skola varma hjertan kloka hufvuden
främja

främja Svea Rikes och Gessle Stads bättnad
 Näringar finna sin trefnad
 Handel på redlighet grundad
 Utvidgas genom idoghet
 Svenska kölar med Svenskt gods
 Bestämmas till aflågsna stränder
 Hembragt ymnighet
 Räcka bröd åt Medborgare
 Utsprida rika frukter
 Kring Stad och Land.

N:o 12. Belönings-Penning för de Officerare, som
 bivitst Sjödrabbningarne vid Fredrikshamn
 den 15 Maji 1790, och i Svensksund den 9
 och 10 Julii 1790.

Första sidan: Segren; som en vingad Qvinna med
 krans i handen; bemåttigande sig en Ryske
 Chaique med struken flagg.

Andra sidan: Fyratio fientlige Fartyg
 Eröfrade
 den 15 Maji 1790.
 och
 femtiotre
 den 9 Julii 1790.

För dem som blott bivitst en af dessa drabb-
 ningar omförmåler Inscriptionen allenast, de
 den dagen gjorde eröfringar.

N:o 13. Inscription på den Obelisk, som Konun-
 gen i nåder befallit upresa i Stockholm.

B b 4

Pa

På ena sidan:
GUSTAVUS III.
 fidem
Civium Stockholmenfium
 flagrante bello
 Probatam
 Posteris tradi voluit
 Pace restituta
A. MDCCLXXX.

På den andra:
 Af
GUSTAF III
 Uppest
 Efter slutad Fred
 1790.
 Till Minne
 Af
 Stockholms Borgerfka
 Trohet och Nit
 Under Kriger.

**N:o 14. Skidepenning öfver Segren vid Fredriks-
 hamn.**

**Första sidan: Konungens Bröfbild, namn och
 titel.**

**Andra sidan: Segren stående på ett Svenskt Skär-
 gårds-Fartyg, hvaröfver hon svänger sin
 krap; nedtager med andra handen flaggan
 af en nära liggande, illa medfaren Chaïque.
 Öfvensida: *Incensis submersis captis athena-*
 rier.**

*slar. Hostium XL. Nederst: Ad Fredrichs-
hamn. XV. Maji MDCCXC.*

N:o 15. Skådepenning öfver Retraiten från Wiborg.

Första sidan: Konungens Bröstitbild, Namn och Titel.

Andra sidan: Retraiten förestäld eller Svenska Flottorna, som slå sig igenom de Ryska. Ofvånföre: *Medias per hostes & ignes.* Nedånföre: *Classis felici ausu e finu Viborg, reduces III. Julii MDCCXC.*

N:o 16. Skådepenning öfver Segren vid Svensksund.

Första sidan: Konungens Bröstitbild, Namn och Titel.

Andra sidan: Sverige beväpnad och igenkänd af sin trekrönta sköld, sitter på en ljustrand med en Victoriola i ena handen och Neptuni treudd i den andra. Utånföre i hafvet synas vrak af förstörda Skepp. Ofvånföre: *Debitis ornata triumphis.* Nedånföre: *Rege Duce Deleta Classe astuarior. hostium in freto Svenskf. IX. X. Julii MDCCXC.*

N:o 17 Skådepenning öfver Freden vid Werell.

Första sidan: Konungens Bröstitbild, Namn och Titel.

Andra sidan: Konungen och Kejsarinnan gifva hvarandra handen öfver ett Altare, märkt med

B b 5

med två sammanflagna händer, som hålla
 en Caducée samt omgifvit med Oljeqvistar.
 Ofvanföre: *Saluti populorum.* Nedanföre:
Pax Sociam inter & Russiam XIV Aug.
MDCCXC.

FÖRSLAG

till

Inscriptioner, hvilka af Kongl. Witterhets- Historie-
 och Antiquitets-Academien blifvit gillade och
 jämkade åren 1789 och 1790.

N:o 1. Förslag till en Jetton för ett Ordens-Säll-
 skaps räkning.

Första sidan: En Ek, till hvilken flera Foglar
 flyga. Öfverskrift: *För hvilas och nöjet. I*
nedersta afskärningen: Sorgfälligt vårdad i
Tjugu år.

Andra sidan: Dessa ord: *Till tacksamhet åt Di-*
recteurerne Jonas Tranchell och Robert In-
nes för tio års möda af vänskapiga Bröder
T. E. J. S. Nederst: Den . . Nov. 1789.

N:o 2. Förslag till Inscription under främl. Com-
 merce-Rådet m. m. Jonas Allströmers Buste,

Jonas Allströmer
 Artium Fabrilium in Patria
 Instaurator,

N:o 3.

N:o 3. Förslag till Inscription på framledne Vice
Amiralen Thomas von Rayalins Graf.

Thomas von Rayalin
Vice Amiral

född 1673.

Död 1741 på den Örlogsflotta han förde

Grundelig Kunskap

Vidsträckt Erfarenhet

Oförfärdt Mod

Redligt Nic

Nyttiga Tjenster

Förvärfvade Honom

Öfverhetens Nåd

Medborgäres förtroende

Fäderneslandet

Bevarar hans dygd

uti

Tacksamt Minne.

N:o 4. Minnespenning af Vetenskaps - Academien
åt Herrar Bergius.

Första sidan: Deras Bröfthilder, med titel *B. Bergius fifti Ordd. Regni Commissarius, P. J. Bergius M. D. Prof. Hist. Nat.*

Andra sidan: Denna Inscription:

Erudito

Fratrum Pari

Sociis Suis Munificis

Acad. R. Scient.

Stockholm.

N:o 5.

N:o 5. Inscription på en Klocka i Dagsbergs Kyrka uti Östergöthland.

Uti Konung Gustaf III:s XIX Regeringsår
Då Friherre F. G. Strömfelt var Landsöfvinge
J. A. Lindblom Biskop

N. N. . . . utnämnd Kyrkoherde
Blef denna Klocka omguren i Norrköping
på Församlingens bekostnad.

1790.

af N. N. Billsten.

Pl. 150: . . . Alt det ande hafver lofve Herren,
Hallelujah.

N:o 6. Inscription till Stats-Secreteraren Eric Crispin Segererons tillkommande Grafvård.

Minne

af

Eric Crispin Segererons
Stats-Secreterare

född 1709, den 14 Januarii död . . .

Lagkloket och drift i Ämbetet

Beständighet i vänskap

Nit för Kyrka och fattige

förvärfvade honom sina Samtidas högaktning

Konungens Nid

Tillade honom Adelig värdighet

Med

Med det Sköldemärke
Som bars af dets Halfbroder
Johan Fredric Segercrone
Kongl. Secreterare
Född 1729. d. 11. Junii död 1789. den 27. Julii.

Släkt och Vänner
Reste Stenen
I . . .

N:o 7. Inscription under framl. Professor Bergmans
Medaillon öfver dets Graf i Vestra Nykyrka
i Linköpings Stift:

Thorberno Bergman
Chem. Prof. Upf. Eq. Aur. Ord. Vaf.
Naturalis Scientiæ Peritissimo
Marito Optimo
Exactis XLIX Annis
Denato d. VIII Julii MDCCCLXXXIV.
Mæstissima Vidua
A. MDCCXC.

N:o 8. Inscription på Luleå Stads Nya Kyrka:

Under
Konung GUSTAF III:s
Milda Regering
Bygd och fullbordad
År 1790.

N:o 9.

**N:o 9. Skildepenning till fågnadsbetygelse öfver
den återställda Freden, slagen af Lunds Stifts
Prästerskap.**

**Första sidan: Konungens bröstbild, namn och
titel.**

**Andra sidan: Optr. Principi
Terra Marique Victori
Majestare Regni Vindicata
Pacis Auctori
E Bello Reduci
Scan. & Blek.
Clerus
MDCCXC.**

Rättelser.

Sidan 14 Raden 12 i Noterne står Emendä läs Emändä.
 Sid. 17 rad. 3 i Noterne står Lehtaus: läs Lichtaus.
 Sid. 17 rad. 4 i Noterne står Harkka. läs Harkko. Sid.
 17 rad. 7 i Noterne står Verka. läs Wërka. Sidan 17
 rad. 9 i Noterne står Palltina läs Palttina. Sid. 17 rad.
 14 i Noterne står Mändö läs Mändä. Sid. 18 rad. 15 &
 16 i Texten står Inka, som *utstrykes*. Sid. 22 rad. 25 i
 Noterne står Tiätäjät läs Tietäjät. Sid. 23 rad. 14 i No-
 terne står Wordviner. läs Mordviner. Sid. 23 rad. 20
 i Noterne står Venäjän. läs Wenäjän. Sid. 23 rad. 22
 i Noterne står Vikahde. läs Wikahde. Sid. 24 rad. 6 i
 Texten står Sam. som *utstrykes*. Sid. 26 rad. 14 i Not.
 står Joutzi: läs Joutzi. Sid. 50 rad. 19 i Noterne står
 Ikomaškoga: läs Ikornaskoga. Sid. 53 rad. 24 står an-
 vändt läs använde. Sid. 54 rad. 17 står bredden läs
 brädden. Sid. 55 rad. 13 står förvaradt läs förvarad.
 Sid. 56 i Not. står Stregnäs läs Strengnäs Sid. 57 fi-
 fta rad. står inveni läs inveniet. Sid. 58 i Not. står
 protocollerna läs protocollen. Sid. 59 rad. 3 står fi tb mar
 läs flottbomar. Sid. 59 rad. 5 står bräder läs bräden.
 Sid. 59 i Not. Balli Harum läs Ballistarum. Sid. 61 i
 Not. står Code de loix de läs Code des Loix des Gen-
 oux p. 39. Sid. 64 rad. 6 står J-rnsprint läs jernsprint
 fastreglades. Sid. 67 rad. 12 står frånvaro läs frånvara.
 Sid. 77 rad. 24 står Skulkemästare läs Skickemästare, d.
 är Fältväblar eller Under-Officerare, som ställa Folket
 i ordning; ordet förekommer i Maccab. 3: 55. i Sv.
 Bibeln. Sid. 77 i Not. Benct orensön läs Benct A-
 rendsön. Sid. 79 rad. 9 står tvingat läs tvungit. Sid.
 84 rad. 12 står mälte läs mätte. Sid. 86 rad. 12 står
 hrartil läs hvar till. Sid. 88 rad. 3 står iksdagen läs
 Riksdagen. Sid. 89 rad. 10 står anlägga allmän läs an-
 lägga en allmän. Sid. 92 rad. 15 står Stadent, läs
 Stadens. Sid. 94 rad. 13 står stadga läs stadge. Sid.
 98 rad. 10 står Lox läs Lax. Sid. 98 sista rad. står
 Vedsterås läs Vesterås. Sid. 103 rad. 4 står elägga läs
 belägga. Sid. 104 rad. 2 står Castellholmen, läs Castel-
 holm på Åland. Sid. 104 rad. 6 står uttvingat läs ut-
 tvungit. Sid. 104 rad. 9 står vora läs vore. Sid. 105
 rad.

Sid. 106 rad. 23 står
 vore, läs vora. Sid. 124 rad. 25 står Stulreslens läs
 Sturleslens. Sid. 127 rad. 14 står medlet 14:de läs med-
 et af 14:de. Sid. 140 rad. 7 står spiritali läs spiri-
 tualis. Sid. 140 rad. 14 står en märkning läs en anmärk-
 ning. Sid. 155 rad. 28 står Chesnocopherus läs Chesne-
 copherus. Sid. 164 rad. 5 står domares läs Romares.
 Sid. 185 rad. 20 står Deotning läs Drottning. Sid. 197
 rad. 19 står trängsmedel läs tvängsmedel. Sid. 240 rad.
 3 står sedan läs Seden. Sid. 243 rad. 3 står Cremutii,
 Cordi läs Cremutii Cordi. Sid. 256 Not. p) och r) står
 Lampied läs Lampred. Sid. 257 rad. 5 står Gallierus
 läs Gallienus. Sid. 342 rad. 31 står 1 07 läs 1707.
 Sid. 344 rad. 27 står skickelighat läs skicklighet. Sid.
 348 r. 12 & 13 står vnauit läs vunnit.

**This book should be returned to
the Library on or before the last date
stamped below.**

**A fine of five cents a day is incurred
by retaining it beyond the specified
time.**

Please return promptly.

